ANALELE ŞTIINŢIFICE

ALE

UNIVERSITĂŢII „AL. I. CUZA"
DIN IAŞI

(SERIE NOUĂ)

SECŢIUNEA III

(Ştiinţe sociale)

TOMUL VII, ANUL 1961

ANALELE ŞTIINŢIFICE

ALE

UNIVERSITĂȚII „AL. I. CUZA“ DIN IAȘI

(SERIE NOUĂ)

SECŢIUNEA III

(Ştiinţe sociale)

TOMUL VII, ANUL 1961

ANALELE ŞTIINŢIFICE ALE UNIVERSITĂŢII
„AL. I. CUZA" — IAŞI

TOMUL VII, s. III 1961

SUMAR

N O T E

ANNALES SCIENTIFIQUES DE L'UNIVERSITÉ
„AL. I. CUZA" — JASSY

TOME VII-ème s. III 1961

SOMMAIRE

NOTES

УЧЕНЫЕ ЗАПИСКИ ЯССКОГО УНИВЕРСИТЕТА
ИМЕНИ „АЛ. И. КУЗЫ"

Том VII, отд. III 1961 г.

СОДЕРЖАНИЕ

ЗАМЕТКИ

40 de ani de luptă a partidului pentru libertatea şi fericirea poporului

Sărbătorirea a 40 de ani de existență glorioasă a partidului nostru constituie un minunat prilej de trecere în revistă a principalelor momente din lupta eroică, dusă cu consecvență, timp de decenii, de cei mai buni fii ai clasei muncitoare — comuniștii.

Partidul Comunist din Romînia a fost creat în focul marilor bătălii de clasă din anii 1917—1921, ani care caracterizează o nouă etapă în lupta clasei muncitoare din Romînia, datorită adîncirii contradicțiilor sociale, urmărilor lăsate de pustiirea războiului, datorită avîntului revoluționar creat de influența directă a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie.

Rezultat al procesului istoric de dezvoltare a luptelor revoluționare duse de clasa muncitoare din țara noastră, Partidul Comunist din Romînia este continuatorul celor mai bune tradiții de luptă ale poporului. El a ridicat pe o treaptă superioară lupta dusă de veacuri de masele populare pentru eliberarea națională și socială. „Partidul Comunist Romîn — arată tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej — călăuzit în activitatea sa de teoria marxist-leninistă, și-a luat asupra sa sarcina să îndrumeze clasa muncitoare și întregul popor pe calea înfăptuirii unei societăți, în care să dispară exploatarea omului de către om".

Crearea Partidului Comunist din Romînia, care reprezintă victoria istorică a leninismului asupra oportunismului și reformismului în mișcarea muncitorească din țara noastră, inaugurează o nouă etapă în lupta de eliberare a poporului muncitor de sub jugul capitalismului.

Burghezia și moșierimea nu vedeau, firește, cu ochi buni apariția, pe arena politică, a partidului marxist-leninist al clasei muncitoare.

De aceea, chiar din momentul constituirii lui, clasele exploatatoare au încercat să-l desființeze.

Arestarea delegaților la Congresul de întemeiere a partidului, din 8 mai 1921, pentru „vina" de a fi votat afilierea la Internaționala a III-a Comunistă, nu a reușit să frîngă elanul celor ce știau că luptă pentru o cauză dreaptă.

Cu toată prigoana dezlănțuită de clasele exploatatoare, în alianță cu social-democrații de dreapta și centriștii, cu toate piedicile puse în calea

activității partidului, încă de la înființarea sa, cu toate încercările claselor exploatatoare de a lipsi masele muncitoare de conducătorul lor firesc, înfruntînd teroarea, Partidul Comunist și-a strîns rîndurile, a călit ideologicește pe membrii săi, „și-a luat asupra sa măreața și totodată istorica sarcină de a restabili unitatea politică și de acțiune a clasei muncitoare, de a organiza și conduce lupta muncitorilor, țăranilor și intelectualilor, pentru ridicarea stării lor materiale, politice și culturale, pentru o Romînie liberă, democratică și independentă“ [1]).

Constituirea Partidului Comunist și consolidarea sa, împotriva tuturor încercărilor burgheziei și moșierimii de a-i împiedica orice acțiune, au dovedit tăria mișcării muncitorești din țara noastră, au dat o lovitură nimicitoare tuturor curentelor potrivnice marxism-leninismului.

Partidul Comunist a reușit să se situeze, încă din primele zile ale existenței sale, în fruntea maselor exploatate, să se afirme ca o forță socială de care a trebuit să se țină seama în tot cursul desfășurării ulterioare a evenimentelor politice din țara noastră.

Prin făurirea Partidului Comunist, pe arena vieții politice din Romînia a apărut partidul, care a condus cu hotărîre masele muncitoare în lupta pentru instaurarea dictaturii proletariatului și construirea societății socialiste.

În perioada de stabilizare relativă și vremelnică a capitalismului, între anii 1923 și 1929, Partidul, militînd pentru realizarea frontului unic al clasei muncitoare, a condus cu fermitate noile lupte greviste ale oamenilor muncii.

Partidul a desfășurat o susținută muncă în organizațiile sindicale, conducîndu-le pe calea luptei revoluționare, și a reușit să strîngă în jurul lor mase largi de oameni ai muncii, care luptau pentru realizarea revendicărilor imediate.

Partidul Comunist s-a ridicat cu hotărîre împotriva samavolniciilor guvernelor burghezo-moșierești. El a demascat intenția claselor exploatatoare de a suprima libertățile cucerite de masele muncitoare în anii de avînt revoluționar.

Încă din primele zile ale existenței sale, Partidul Comunist din Romînia, situîndu-se în fruntea maselor și apărîndu-le interesele, a reușit să impună menținerea celor mai multe dintre cuceririle lor din perioada anilor de avînt revoluționar.

Mobilizînd masele muncitoare pentru apărarea revoluționară a Statului Sovietic, situîndu-se pe poziții marxist-leniniste în problema națională, exprimînd, prin politica sa justă, interesele tuturor oamenilor muncii, Partidul Comunist din Romînia și-a atras și mai mult ura claselor exploatatoare.

În primăvara anului 1924 guvernul burghezo-moșieresc, comițînd un act de vădită samavolnicie, a scos partidul în afara legilor. Burghezia și moșierimea urmăreau prin aceasta să lipsească masele muncitoare de adevăratul lor conducător, să dezorganizeze mișcarea muncitorească și să-și lărgească astfel posibilitățile de exploatare.

În numărul unic al ziarului „Lupta comunistă“, din 10 aprilie 1924, Partidul și-a afirmat cu curaj și claritate poziția, arătînd că, oricît de mare

---

1) Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, ed. IV, p. 10.

ar fi teroarea, el nu va părăsi postul său de conducător al maselor muncitoare exploatate, de conducător al țărănimii jecmănite și al naționalităților minoritare asuprite, post la care va rămîne cu hotărîre pînă la completa doborîre a oligarhiei și aplicarea integrală a principiilor democrației și libertății pentru clasa muncitoare.

Reorganizîndu-și activitatea în noile condiții impuse de scoaterea în afara legilor, Partidul a îmbinat cu măiestrie activitatea ilegală cu metodele muncii legale, făurind un puternic aparat ilegal de partid, desfășurînd, în același timp, o susținută muncă în organizațiile sindicale pentru apărarea drepturilor celor ce muncesc și militînd pentru făurirea frontului unic de jos.

Sprijinind activitatea organizațiilor legale, îndrumînd activitatea Blocului Muncitoresc-Țărănesc, Partidul Comunist din Romînia a luptat pentru apărarea drepturilor țărănimii jefuite de moșieri, chiaburi și cămătari și apăsate de povara birurilor impuse de statul claselor exploatatoare. În focul acestor lupte s-a făurit alianța dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare.

Partidul a înregistrat aceste succese, luptînd cu consecvență pentru a apăra linia sa marxist-leninistă împotriva devierilor de dreapta sau de „stînga“, împotriva curentelor antimarxiste, care urmăreau să șubrezească poziția sa consecvent revoluționară.

Partidul a mobilizat masele largi împotriva politicii guvernelor burghezo-moșierești de pregătire a războiului antisovietic, arătîndu-le că un astfel de război constituia un atac direct împotriva propriilor lor interese vitale.

Criza economică dintre anii 1929 și 1933, adîncind și mai mult mizeria maselor muncitoare, a dat un nou impuls avîntului revoluționar, care s-a manifestat în acțiuni muncitorești de mare amploare.

O pagină de glorie în istoria mișcării muncitorești au înscris luptele minerilor de la Lupeni, din 1929, care au fost apreciate de Internaționala Comunistă ca „o dovadă că un însemnat proces de radicalizare a maselor se desăvîrșește, că lupta de clasă a proletariatului romîn, sub conducerea Partidului Comunist din Romînia, a intrat într-o fază mai înaltă“.

Congresul al V-lea al Partidului Comunist din Romînia, din anul 1931, marchează un moment de o deosebită importanță în viața și lupta lui revoluționară. Lucrările lui s-au desfășurat într-un moment în care partidul, lichidînd, cu sprijinul Internaționalei Comuniste, luptele fracționiste fără de principii, ieșise întărit, prin călirea marxist-leninistă a membrilor săi.

Congresul al V-lea, făcînd o profundă analiză marxist-leninistă a desfășurării luptelor revoluționare în țara noastră, a stabilit caracterul, forțele motrice și perspectivele procesului revoluționar din Romînia. Respingînd teoriile false, oportuniste, de dreapta și de „stînga“, el a arătat că Romînia se găsea în fața desăvîrșirii sarcinilor revoluției burghezo-democratice și a indicat căile de realizare a acestui proces revoluționar, în conformitate cu tezele leniniste privitoare la rolul conducător al proletariatului în revoluțiile burghezo-democratice din perioada imperialismului.

Aplicînd hotărîrile Congresului al V-lea, Partidul a condus eroicele lupte ale ceferiștilor și petroliștilor din februarie 1933, care se înscriu printre cele mai mari bătălii de clasă.

Internaționala Comunistă, apreciind eroica luptă a ceferiștilor și petroliștilor din februarie 1933, arăta că aceasta a grăbit acțiunile hotărîte ale altor detașamente proletare. Ea a pregătit întreaga mișcare revoluționară prin noi forme și metode de luptă de mase, aplicate pentru prima dată în Romînia.

Aceste forme noi de luptă au avut un răsunet mondial, au îmbogățit experiența proletariatului din alte țări. Avînd un pronunțat caracter antifascist, luptele ceferiștilor și petroliștilor au întîrziat instaurarea dictaturii fasciste în Romînia, constituind, pe plan internaținal, prima manifestare de luptă împotriva fascismului, după ce acesta ajunsese la putere în Germania.

Mai mult ca oricînd, realizarea unității de acțiune a clasei muncitoare se impunea acum ca o necesitate imperioasă. În anii care au urmat, Partidul Comunist a făcut eforturi neîntrerupte pentru realizarea acestei unități atît de necesare poporului muncitor. Aceste eforturi s-au lovit însă de refuzul sistematic al șefilor social-democrați oportuniști.

Pe linia luptei împotriva primejdiei fasciste, Partidul a inițiat crearea unui însemnat număr de organizații legale de masă, care aveau menirea să mobilizeze acțiunile tuturor luptătorilor antifasciști. Întreaga activitate a partidului în acest domeniu a fost călăuzită de directivele Congresului al VII-lea al Internaționalei Comuniste (1935).

În aceste împrejurări destul de grele, Partidul Comunist din Romînia s-a dovedit a fi singurul apărător de nădejde al maselor exploatate, singurul luptător consecvent împotriva fascismului. El a arătat maselor că numai frontul unic proletar poate stăvili uneltirile războinice ale fasciștilor.

Eforturile depuse de Partid, pentru a opri înaintarea fascismului, au întîmpinat rezistența sistematică a liderilor social-democrați de dreapta și a conducătorilor partidelor burgheze care, prin activitatea lor trădătoare, au netezit terenul dictaturii fasciste. Dictatura regală a constituit prologul odioasei dictaturi antonesciene, care s-a instaurat în septembrie 1940 și a tîrît Romînia în criminalul război antisovietic, alături de Germania fascistă.

Partidul Comunist a deschis lupta hotărîtă împotriva dictaturii antonesciene, demascînd, prin documentul intitulat „Punctul nostru de vedere“, din 10 septembrie 1940, atitudinea burgheziei romînești și partidelor ei care, pline de ură împotriva maselor populare, au acceptat dictatul de la Viena și au sprijinit aducerea la putere a fascismului.

În platforma de luptă din ianuarie 1941, intitulată „Pentru pace și independența națională a poporului romîn“, Partidul sublinia că numai politica de strînsă prietenie cu Uniunea Sovietică poate salva poporul romîn de urmările catastrofale ale războiului imperialist.

Militînd pentru crearea unui front unit al întregului popor, Partidul Comunist din Romînia elaborează, în septembrie 1941, platforma de luptă, prin care cheamă pe toți patrioții la realizarea acestui front îndreptat împotriva ocupanților hitleriști, împotriva celor ce trădaseră țara, împingînd-o într-un război nedrept.

Mase tot mai largi au participat, sub conducerea comuniștilor, la acțiunile întreprinse în vederea sabotării mașinii fasciste de război.

Prin activitatea sa îndreptată împotriva războiului, Partidul Comunist din Romînia a pregătit condițiile realizării frontului patriotic antihitlerist. Acesta avea să joace un rol important în lupta pentru scoaterea pe cale re-

voluționară a Romîniei din războiul criminal antisovietic și întoarcerea armelor împotriva hitleriștilor.

Realizarea, în iunie 1943, a Frontului Patriotic Anhitlerist a însemnat izolarea și mai mare a partidelor burghezo-moșierești și a conducătorilor social-democrați oportuniști de masele populare. Ca urmare a luptei consecvente duse de Partidul Comunist, cu toate repetatele ei refuzuri, conducerea P.S.D.a trebuit totuși să accepte, sub presiunea masei membrilor acestui partid, crearea, în mai 1944, a Frontului Unic Muncitoresc.

Făurirea Frontului Unic Muncitoresc a constituit un moment important pe drumul care a dus la lichidarea dictaturii fasciste din țara noastră.

Lupta eroică a comuniștilor a pregătit terenul insurecției victorioase de la 23 August 1944, organizate și conduse de Partid, prin care a fost lichidat regimul de dictatură militaro-fascistă a lui Antonescu. Țara a ieșit din războiul antisovietic și s-a alăturat luptei împotriva Germaniei hitleriste și aliaților ei, întorcînd armele împotriva cotropitorilor fasciști. Victoria măreață de la 23 August a însemnat o cotitură hotărîtoare în istoria Romîniei, începutul unei ere noi în viața țării noastre, a poporului romîn și naționalităților conlocuitoare. Ea a marcat începutul revoluției populare, începutul adîncilor transformări revoluționare, care au dus la cucerirea puterii politice de către clasa muncitoare, la instituirea dictaturii proletariatului și la construirea societății socialiste.

Victoria forțelor populare de la 23 August 1944 a fost încununarea luptelor pentru pîine și libertate purtate de-a lungul vremurilor de oamenii muncii din țara noastră, împotriva asupritorilor și exploatatorilor. Ea a deschis în fața poporului muncitor perspectiva măreață a vieții noi, libere și îmbelșugate, a unei dezvoltări continue pe drumul luminos al socialismului. Ziua de 23 August a devenit cea mai mare sărbătoare națională a poporului nostru. Întreaga semnificație istorică a acestei zile ne apare în toată strălucirea ei astăzi, cînd privim, cu legitimă mîndrie, rezultatele impresionante ale muncii și luptei poporului în anii care au trecut de la eliberarea patriei noastre de către glorioasa Armată Sovietică. În cei aproape 17 ani care s-au scurs de atunci, sub conducerea înțeleaptă a Partidului, poporul muncitor a sfărîmat lanțurile robiei burghezo-moșierești și, pe ruinele vechii lumi de mizerie și asuprire, a înălțat edificiul măreț al societății socialiste, făurindu-și o viață nouă, luminoasă și prosperă. S-a pus capăt exploatării omului de către om, a fost smulsă din rădăcini nedreptatea și silnicia. Țara și-a schimbat cu totul înfățișarea, lichidînd starea de înapoiere economică și culturală, în care a ținut-o regimul burghezo-moșieresc, situația umilitoare de hinterland agrar al capitalismului occidental. Activitatea clocotitoare a muncitorilor, țăranilor muncitori și intelectualității legate de popor a determinat schimbări hotărîtoare în toate domeniile vieții materiale și spirituale, deschizînd calea progresului neîntrerupt, economic, social și cultural, calea creșterii continue a nivelului de trai al oamenilor muncii. Succesele excepționale înregistrate în acești ani dovedesc, în chipul cel mai evident, că activitatea creatoare a poporului muncitor, călăuzită de Partid și luminată de învățătura marxist-leninistă, de ideologia proletariatului, reprezintă o forță uriașă, în stare să transforme realitatea socială, să statornicească în viața societății rînduieli noi de libertate și dreptate, să înalțe civilizația și cultura pe culmile viitorului comunist, către care aspiră omenirea progresistă.

In opera de construcție socialistă realizată în țara noastră sub conducerea fermă a Partidului Muncitoresc Romîn, și-a găsit o nouă verificare caracterul de valabilitate generală al marxism-leninismului, ca teorie și tactică revoluționară. Linia urmată de Partid, în condițiile specifice ale țării noastre, exprimă limpede legile fundamentale, de semninificație universală ale procesului de trecere de la capitalism la socialism, în primul loc necesitatea lichidării revoluționare a dominației exploatatorilor și instaurării dictaturii proletariatului.

Credincios învățăturii marxist-leniniste, spiritului ei creator, Partidul a aplicat cu măiestrie tezele ei în rezolvarea sarcinilor ce decurgeau din condițiile concrete ale țării noastre și ale fiecărei etape a drumului străbătut. El a elaborat, pentru toate momentele, linia politică, a cărei realizare a asigurat succesul luptei. În împrejurările care au urmat actului eliberator de la 23 August 1944, Partidul s-a orientat cu fermitate pe linia indicată de tezele marxist-leniniste ale Congresului al V-lea, care arătau că desăvîrșirea sarcinilor revoluției burghezo-democratice reprezintă condiția prealabilă a trecerii imediate la înfăptuirea revoluției socialiste. Profunda înțelegere a desfășurării procesului revoluționar din țara noastră, a drumului care ducea de la prima lui etapă la etapa a doua, aceea a realizării sarcinilor socialiste, a permis Partidului să elaboreze, pentru fiecare din aceste momente, strategia și tactica corespunzătoare. El a știut să se orienteze cu siguranță în condițiile noi, pe care nu putea să le prevadă Congresul al V-lea, în situația creată de înaintarea victorioasă a armatelor sovietice pe teritoriul țării noastre și de faptul că mișcarea revoluționară se dezvoltă nemijlocit din lupta întregului popor pentru elibrarea sa de sub jugul fascist.

Aprecierea justă a esenței procesului revoluționar, în prima lui etapă, a dat Partidului posibilitatea de a stabili natura sarcinilor esențiale, hotărîtoare pentru acest proces: lichidarea puterii de stat a burgheziei și moșierimii, statornicirea dictaturii democrat-revoluționare a proletariatului și țărănimii, îndepărtarea rămășițelor feudale din economia țării printr-o reformă agrară democratică, prin exproprierea moșierilor și împroprietărirea fără plată a țăranilor lipsiți de pămînt sau cu pămînt puțin. Prin direcțiile ei fundamentale, prin forțele ei motrice, prin caracterul ei agrar, antifeudal și antiimperialist, revoluția, în această etapă, constitu'a, în esența ei, desăvîrșirea sarcinilor burghezo-democratice. În perioada dintre 23 August 1944 și 6 martie 1945, Partidul Comunist a mobilizat masele la lupta pentru victoria în războiul antifascist, pentru înfăptuirea reformei agrare, pentru zdrobirea uneltirilor burghezo-moșierimii și guvernelor cu majoritate reacționară susținute de imperialiștii americani și englezi, pentru demascarea social-democrației de dreapta aliate cu forțele reacționare. În focul acestei lupte s-a consolidat alianța dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare, sub conducerea clasei muncitoare, s-a creat condiția de bază pentru instaurarea puterii populare. De altfel, poziția claselor exploatatoare suferise o lovitură decisivă prin biruința insurecției de la 23 August și prin eliberarea țării de către Armata Sovietică. Puterea burgheziei și moșierimii a văzut înălțîndu-se amenințător în fața ei noi forțe, care alcătuiau, în fapt, elementele puterii democrat-populare în plină organizare. Aceste forțe erau reprezentate de Frontul Național-Democrat, în care se găseau reunite, sub conducerea Partidului Comunist, partidele și grupările democratice, de gărzile

patriotice, de comitetele sindicale, de masele muncitoare, ce-și spuneau răspicat cuvîntul în fabrici și uzine, de comitetele țărănești care, în ciuda rezistenței moșierești, trecuseră la realizarea reformei agrare. Conduse de Partidul Comunist, masele populare izgoneau prefecții, primarii și pretorii reacționari, unelte ale burgheziei și moșierimii, și-i înlocuiau cu oameni credincioși poporului. În felul acesta, problema puterii și-a găsit soluția necesară, prin instaurarea, la 6 martie 1945, a primului guvern democrat, prezidat de doctorul Petru Groza. Ziua de 6 martie 1945 marchează începutul puterii democrat-populare, care, în această primă etapă a procesului revoluționar, exprima dictatura democrat-revoluționară a proletariatului și țărănimii, sub conducerea proletariatului. Regimul de democrație populară reprezintă o cucerire de însemnătate istorică a poporului, este fructul luptei lui pline de jertfe împotriva opresorilor, pentru o viață mai bună, pentru o rînduială socială dreaptă. Făurind un larg front democratic, Partidul a cuprins în această formație, pe lîngă aliații clasei muncitoare din această etapă a revoluției, și unele elemente burgheze, a căror prezență, fără a afecta esența puterii populare, era necesară, pentru a permite organizarea unui atac concentrat împotriva forțelor principale ale burgheziei și moșierimii, împotriva partidelor „istorice" susținute de imperialiștii de peste hotare. Scurt timp după instalarea sa, guvernul democrat a legiferat reforma agrară, a cărei înfăptuire fusese începută de către masele țărănești, cu sprijinul și sub conducerea clasei muncitoare. Din inițiativa Partidului Comunist, care introdusese în programul de guvernare al Frontului Național-Democrat împroprietărirea țăranilor, țărănimea a procedat la împărțirea moșiilor, în ciuda rezistenței guvernelor cu majoritate reacționară, Sănătescu și Rădescu. Acțiunea maselor țărănești a fost consacrată de puterea de stat, prin legea asupra reformei agrare din 22 martie 1945. Reforma agrară a constituit o lovitură hotărîtoare aplicată moșierimii, care a fost lichidată ca clasă. Puterea ei economică și politică a fost nimicită. A fost astfel înlăturată de pe arena politică una din forțele cele mai reacționare, care constituia un obstacol însemnat în calea democratizării țării noastre și dezvoltării ei. Prin lupta lui hotărîtă pentru interesele vitale ale maselor largi țărănești, Partidul a cimentat alianța dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare, determinînd sporirea încrederii acesteia în forța politică a proletariatului. Procesul de democratizare trebuia să se întemeieze pe dezvoltarea economică a țării, pe lichidarea stării de înapoiere în care regimul burghezo-moșieresc ținuse industria și agricultura și pe care anii de război și de jaf fascist o agravaseră considerabil. Conferința națională a Partidului Comunist din octombrie 1945, procedînd la o analiză profundă a situației interne și internaționale, a situației economice și financiare a Romîniei, a precizat liniile politicii Partidului, sarcinile lui în domeniul economic, politic, organizatoric și ideologic, punînd un accent deosebit pe necesitatea industrializării și electrificării țării.

Rezoluția Conferinței arată că, „pentru a pune în valoare toate bogățiile pămîntului țării noastre, pentru a înzestra economia noastră agricolă cu mașini moderne, pentru a utiliza la maximum capacitatea industriei noastre, este, în primul rînd, necesară refacerea și dezvoltarea industriei grele, metalurgice și extractive".

Partidul punea astfel bazele politicii sale marxist-leniniste în domeniul industrializării, pentru care crearea unei industrii grele reprezintă elementul

fundamental și chezășia dezvoltării tuturor ramurilor industriale ca și a economiei agricole.

Pentru promovarea procesului de democratizare, lichidarea moștenirii reacționare lăsate de regimul burghezo-moșieresc era o necesitate imperioasă. Atmosfera vieții sociale și de stat trebuia să fie purificată prin îndepărtarea grabnică a tuturor elementelor negative ale trecutului, prin lichidarea hotărîtă a legislației fasciste, a măsurilor de discriminare rasială și națională. Guvernul democrat, în sînul căruia partidul clasei muncitoare constituia forța precumpănitoare, a procedat cu energie la acțiuni de eliminare a acestor situații, prin măsuri legislative adecvate. Politica justă a Partidului, care urmărea lichidarea abuzurilor și fărădelegilor din trecut, vindecarea rănilor războiului, asigurarea și întărirea libertăților democratice, a fost înțeleasă și aprobată de masele largi ale muncitorilor, țăranilor muncitori și intelectualilor progresiști. Ele și-au arătat limpede întreaga lor adeziune în alegerile parlamentare din 19 noiembrie 1946, votînd, în majoritate zdrobitoare, pentru Blocul Partidelor Democrate, în fruntea căruia se găsea Partidul Comunist. Masele populare au respins politica falimentară a partidelor burghezo-moșierești, care au suferit o înfrîngere totală, fiind literalmente desființate, ca forțe politice. Regimul de democrație populară a obținut o victorie strălucită, dovedind că se bucură de sprijinul celor mai largi mase de oameni ai muncii, că politica lui exprimă tocmai voința și aspirațiile acestora. Guvernul democrat ,expresie a voinței populare, a întreprins o acțiune energică de asanare a economiei naționale, de curmare a sabotajului nerușinat al capitaliștilor, de paralizare a încercărilor făcute de dușmanii democrației populare de a provoca haosul financiar și prăbușirea economică a țării. Propunerile făcute de Partidul Comunist în vederea ameliorării situației economice au luat forma unui program, expus de tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej, pe atunci ministru al Industriei și Comerțului, în ședința Consiliului de Miniștri din 14 iunie 1947. Prin aplicarea măsurilor preconizate de Partidul Comunist, s-a realizat reforma monetară din 15 august 1947, care a avut drept urmare însănătoșirea vieții economice și financiare, dezvoltarea forțelor de producție, creșterea productivității muncii și o distribuție nouă a venitului național, avantajoasă maselor muncitoare, care lovea puternic în poziția elementelor exploatatoare, capitaliste și chiaburești.

Prin aceasta s-a vădit caracterul anticapitalist și esența adînc democratică a reformei monetare.

Astfel politica Partidului Comunist a salvat țara de la dezastrul pe care îl pregăteau cu sînge rece clasele exploatatoare și partidele lor politice. Eforturile regimului democrat-popular au găsit un sprijin extrem de valoros în ajutorul economic, larg și dezinteresat, al Uniunii Sovietice, care a permis țării noastre să-și refacă producția industrială și să pună ordine în finanțe și credit. În felul acesta au rămas zadarnice tentativele de aservire economică ale imperialiștilor. Întreaga politică a Partidului Comunist în procesul realizării sarcinilor revoluției burghezo-democratice, priceperea cu care Partidul a știut să organizeze, să dezvolte și să conducă lupta revoluționară, succesele strălucite obținute în această luptă au determinat o hotărîtoare schimbare a raportului de forțe, în favoarea clasei muncitoare și aliaților ei. Această situație a creat posibilitatea alungării din guvern a celor din urmă reprezentanți ai exploatatorilor. A fost apoi lichidată monarhia, care

aproape un secol a asuprit și exploatat nemilos poporul muncitor, fiind principalul reazim al regimului burghezo-moșieresc, o citadelă a reacțiunii. Lupta clasei muncitoare, în alianță cu țărănimea muncitoare, în frunte cu Partidul, a dus la instituirea dictaturii proletariatului și la proclamarea Republicii Populare Romîne, stat al oamenilor muncii de la orașe și sate. Învățătura leninistă despre transformarea revoluției burghezo-democratice în revoluție socialistă a căpătat o nouă confirmare. S-a schimbat astfel conținutul de clasă al democrației populare. Cucerirea întregii puteri de către clasa muncitoare, prin revoluția socialistă, a deschis, în istoria țării noastre, măreața epocă a construirii socialismului. În pragul acestei epoci se situează un eveniment de o însemnătate excepțională pentru lupta clasei muncitoare din țara noastră, pentru dezvoltarea ulterioară a procesului revoluționar, pentru succesul operei de construcție socialistă. În februarie 1948 a fost înfăptuită unitatea politică, organizatorică și ideologică a clasei muncitoare, prin constituirea Partidului Muncitoresc Romîn, la primul său Congres. Aceasta a fost o izbîndă strălucită a proletariatului din țara noastră. A luat sfîrșit dezbinare din sînul clasei muncitoare, s-a realizat unitatea ei de voință și de acțiune, sub conducerea unui partid unic, revoluționar, marxist-leninist. Pentru înfăptuirea acestei unități, Partidul Comunist a luptat fără întrerupere, de la întemeierea sa, știind bine că numai ea face cu putință realizarea măreței sarcini istorice a proletariatului, construirea societății comuniste. „Partidul Muncitoresc Romîn — arată tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej în raportul prezentat la Congresul I — se încheagă ca un partid al luptei neîmpăcate împotriva exploatării, împotriva tuturor exploatatorilor muncitorimii și ai țărănimii muncitoare, pentru dezvoltarea mai departe a democrației populare, pe care noi o considerăm ca drum spre realizarea mărețului nostru scop final — societatea socialistă și societatea comunistă“

Luînd în mîinile sale întreaga putere, clasa muncitoare, în alianță cu țărănimea muncitoare, a trecut la înfăptuirea sarcinilor revoluției socialiste, dintre care cea mai însemnată era aceea a construirii bazei economice a socialismului, prin industrializarea socialistă și transformarea socialistă a agriculturii. Sub conducerea înțeleaptă a Partidului Muncitoresc Romîn, folosind puterea sa politică, pîrghia puternică a statului democrat-popular, poporul muncitor a înfăptuit, prin munca sa eroică, prin entuziasmul său clocotitor, această sarcină primordială, într-o perioadă istorică scurtă. Congresul al III-lea al Partidului Muncitoresc Romîn din iunie 1960 a arătat că, în Republica Populară Romînă, a fost creată baza economică a socialismului. Pe drumul transformării structurale, socialiste a economiei noastre, actul revoluționar al naționalizării principalelor întreprinderi industriale, miniere, bancare, de asigurări și de transport, din 11 iunie 1948, a constituit momentul inițial, de o excepțională însemnătate. Principalele mijloace de producție au devenit proprietatea statului socialist, ca bunuri ale poporului, fiind smulse din mîinile burgheziei exploatatoare. În urma actului naționalizării, s-a pus capăt exploatării oamenilor muncii în întreprinderile naționalizate, a fost deschisă calea creșterii continue și rapide a forțelor de producție în industrie, prin lichidarea relațiilor capitaliste, prin statornicirea relațiilor socialiste și prin eliberarea uriașei energii creatoare a celor ce muncesc. Naționalizarea a făcut cu putință conducerea planificată a economiei și a creat condițiile trecerii la opera de industrializare socialistă.

În această operă vastă și complexă, rolul conducător al Partidului a fost factorul hotărîtor al victoriei de însemnătate istorică, pe care au cîștigat-o oamenii muncii din țara noastră. În înfăptuirea politicii sale consecvente de industrializare socialistă, Partidul Muncitoresc Romîn a urmat, cu fermitate nedezmințită, principiile învățăturii marxist-leniniste privitoare la construcția socialismului. El a întemeiat întregul proces al industrializării pe dezvoltarea cu precădere a industriei grele, asigurînd în acest fel dezvoltarea neîntreruptă a celorlalte ramuri ale industriei și economiei naționale în ansamblu, înfăptuirea tot mai cuprinzătoare a reproducției și ridicarea continuă a nivelului de trai al oamenilor muncii. Astăzi, cînd baza economică a socialismului a fost făurită, cînd țara noastră a pășit în noua etapă a desăvîrșirii construcției socialiste, urmărind linia ascendentă a impetuoasei dezvoltări industriale, realizarea primelor două planuri economice anuale și apoi a sarcinilor celor două planuri cincinale, putem fi mîndri de înfăptuirile excepționale ale poporului nostru muncitor și ale glorioasei lui avangărzi revoluționare. Aparține trecutului starea de înapoiere, în care se găsea țara sub stăpînirea burghezo-moșierească. În locul industriei rudimentare din acea epocă a crescut puternica industrie socialistă de astăzi. Au cunoscut o creștere considerabilă ramurile industriale de însemnătate decisivă pentru dezvoltarea întregii economii: industria siderurgică, industria constructoare de mașini, industria chimică, producția de energie electrică. Este suficient să amintim că producția industriei constructoare de mașini a fost, în 1960, de zece ori mai mare decît în 1938, că producția de oțel a crescut de la 284.000 tone, în 1938, la 1.700.000 tone, în 1960, că, în industria chimică, nivelul din anul 1960 a fost de mai bine de 11 ori mai înalt decît cel din 1938.

Prin realizarea și depășirea planului de 10 ani de electrificare a țării, aprobat de Plenara Comitetului Central al P.M.R. din octombrie 1950, producția de energie electrică, ce reprezenta 1,1 miliarde kWh în 1938, a atins, în 1960, 7,7 miliarde kWh. În anul 1960 s-a realizat numai în 11 săptămîni întreaga producție industrială din 1938. Pe întinsul țării, în toate regiunile ei, se înalță obiective industriale de mare însemnătate, hidrocentrale și termocentrale, furnale și laminoare, uzine constructoare de mașini, combinate chimice, rafinării, numeroase fabrici producătoare de bunuri de larg consum. Industria țării noastre s-a îmbogățit cu noi ramuri în domeniul construcției de mașini, industriei producătoare de autocamioane, de tractoare și mașini agricole, de utilaj petrolier și minier, de utilaj energetic și mașini electrotehnice. Este necesar să subliniem ritmul intens de creștere a industriei noastre socialiste. Pentru perioada 1956—1961, acest ritm a fost de 10,8%. Precum a arătat tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej în raportul prezentat la cel de-al III-lea Congres al P.M.R., creșterea producției industriale constituie dovada incontestabilă a superiorității economiei socialiste asupra economiei capitaliste. Ritmul accelerat de dezvoltare reprezintă o lege generală a socialismului și constituie chezășia victoriei lui neîndoielnice în întrecerea pașnică cu capitalismul. În politica de industrializare socialistă, realizarea continuă a progresului tehnic constituie obiectul unei constante preocupări a Partidului Muncitoresc Romîn. Introducerea, pe scară largă, a tehnicii celei mai înaintate, înzestrarea uzinelor și fabricilor cu utilajul tehnic cel mai modern, folosirea metodelor înaintate de muncă

și calificarea înaltă a muncitorilor sînt factorii care explică însemnata creștere a productivității muncii în industrie și reducerea prețului de cost al produselor industriale. Pe seama ridicării productivității muncii s-a realizat, în perioada 1955—1960, mai mult decît trei sferturi din sporul producției industriale.

Construirea bazei economice a socialismului a pus în fața P.M.R. și puterii populare, pe lîngă problema industrializării socialiste, și sarcina deosebit de complexă a atragerii maselor țărănimii muncitoare pe făgașul construcției socialismului, sarcina transformării socialiste a agriculturii. Socialismul nu putea să fie construit numai în industrie. Înfăptuirea economiei socialiste unitare, în industrie și agricultură, reprezintă obiectivul principal urmărit de constructorii vieții noi, socialiste. Înlocuirea relațiilor de producție întemeiate pe mica proprietate prin relațiile de producție socialiste, constituie calea unică, pe care se asigură dezvoltarea forțelor de producție în agricultură, folosirea tehnicii moderne, înaintate în producția agricolă, ridicarea nivelului de trai, material și cultural, al țărănimii muncitoare. Linia politică a Partidului Muncitoresc Romîn în problema transformării socialiste a agriculturii a fost exprimată cu toată claritatea în Rezoluția Plenarei C.C. din 3—5 martie 1949, în care se arată că numai unirea micilor gospodării țărănești individuale în mari gospodării colective va elibera țăranul sărac și mijlocaș de exploatarea chiaburească, de mizerie și ignoranță. Aplicînd cu fermitate politica de atragere, pe calea liberului consimțămînt, a țărănimii muncitoare pe drumul socialismului, desfășurînd cu răbdare o muncă intensă de convingere, Partidul Muncitoresc Romîn a înregistrat succese hotărîtoare în opera de cooperativizare a agriculturii, realizînd o dezvoltare considerabilă și o lărgire continuă a sectorului socialist.

Făcînd bilanțul acestei rodnice activități, tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej a subliniat, în raportul prezentat la Congresul al III-lea al Partidului, desfășurarea largă a procesului de transformare socialistă a agriculturii, care a cuprins aproape întreaga țărănime. La mijlocul anului 1960, cooperativizarea agriculturii era realizată în linii generale, îmbrățișînd peste patru cincimi din suprafața arabilă și din numărul familiilor țărănești. În virtutea adîncilor schimbări ce s-au produs în relațiile de producție la sate, a fost realizată desființarea tuturor rămășițelor exploatării în agricultură. În felul acesta a fost lichidată ca clasă chiaburimea și a dispărut pentru totdeauna, în țara noastră, exploatarea omului de către om. Procesul de cooperativizare a agriculturii a determinat transformări radicale în lumea satelor noastre, în condițiile traiului material și spiritual al țăranilor muncitori. Vechile metode rudimentare de lucrare a pămîntului au fost, pe scară largă, înlăturate și au făcut loc tehnicii agricole înaintate. Agricultura noastră socialistă folosește zeci de mii de mașini agricole, tractoare, semănători și cultivatoare mecanice, combine, batoze. Producția agricolă a înregistrat progrese foarte însemnate prin aplicarea sistematică a metodelor agrotehnice înaintate, prin organizarea temeinică a muncilor agricole. A crescut nivelul de trai material al țăranilor muncitori, care se hrănesc, se îmbracă și locuiesc în condiții tot mai bune. Țărănimea muncitoare folosește, pe scară tot mai largă, achizițiile tehnicii și civilizației moderne, electricitatea, cinematograful, radioul, care pătrund tot mai mult în viața satului.

Opera de construcție socialistă include, ca un element de mare însemnătate, revoluția culturală, făurirea unei culturi noi, socialiste în conținut și naționale în formă. Sub îndrumarea P.M.R., făurirea și dezvoltarea culturii socialiste au înregistrat succese strălucite, în toate domeniile de manifestare ale activității spirituale. Politica partidului de culturalizare a maselor a avut drept rezultat lichidarea neștiinței de carte și o apreciabilă ridicare a nivelului cultural al oamenilor muncii de la orașe și sate. Prin restructurarea profundă a învățămîntului de toate gradele, s-a făurit școala nouă, socialistă, pusă în slujba poporului muncitor și strîns legată de cerințele construcției socialiste. Învățămîntul din țara noastră pregătește cadrele de intelectuali și tehnicieni necesari construcției economice și culturale. O comparație între anul școlar 1938—1939 și anul școlar 1959—1960 ne arată că numărul elevilor din școlile elementare a crescut de la 1.575.000 la peste 2.135.000, acela al elevilor din școlile medii a crescut de la 29.000 la peste 200.000, iar acela al elevilor din școlile profesionale și tehnice de la 54.000 la 149.000. În învățămîntul superior, în anul 1938, existau 33 de facultăți, cu 26.000 de studenți. În 1960, numărul lor s-a ridicat la 88, cu 62.000 studenți.

Un însemnat aport la opera de culturalizare au adus bibliotecile, căminele culturale, teatrele, cinematografele, al căror număr a crescut considerabil. De asemenea s-a extins larg radiodifuzarea și radioficarea. Educați de Partid în spiritul dragostei de popor și atașamentului față de cauza măreață a socialismului, oamenii de știință, scriitorii și artiștii țării noastre participă cu entuziasm la făurirea și dezvoltarea culturii socialiste, îmbogățind patrimoniul cultural cu opere valoroase, în domeniul cercetării științifice, al creației literare și artistice. În anii construcției socialiste, știința și cultura au cunoscut o înflorire fără precedent, iar realizările lor strălucite au fost puse la dispoziția oamenilor muncii, ca bunuri ale poporului muncitor. În opera de construcție socialistă, în domeniul economiei și al culturii, clasa muncitoare și țărănimea muncitoare s-au folosit de sprijinul puternic al statului nostru socialist, al cărui rol, de însemnătate excepțională, a fost totdeauna subliniat în documentele Partidului nostru.

Prin funcția lui economico-organizatorică și prin aceea cultural-educativă, statul democrat-popular, înfăptuind politica marxist-leninistă a P.M.R., a organizat, îndrumat și condus procesul de dezvoltare industrială și agricolă și activitatea de creație culturală în direcția realizării obiectivelor planificate, pentru succesul operei de construcție socialistă. Stimulînd creșterea continuă a forțelor de producție și valorilor spirituale, el a determinat ridicarea neîntreruptă a nivelului de trai, material și cultural, al oamenilor muncii, cărora le asigură folosirea integrală a largilor drepturi și libertăți consfințite de Constituția R.P.R. și de legile țării. De aceea, grija pentru întărirea continuă a statului nostru democrat-popular se găsește în centrul preocupărilor Partidului Muncitoresc Romîn, a cărui linie politică, expresie a intereselor vitale ale poporului, se reflectă în activitatea organelor statale. În această activitate, întemeiată pe participarea directă, activă și efectivă a celor mai largi mase de oameni ai muncii la soluționarea problemelor de interes general, se concretizează democratismul profund al orînduirii noastre sociale, care asigură egalitatea reală și libertatea reală a celor ce muncesc, fără deosebire de sex sau de apartenență na-

țională, oferind tuturora posibilitatea de a-și afirma deplin aptitudinile și talentele, pentru binele colectivității.

În anii puterii populare, în procesul construirii socialismului, și-a găsit soluționarea întreagă și definitivă, în spiritul învățăturii marxist-leniniste, problema națională. Aplicarea consecventă a politicii partidului în problema națională a avut drept rezultat realizarea egalității integrale în drepturi a minorităților naționale cu poporul romîn, a unității frățești a oamenilor muncii de toate naționalitățile.

Politica națională marxist-leninistă a Partidului Muncitoresc Romîn sprijină și stimulează dezvoltarea culturală a tuturor naționalităților în limbile lor, îndrumînd acest proces pe făgașul luminos al socialismului, pe drumul fecund al internaționalismului proletar și patriotismului socialist.

Cultura nouă, socialistă a minorităților naționale se înalță pe aceeași temelie a noilor realități economice, sociale și politice ca și cultura socialistă a poporului romîn. Între aceste culturi nu există și nu poate exista nici o barieră de despărțire și izolare. Sub semnul socialismului, care apropie și unifică, ele cresc și se întăresc, în procesul unei rodnice influențări reciproce.

În viața partidului, a clasei muncitoare și a întregului nostru popor, Congresul al III-lea a constituit un eveniment de excepțională semnificație. Făcînd bilanțul marilor înfăptuiri ale oamenilor muncii în anii precedenți, Congresul a subliniat biruința socialismului în țara noastră și a trasat, prin directivele privitoare la planul de șase ani și prin liniile directoare ale planului de dezvoltare a economiei naționale în perspectivă, un program de activitate larg și cuprinzător, pentru desăvîrșirea construcției socialiste și pentru crearea condițiilor trecerii treptate la construirea comunismului.

Oamenii muncii din patria noastră, muncitorii, țăranii muncitori și intelectualii, au dat aprobarea lor întreagă și entuziastă acestui măreț program de muncă și de luptă și au pornit cu avînt la înfăptuirea sarcinilor planului de șase ani, obținînd succese însemnate. Nu există nici o îndoială că prevederile planului vor fi îndeplinite și depășite. În lupta pentru desăvîrșirea construcției socialiste, victoria este garantată de munca eroică, de activitatea creatoare a poporului muncitor și de faptul că întreagă această operă este călăuzită de viteazul și înțeleptul Partid Muncitoresc Romîn, avangarda revoluționară a clasei muncitoare, a cărui linie politică justă se întemeiază pe învățătura științifică a marxism-leninismului, a cărui nedesmințită fidelitate față de cauza poporului muncitor s-a afirmat cu tărie în luptele aspre purtate de el în cei patruzeci de ani de glorioasă existență.

Partidul nostru a apărat totdeauna și apără cu intransigență puritatea ideologică a principiilor socialismului științific. El a demascat și zdrobit pozițiile antimarxiste ale deviatorilor și a respins cu tărie încercările oportuniste și revizioniste de a altera substanța învățăturii marxist-leniniste, de a o transforma într-o doctrină liberală, acceptabilă burgheziei.

Alături de toate partidele comuniste și muncitorești, el a dat o riguroasă ripostă reprezentanților revizionismului contemporan, dezvăluind poziția lor trădătoare de agenți ai burgheziei imperialiste, de dușmani ai clasei muncitoare și ai socialismului. De la tribuna Congresului al III-lea, tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej a subliniat necesitatea de a combate concepțiile antimarxiste ale revizioniștilor în problemele fundamentale ale contempora-

neităţii. El a demonstrat caracterul fals şi duşmănos al tezelor revizioniste, prin care se tăgăduieşte rolul conducător al partidului şi rolul statului socialist, ca instrument al construirii socialismului.

Partidul Muncitoresc Romîn, apărător consecvent al principiului leninist al posibilităţii coexistenţei paşnice a ţărilor cu orînduiri sociale diferite, consideră însă că această coexistenţă nu trebuie să fie înţeleasă ca o renunţare la lupta ideologică, că ea nu exclude înfruntarea dintre ideologiile opuse, ci presupune tocmai cea mai intensă luptă ideologică. În etapa de desăvîrşire a construcţiei socialiste, în care se găseşte acum ţara noastră, activitatea ideologică trebuie să urmărească, în primul rînd, combaterea influenţelor şi manifestărilor ideologiei burgheze. „În prezent — arată tovarăşul Gheorghe Gheorghiu-Dej — activitatea ideologică, munca de lichidare a înrîuririlor educaţiei burgheze din conştiinţa oamenilor este tărîmul principal al luptei de clasă, al luptei între vechi şi nou".

Sub conducerea Partidului, oamenii muncii din patria noastră au cîştigat victorii de însemnătate istorică. Sub aceeaşi îndrumare fermă ei îndeplinesc acum sarcinile noii etape istorice. În munca şi lupta lor, ei vor simţi, ca şi pînă acum, ajutorul larg, dezinteresat şi multilateral al ţărilor lagărului socialist şi, în primul rînd, al Uniunii Sovietice, marea şi puternica ţară a constructorilor comunismului, a cărei vastă experienţă reprezintă un nepreţuit tezaur de învăţăminte pentru toate ţările ce s-au angajat pe calea socialismului. Muncind cu avînt pentru creşterea şi înflorirea patriei lui socialiste, poporul nostru luptă, alături de toate popoarele lagărului socialist şi de toate forţele progresiste din lume, pentru apărarea păcii, pentru biruinţa politicii de pace şi coexistenţă paşnică a Partidului Muncitoresc Romîn, a tuturor partidelor comuniste şi muncitoreşti, a tuturor ţărilor socialiste.

Cei patruzeci de ani de luptă eroică a partidului pentru libertatea şi fericirea poporului muncitor reprezintă un drum glorios de strălucite izbînzi, drumul triumfului politicii lui marxist-leniniste, ferme şi consecvente, drumul victoriei revoluţiei socialiste şi construcţiei socialismului în patria noastră. Acest drum victorios a fost presărat cu nenumărate jertfe, a fost stropit cu sîngele celor mai buni fii ai poporului, căzuţi în lupta pentru cauza lui dreaptă. Teroarea sălbatică a regimului burghezo-moşieresc, metodele bestiale de exterminare, folosite de călăii siguranţei şi de temnicerii claselor exploatatoare, n-au putut frînge dîrzenia comuniştilor, n-au putut împiedica lupta revoluţionară a Partidului, care a rămas, în mijlocul furtunilor, neclintit în fidelitatea lui faţă de atotbiruitoarea învăţătură marxist-leninistă, faţă de cauza măreaţă a eliberării oamenilor muncii. În legătură indisolubilă cu masele, cu poporul, Partidul a găsit şi găseşte totdeauna izvorul tăriei lui, hotărîrii lui neclintite de a învinge.

Întîmpinînd cu noi şi însemnate succese în muncă, cu nespusă bucurie şi dragoste fierbinte măreaţa sărbătoare de la 8 mai, oamenii muncii din ţara noastră, strîns uniţi în jurul Partidului lor drag, păşesc sub steagul lui neînvins, spre noi şi strălucite victorii.

I. DAVIDSOHN şi A. LOGHIN

LUPTA POPULAŢIILOR DE LA GURILE DUNĂRII ÎMPOTRIVA AUTORITĂŢII ROMANE

DE

N. GOSTAR

Sub numele de *Bastarnae* sau *Basternae* cei vechi înţelegeau o populaţie, în mod probabil de origine germanică, care, spre sfîrşitul sec. III î.e.n., stăpînea un întins spaţiu, pînă la gurile Dunării. Prezenţa neamurilor bastarnice la nordul Dunării de jos astăzi este tot mai mult dovedită prin descoperirile de necropole şi aşezări de pe cuprinsul Moldovei, a căror inventar arheologic prezintă asemănări destul de apropiate cu cel din R. P. Polonă şi Germania răsăriteană [1]). Amforele helenistice din sec. III—II î.e.n., găsite în aşezarea „bastarnică" de la Lunca Ciurii din Moldova [2]), limitează epoca de stăpînire şi data pătrunderii lor pe acest teritoriu [3]). Materialul ceramic dacic care de asemenea însoţeşte pe cel bastarnic, aflat în Moldova [4]), arată noile re-

---

1) R. Vulpe, *Săpăturile de la Poieneşti din 1949*, în *Materiale Arheologice privind Istoria veche a R.P.R.*, I (1953), p. 491 şi urm.; id., *Le problème des Bastarnes à la lumière des découvertes archéologiques en Moldavie*, în *Nouvelles études d'histoire*, Bucureşti, 1955, p. 103—119; N. Zaharia, *Cercetările de suprafaţă efectuate în Moldova în cursul anului 1954*, în «Studii şi Cercetări de Istorie veche» VI (1955), p. 901 nr. 25 d. 32 a: p. 903 nr. 39, 41 f., 43 b, c; p. 904 nr. 50 b; p. 906 nr. 71 b; p. 907 nr. 73 b, 77 a; p. 907—8 nr. 77 f, 78; p. 908 nr. 84 d, 86 a; p. 909 nr. 93, 97 g. 104 a; p. 910 nr. 105 a; M. Petrescu-Dîmboviţa, M. Dinu, E. Bold, *Cercetări arheologice în Podişul Central Moldovenesc*, în «Analele Ştiinţifice ale Universităţii „Al. I Cuza" din Iaşi», Secţiunea III, s.n., tom. I, fasc. 1—2 (1955), p. 31—2, 34, 36, 42; tom. IV (1958), p .17, 23, 26; N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmboviţa, Em. Zaharia, *Cercetări arheologice în oraşul Iaşi şi împrejurimi*, în «Studii şi Cercetări Ştiinţifice a Acad. R.P.R.», Filiala Iaşi, Secţia Istorie, VII, 2 (1956), p. 14—15 nr. 9, 10; p. 34 nr. 43; p. 47; D. Teodoru, *O necropolă La Tène de la Buhăeşti*, în «Studii şi Cercetări Ştiinţifice a Acad. R.P.R.», Filiala Iaşi, Secţia Istorie, VIII (1957), p. 339—342; staţiuni inedite la Răducăneni şi Moşna (inf. D. Teodoru).

2) M. Petrescu-Dîmboviţa, *Şantierul Arheologic Truşeşti*, în «Studii şi Cercetări de Istorie veche», VI (1955), p. 183—7.

3) D. Tudor, *Amfore helenistice descoperite în adîncul teritoriului R. P. R.*, în «Studii şi Referate privind Istoria Romîniei», I, Bucureşti, 1954, p. 82.

4) M. Petrescu-Dîmboviţa, *op. cit.*, p. 186; G. B. Feodorov, *Descoperirile arheologice din R.S.S. Moldovenească privind mileniul I al e.n.*, în «Studii şi Cercetări Ştiinţifice a Acad. R.P.R.», Filiala Iaşi, Secţia Istorie, VIII (1957), p. 159—160 şi fig. 1.

lații intertribale ce apăruseră ca urmare a pătrunderii acestor triburi nordice în spațiul dintre Carpații Răsăriteni și Dunărea de jos.

În legătură cu migrarea triburilor bastarnice, în acest spațiu nord-dunărean, cea mai veche informație o deținem de la un autor helenistic necunoscut, păstrată în istoria lui Pompeius Trogus, rezumată apoi la rîndul ei în prelucrarea anecdotică tîrzie a lui Iustinus. În unul din prologurile istoriei lui Pompeius Trogus se inserează, *dictique in excessu Bastarnici motus* [5]), eveniment ce se petrecea la nordul gurilor Dunării nu mai curînd de anii 233—230 î.e.n. În epitomul lui Iustinus același eveniment e localizat în spațiul geto-dacic, unde bastarnii apar în calitate de năvălitori, în conflict cu dacii de sub conducerea lui Oroles [6]), eveniment care se plasează tot în jurul anului 200 î.e.n. [7]) sau, mai bine spus, puțin înainte de acest an [8]).

A doua informație contemporană cu evenimentele ne este furnizată de Demetrios din Callatis, care, originar dintr-un oraș grecesc de pe coastele de vest ale Pontului Euxin, deținea informații destul de precise relativ la aceste schimbări ce aveau loc la nordul gurilor Dunării. Relatarea lui Demetrios din Callatis ne este cunoscută din periplul lui Pseudo-Scymnos, unde bastarnii sînt arătați ca fiind prezenți la nord de Dunăre în calitate de ἐπήλυδες „de curînd așezați“, „noi veniți“, „străini“ [9]), eveniment care de asemenea se datează în jurul anului 200 î.e.n.

Geograful Strabo, care scrie bazat pe izvoare ce transmit o realitate cu cel puțin un secol înainte, este singurul care menționează cu numele cele trei mari uniuni de triburi bastarnice: καὶ γαρ Ἄτμονοι λέγονταί τινες, καὶ Σιδόνες, οἱ δέ τὴν Πεύκην κατασχόντες, τὴν ἐν τῷ Ἴστρῳ νῆσον, Πευκινοί [10]). Textul, despre aceștia din urmă, precizează că locuiesc în marea insulă *Peuce*, de unde li se trage numele [11]). Relațiile romanilor cu bastarnii se pare că au fost întreținute prin acești peucini, seminția bastarnică cea mai apropiată de sferele intereselor romane, de unde apoi și generalizarea și echivalarea termenului epihoric *Peucini* cu termenul etnic *Bastarnae*, în special la Tacitus [12]). În sfîrșit Cl. Ptolemaeus plasează în Sarmația europeană, ὑπέρ τὴν Δακίαν „deasupra Daciei“, pe aceiași Πευκινοί τε καὶ Βαστέρναι, ca fiind ἔθνη μέγιστα [13]). Această prezentare demografică nu pare a fi întru totul contemporană geografului antic, ci, în parte măcar, e vorba

---

5) Pomp. Trog., *Prol.*, 28.

6) Iustinus, 32, 3, 16.

7) V. Pârvan, *Getica. O protoistorie a Daciei*, București, 1926, p. 68; C. Daicoviciu, *La Transylvanie dans l'antiquité*, București, 1945, p. 45; id., *Însemnări despre daci (XIX). Celții, bastarnii și sarmații pe teritoriul Daciei antice*, în «Steaua», 12, 1959, p. 92; R. Vulpe, *Le problème des Bastarnes*, p. 112.

8) D. M. Pippidi, *Contribuții la Istoria veche a Romîniei*, București, 1958, p. 21—22.

9) Ps. Scymnos, V. 797 (=*Geogr. Gr. Min.*, I. p. 229).

10) Strabo, VII, 3. 17.

11) Id., VII, 3, 15.

12) Tacit., *Germ.*, 46, *Peucini quos quidam Bastarnas vocant*; vezi și Plinius, *n. h.*, IV, 100, *Peucini Basternae*, care scrie, probabil, după informația geografului Philemon din sec. I e.n. (vezi W. Kroll, *RE*, XIX, 2146—2150).

13) Ptol., III, 5, 7.

iarăşi de o situaţie anterioară sec. I—II e.n., ca şi ἡ Πεύκη ὄρος[14]) şi τὰ Πευκινὰ ὄρη[15]), precum şi *Alpes Bastarnice*[16]) din Tab. Peut., căci aceste oronime nu sînt altceva decît tradiţia unei hegemonii mai vechi în acest spaţiu carpato-dunărean[17]).

Trebuie apoi să se ţină seama de justa concluzie a lui R. Vulpe, care arătase că începînd cu prima jumătate a sec. I î.e.n. nu mai poate fi vorba despre o stăpînire bastarnică în Moldova. Dispariţia bastarnilor de pe actualul teritoriu al Moldovei, în mod probabil că, a avut loc în urma noilor evenimente petrecute la nordul Dunării în sec. I î.e.n., o dată cu apariţia lui Burebista în fruntea triburilor dacice, iar pe de altă parte, prin înaintarea spre vest a triburilor sarmatice[18]). La aceasta credem că se mai pot adăuga luptele romanilor de la sfîrşitul sec. I î.e.n. la Dunărea de jos şi transplantărilor populaţiilor nord-dunărene în sudul Dunării din cursul sec. I e.n., care vor grăbi dispariţia numelui de bastarni în spaţiul care odinioară fusese în stăpînirea lor. Locul bastarnilor de data aceasta este luat în mod treptat de triburile getice şi sarmatice, iar puţinele grupări bastarnice, ce se vor fi menţinut, se vor retrage spre nord, pe actualul teritoriu al Ucrainei Subcarpatice, unde se mai păstrau puternicele lor formaţiuni tribale şi de unde apoi, în răstimpuri, vor mai întreprinde acţiuni de jaf pe teritoriul roman din Peninsula Balcanică. Pe teritoriul Moldovei însă, din datele pe care ni le oferă în momentul de faţă cercetările arheologice, începînd cu sec. I î.e.n. dispare orice indiciu de prezenţă a elementului bastarnic.

În această lucrare în mod special ne interesează soarta bastarnilor din *insula Peuce*, adică din actuala Deltă a Dunării. Prin Peuce cei vechi înţelegeau fie actualul braţ al Dunării Sfîntu Gheorghe[19]), fie cum s-a spus mai sus, însăşi Delta Dunării[20]). Acest nume vechi al braţului şi al Deltei, după mărturia geografilor antici, ar fi de origine greacă[21]), denumire care, în mod probabil, se datora coloniştilor milesieni de la Histria, a căror teritoriu în sec. I e.n. se mărginea spre nord cu actualul braţ meridional al Deltei[22]), cunoscut sub acest nume. Etimologia vechiului nume al „insulei" a fost pusă în legătură cu cuvîntul grecesc ἡ πεύκη „pin marin" (specie de conifer[23]), despre care un document din sec. I. e.n. aminteşte că ar fi crescut aici în antichitate şi că era exploatat de către histrieni, în virtutea

14) Id., III, 5, 5.

15) Id., III, 5, 9.

16) În segm. din Tab. Peut. deasupra provinciei Dacia.

17) N. Gostar, *Ramura nordică a dacilor — costobocii*, în «Buletinul Universităţilor „V. Babeş" şi „Bolyai"», Seria Ştiinţelor Sociale, I (156), p. 190—1.

18) R. Vulpe, *Săpăturile de la Poieneşti*, p. 494—5; id., *Le problème des Bastarnes*, p. 113.

19) E. Polaschek, *RE*, XIX, 1382—4.

20) Id., *op. cit.*, 1384—1390.

21) Id., *op. cit.*, 1389.

22) În legătură cu această hotărnicie vezi I. D. Zlatkovskaia, Мёзия в I и II веках нашей эры, Moscova, 1951, p. 80; Pippidi, *Contribuţii*, p. 171—96; id., *Die Stadtgebiet von Histria in römischer Zeit auf Grund der* ὉΡΟΘΕΣΙΑ *des Laberius Maximus*, în «Dacia», s.n., II (1958), p. 227—247.

23) Em. Boisacq, *Dictionnaire étymologique de la langue grecque dans ses rapports avec les autres langues indo-européennes*, Heidelberg-Paris, 1913, p. 777.

unui vechi privilegiu al acestora [24]). Informaţia lui Strabo, că bastarnii care stăpînesc Peuce sînt îndeobşte cunoscuţi cu numele Πευκινοί nu are nici un motiv să fie pusă la îndoială. Încercările unora de a explica etimologia Πευκινοί ca avînd o origine tracică [25]), nu credem că merită de a mai fi discutată aici, faptul fiind în contradicţie cu informaţiile deduse pe baza studiului izvoarelor. Este însă foarte probabil că peucinii bastarnici să fi rezistat presiunilor exercitate din partea dacilor şi sarmaţilor, apăraţi fiind de natura locului, Delta oferind unul din cele mai prielnice adăposturi. Izolaţi însă în acest spaţiu redus şi puţin favorabil unei ulterioare dezvoltări, rupţi apoi de masa neamurilor bastarnice, care rămîneau undeva departe spre nord, treptat ei îşi pierd importanţa politică şi militară de odinioară, care nu-şi mai găseşte locul în evenimentele din cursul sec. I î.e.n. şi sec. I e.n. Constrînşi să se limiteze la actualul teritoriu al Deltei, putem bănui situaţia dificilă în care se găseau şi continua lor slăbire, care însă nu-i vor putea împiedica de la atacuri şi jafuri, îndreptate îndeosebi înspre teritoriul Dobrogei. Bastarnii amintiţi de Ovidiu alături de sarmaţi, ca vecini ai imperiului [26]), ar putea fi mai curînd aceştia. Stingerea lor definitivă se datoreşte însă romanilor, care, în măsura în care devin tot mai stăpîni pe malul Dunării, vor avea tot interesul să termine cu aceşti vecini atît de incomozi şi care în trecut fuseseră atît de periculoşi. Inscripţia de la Roma a sclavului *Nereus nat(ione) Germ(anus) Peucennus*, din prima jumătate a sec. I e.n. [27]), este un exemplu îndeajuns de convingător relativ la soarta multora dintre peucini ; însuşi numele Nereus ne duce spre regiunea maritimă de la gurile Dunării. Tîrziu apoi numele peucinilor reapare în documente, dar de data aceasta fără o semnificaţie etnică.

Începînd cu cea de-a doua jumătate a sec. II e.n., cînd stăpînirea romană în Dobrogea era destul de puternică şi de simţită din partea elementelor vechi autohtone, o nouă populaţie *Peucini* (variante Πευκινοί, Πευκηνοί, *Peuci*, Πευκαί) e menţionată în izvoare, alături de neamurile dacice, iraniene, gotice sau bastarnice. Despre aceşti peucini din sec. II e.n. nu avem nici un motiv să presupunem că sînt identici cu peucinii bastarnici din trecut. E greu să admitem fără nici o dovadă sigură că în Delta Dunării s-ar

24) **V. Pârvan**, *Histria IV*, în «Analele Acad. Rom. Secţ. ist.», ser. II, tom. XXXVIII, p. 556 ; SEG I 329 ; Vulpe, *Histoire ancienne de la Dobroudja*, Bucureşti, 1938, p. 118 ; Pippidi, *Contribuţii*, p. 173, 183—4 ; id., *Stadtgebiet*, p. 235—7 ; Gh. Năstase, *Peuce. Contribuţii la cunoaşterea geografică-fizică şi omenească a Deltei Dunării în antichitate*, în «Buletinul Societăţii de Geografie», 51 (1932), p. 29 şi urm., atrage atenţia că în Deltă astăzi nu cresc „pini" şi deci Πεύκη este o etimologie populară a unui toponim getic sau scitic.

25) Ed. Philipon, *Les peuples primitifs de l'Europe méridionale*, Paris, 1925, p. 15 ; N. Jokl, în *Eberts Reallexikon*, XIII, p. 287 ; D. Detschew, *Harakteristika na trakiiskija ezik (Charakteristik der thrakischen Sprache)*, Sofia, 1952, p. 13, 37, 73, 98 ; dar acelaşi autor în lucrarea recentă *Thrakische Sprachreste*, Viena, 1957, nu mai menţionează nici Peuce nici Peucini printre toponimele sau apelativele tracice.

26) N. Lascu, *Pămîntul şi vechii locuitori ai ţării noastre în opera lui Ovidiu*, în vol. *Publius Ovidius Naso XLIII î.e.n. — MCMLVII e.n.*, Bucureşti, 1957 p. 183 şi urm.

27) CIL VI 4346 (=Dessau, ILS 1722). Mommsen în CIL VI p. 899 emite părerea că Nereus era originar din părţile vestice ale Germaniei, devenit sclavul lui Germanicus care purtase războaie în acele părţi. Dar natione Germanus Peucennus arată originea germanică răsăriteană a lui Nereus, adică bastarnică, căci o populaţie „peucină" în vestul germanic nu se cunoaşte.

mai fi păstrat o enclavă bastarnică în decursul sec. II—IV e.n. De data aceasta prin peucini se poate înţelege şi altceva.

Numele noii populaţii care se aşază aici derivă tot de la numele antic al Deltei, care continuă să fie cunoscut sub vechiul Peuce. În antichitate, ca şi acum, regiunea Deltei, în mare parte un teren inundabil în anumite perioade ale anului, oferea un spaţiu destul de puţin întins pentru a fi locuit. În această regiune, insalubră de altfel, numărul locuitorilor în antichitate, ca şi azi, pare să fi fost destul de redus, singura sursă de trai fiind pescuitul şi vînatul. Nefiind încă cercetate arheologic grindurile Deltei, este prematur să tragem şi alte concluzii în legătură cu densitatea aşezărilor omeneşti în antichitate. Cei care au populat însă grindurile Deltei în vremurile vechi nu puteau fără a nu întreţine permanente relaţii şi legături de schimb cu populaţia agricolă din afară. Dar pe de altă parte Delta forma o poziţie favorabilă de refugiu şi adăpost pentru o populaţie în conflict cu autoritatea romană, căci în acest colţ de apă şi pămînt, cu căi atît de inaccesibile, apărat în mod admirabil de natura însăşi, cu greu ar fi putut pătrunde o armată romană [28]). Delta a rămas întotdeauna *extra imperium*, romanii limitîndu-se la supravegherea acestor regiuni prin posturile unităţilor auxiliare de pe malul sudic al braţului Sfîntul Gheorghe şi prin garnizoana de la Cartal, de pe malul opus, aproape de capătul de vest al Deltei. Această bucată de pămînt, înconjurată de apele Dunării, cu numeroase ochiuri de apă şi grinduri la adăpostul pădurilor de floră acvatică, cu cărări şi canale întortochiate, era un adevărat azil pentru toţi năpăstuiţii sau proscrişii ce puteau fi numiţi duşmani interni ai stăpînirii romane, stăpînire care se făcea tot mai greu de suportat. Numărul celor care vor fugi şi se vor ascunde în Peuce va creşte în măsura în care exploatarea romană devine tot mai apăsătoare şi fiscalitatea tot mai excesivă, astfel încît sub numele *Peucini*, începînd cu sec. II, putem înţelege pe aceşti locuitori stabiliţi în această deltă. La Ptolemaeus peucinii din provincia Moesia inferior erau locuitori de la gurile Dunării —κατέσχουσι δὴ τῆς κάτω Μυσίας... τὰ *δὲ* στόματα Πευκινοί– [29]) iar la St. Byzantinus, locuitorii Deltei — Πεύκη, νῆσος ἐν τῷ Ἴστρῳ. οἱ οἰκήτορες Πευκηνοί— [30]). Cei care vor forma majoritatea acestei noi populaţii peucine, vor fi fost în primul rînd elementele getice din Dobrogea romană, a căror pămînturi ajung în posesia acelor *cives Romani*, a veteranilor şi a coloniştilor traci *Bessi* şi *Lai*. Poetul Marţial, într-o epigramă din anul 92, precizează că Peuce este un pămînt getic — *i liber ad Geticam P e u c e m, Istrumque tacentem* — [31]). Despre anumite neînţelegeri ivite între autohtoni şi noii veniţi în părţile din nordul Dobrogei, în legătură cu pierderea terenurilor agricole ale obştiilor getice în folosul coloniştilor romani, ne vorbeşte

28) Patrularea corăbilor romane în Deltă se pare că era destul de anevoioasă fiind adeseori ameninţate cu împotmolirea. În acest sens sîntem informaţi că în anul 1959, cu ocazia curăţirii canalului Zătoane, dintre braţul Sfîntu Gheorghe şi Lacul Razelm, s-au descoperit la 3 m adîncime, bucăţi de trunchiuri de lemn de stejar, care, după toate probabilităţile, par a fi resturile unei corăbii romane împotmolite.

29) Ptol., III, 10, 4; Amm. Marcell., XXII, 8, 43.

30) Steph. Byz., Πεύκη şi κάλπαι.

31) Martialis, VII, 84; Ed. Groag, *RE*, III, 1232—3, nr. 114.

în mod cît se poate de limpede un important document epigrafic dintre anii 198—201 [32])

O altă populație, care la fel a putut fi neîndreptățită de noua situație creată de cuceritor, era în mod probabil elementul sarmatic, despre a cărui prezență pe teritoriul Dobrogei romane se poate vorbi pe baza izvoarelor. Ca și geții dobrogeni ei nu apar în documentele epigrafice, deși pînă la alcătuirea unui studiu relativ la onomastica antică a Dobrogei, nu sîntem îndreptățiți să ne pronunțăm într-un mod mai categoric. Este de la sine înțeles apoi că în Peuce au putut trece și elemente sarmatice de la nordul Dunării, ca dovadă că partea de nord a Deltei e cunoscută lui Plinius cel Bătrîn ca o insulă Sarmatică [33]). Mai tîrziu apoi, prin a doua jumătate a sec. III, în Peuce se vor stabili și unele elemente desprinse din triburile gotice. Despre Alaric bunăoară poetul Claudianus pretindea că a fost crescut în această insulă — *Alaricum barbara Peuce nutrierat* [34]).

Peuce mai putea oferi adăpost și sclavilor fugari de pe moșiile latifundiarilor romani din Dobrogea, a căror *villae* rustice și proprietăți sînt menționate în cîteva inscripții din sec. II—III [35]). Tot în categoria refugiaților mai pot intra soldații dezertori din garnizoanele dunărene, cît și hoții, tîlharii, deținuții și evadații din închisorile romane, sau alte elemente în conflict cu autoritatea romană. Nu trebuie să pierdem din vedere că o inscripție din prima jumătate a sec. IV amintește pe *latrunculi*, care cutreierau nordul Dobrogei (vezi mai jos), cuvînt al cărui înțeles este definit și în sensul de „dușman intern" de către literatura juridică romană [36]).

Pentru securitatea imperiului roman aceste elemente de strînsură, adăpostite în Peuce, desigur că nu prezentau un pericol prea mare. În schimb pentru aristocrația provincială latifundiară romană, cît și pentru orașele norddobrogene, incursiunile și jafurile peucinilor erau dintre cele mai păgubitoare. Aceste incursiuni erau însă repede lichidate de unitățile romane din nordul Dobrogei, printre care un rol important îl avea *classis Flavia Moesica* de la Noviodunum [37]). În timp de război însă, cînd un dușman puternic ataca limes-ul Moesiei inferior, peucinii sînt amintiți ca aliați, luînd parte la acțiunile militare de sub conducerea șefilor de la nord de Dunăre.

În această calitate de aliați ai barbarilor — *gentes, diversi populi* — și dușmani ai imperiului — *inimici* —, sînt cunoscuți mai întîi în anul 170 [38]). Un paragraf din biografia împăratului Marcus Aurelius, enumeră de la apus

32) I. I. Russu, *Un litigiu de hotărnicie din Scythia Minor (CIL III 14447. V. Pârvan Histria IV 633—637)*, în «Studii și Cercetări de Istorie veche», VI (1955), p. 75—86.

33) Plin., *n. h.*, 79.

34) Claudian., *de VI cons. Honorii*, 105—6.

35) Russu, *op. cit.*, p. 78—9.

36) N. Gostar, *Două inscripții mezerziene*, în «Analele Științifice ale Universității „Al. I. Cuza" din Iași», Secțiunea III, s.n., tom. IV (1958), p. 47.

37) Gr. Florescu, *Un document epigrafic privitor la flota romană de pe Dunărea Moesică*, în «Revista Istorică Romînă», XVI (1946), p. 15.

38) Despre coaliția neamurilor de la Dunărea de jos din anul 170, unde rolul conducător l-au avut dacii nordici (costobocii), a se vedea A. Premerstein, *RE*, XI, 1906—7; Vulpe, *Histoire ancienne de Dobroudja*, p. 247; O. V. Kudriavțev, *Вторжение костобоков в балканские провинций римской империй*, în *Вестник древней истории*, 3 (1950), p. 56—70; Gostar, *Ramura nordică a dacilor*, p. 195.

spre răsărit următoarele *gentes* care au atacat limes-ul dunărean al imperiului : *gentes omnes ab Illyrici limite usque in Galliam conspiraverunt, ut Marcomanni, Varistae, Hermunduri et Quadi, Suevi, Sarmat<a>e, Lacringes et Burei † hi aliique cum Victualis, Sosibes, Sicobotes, Roxolani, Basternae, Halani, Peucini, Costoboci* [39]). Ultimele cinci *gentes*, după locul pe care-l ocupă în ordinea enumerării, au atacat provincia Moesia inferior. Poziția peucinilor este alături de roxolani și costoboci și, întocmai ca și bastarnii, ei apar doar ca niște auxiliari ai acestora [40]).

A doua mențiune a peucinilor se referă la războiul din anul 248, pe care romanii l-au avut de purtat împotriva unei puternice coaliții germano-carpice de sub conducerea lui Ostrogotha. Evenimentul este povestit de Iordanes și are o deosebită importanță în legătură cu urmărirea atitudinii populației peucine față de romani, în lumina noilor situații ivite la Dunărea de jos, de aceea reproducem textul în măsura în care interesează : *Philippo namque ante dicto regnante Romanis,... Gothi, ut adsolet, subtracta sibi stipendia sua aegre ferentes, de amicis effecti sunt inimici... transiens tunc Ostrogotha cum suis Danubio Moesiam Thraciasque vastavit. . . mox tricenta milia suorum armata produxit ad bellum adhibitis sibi Taifalis et Astringis nonnullis ; sed et Carporum trea milia. . . his ergo addens Gothos et Peucinos ab insula Peucis, quae in ostia Danubii Ponto mergentia iacet, Argaithum et Gunthericum nobilissimos suae gentis doctores praefecit, qui mox Danubium vadati et de secundo Moesiam populati, Marcianopolim eiusdem patriae urbem famosam metropolim adgrediuntur* [41]). În acest text peucinii apar în războiul cu romanii din anul 248 [42]) în calitate de auxiliari ai goților, ca și carpii și celelalte două neamuri germanice. E important de reținut localizarea peucinilor, *ab insula Peucis* [43]), de la gurile Dunării și în consecință „locuitorii Deltei“, textul nelăsînd nici o posibilitate de a se face confuzia cu bastarnii.

Ultima apariție a peucinilor, în conflict cu romanii, datează din anul 268, unde de asemenea nu sînt singuri, ci în asociație cu alte neamuri germanice. Despre această nouă coaliție a neamurilor răsăritene germanice, la care iau parte și locuitorii Deltei Dunării, ne vorbește în rezumat un paragraf din biografia împăratului Claudius II : *denique Scytharum diversi populi, Peuci, Grutungi, Austrogoti, Tervingi, Visi, Gipedes... et Eruli praedae cupiditate in Romanorum solum venerunt atque illic pleraque vastarunt* [44]). Mai completă, în legătură cu același eveniment, este informația istoricului Zosimus, care, cu oarecari amănunte, relatează următoarele : κατὰ τοῦτον δὴ τὸν Χρόνον Σκυθῶν οἱ πεσιλειφθέντες, ἐκ τῶν προλαβουσῶν ἐπαρθέντες ἐφόδων, Ερούλους καὶ Πεύκας καὶ Γότθους παραλαβόντες καὶ περὶ τὸν Τύραν ποταμὸν ἀθροισδέντες, ὅς εἶς τόν Πόντον εἰσβάλλει ναυπηγησάμενοι πλοῖα ἑξακισχίλια καὶ τούτοις ἐμβιβάσαντες, δύο καὶ τριάκοντα μυριάδας, ἄραντες διὰ τοῦ Πόν-

39) SHA, *Vit. Marc.*, 22. 1.
40) Gostar, *op. cit.*, p. 192.
41) Iord., *Get.*, 91.
42) Polaschek, *op. cit.*, 1392 ; A. Alföldi, în *Cambridge Ancient History*, XII, p. 142.
43) *Peucis* aici un genitivus Graecus, ca și *ostium Peuces* la Plin., *n.h.*, IV, 79.
44) SHA, *Vit. Cl.*, 6, 2.

του, Τομεῖ μὲν τειχήρει πόλει προσβαλόντες ἀπεκρούσθησαν, προελθόντες δὲ καὶ ἐπὶ Μαρκιανούπολιν ἣ Μυσιάς ἐστίν,....[45]). Ca și în *vita Claudii* popoarele care trec Dunărea la 268[46]), în primul an de domnie al acestui împărat, sînt amintite sub numele generic arhaizant de sciți. Cifra de 6000 de corăbii pe care le-ar fi echipat acești sciți, ar putea fi o evidentă exagerare a cronografiei romane, dar cu toate acestea nu ne putem îndoi de realitatea unui puternic atac naval pe Dunăre și pe mare. Rolul important în acest prim război maritim al goților împotriva romanilor, credem că l-au avut acești peucini, populație de pescari, marinari și pirați în același timp, care, cu atît mai mult, de data aceasta devin niște aliați deosebit de prețioși.

Populația peucină, formată din elemente atît de eterogene, de cele mai diverse origini, trăind într-o stare de sărăcie și de continuu conflict cu populația romană din sud, îi vedem, după mărturia celor patru texte, în războ' deschis cu romanii, în calitate de *hostes*. Asemenea prilejuri însă nu se iveau decît atunci cînd luptele de la Dunărea de jos depășeau proporțiile unor obișnuite incursiuni de pradă. Despre elementele răzlețe din „insula Peuce" care treceau în provincie pentru jaf, izvoarele sec. II—III nu fac nici o mențiune. Totuși asemenea cazuri trebuie să fi existat, dovadă e următoarea inscripție din prima jumătate a sec. IV, găsită în apropiere de Troesmis, cea mai importantă localitate romană din nordul Dobrogei: *Impp. [Caess.] Fl. Cl. Constatinus Al [aman. ma] x. G [erm. max.], Fl. Iul. Constantius Sarmersicus* (sic) *m[ax.], Fl. Iul Constans Sarm. pii felices Augg. locum in parte limitis positum gentilium Gotho [ru] m temeritati semper aptissimum ad confirmandam provincialium [s] uorum a[e]-ternam securitatem erecta istius fabri [c] ae munitione clauserunt, latru [nc] ulorumque impetum perennis mun [imi] nis dispositione tenuerunt, adcurante Sappone v. p. duce limitis Scythiae*[47]). Inscripția a fost pusă între anii 338—340, cu ocazia construirii mai multor fortificații militare în scopul de a se crea un obstacol artificial în fața dușmanului care ar fi încercat să treacă Dunărea. Cuvintele din inscripție, cuprinse între *locum... clauserunt*, se referă la lucrările de întărire a limes-ului dunărean care aveau menirea să stăvilească orice tentativă a goților de a pătrunde în imperiu. Fraza penultimă, *latrunculorumque impetum perennis muniminis dispositione tenuerunt*, se referă la întăriturile ridicate împotriva atacurilor celelor de latrunculi, care veneau tot dinspre nord și pe care inscripția îi deosebește de goți. Termenul *latrunculus* în această inscripție are sensul de dușman al imperiului, care duce un război de eliberare fără a-l declara, război de hărțuială sau lupte de gherilă, de partizani[48]). Din felul cum este re-

45) Zosim., I, 42, 1.

46) Polaschek, *op. cit.*, 1392. Despre acest război „gotic" la P. Damerau, *Kaiser Claudius II. Gothicus*, Leipzig, 1934, p. 65 și urm.

47) CIL III 12483 (=Desau ILS 724).

48) Despre mișcarea „latrones-latrunculi" în imperiul roman a se vedea studiul lui A. D. Dmitrev, *Движение latrones как одна форм классой в римской империи*, în *Вестник древнеи истории*, 3 (1951), p. 61—72 (= *Mișcarea „latrones" ca formă a luptei de clasă* în imperiul roman, în «Analele Romîno-Sovietice», Seria Istorie, nr. 1, 1953, p. 55 și urm.); D. Tudor, *„Interfecti a latronibus" în inscripțiile din Dacia*, în «Studii și Cercetări de Istorie veche», IV (1953), p. 583 și urm.; Gostar, *Două inscripții mezerziene*, p. 43 și urm., unde se indică și bibliografia mai veche.

dac tată inscripția, cuvîntul latrunculi nu înglobează și pe cel de goți, ci alte cete prădalnice de la nord de Dunăre, care amenințau securitatea provinciei. În mod probabil aceștia puteau fi în primul rînd *Peucini*, cărora numele de *latrunculi* le este în perfectă concordanță cu situația lor de vecini ai imperiului și cu acțiunile lor la care îi împingea starea de locuitori ai Deltei. Asemenea mișcări au putut exista însă și anterior sec. IV. Dar nu numai Delta, ci și bălțile Dunării, din extremitatea nordică a Dobrogei, puteau atrage persoanele revoltate sau indivizii suspecți, care formau apoi cete de latrunculi. Delta ca și bălțile Dunării pînă în epoca modernă erau locurile cele mai favorabile pentru cetele de haiduci, ca și pentru tîlharii, omorîtorii și jefuitorii la drumul mare.

În sec. II—III, pentru a se împiedica trecerea peucinilor pe teritoriul roman, probabil că existau pe brațul meridional al Deltei, din loc în loc, pînă aproape de vărsare, cîteva vexilații ale unor unități auxiliare din Moesia inferior. În sec. IV se știe că acest braț era apărat de două unități de *cunei*, — un *cuneus equitum armigenorum* la Aegysus [49]) și un *cuneus equitum Arcadum* la Talamonium [50]) — și de cinci unități auxiliare, dintre care două navale, — anume *milites quinti Constantiniani* la Salsovia [51]), *milites primi Gratianenses* la Gratiana [52]), o *cohors V pedatura inferior* la Aegysus [53]), o *cohors musculorum Scythicorum* și o *classis*, amîndouă la Plateypegiae [54]). Ultimele două erau unități navale, formate din soldați din *legio I Iovia* și *legio II Herculia* și stăteau sub comanda unui *praefectus ripae* [55]). Efectivul care apăra deci brațul meridional al Deltei era destul de ridicat și în raport cu densitatea garnizoanelor de pe restul limes-ului scitic, aici ele erau ceva mai numeroase. S-ar putea crede că aceste puncte întărite, cunoscute în sec. IV, să fi avut garnizoane pentru paza frontierei dinspre Peuce și în secolele anterioare. N-ar fi exclus apoi ca la Plateypegiae să fi existat și în sec. II—III o stațiune a unității fluviale *classis Flavia Moesica* de la Noviodunum, punctul avînd aceeași importanță strategică și mai tîrziu. Este chiar de presupus ca însuși sediul forțelor navale de la Noviodunum să se fi deplasat mai spre răsărit (în sec. IV la Noviodunum nu mai există nici o unitate navală), înspre Deltă, la Plateypegyae, localitate, care deși încă neidentificată pe teren, poate fi totuși plasată, ca și celelalte patru, numai undeva pe brațul meridional al Deltei [56]).

---

49) *Not. Dign., Or.* XXXIX, 16.

50) Ibid., 18.

51) Ibid., 26.

52) Ibid., 27.

53) Ibid., 34; cf. I. Barnea, *O inscripție de la Aegysus*, în «Studii și Cercetări de Istorie veche», II (1950), p. 175 și urm.

54) *Not Dign. Or.*, XXXIX, 36.

55) Vulpe, *Hist. anc. Dobroudja*, p. 300. În *Not. Dign.*, p. 88 (ed. O. Seeck, 1876), unitățile apar în următoarea ordine: *praefectus ripae legionis primae ioviae cohortis. . . et secundae herculiae musculorum scyhicorum et classis inplateypigiis*. Seeck (după Mommsen) corectează *et classis musculorum scythicorum*. Corectarea însă, după părerea noastră, trebuie făcută în felul următor: *praefectus ripae legionis primae ioviae et [praefectus ripae legionis] secundae herculiae, cohortis munsculorum scythicorum et classis, in plateypegiis*.

56) Vezi încercări de a localiza Plateypegiae la C. Moisil, *Cetăți romane la Dunărea de jos — pe Brațul Sf. Gheorghe —*, în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, 1909, p. 87, lîngă Dunavățul de jos.

Asemenea mişcări, împotriva unor puternici stăpînitori, mişcări bine organizate datorită naturii terenului, se mai cunosc şi în alte locuri. Credem că e deajuns să amintim de cazul populaţiilor refugiate în regiunea de la vărsarea Tigrului şi Eufratului în Golful Persic [57]), sau din Delta Nilului [58]). Cronicile vechi babiloniene amintesc din cînd în cînd de cei din Ţara de la Mare, care în mai multe rînduri au periclitat şi chiar au disputat hegemonia în sudul Mesopotamiei. Şi aici această regiune mlăştinoasă, de la vărsarea fluviilor, oferea refugiu tuturor celor ce intrau în conflict cu puterea despotică a monarhilor, sau care scăpau de robia şi exploatarea preoţilor şi a aristocraţiei locale. Această populaţie compusă din elemente fugite de sub jugul atîtor împilări, la care se adăugau întotdeauna un număr apreciabil de nomazi, bine organizată în acest adapost, devenind o forţă de temut, va ajunge pînă acolo încît în anul 721 î.e.n. să proclame pe şeful lor rege în Babilon[59]). Se cunosc şi încercări de asanare a acestor imense mlaştini pentru a opri tentaţia unui refugiu [60]). Şi în Delta Nilului s-au organizat încercări de rezistenţă împotriva înrobirii ; cea mai cunoscută este răscoala păstorilor de aici, Bucolici, din anul 172 [61]), a căror dîrză rezistenţă s-a transformat într-un adevărat război pentru romani [62]). E foarte probabil că şi războaiele celor din Delta Peuce, împotriva romanilor, au avut în primul rînd acelaşi caracter.

LA LUTTE DES POPULATIONS DES BOUCHES DU DANUBE CONTRE L'AUTORITÉ ROMAINE

Résumé

Les Bastarnes, qui se sont établis dans l'île *Peuce* (Delta du Danube) pendant les III-e — I-er siècles avant notre ère, ont été connus sous le nom de Peucini. Durant les II-e—IV-e siècles de norte ère par Peucini on entend une population d'origines variées, (Gétes, Sarmates, Goths, ou des provinciaux romains), refugiée dans le Delta du Danube, ou elle a trouvé un abri contre l'oppression romaine.

БОРЬБА НАСЕЛЕНИЙ ДУНАЙСКОЙ ДЕЛЬТЫ ПРОТИВ РИМСКОЙ ВЛАСТИ

Краткое содержание

Бастарнов, установившихся в III—I вв. до н. э. на. острове Певке (**Peuce**) (в Дунайской Дельте), впоследствии называют певкинами (**Peucini**). В II—IV вв. н. э. под этим названием обозначается неоднородное население различного происхождения (геты, сарматы, готы или жители римских провинций), нашедшее убежище против римского насилия в Дунайской Дельте.

57) A. Moret, *Histoire de l'Orient*, II, Paris, 1936, p. 684.
58) Moret, *op. cit.*, p. 684 .
59) Ibid.
60) Moret, *Hist. de l'Orient*, I, Paris, 1941, p. 424.
61) Dio Cass., LXXI, 4 ; SHA, *Vit. Marc.*, 21, 1 ; *Vit. Avid. Cass.*, 6, 3.
62) N. A. Maşchin, *Istoria Romei antice* (trad. din l. rusă), Bucureşti, 1951, p. 333 ; E. M. Ştaerman, *Istoria Universală* (trad. din l. rusă), II, sub redacţia S. L. Utcenko — D. P. Kallistov — A. I. Pavlovskaia — V. V. Struve, Bucureşti, 1959, p. 649.

PREOCUPĂRI DE LIMBĂ ÎN LITERATURA ROMÎNĂ VECHE

de V. SOFRONI

Dacă în domeniul diverselor particularități ale limbii literare, începînd cu primele texte romînești cunoscute și sfîrșind cu epoca actuală, avem studii valoroase, aprecierile de ordin teoretic referitoare la limbă, răspîndite în toată literatura veche, au atras mai puțin atenția cercetătorilor. Deși aceste aprecieri sînt, în cea mai mare parte, cunoscute, ele nu au format obiectul unor studii sistematice. Lipsa la care ne referim se face simțită pentru epoca de pînă la 1780. Odată cu apariția Școlii ardelene teoretizările în jurul problemelor de limbă devin mai frecvente și se dezvoltă într-un climat mai științific, iar ele au și fost studiate în evoluția lor pînă în epoca de față. Credem însă că nici studiul părerilor despre limbă ale primilor noștri cărturari nu este lipsit de interes pentru istoria limbii literare.

O astfel de cercetare întîmpină dificultăți mai ales în problema sistematizării materialului oferit de prefețele și postfețele cărților religioase sau de cronici. Observația de mai sus trebuie pusă în legătură cu faptul că traducătorii textelor religioase nu apelau decît întîmplător la discutarea unor fapte de limbă, pe măsură ce întîmpinau dificultăți în munca de traducere, după cum și cronicarii foloseau aceleași fapte ca pe un element auxiliar în sprijinul istoriei, ceea ce făcea ca părerile lor despre limbă să fie expuse nesistematic. Varietatea acestor păreri, cît și răspîndirea lor inegală în diferite texte contribuie la complicarea sistematizării unui astfel de material. Totuși, plecînd de la motivele de ordin practic care i-au îndemnat pe cărturarii de formație clericală pe de o parte și pe cronicari pe de altă parte să abordeze problema limbii noastre, putem stabili cîteva idei centrale în jurul cărora se grupează majoritatea observațiilor lor referitoare la limbă.

O primă delimitare este cerută de însăși natura acestor motive. În timp ce pentru cărturarii clerici ideea de bază care îi preocupă este introducerea limbii romîne în biserică, precum și rezolvarea unor greutăți practice ridicate de problema traducerilor, cronicarii apelează la faptele de limbă pentru a demonstra originea romană și unitatea poporului romîn. Așadar cronicarii vor porni în observațiile lor despre limbă de la ideea originii limbii noastre și numai pe marginea acestei idei vor face și unele considerații mai generale privind limba romînă. Date fiind deci obiectivele diferite pe care și le propun primii cărturari pe de o parte, cronicarii pe de alta, atunci cînd vorbesc

despre limbă, am socotit adecvată discutarea separată a problemelor ridicate de unii și de alții după formula: ce spun reprezentanții literaturii religioase — ce spun reprezentanții literaturii istorice. În ce privește părerile despre limbă întîlnite la traducătorii textelor religioase, vom grupa aceste păreri în jurul a două probleme centrale: una, avînd un caracter mai unitar și oarecum teoretic — utilitatea introducerii limbii romîne în biserică și alta cu un profil mai variat și oarecum practic — problema traducerilor în romînește din limbile slavonă sau greacă.

În legătură cu adoptarea limbii romîne ca limbă a cărților religioase s-a dus o luptă perseverentă cu tradiția, dar și cu unele rezerve ale bisericii ortodoxe, începînd cu primele traduceri, textele rotacizante din secolul al XVI-lea, pînă în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, cînd limba romînă reușește să se impună ca limbă a bisericii. Această luptă a avut un caracter progresist, căci, așa cum spunea Cipariu la 1867, ea a însemnat emanciparea limbii romînești de sub „despotismul" limbilor străine, care a constituit principala cauză de intîrziere a dezvoltării culturii noastre.

Se cunosc, în general, motivele care au determinat introducerea limbii slavone ca limbă oficială a bisericii și a statului. Se știe, de asemenea, că această limbă nu era înțeleasă de popor și că juca astfel același rol ca și limba oficială latină a bisericii catolice. Dacă răspîndirea învățăturilor religioase în popor prin traduceri — în care biserica era interesată —, ușurează lupta împotriva tradiției stabilite de limba slavonă, pe de altă parte, ortodoxismul frînează procesul de pătrundere în biserică a limbii romînești, datorită faptului că primele traduceri, făcute cu sprijinul luteranilor și al calvinilor, cuprind imixtiuni cu caracter reformat în dogmele ortodoxe. În fața acestei primejdii biserica ortodoxă se refugiază la tradiția limbii slavone, care forma legătura de bază între creștinii ortodoxi din răsăritul Europei. Iată de ce, într-o perioadă relativ lungă, alături de traducerile în romînește vor continua să apară cărți în limba slavonă, sau se recurge la sistemul tipăriturilor bilingve.

Totuși, în această epocă de tatonări, avînturi și retrageri, limba romînă cîștigă din ce în ce tot mai mult teren, ajungînd să se fixeze în scris ca limba cărților bisericești și apoi a slujbei religioase. Limba cărților religioase va contribui într-o măsură importantă, alături de cea populară, folosită de cronicari, la formarea limbii noastre literare.

Primele traduceri tipărite în romînește, datînd din secolul al XVI-lea și semnate de diaconul Coresi, aduc și primele păreri în legătură cu necesitatea răspîndirii învățăturilor religioase în limba romînă.

În epilogul *Evangheliarului* romînesc, tipărit la Brașov în 1561, exprimîndu-și intenția de a tipări cărți în limba romînă pentru înțelegerea romînilor creștini, Coresi observă, recurgînd la ideea apostolului Pavel din Epistola I către Corinteni: „în sfînta beserecă mai bine e a grăi cinci cuvinte cu înțeles decît zece mii de cuvinte neînțelese în limbă străină". Desigur, întrebuințarea cuvintelor apostolului Pavel nu este originală la Coresi, dacă ținem seamă că primele tipărituri în romînește au loc în Ardeal sub auspiciile reprezentanților reformei. Luther, care tradusese biblia în limba germană, înscrisese pe steagul de luptă al reformei cuvintele apostolului Pavel, potrivit cărora învățătura religioasă trebuia să fie rostită popoarelor în limbile lor, iar nu în limbi străine și moarte, înțelese

numai de puțini. Citatul folosit de Luther este reluat de Coresi ca un argument în favoarea traducerilor în romînește și el reapare în epilogurile de la *Tîlcul evangheliilor* din 1564, *Molitvenicul*, din același an, *Psaltirea romînească* din 1570, *Psaltirea slavo-romînă* din 1577, precum și în numeroase alte tipărituri, pînă în secolul al XVIII-lea

Faptul că limba slavonă nu era cunoscută romînilor și că aceștia erau dornici să asculte slujba religioasă în limba națională este atestat de Coresi în prefața *Cazaniei* din 1564, în care cere preoților „să spue cuvîntul lui dumnezeu în limba pre care grăiesc oamenii, să putem înțelege noi, mișelamea. Ce folos e lor dacă popa grăiește în limbă străină romînilor, sîrbește, de nu înțeleg, sau pre altă limbă ce nu vor înțelege ascultătorii".

Indiferent de faptul că răspîndirea învățăturii religioase în limba națională constituia un punct programatic al reformei, introducerea limbii romînești în cărțile bisericești devenise în secolul al XVI-lea un deziderat de ordin general, întrucît nici clerul de rînd nu mai cunoștea limba slavonă. Coresi folosește și acest argument făcînd în prefața *Molitvenicului* din 1564 o adevărată declarație reformatoare: „Rumînește am scrïs acest Molitvenic — spune el —, cum să înțeleagă și popa ce zice însuși și oamenii ce ascultă, că alte limbi înțeleg și dumnezeu așa au fost lăsat și prorocilor și apostolilor să grăiască în limba cum înțeleg și grăiesc oamenii".

Sau: „și cu adevăr zic cum în vînt grăiește popa cînd nu înțeliage au el au oamenii".

Și încheie prin acest apel: „Frații mei popi, cu bun înțeles pomeniți numele domnului, nu boscorodiți, că va bate voi domnul".

„Boscorodeala" la care se referă Coresi trebuie pusă pe seama faptului că preoții romîni, neștiind limba slavonă, învățau pe de rost textele de ritual, astfel că reproducerea lor, mecanică, nu mai putea fi înțeleasă nici măcar în slavonește.

Traducînd în 1582 *Palia de la Orăștie*, episcopul romîn Mihai Tordaș se plînge de puținătatea traducerilor în romînește și extinde aria lor de la limba slavonă la cea greacă și — după cum spune el —, la ebraică, văzînd „cum toate limbile au și înfluresc întru cuvintele slăvite a lui dumnezeu, numai noi romînii pre limbă nu avem".

Și mitropolitul Teofil al Țării romînești, în prefața *Pravilei de la Govora* (1640) motivează această traducere prin cuvintele: „Socotit-am că mai toate limbile au carte pre limba lor" etc. Față de rezervele ortodoxismului în problema traducerii textelor religioase, cuvintele de mai sus, că „toate limbile au carte pre limba lor" au la început valoare de argument, dar, cu timpul, ele apar în mai toate prefețele și epilogurile tipăriturilor noastre cu funcția de simplă formulă introductivă.

Atît de pregnantă ajunsese ideea tipăriturilor în romînește, încît pînă și Vasile Lupu, partizan convins al ortodoxismului, sub domnia căruia avusese loc sinodul de la Iași, îndreptat împotriva ereziilor calvine, se simte obligat să declare în prefața *Cazaniei* lui Varlaam (1643):

„dăruim și noi acest dar limbii romînești, carte pre limbă romînească" și se adresează către „toată semenția romînească, pretutindere ce se află pravoslavnici într-aciastă limbă".

Mitropolitul Varlaam al Moldovei, care se temea și el de influența ideilor bisericii reformate strecurate odată cu traducerile, recunoaște nece-

sitatea acestora, deoarece poporul, neînțelegînd limba slavonă, se îndepărta de cuvîntul bisericii. În prefața Cazaniei arată și el că „împuținîndu-se din oameni înțelesul sventelor scripturi [...] au început o scoate așeși cineși pre limba sa, pentru ca să înțeleagă hie-cine să învețe“. În aceeași prefață utilitatea traducerilor este pusă pe seama decăderii simțitoare a învățămîntului în limba slavonă, căci, spune el : „cu mult mai vrătos limba noastră romînească, ce n-are carte pre limba sa, cu nevoie iaste a înțelege carte altii limbi și pentru lipsa dascalilor ș-a învățăturii ; cît au fost învățînd mai de multă vreme, acmu nice atîta nime nu învață“.

În perfața *Psaltirii* tipărită la Bălgrad (1651), Simion Ștefan ironizează pe cei care se adresează poporului în limbi străine, recurgînd la următoarea comparație : „numai așa-i cine grăiaște în limbă streină, învățînd au cîntînd în adunare, caria nu o înțeleg ascultătorii, ca cimpoile și lautele, carele nu fac osibitură în sunet și nime nu le înțelege“.

Simion Ștefan cere introducerea limbii romîne în cărțile bisericești, constatînd și el că nici în Ardeal preoții nu mai știau slavonește : „Ce numai aceasta au fost siminteala, că n-au fost cetind în limba lor, ce în limbă streină, caria mulți n-au fost înțelegînd neci popii, netocma ascultătorii ; pentru caria mulți au mers cu mare dor la beserică ca să înțeleagă [...] iar neînțelegînd au mers acasă mîhniți“.

Dacă aceste hotărîte luări de poziție în favoarea înlocuirii limbii slavone cu cea romînă contribuie la mărirea numărului de traduceri, găsim însă și unele formulări care probează existența unui proces de limitare a traducerilor. În discursul de recepție la Academie, Ion Bianu arăta, cu dreptate, netemeinicia părerii potrivit căreia sub Matei Basarab și Vasile Lupu ar fi avut loc pe scară largă introducerea limbii romîne în biserică. El constată, dimpotrivă, numărul redus al tipăriturilor romînești în comparație cu cele slavonești, pentru această epocă.

Neculai Cartojan, în *Istoria literaturii romîne vechi*, observă și el că în timpul lui Matei Basarab și Vasile Lupu exista o tendință de frînare a tipăririi cărților de ritual în limba romînă. În romînește s-au introdus numai cazanii, restul evangheliei, oficierea liturghiei și faptele apostolilor se tipăreau în limba slavă.

Cazaniile, cuprinzînd predici cu caracter moralizator, rostite în biserică, nu mai puteau fi tipărite în slavonește. Cărțile de ritual, însă, rămîneau în limba slavonă dată fiind tradiția puternică a ortodoxismului, la care, în opera citată, Cartojan adaugă următorul motiv : „Pentru a susține ortodoxia, singura legătură puternică care unea strîns toate ramurile neamului răzlețit sub stăpîniri străine, ai noștri s-au arătat intransigenți pe chestiunea limbii în biserică. O cedare pe acest teren putea atrage după sine pierderea romînilor din Transilvania în masele calvine. De aceea, Matei Basarab ia inițiativa de a tipări toate cărțile necesare serviciului divin — afară de cazanii — în limba slavă, adresîndu-se, cum ne spune în prefețe : „drept credinciosului și evlaviosului neam al patriei noastre și altor neamuri înrudite cu noi după credință și avînd același vestit dialect slavonesc ca limbă, ungrovlahilor, moldovlahilor“.

Totuși, limba romînă va pătrunde și în cărțile de ritual, iar aici mai întîi în așa-numitele tipicuri, adică lămuririle formelor exterioare ale cultului. Tipărind cîteva cărți de ritual cu textul în limba slavonă și tipicurile

în limba romînă, mitropolitul Ștefan al Țării romînești, se credea îndatorat să preîntîmpine „înponcișarea" reprezentanților ortodoxismului pentru abaterea sa de la tradiție, dînd următoarele explicații în prefața cărții *Mystirio* (Tîrgoviște, 1651) : „[. . .] și văzînd iară cum au creștinii țării înputare, și preoții mai vrătos de cătră hulnicii dă lege, cum pentru grosimea și grubia nu știm sluji tainele sfintei besearici și strigă toți [. . .] că am uitat [. . .] tipicurile sfintelor taine, pentru aceia [. . .] gîndii să iau înputarea batjocoririlor de asupra acestei țărișoare [. . .] și astfel scos-am la lumină [. . .] nu cum au fost pînă acum slavonește tipicurile, carele nu le pot ști cinstiții și cuceriții preoți pentru nesebuiala lor . . . De vreme ce am spart pîcla neștiinței și am dres rînduialele și le-am prepus rumîneaște, pentr-aceea nu se cade vouă [. . .] să vă înponcișați și să vă scîrbiți împotriva păstoriului vostru".

Treizeci de ani mai tîrziu, în prefața *Liturghiei* (București, 1680), mitropolitul Teodosie, din Țara romînească, arăta și el că nu a îndrăznit să traducă în limba romînă decît tipicurile cărții de ritual :

„nevoit-am de ceastă dată de am dat în lumină Liturghia ; și nu mai multă alta am făcut (săvai că gîndim că altă dată ca aciasta nu s-au făcut), fără cît tipicul ei tot de pe izvod grecesc, pre orînduiala lui, pre limba noastră am întors [. . .] Iară Liturghia toată a o prepune pre limba noastră și a o muta, nice am vrut, nice am cutezat ; drept mărturisesc, pentru multe pricini ce m-au împins, săvai că și pentru scurtă limba noastră ce iaste ; o am făcut și pentru neobiciaiul besericii noastre, ce pînă astăzi n-au ținut".

Deși nu îndrăznește să traducă textul rugăciunilor, mitropolitul Teodosie nu exclude însă necesitatea traducerilor în romînește. Unul din motivele pentru care se mărginește la traducerea tipicurilor este „scurtimea limbii romînești", problemă ridicată și de alții, pe care o vom discuta la rîndul ei.

Prefața aceleiași liturghii cuprinde o pledoarie patetică în favoarea cultivării limbii romîne, împiedicată să se dezvolte din cauza subordonării ei unor limbi străine. Termenii folosiți de Teodosie ne amintesc cuvintele lui Miron Costin, pline de amărăciune, în fața decăderii Moldovei :

„Aciasta dar văzînd și noi, că necum lipsește în limba noastră de-a fi ca să înțeleagă norodul, ce încă și mulți, de nu mai mulți, preoți și alalt cin bes̡ericesc de a cunoaște orînduiala și țeremoniile ei cum a să sluji trebuie, și fieşte care la vremea ei, de a să zice și de a să glăsui putincioși nu sînt. Și mai vărtos aciasta și den neînvățătură și din neînțelegere limbii pogoară, care noao jalnic și plînguros lucru iaste într-atîta micșorare și călcare rodului nostru cestui rumînesc, carele odată și numărat între puternicile neamuri și între tarii oameni să număra, iară acum atîta de supus și de ocărît iaste, cît nice învățătură, nice știință, nice armă, nice legi, nici nice un obicei întru tot rodul ce să pomenește astăzi rumîn nu iaste, ce ca niște nemernici și orbi într-un obor învîrtindu-se și înfășurîndu-se, de la streini și de la varvari, doară și de la vrăjmașii rodului nostru cer și să împrumutează și de carte, și de limbă, și de învățătură. O, grea și duroasă întîmplare !".

Iar în scrisoarea de introducere la *Mineiul* tipărit în Buzău (1698), observînd că nici preoții, nici poporul nu cunoșteau limba slavonă a slujbei spune că „ascultătorii neînțelegînd, și proroceștile citanii aramă sunînd era, au țimbale strigînd să auzea".

Se pare că în Moldova mai puține piedici au fost puse în calea traducerilor, chiar în privința cărților de ritual. Aici, cultivarea limbii romîne era mai avansată decît în Țara romînească, iar tradiția a putut fi prevalată de cultura unor reprezentanți ai bisericii ca Varlaam și Dosoftei, precum și de cultura cronicarilor moldoveni, ale căror opere manuscrise, în limba romînă, aveau o circulație mai mare. Dosoftei traduce din grecește și tipărește *Liturghia* (Iași, 1679) în limba romînă. În prefața acesteia el nu se mai adresează, cum făcuse Matei Basarab, unor neamuri diferite, avînd doar ca limbă a cultului „vestitul dialect slavonesc", ci către „toată semenția romînească tutinderia ce să află-ntraciastă limbă pravoslavnici", căreia îi oferă „acest dar limbii rumînești, sfînta liturghie, scoasă pre limbă romîniască de pre elinească".

Scrisoarea omagială către Duca-Vodă, care prefațează *Psaltirea slavo-romînă* (Iași, 1680), îi dă prilejul lui Dosoftei să combată pe cei ce nu vorbeau romînește în biserică în felul următor: „de să va aduna besierica toată împreună, și toți vor grăi în limbi, și vor intra și prostacii sau necredincioșii au nu vor zice că ați nebunit?".

Reprezentant al bisericii, Dosoftei este interesat ca învățătura religioasă să ajungă, prin intermediul limbii romîne, la înțelegerea credincioșilor. Argumentînd în această direcție el stabilește un fel de relație între limbă și gîndire pe care, ce e drept, n-o adîncește. A te ruga într-o limbă străină, pe care n-o cunoști, crede el, înseamnă a nu oferi minții nicio problemă. Iată cum exprimă el această idee: „Dară acum, fraților, de-oi veni la voi în limbi grăind ce voi folosî-vî? [. . .] Că de mă voi ruga în limbă duhul mieu să roagă, iară mintia mia stă fără de roadă".

Tot în scrisoarea omagială către Duca-Vodă, arătînd că nimeni nu mai învață slavonește și combătînd ideea folosirii limbii străine în biserică, Dosoftei apelează la cuvintele regelui Ptolomeu al Egiptului, care tradusese biblia din ebraică în grecește: „Grădina încuiată și fîntîna pecetluită, de dînsele de-amîndoaă ce folosu-i? — precum scria acela marele și vestitul Potolomei. [. . .] Caria noi, cetind erminiile și tîlcovaniile sintei scripturi, aflăm că o zice pentru închisul înțălesului, caria o vedem în vremile noastre, că și acea puțină sîrbie ce o învăța de-nțălegia, încă s-au părăsit în țară".

Trecînd în secolul al XVIII-lea, mai rar vom întîlni în prefețele tipăriturilor bisericești argumente noi în sprijinul introducerii limbii romîne ca limbă a cultului. Cele mai multe din aceste argumente sînt acum reluări din prefețele mai vechi și au mai curînd valoarea unor formule de introducere. Faptul e explicabil, dacă ținem seamă că în primele trei decenii ale secolului al XVIII-lea limba romînă ajunsese deja predominantă în biserică. Semnificativă pentru acest punct de vedere este aprecierea făcută de episcopul Inochentie al Rîmnicului în prefața *Molitvenicului* din 1730. Referindu-se la cărțile bisericești el spune că „acum, de o vreme încoace, cevaș s-au mai luminat cu tălmăcituri în limba noastră rumînească ce de moșie în patria noastră, că mai nainte cu limba elinească și cu slavonească să îndestulia".

De o comparație nouă, pentru a arăta că nu se poate răspîndi învațătura religioasă în limbi străine, se servește popa Nicola din Prund, în prefața cărții *Slujba Sf-lui Andrei* (București, 1726). Inspirîndu-se din epistolele apostolului Pavel către Corinteni, popa Nicola compară limba stră-

ină cu o trîmbiță al cărei glas nu convinge pe nimeni, căci, spune el „de va da trîmbița glas neînsemnătoriu, cine se va găti de război?". Și afirmă că acest „glas neînsemnătoriu" înseamnă „la sfînta rugă cuvintele cele de umilință care sînt pre limba streină, de nu cad la înțelegere tuturor". De aceea, consideră el ca o datorie pentru cunoscătorii de limbi străine să traducă în romînește pe înțelesul tuturor: „cel ce iaste putincios spre a descoperi dintr-altă limbă pre limba neamului său [...] acela iaste datoriu să de și însemnare graiurilor spre înțelegere".

Către mijlocul secolului al XVIII-lea, odată cu domniile fanariote, limba greacă se răspîndește printre boieri, dar pătrunde și în biserică prin calugării greci. Ca un resentiment împotriva introducerii limbii grecești trebuie privit argumentul episcopului Grigore al Rîmnicului din prefața *Octoihului* (Rîmnic, 1750). Făcînd aluzie la cuvintele regelui Ptolomeu al Egiptului, care spunea că învățătura religioasă trebuie răspîndită la greci în limba națională, Grigorie cere același lucru și pentru romîni, căci, argumentează el, „de vreme ce, după istoriile cele vechi nu să cade omului elin a nu ști limba elinească, dară cu dreptate iaste și acestor pravoslavnici creștini ai limbii rumînești să știe legile lui dumnezeu întru a lor limbă".

Ne-am ocupat pînă aici de părerile traducătorilor clerici cu privire la introducerea limbii romîne în cărțile bisericești. Cercetînd aceste păreri observăm că argumentele folosite de traducători se împart în două categorii: argumente împrumutate din textele biblice tradiționale, avînd ca idee centrală necesitatea difuzării învățăturii religioase în limba poporului și argumente luate din realitatea imediată, străbătute de ideea că limba slavonă nu era înțeleasă și învățată nici de popor, nici de clerul de rînd. Împotriva tradiției stabilite de limba slavonă și a rezervelor formulate de ortodoxism, aceste argumente au contribuit la răspîndirea largă a limbii romînești în biserică și, implicit, la punerea primelor jaloane ale limbii romîne literare.

În continuare, vom discuta un alt aspect al părerilor despre limbă expuse de traducătorii textelor religioase. E vorba de problema traducerilor sau, mai exact, de o serie de păreri despre limbă generate nemijlocit de ostenelile traducerii unor texte din slavonește sau grecește.

Pentru ordonarea materialului referitor la această problemă am ales criteriul cronologic de tratare a faptelor, cu intenția de a oferi în felul acesta o relatare unitară a părerilor exprimate de fiecare cărturar mai important.

Greutățile ridicate de traducerea în limba romînă, din care lipseau, acum vreo trei sute de ani, anumiți termeni de cultură, i-au determinat pe traducători să formuleze și păreri mai generale cu privire la limbă, de orientare, din care desprindem problema neologismelor, explicarea unor cuvinte străine și chiar unele referiri la gramatică.

Unele formulări ar putea să ne pară astăzi naive, dacă n-am avea în vedere dificultățile mari întîmpinate de acești cărturari în munca lor de pionierat, care a însemnat, chiar prin traduceri, un aport considerabil la procesul de formare a limbii noastre literare.

Conștienți de greutatea traducerii în romînește, acești cărturari se arată foarte modești atunci cînd recomandă cititorilor rezultatul muncii lor. Desigur, nu numai pe seama smereniei predicate de creștinism trebuie puse o-

bişnuitele formule de scuze pentru eventualele greşeli de traducere, formule întîlnite regulat în prefeţele sau postfeţele tuturor tipăriturilor.

Comparînd limbile din care traduceau, mai bogate din punct de vedere lexical, cu limba romînă, în care constatau lipsa unor termeni corespunzători, aceşti cărturari erau înclinaţi să privească cu rezervă propriile lor opere. Ei cereau, de aceea, îngăduinţa cititorilor, adesea pentru vini imaginare, reprezentînd defecte general omeneşti. Aşa procedează, de exemplu, Simion Ştefan care, în prefaţa *Noului Testament* (Bălgrad, 1648), recurge la următoarea formulă de scuză: „Socoteşte cetitoriule în ciastă carte, pentru că n-au scris îngeri din ceriu, ce au scris mînă păcătoasă din ţărînă făcută [. . .] iară unde am preceput vr'o slovă au vr-un cuvînt greşit, aşa să le înderepţi".

În prefeţele *Noului Testament* şi *Psaltirei* (Bălgrad, 1648 şi respectiv 1651) întîlnim cîteva observaţii făcute de Simion Ştefan în jurul problemei traducerilor. Se ştie că traducerea Noului Testament, din limba greacă, fusese începută de ieromonahul Silvestru care, murind, o lăsase neterminată. În legătură cu acest fapt trebuie menţionată strădania lui Simion Ştefan de a oferi cititorilor o traducere cît mai bună, căci, revăzînd tălmăcirea anterioară a lui Silvestru, îi impută acestuia în felul următor o serie de greşeli şi chiar de goluri în text: „Iară noi, socotind şi luînd aminte, găsit-am multă lipsă şi greşiale în scriptura lui pentru neînţelesul limbiei şi cărţii greceşti. Pentr-aceia noi am început dintăi a-l posledui, şi unde n-au fost bine am isprăvit şi am împlut şi am tocmit din cît am putut".

Unele abateri de la textul grecesc sînt explicate de Simion Ştefan ca un rezultat al preocupării sale de a urmări, în primul rînd, transpunerea înţelesului în romîneşte, căci, spune el, „mai vîrtos de toate pre aciasta ne-am silit să ţinem, înţelesul, că scriptura fără înţeles iaste ca şi trupul fără suflet"

Neculai Iorga afirmă [1]), de altfel fără să argumenteze, că Simion Ştefan nu cunoştea limba greacă. Totuşi, faptul că mitropolitul ardelean îi reproşează lui Silvestru „neînţelesul limbii greceşti" şi declară că l-a corectat pe înaintaşul său în tălmăcirea Noului Testament nu sprijină punctul de vedere al lui Iorga. De altfel, cunoscuta părere a lui Simion Ştefan în problema neologismelor este formulată pe baza cercetării izvodului grecesc. Întîlnind în textul grec o serie de cuvinte pentru care nu găseşte termeni corespunzători în limba romînă, Simion Ştefan constată, mai întîi, lipsa de consecvenţă a diferiţilor traducători în tălmăcirea aceloraşi cuvinte greceşti. „De aciasta încă vom să ştiţi, că vedem că unele cuvinte unii le au izvodit într-un chip, alţii într-alt".

Apoi, constatînd că şi alte limbi preferă să nu traducă aceşti termeni, ci îi lasă sub forma în care se găsesc în limba de origine, Simion Ştefan procedează la fel: „Iară noi le-am lăsat cum au fost în izvodul grecesc, văzînd că alte limbi încă le ţin aşia, cumu-i sinagoga şi poblican şi gangrena şi pietre scumpe, carele nu să ştiu rumîneşte ce sînt".

foloseşte ca metodă de cercetare, chiar rudimentar, comparaţia cu alte limbi.
Din aceste cuvinte desprindem mai întîi ideea că traducătorul ardelean

1) N. Iorga, *Istoria literaturii romîneşti*, ed. a II-a, 1921, vol. I, p. 282.

Apoi, dîndu-și seama de necesitatea îmbogățirii limbii romîne cu termeni noi, prin împrumutul din alte limbi și că traducerea lor ar fi nepotrivită cu firea limbii noastre, Simion Ștefan este printre primii noștri cărturari care pune în discuție problema neologismelor. Referindu-ne la exemplele lui observăm că dă dovadă de bun simț în această problemă, căci, dacă n-ar fi găsit în limba noastră echivalente acceptabile pentru cuvinte ca *sinagoga*, *poblican* și *gangrena*, recurge la traducerea sintagmei *pietre scumpe*, obținînd astfel din două cuvinte cunoscute, dar neasociate încă pînă atunci, un termen și un sens nou cerute de realitate.

În afară de exemplele pomenite, Simion Ștefan introduce în romînește și alte cuvinte din limba greacă, reprezentînd nume de oameni, de arbori, sau numele unor obiecte de îmbrăcăminte — după cum spune el : „nume de oameni, și de lemne și de veșmente și altele multe carele nu să știu rumînește ce sînt, noi încă le-am lăsat greciaște, pentru că alte limbi încă le-au lăsat așia".

Interesantă este părerea lui Simion Ștefan în legătură cu formarea unei limbi literare unice pentru toți romînii. Ca și Coresi și Varlaam, care își exprima dorința să vorbească tuturor celor ce au graiul său, Simion Ștefan se adresează romînilor din toate țările și vrea s-o facă într-o limbă înțeleasă peste tot, dar, spre deosebire de înaintașii săi, el discută și teoretic această problemă. Deși subliniază doar greutățile ivite în calea realizării unei limbi literare unice, el își dă seama că este posibilă formarea unei astfel de limbi prin folosirea acelor cuvinte „bune, carele le înțeleg toți". Greutatea o pune el pe seama deosebirilor de natură lexicală existente în vorbirea romînilor și, cu această ocazie, atinge problema graiurilor regionale „Aciasta încă vă rugăm să luați aminte — previne el pe cititor —, că rumînii nu grăiesc în toate țările într-un chip, încă neci într-o țară toți într-un chip ; pentr-aceia cu nevoie poate să scrie cineva și să înțeleagă toți, grăind un lucru unii într-un chip, alții într-alt chip : au veșmînt, au vase, au altele multe nu le numesc într-un chip".

Desigur, arătînd că romînii nu vorbesc la fel în toate țările, Simion Ștefan nu are în vedere ceea ce numim noi astăzi dialectele limbii romîne, căci expresia „toate țările" trebuie raportată la cele trei principate romînești. Credem că, fără să se gîndească la romînii din sudul Dunării, sau la cei din Istria, despre a căror existență nu avem nici un indiciu că ar fi avut cunoștință, Simion Ștefan se referă la deosebirile lexicale dintre graiurile moldovenesc, muntenesc și ardelenesc.

Cît privește ideea că nici în aceeași țară romînii nu vorbesc la fel, ea trebuie pusă în legătură cu așa-zisele graiuri locale, adică cu prezența unor deosebiri lexicale în interiorul aceluiași grai.

Deosebirile lexicale sînt explicate de Simion Ștefan prin influența altor limbi asupra limbii noastre. Arătînd că s-a silit să traducă în așa fel încît să-l înțeleagă toți, el adaugă : „[. .] iară să nu vor înțelege toți nu-i vina noastră, ce-i de vina celuia ce-au răsfirat rumînii printr-alte țări, de ș-au mestecat cuvintele cu alte limbi, de nu grăiesc toți într-un chip"

Nici „răsfirarea" romînilor prin alte țări, de care vorbește Simion Ștefan, nu înseamnă că el avea în vedere dialectele atunci cînd observă că romînii nu vorbesc la fel în toate țările Credem că problema trebuie înțeleasă în felul următor. Deoarece nu există limite lingvistice precise între două

teritorii pe care se vorbesc limbi diferite, iar în Transilvania, mai ales, granițele teritoriului în care se vorbea limba romînă depășeau granițele politice ale țării, la romînii mărginași se gîndește Simion Ștefan cînd spune că „s-au mestecat cuvintele cu alte limbi“. Situația rămîne valabilă și pentru Moldova și Țara romînească. În adevăr, acești vorbitori periferici ai limbii romîne au putut să împrumute mai ușor cuvinte străine, pe care, datorită legăturilor lor cu centrele romînești, le-au făcut să circule respectiv în graiurile moldovenesc, ardelenesc și muntenesc, provocînd astfel acele diferențieri lexicale observate de mitropolitul bălgrădean.

În ce privește cunoscuta comparație a cuvintelor cu banii, ea are semnificația unui îndemn către formarea limbii literare unice, dar exprimă și regretul lui Simion Ștefan că, pe vremea lui, nu toate cuvintele au printre romîni puterea de circulație a banilor.

În prefața *Psaltirii* din 1651, lucrare despre care spune că a fost tradusă din limba ebraică, Simion Ștefan formulează ideea că traducerea nu poate avea aceeași valoare ca originalul. El susține acest punct de vedere printr-o comparație în care textul original este asemănat cu limpezimea unui izvor față de apa tulbure a pîrîului, reprezentînd textul tradus. În această situație, el cere traducătorilor să folosească textul original și nu o altă traducere dintr-o limbă mai cunoscută: „apa totu-i mai curată și mai limbede în izvor decît în pîrae, că de ce să departă apa de izvor totu-i mai înmestecată și mai tulbure; ași-ai și izvoditul scripturii sfinte: încă totu-i mai curată în limba ce-au grăit duhul sfînt, în legia veche, prin proroci, care-i în limba jidovască, iară în Testamentul Nou greciască; că de ce să departă de limba întru caria au grăit duhul sfînt, totu-i mai înmestecată și mai strămutată, cum să vede din multe izvoade și limbi“.

Întîmpinînd greutăți în munca de tălmăcire a textelor religioase, traducătorii se simt nevoiți să recurgă la explicarea unor cuvinte străine și chiar la învățarea gramaticii.

Ideea o întîlnim în prefața cărții *Îndreptarea legii* (Tîrgoviște, 1652) în care călugărul Daniil Panonianul, arătînd că a tradus textul din grecește, cu ajutorul altora mai învățați, declară că s-a simțit „ispitit a linge pre din afară puținel gramatica și sintaxisul“. Întreprinzînd studiul gramaticii, acești călugări traducători au introdus în limba noastră terminologia gramaticii grecești.

Un alt călugăr, ieromonahul Inochentie, în prefața *Liturghiei* de la 1680 (București), ține să precizeze cum trebuie înțeles cuvîntul grecesc liturghie în limba romînă. Arătînd că acest cuvînt înseamnă slujbă pe romînește, Inochentie cere păstrarea termenului grec pentru denumirea unui anumit fel de slujbă, cerută de ritual (liturghia), urmînd ca traducerea romînească a cuvîntului grecesc să desemneze celelalte feluri de slujbă bisericească: „că — spune el — liturghie, după cuvîntul grecesc, slujbă să întălege pre limba romînească. Deci celelalte slujbe dumnezăești încă să chiamă slujbe, iară liturghie nu să pot numi acele nici într-un chip“.

Tot în jurul problemei traducerilor găsim cîteva observații în prefețele semnate de mitropolitul Dosoftei. Astfel, în prefața *Psaltirii în versuri* (Uniev, 1673), Dosoftei definește unele elemente de versificație ca măsura, prin care înțelege „stihuri cu număru tocma în slovenit“ și rima,

care înseamnă dispunerea sunetelor „în coadele stihurilor pre o glasnică într-un chip tocmite".

Traducînd *Psaltirea slavo-romînă* (Iași, 1680) după două tălmăciri, una greacă și alta latină, Dosoftei observă în prefață că omonimia provoacă uneori înțelegerea greșită a lucrurilor.

Exemplificarea lui se referă însă la textul slavonesc: „Iubite cititoriu, să nu divești de greșală, că avaria își samănă cuvînt cu cuvînt. Ce și unde zice: se bolia neprad, acel bolia nu zice „mai mare", ce zice „iată că boli nedireptate"

Cu privire la data cînd începe să se vorbească romînește în Moldova, Dosoftei afirmă în *Poemul cronologic* al domnilor Moldovei că Dragoș este acela care „au adus într-însa rumîneasca limbă", neștiind că în Moldova se vorbea romînește înainte de descălecare.

Popa Ioan din Vinți atrage atenția cititorilor, în prefața cărții *Sicriul de aur* (Sas—Sebeș, 1683), asupra unor cuvinte noi, întrebuințate de el și inexistente în textul slavonesc. E vorba de niște nume proprii, dar și de cuvîntul piatră scumpă, căruia îi dă traducerea în latinește și care reprezenta un neologism semnalat și de Simion Ștefan. „Afla-vei — spune el — nește cuvinte cum e în carte lui Iov, cap. I, de pe prădătorii lui Iov, de i-am scris anume: Sebeușenii, Haldeianii și piatră scumpă (carbunculuș) [. . .], care în biblia sloveniască nu sînt; afla-le-vei într-alte cărți, cercînd cu dedins".

În aceeași prefață, constatînd că există diferențieri lexicale în vorbirea romînilor și vrînd să fie înțeles de toată lumea, el explică prin sinonime considerate cunoscute cîțiva termeni despre care afirmă că sînt regionali: „Afla-vei și cuvinte, pentru că rumînii nu grăim toți într-un chip, cum iaste: oca — pricina au adeverința, în alian — înpotrivă, hasnă — folosul, alduiala — blagosloveniia și altele, care li-am pus după obiciaiul cum grăiesc pre aciaste locuri".

Același popa Ioan din Vinți, în prefața *Molitvenicului* (Bălgrad 1689), pledează convingător pentru a sublinia strădania depusă de el în realizarea traducerii, chiar dacă cititorul va constata lipsuri sau va întîmpina neînțelegeri. Cuvintele prin care ne asigură că s-ar simți mulțumit dacă altcineva ar izbuti o traducere mai bună ne amintesc declarația patriotică făcută de Alecsandri la apariția strălucitoare a lui Eminescu: „Știu, iubite cetitorule, că vei afla lipsă în slove, în cuvinte, încă mai tare întru înțeles — convine el. Săvai că încît am putut am silit, iară de n-am și agiuns la înțeles desăvîrșit, ce de am pus pe frămseția casei lui dumnezău plumb și arame, încă cu toată osîrdia am nevoit. Iară cui au dat dumnezău aur și pietre scumpe să puie și să facă; noi încă vom ceti și vom mulțămi".

Reiese din aceste rînduri tendința unor traducători de a depăși stadiul exprimării plate și greoaie a limbii cărților bisericești printr-o muncă migăloasă, în care procesul traducerii este apropiat de cel al creației pe tărîmul limbii și la care talentul este solicitat să-și dea contribuția.

În prefața *Bibliei* de la București (1688), unul dintre traducătorii ei, Radu Greceanu, se plînge de „strimtarea limbii romînești"

Constatarea, făcută și de alții, are în vedere lipsa termenilor corespunzători romînești pentru unele cuvinte străine. Cînd traducătorilor li se pare nefericit procedeul tălmăcirii prin calchiere a termenilor străini, recurg la

împrumutul neologismelor în forma lor din limba respectivă. În această direcție Radu Greceanu procedează ca și Simion Ștefan, observînd că și limba latină, la rîndul ei, împrumutase neologisme din grecește, cum făcuse și limba slavă, căci, argumentează el, „măcară că la unele cuvinte să fie fost foarte cu nevoie tălmăcitorilor pentru strimtare limbii romînești, iară încăș avîndu pildă pre tălmăcitorii latinilor și slovenilor, precumu aceia așa și ai noștri le-au lăsatu precum să citesc la ce elinească".

Greutatea traducerii din grecește este pusă de Radu Greceanu și pe seama existenței unor cuvinte mai puțin cunoscute în această limbă, am zice noi regionale, a căror tălmăcire nu se află nici în dicționare. Într-o „înștiințare" din *Mineiul* tipărit la Buzău (1698) găsim această constatare: „cu greu iaste a tălmăci neștine singur, ales despre limba elinească spre ce rumînească; că sînt cuvinte elinești și vorbe dupre locuri, care unele nici la lexicoane nu să află".

Frații Greceanu sînt cunoscuți ca principalii traducători ai Bibliei de la București, precum și a numeroase tipărituri apărute în timpul domniilor lui Șerban Cantacuzino și Constantin Brîncoveanu. Radu Greceanu semnalează însă, în prefața *Pravoslavnicei mărturisiri* (Buzău, 1691), contribuția însemnată și competentă adusă la aceste traduceri de învățatul stolnic Constantin Cantacuzino: „Însă aciasta mărturisesc, că precum și la alalte ce am prepus și am scos, împreună cu frate-mieu, Șărban, al doile logofăt, de s-au tipărit, așa și la aciasta, mai vîrtos ajutoriu și îndireptătoriu mai grelelor cuvinte și noime am avut pe dumnealui Constantin Cantacuzino, biv-vel stolnic".

Am văzut că limba slavonă, deși folosită în biserică, nu mai era înțeleasă și învățată încă din secolul al XVI-lea, decît de clerul înalt. Urmărind să pună la îndemîna preoților un îndreptar pentru învățarea acestei limbi, Antim Ivireanul traduce și tipărește o *Gramatică slavonească* (Snagov, 1697), în prefața căreia subliniază rolul important al gramaticii în însușirea corectă a unei limbi. Îndemnînd pe cei ce folosesc limba slavonă să învețe gramatica — pe care o numește „o artă cunoscută și un lucru bun și iscusit" —, Antim spune despre această disciplină: „dacă cuiva [i se pare], cu atît mai mult nouă trebuie să ni se pară a fi folositoare, deoarece în bisericile dumnezeești noi ne-am obișnuit a ceti slavonește; dar necunoscînd această limbă, care ne este străină, nu a noastră, puteam de multe ori să cădem în greșeli".

Învățat și cunoscător al mai multor limbi — la îndemnul și cu sprijinul lui se tipăresc la noi cărți religioase pentru arabi și georgieni în limbile acestor popoare —, Antim vrea să dovedească tuturor importanța gramaticii și recurge la această comparație plastică: „Aceasta [gramatica] este ce este sufletul din corpul omenesc și lumina din soare și ce este sarea în mîncare; căci precum corpul fără de suflet mort este, precum soarele fără de lumină nu luminează și precum mîncarea nu e plăcută fără de sare, tot așa e și cetirea sau scrierea fără gramatică conducătoare".

În alt loc găsim ideea că aceleași cunoștințe folositoare le oferă gramatica pentru oricare limbă și sînt pomenite chiar unele categorii gramaticale din domeniul morfologiei. Reținem formularea privitoare la excepțiile unor forme de declinare sau de conjugare, excepții care constau după Antim în „lipsa, sau prisosul, sau schimbarea" față de formele obișnuite. „Grama-

tica — spune Antim —, învață să cunoaștem în propoziții deosebirile între părțile de cuvînt ale gramaticii și declinarea numelor și conjugarea verbelor, după temele lor și după terminațiuni și să judecăm la eteroclite sau anomale lipsa, sau prisosul sau schimbarea".

Iată și o definiție lapidară a gramaticii, întîlnită pînă nu de mult în manualele elementare: „cu un cuvînt, ea [gramatica] deprinde pe cei ce se silesc cu rîvnă să o învețe și să vorbească și să scrie bine".

Influențat de gramaticile grecești, a căror terminologie o folosește, Antim preia din aceste manuale clasificări și definiții care astăzi ni se par greșite.

Astfel, el nu face deosebire între ortoepie și ortografie și consideră că ultima reprezintă prima parte a gramaticii. Iată cum definește el ortografia: »[. . .] dacă vrea cineva să scrie firea literelor și silabelor, dacă cu glasul vrea să accentuieze cuvintele drept și să însemne vorbele cu accente, acela trebuie să se adreseze la prima parte a gramaticii, adică la ortografie".

Importanța acordată de el reprezentării grafice a accentelor este o influență a gramaticii grecești.

Etimologia, considerată a doua parte a gramaticii — prin ea înțelegîndu-se de fapt morfologia —, este definită prin »desfacerea vorbelor în părțile lor cu exactitate", iar sintaxa înseamnă »compunerea vorbelor compuse", neînțelegîndu-se dacă prin vorbe compuse Antim se gîndește la propozițiuni. Tot în sarcina gramaticii pune el și prozodia: „dacă cineva dorește să facă versuri și aceasta și-o însușește prin prozodia făcătoare de versuri".

Cu toate aceste deficiențe, rămîne valabilă ideea lui Antim Ivireanul că o limbă nu poate fi învățată corect fără ajutorul gramaticii, iar cartea lui însemna un sprijin prețios pentru cei care traduceau din limba slavonă.

Ca să încheiem șirul părerilor despre limbă întîlnite la cărturarii noștri traducători, trebuie să mai adaugăm următoarele considerații.

Atîta timp cît limba slavonă, ca limbă a bisericii, era singura limbă străină mai mult sau mai puțin cunoscută de cărturarii clerici, aceștia traduceau în romînește doar textele slavonești.

Cînd însă, o dată cu penetrația greacă în principate, limba grecească devine cunoscută și la noi, traducerile din slavonește cedează pasul în favoarea celor din limba greacă. Totuși, acest lucru nu are caracter general, căci, dacă unii traducători apelează la textul grecesc, alții preferă să traducă mai departe din slavonește. Partizanii tălmăcirilor din limba greacă foloseau ca argument ideea că mergînd la textul original al scrierilor religioase realizează o traducere mai exactă. Am văzut că Simion Ștefan optase și el pentru folosirea textului original observînd că »apa totu-i mai curată și mai limbede în izvor decît în pîraie".

Ideea o întîlnim și la mitropolitul Neofit al Țării romînești în prefața *Penticostarului* de la București (1743). Deoarece Damaschin, episcopul Rîmnicului, tălmăcise același text din limba slavonă, Neofit nu e de acord cu această traducere, ci recomandă să fie făcută direct din grecește, argumentînd în felul următor: „Deci, smerenia noastră [. . .] socotind că din limba elinească a să tîlcui rumînește prin limba slovenească s-ar fi putut întîmpla a să pricinui multe greșăli, am pohtit pre duhovnicescul nostru fiu, dumnealui, Ianachie, vtori post, ca să-l îndrepteze mai cu dedinsul de pre limba ce elinească. Carele [. . .] au luat osteneală de l-au îndreptat, urmînd

limbii elinești pre cît s-au putut a să apropia și a să atinge limba ce rumînească de ce elinească, care îndreptare, cercînd-o și smerenia noastră, o am aflat a fi bună și mai cu înțelegere de cît tîlcuire ce de pre slovenie".

În epilogul *Molitvenicului*, tipărit la Buzău la 1747, un oarecare Sandul Irimia tipograful previne pe cititor asupra deosebirilor dintre textul grecesc și cel slavonesc, observînd că față de acesta din urmă traducerea din grecește cuprinde unele adăugiri de cuvinte: „Însă să știi și aciasta, că de vei cerceta pre amăruntul rînduialele și tălmăcire acestui Molitvenic și de-l vei potrivi cu niscare izvoade slovenești, veri de unde ar fi tiparite și nu să va potrivi, să nu te pripești îndată a defăima, căci noi am urmat Molitvenicului grecesc carele l-au tipărit Nicolae Glichi, la anul de la Hs. 1691, și după cît ne-au fost putința, și întru înțeles și întru rînduiale am așezat; pre alocure am și adaos în tălmăcire pentru scurtarea limbii rumînești [...]".

De partea celor care continuau să traducă dim limba slavă era tradiția, dar și încă ceva. Li se părea acestora că tălmăcirea din slavonește prezenta mai puține dificultăți decît cea din limba greacă, deoarece considerau limba slavonă mai cunoscută cititorilor. În felul acesta, întîlnind cuvinte pentru care nu găseau echivalente corespunzătoare în romînește, preferau să facă uz de termenul slavonesc, considerat mai cunoscut, decît de cel grecesc. Procedeul se impunea și mai mult cînd era vorba de textele bisericești importante, ca liturghia, de exemplu, la tălmăcirea cărora se urmărea în mod deosebit înțelegerea strictă a cuvîntului sacru. Iată cum justifică preferința pentru tălmăcirea din slavonește un oarecare Evloghie, călugăr corector, în epilogul *Liturghiei* tipărită la Iași la 1759: „Molitvele voastre, preoți și diaconi, ce veți sluji pre aceste sfinte liturghii, înștiințămu-vă pre voi și pentru aciasta, că une cuvinte ce să află într-însele schimbate și mai ales puse și tocma pre limba slavonească, nu este altă pricină de mîndrie, adecă cît să facem și de la noi adăogire de schimbare; ci vrînd noi a tocmi într-însele cuvintele tocma deplin după izvodul elinesc (cum și cel slavonesc urmează), nu s-au putut acele cuvinte nici într-un chip a să tălmăci tocmai drept după puterea lor pre limba noastră, căci este puțină. La aceasta și noi încă dară n-am vrut a micșora sfintele cuvinte ale dumnezăeștii liturghii după neputința limbii noastre, căci nu este cazanie sau istorie sfînta liturghie, ci tocma însuși dumnezăești și de duhu sfînt suflate cuvinte. Pentru aceia și noi le-am pus slavonește. Și așa, fără de îndoire, să și urmați a le zice, ca să fie în veci la tot și întru toate deplin dumnezăiască liturghie".

Și ieromonahul Lavrentie, de la mînăstirea Hurezu, tipărind *Molitvenicul* (Rîmnic, 1747), arată că a urmat tălmăcirea din slavonește făcută de episcopul Damaschin al Rîmnicului. El previne pe cititori asupra deosebirilor dintre textul tradus din grecește și cel din slavonește, menționînd că a preferat tălmăcirea slavonă »pentru prostimea preoților și mai lesnele lor". În cuvinte pline de modestie, ca și cele ale popei Ioan din Vinți, subliniază Lavrentie slabele sale mijloace de traducător, față de talentul episcopului Damaschin, a cărui tălmăcire o folosise: »Și iarăși mă rog a toată vîrsta, celor bătrîni ca unor părinți și celor tineri ca unor frați, cetind pre cartea aceasta să nu mă defăimaște pre mine, neștiind eu nimica, care nu poci să

adăp răsădirea părintelui și dascălului celui numit mai sus; și ce voi adaoge către mărgăritariul lui, eu ticălosul? Numai trudă și neajungere".

Cu aceste considerații încheiem discuția în jurul părerilor despre limbă ale primilor noștri cărturari, traducătorii cărților bisericești.

N-am înregistrat observațiile tuturor, căci, foarte adesea, cele spuse de unul sînt reluate, uneori identic, de alții. Pentru a nu repeta, am recurs doar la observațiile originale și le-am considerat astfel pe cele întîlnite prima oară, în ordine cronologică, în prefețele și postfețele diferitelor traduceri.

În continuare, vom studia observațiile referitoare la limbă făcute de cronicari și de primii noștri istorici. Facem această împărțire, în cronicari și istorici, deoarece un Dimitrie Cantemir, ori un Constantin Cantacuzino stolnicul, prin cultura lor vastă, prin bogăția izvoarelor folosite, cît și prin atitudinea lor critică față de aceste izvoare, depășesc pe cronicari, apropiindu-se de istoricii moderni.

Am remarcat, undeva mai sus, că părerile despre limbă ale cronicarilor și istoricilor noștri au fost generate de aceeași idee: dovedirea originii latine a limbii noastre. Această idee trebuia să sprijine, la rîndul ei, unele teze istorice cum erau: originea romană a poporului nostru, continuitatea elementului romanic în Dacia și unitatea poporului romîn. De aceea, argumentele oferite de limbă se împletesc strîns la acești învățați cu cele luate din istoria poporului nostru.

Ocupîndu-se de problema originii limbii noastre, cronicarii au făcut și constatări de ordin mai general cu privire la limba noastră și tocmai aceste observații generale despre limbă ni se par mai importante.

Intenționînd să realizăm o prezentare unitară a observațiilor făcute de fiecare cronicar în parte, vom expune materialul pe autori și nu pe probleme.

Grigore Ureche, primul cronicar cunoscut care scrie în limba romînă, discută în capitolul »Pentru limba moldovenească" al letopisețului său problema originii limbii noastre. În legătură cu aceasta el remarcă însă prezența în limba romînă a unor cuvinte nelatine, împrumutate din limbile popoarelor vecine: »Așișderea și limba noastră, din multe limbi este făcută și ni-i mestecat graiul nostru cu a vecinilor de prin pregiur. . .".

Explicația acestor cuvinte o pune Ureche pe seama conlocuirii moldovenilor cu alte popoare încă de la descălecare: »Ce fiind țara mai de apoi ca la o slobozie, de prin pregiur viind și descălecind, din limbile lor s-au amestecat a noastră".

Cronicarul aduce și cîteva exemple de cuvinte pe care le consideră nelatine, indicîndu-ne originea lor: ,,. . .de la frînci: noi zicem cal, iar ei zic caval; de la greci: noi zicem straste, iar ei stafad; de la leși: noi zicem prag, iar aceștia prog; de la turci: m-am căsătorit; de la sîrbi: cracatiță...".

Etimologiile propuse de Ureche sînt greșite. Cuvîntul romînesc *cal* reprezintă latinescul popular *caballus* și nu un împrumut din limba italiană.

Tot așa, cuvîntul *straste*, întîlnit și la Varlaam cu accepțiunea de ,,patimă, suferință", nu poate veni din grecește, ci e vechiul slav *strasti*.

Stafad pare a fi cuvîntul grec *stufádà* (στυφάδα) care înseamnă »amărăciune". În cazul cînd acest cuvînt este înțeles de Ureche prin *stafad*, numai apropierea de sens dintre el (amărăciune) și *straste* (patimă, suferința)

l-a făcut pe cronicar să-l considere pe acesta din urmă un împrumut din grecește.

Prag, mai vechi în limba noastră și cunoscut pe tot teritoriul romînesc, trebuie apropiat mai curînd de vechiul slav *prag*, decît de polonezul *prog*.

Nici verbul *a se căsători* nu e un turcism, ci un derivat din vechiul adjectiv *căsător* sau *căsătoriu*, care înseamna »om cu casă, om stabilit la casa sa“, căsătoria fiind legată de întemeierea unui cămin, a unei case.

Pentru *cracatiță*, dacă Ureche se gîndește la numele animalului marin, găsim în limbile slave trei forme: rusescul *karakatica*, polonezul *krakacica* și sîrbul *krakatnica*. Forma întîlnită la Ureche, *cracatiță*, se apropie, într-adevăr, mai mult de sîrbul *krakatnica*. Cuvîntul e sigur slav, dar nu putem preciza din care limbă anume a fost împrumutat: rusă, polonă sau sîrbă. De altfel, în legătură cu acest cuvînt, ar trebui considerată și următoarea posibilitate Ureche s-a gîndit, poate, nu la numele animalului marin *caracatiță*, ci la acela al vasului de preparat mîncarea, *cratiță*, deoarece în limba veche întîlnim pentru cuvîntul *cratiță* varianta *caracatiță* [2]).

Grigore Ureche n-avea pregătirea necesară ca să nu greșească în problemele complicate de etimologie. El este însă primul dintre învățații noștri care pune problema originii fondului lexical al limbii romîne observînd, alături de numărul mare al cuvintelor latinești, împrumuturile din alte limbi

Cronicarul moldovean și-a dat seama de originea latină a limbii noastre, arătînd că »de la Rîm ne tragem și cu a lor cuvinte [le] ni-s mestecate“. În sprijinul acestei păreri citează el următoarele cuvinte latinești, a căror asemănare cu cele romînești este evidentă: »pîine, ei zic panis; carne, ei zic caro; găina, ei zic galena; muiere, mulier; femeie, femina; părinte, pater; al nostru, noster și altele multe din limba latinească, și de am socoti pre amăruntul — zice Ureche — toate cuvintele le-am înțelege“.

Afară de înlocuirea lui *i* prin *e* în cuvîntul *gallina*, de *femina*, care nu s-a păstrat în romînește — *femeie* vine din *familia* — și de *părinte* care vine din *parentem* nu din *pater*, toate celelalte etimologii sînt corecte.

Neculai Cartojan [3]) este de părere că afirmația lui Ureche privitoare la originea latină a limbii noastre apare într-o formă aproape identică cu observația învățatului italian Poggio Bracciolini.

La acest Bracciolini, cel dintîi dintre umaniștii italieni care a vorbit în Italia de latinitatea limbii noastre, întîlnim următoarea formulare referitoare la poporul și limba romînă:

»La sarmații de nord este o colonie de la Traian care, chiar și acum, întru atîta barbarie, păstrează multe cuvinte latine, notate de către italienii care s-au dus pe acolo. Zic oculum (ochi), digitum (deget), manum (mînă), panem (pîne); și multe altele apar ca fiind de la acei latini care au fost acolo ca coloniști, unde au rămas, și acea colonie s-a folosit de limba latină“

Chiar dacă cele două formulări seamănă întrucîtva, deși exemplele sînt diferite, credem că Ureche, care a studiat în Polonia, unde a cunoscut latina, putea să-și dea seama de originea latină a limbii noastre și fără să fi avut în mînă lucrarea lui Bracciolini *Disceptationes conviviales*, apărută la 1451.

---

2) Vezi dicționarul lui Candrea — cuvîntul caracatiță.
3) N. Cartojan, *Istoria literaturii romîne vechi*, vol. II.

Despre originea latină a limbii romîne vorbește și cronicarul ardelean din secolul al XVI-lea, Nicolae Olahus. Acest umanist romîn, născut la Sibiu, a scris cîteva lucrări în latinește cu caracter istoric, geografic și etnografic, în care insistă asupra originii romane a poporului nostru. Reținem următoarea observație în legătură cu originea limbii romîne: »Romînii se zic a fi coloniile romanilor. Probă pentru aceea este că au multe vorbe comune cu limba latină“.

Iar despre limba romînă vorbită în Moldova observă că »limba lor, ca și a altor romîni, mai demult era romană ; însă pe timpul nostru foarte mult se deosebește de aceea, dar multe vorbe ale lor pot să le înțeleagă și latinii“.

Intr-o lucrare de polemică pe teme religioase, *Intrebări și răspunsuri*, pornind de la explicarea cuvîntului dumnezeu, învățatul moldovean Neculai Milescu constată și el că limba latină este bine reprezentată pe terenul limbii noastre. »Dumnezeu se zice pre limba grecească theos, iar pre limba latinească deus, iar rumănește se cheamă dumnezeu, care nume este luat de la latinie, în ce chip și mai jumătate din limba romînească este luată de la latini“.

Cu mai multă competență, ca unul ce era mai învățat decît Ureche, discută unele probleme de limbă Miron Costin în lucrările sale *De neamul moldovenilor* și cele două istorii ale Moldovei scrise în limba polonă.

In capitolul »De Italia“ al primei lucrări, Miron Costin face o comparație între limbile romînă și italiană pornind de la observația unui istoric, Covacciosus, potrivit căreia »limba moldovenilor și a muntenilor mai multe cuvinte are în sine rîmlenești decît a italianilor — măcar că-i italianul tot pe un loc cu rîmlenii“.

Părerea la care se referă Miron Costin, chiar dacă nu e valabilă în întregime, cuprinde totuși un adevăr confirmat de cercetările ulterioare : acela că limba romînă a conservat unele cuvinte latinești pe care limbile romanice occidentale le-au pierdut.

Incercînd să explice această stare de lucruri cu privire la limbile romînă și italiană, Miron Costin atinge problema spinoasă a timpului cînd cele două limbi romanice și-au încheiat procesul de formare. Din faptul că limba italiană nu a păstrat unele cuvinte latinești, existente în limba noastră, Miron Costin trage concluzia că italiana s-a format mai tîrziu : »ce aceia nu-i divă, că italienii tîrziu și-au scornit limba din latinească, așa de iscusită și de dezmierdată, cît că este limbă îngerească îi zic“.

Judecînd astfel, Miron Costin face două greșeli, trăgînd concluzii eronate dintr-un adevăr. In primul rînd, el consideră limba noastră mai curat latină, mai »divă“, cum spune el, decît limba italiană. În al doilea rînd, chiar dacă limba italiană s-ar fi format mai tîrziu decît o noastră, nu putem trage această concluzie din considerentul că italiana a pierdut unele cuvinte latinești păstrate în romînă, căci și limba noastră a părăsit alte cuvinte latine conservate de limba italiană.

Continuînd comparația între cele două limbi, Miron Costin observă existența unor construcții asemănătoare în romînește și italienește, formate prin alăturarea unor prepoziții și pronume cum sînt : *delle*, *di*, *della voi* în italiană, la voi, de la voi în romînă. El nu vede în aceste construcții dezvoltări după aceleași legi din limba latină, ci constată doar lipsa lor din latinește :

»acestea — spune el —, în limba latinească, adecă rîmlenească, acmu nu încape, ce cură fără aceste în măsurile sale".

Ca și Ureche, Miron Costin observă prezența unor termeni nelatini în limba noastră. Explicînd acest fapt, el schițează intuitiv următoarea teză de actualitate: limba noastră nu reprezintă un amestec al limbii latine cu cea autohtonă și apoi cu cele slave, ci numai o îmbogățire a latinei pe seama acestor limbi. Îmbogățirea o consideră cronicarul ca o »stricare" a limbii latine. Dacă se gîndește o clipă la amestec, el intervine cu o precizare corectivă, afirmînd că limba noastră »iaste limba a vechilor romani, amestecata sau mai mult stricată cu sîrbească, rusască, dățască, horvățască, sloveniască, i proci".

Și în *Istoria în versuri polone* găsim ideea că limba romînă este latina „stricată" numai, prin contactul cu alte limbi: „iar vremea a stricat și vorbirea lor, limba latină curată".

»Stricarea" limbii latine este redusă de Miron Costin la împrumuturi de natură lexicală. Dar și aceste împrumuturi sînt minimalizate în felul următor: »s-au adăugat, mai tîrziu, și puține cuvinte unguręști. În sfîrșit, luîndu-se cele sfinte de la sîrbi, s-au adăugat și foarte puține cuvinte slavonești".

Desigur, Miron Costin ar fi explicat mai aproape de adevăr »stricarea limbii latine", dacă ar fi putut să pună la baza dezvoltării limbii noastre latina populară și nu cea clasică.

Despre felul cum au scris romînii în cele mai vechi timpuri cronicarul face o observație care trebuie considerată adevărată. El crede că înainte de legendarii domnitori Dragoș și Negru-Vodă romînii au folosit alfabetul latin. Arătînd că, odată cu scurgerea vremii, »s-au strămutat și graiul", Miron Costin afirmă că în același mod trebuie privită și problema scrierii cu caractere slave, pe care romînii ar fi luat-o de la vecinii lor »acum, după a doa descălecătură de Dragoș-Vodă, aicea în țară, și la munteni Negru-Vodă".

Deși nu se mai referă direct la limba romînă, interesantă ni se pare și comparația făcută de cronicar între limbile latină și slavă. Observînd că limba latină a împrumutat o serie de neologisme din grecește și că limba slavă și-ar fi format aceleași cuvinte pe terenul ei propriu, »fără să împrumute de la grecii cei vechi" — crede el, — Miron Costin trage concluzia că »limba slavă este mai bogată decît vestita limbă latină" [4]).

Să vedem cum stau lucrurile în realitate în ceea ce privește împrumutul. Iată cuvintele latinești la care se referă cronicarul și pe care le consideră, pe bună dreptate, împrumuturi din limba greacă: »philosophia, compus din filos (φίλος) și sofia (σοφία), theologia, din teós (θεός) și logos (λόγος), astronomia, din astèr (ἀστηρ) și nomos (νόμος), geometria din ge (γῆ) și métron (μέτρον), geographia, din ge (γῆ) și grafo (γράφω)".

Iată și cîteva cuvinte slave amintite de cronicar: »liubomudriemă = filosofie; bogosloviia = teologie; zviazdoslovă = astrolog; zemlomiarie = geometrie" etc.

Or, este evident că acești termeni reprezintă tot împrumuturi din limba greacă, prin calchiere.

---

1) *Istorie în versuri polone despre Moldova și Țara romînească*, ed. P. P. Panaitescu, p. 85—86.

Miron Costin este și unul dintre primii noștri versificatori talentați. În prefața poemului său, *Viața lumii*, arătînd că „în toate țările se află acest fel de scrisoare, care elinește ritmos se cheamă, iar slavonește stihoslovie", el relevă capacitatea limbii romîne de a fi folosită în versuri, sau de a exprima învățături oricît de înalte. Nu pentru lauda sa personală a scris poemul — ne încredințează cronicarul —, »ci mai mult să se vadă că poate și în limba noastră a fi acest fel de scrisoare, ce se cheamă stihuri". Ba mai mult chiar, »și alte dăscălii și învățături ar putea fi pe limba romînească, de n-ar fi covîrșit veacul nostru cel de acum de mari greutăți" — se plînge Costin.

În prefața aceleiași lucrări Miron Costin definește și explică mecanismul unor elemente de versificație ca măsura și rima, dar spre deosebire de Dosoftei, el previne pe cititor și asupra necesității de a respecta în poezie accentul tonic, fără de care versul ar părea greșit: „la cetit — îndeamnă el —, unde vor fi cuvintele ce trebuesc să le scurtezi, de vei trăgăna, îți va părea că nu-i stihul bun; ce trebuește unde va fi de trăgănat să trăgănezi, unde scurtat, să scurtezi".

Vorbind despre măsura versului, el definește silaba ca o unitate sonoră formată numai din două sunete: »iaste silava împreunarea a două slove cum iaste: ba, va, ga, da, i proci".

Iată și cîteva observații, tot în legătură cu versificația, referitoare la evitarea hiatului prin eliziunea unor vocale: »[. . .] unde se vor prileji trei slove cărora le zicem unoglasnice — adica de un glas — cum iaste a, e, i, o, acestea, de se vor prileji trei alăturea, să lipsească una [. . .] Alta: pentru această slovă î, cînd va avea înaintea sa iar o slovă unoglasnică, se întunecă. . .".

De problema originii limbii noastre s-a ocupat Miron Costin atît în lucrarea *De neamul moldovenilor*, cît și în cele două cronici scrise în limba polonă. Toate aceste opere, dar mai ales prima, trebuiau să restabilească adevărul, viciat de afirmația lui Simion Dascălul, cu privire la originea poporului romîn. În vederea atingerii acestui scop, cronicarul împletește strîns argumentele istorice cu cele oferite de limbă, considerîndu-le pe acestea din urmă foarte importante, căci — susține el —, »dovada cea mai vădită despre neamul și obîrșia acestui popor este limba lui" [5]).

Stîrnind indignare printre urmași, pata aruncată de Simion Dascălul pe originea poporului nostru a fost combătută vehement. De aceea, Miron Costin privește pe romîni ca fiind urmașii coloniștilor romani veniți direct din Italia, iar la baza limbii noastre pune el limba latină, căreia îi asociază calificativul de prestigiu »curată".

Originea poporului nu poate fi discutată separat de originea limbii noastre — mărturisește Miron Costin: »Precum dară s-au arătat deplin neamul acestor țări așezate pe aceste locuri de rîmleni, așa și graiul, tot de la rîmleni [este] izvorît. . .".

El convine că limba noastră s-a schimbat odată cu vremea, dar crede că această schimbare s-a produs, pe teritoriul nostru, ca o abatere de la limba

---

5) I. Bogdan, *Cronica Țării Moldovei și a Munteniei*, în *Cronici inedite*, p. 195—196.

latină clasică: »Iar vremea a stricat și vorbirea lor, limba latină curată, căci ce nu strică vremea în veacuri lungi?".

Ceva mai mult, Miron Costin stabilește în Ardeal teritoriul unde a avut loc procesul de evoluție, de »stricare", cum spune el, a limbii latine pînă la limba romînă. Potrivit celor spuse de dînsul, în Moldova și în Muntenia locuia o populație romanizată care vorbea limba latină și care, din cauza năvălirii tătarilor, ar fi trecut în Ardeal, cei din Moldova în Maramureș, cei din Muntenia în părțile Oltului.

Cităm cuvintele lui din lucrarea *De neamul moldovenilor*: „Așea și graiul romînilor pre aceste locuri, cu îndelungarea vreme [i] și răsîpa lăcuitorilor romani de după aceste locuri, care pustiindu-să de năvala tătarîlor și mutați aceștia de aicea la Maramorîș, cei din Țara munteniască la locurile Oltului, trecînd munții, s-au strămutat și graiul. Că unde zicea deus litinește de atuncea, și acmu zău sau dumnezău; al mieu în locul meus; așișderea unde țelum ei ceriul; homo, omul; frons, frunte; anghelus, îngerul".

Teoria lui Miron Costin nu e cu totul lipsită de adevăr, întrucît teritoriul pe care s-a format limba romînă include și Ardealul. Desigur, cele două legende referitoare la întemeierea principatelor i-au putut sugera cronicarului moldovean ideea, îndoielnică, despre exodul populației romanizate din Moldova către Maramureș și din Muntenia către părțile Oltului. Neverosimilă este și data cînd fixează Miron Costin această scurgere spre Ardeal, căci, dacă ar fi existat într-adevăr o populație romanizată compactă în Moldova și Muntenia — lucru pe care îl contestă, printre altele, teoriile lui Philippide, Rosetti și Petrovici —, e greu de crezut că abia în vremea năvălirii tătarilor ar fi trecut această populație în Ardeal.

Miron Costin sprijină ideea latinității limbii noastre remarcînd, ca și Ureche, asemănarea unor cuvinte latine cu cele romînești. Etimologia celor amintite în teoria de mai sus este corectă cu excepția cuvîntului *înger; anghelus*, mai exact *anghelos*, nu exista în latina clasică, ci a fost împrumutat din vechea greacă pe terenul limbii latine populare, și de aici îl avem în limba noastră.

Observînd schimbările care au avut loc în cursul procesului de evoluție de la limba latină la cea romînă, cronicarul consideră totuși că limba noastră reproduce, în esență, structura limbii latine: »Cu toate astea — spune el, referindu-se la »stricarea" limbii latine, întreg temeiul vorbirii este pînă astăzi din limba latinească" [6]).

Elementele flexiunii latine, ca și numeroasele prefixe și sufixe latinești păstrate în romînește l-au determinat pe Miron Costin să observe că în limba noastră »nice unele cuvinte nu-s, să nu fie potrivnice cu litinește sau la început, sau la mijloc, sau la fărșit".

În sfîrșit, el reține chiar forma identică a unor cuvinte romînești cu cele din limba latină: »Iară unele stau neclătite, cumu-i barba = barba, luna = luna, și altele ca acestea. . .".

Rezultă, din cele arătate pînă aici, că Miron Costin a optat hotărît în favoarea punctului de vedere potrivit căruia originea limbii noastre trebuie căutată în latina clasică.

6) I. Bogdan, *Cronica Țării Moldovei și a Munteniei*, în *Cronici inedite*, p. 195

O discuție amplă întreprinde cronicarul moldovean cu privire la originea apelativului etnic *vlah*. Cunoscînd părerea papei Enea Silvio, care vedea în cuvîntul *vlah* numele generalului roman Cornelius Flaccus, Miron Costin respinge această etimologie, combătînd-o cu argumente logice. Romanii n-au putut adopta numele de *vlahi* de la generalul Flaccus, căci acesta nici nu reprezenta o personalitate pentru statul roman care a avut — arată Miron Costin — »alte chipuri și capete [. . .] mai vestite și mai vechi decît acel Fliah". Așa dar, »cum ar fi luat Italia nume de la acela ?" — se îndoiește, pe bună dreptate, Costin.

Cronicarul observă că diferite popoare nelatine, printre care germanii, slavii și ungurii foloseau apelativul vlah, cu unele variante fonetice, pentru a denumi atît pe italieni, cît și pe moldoveni sau munteni. În felul acesta, Miron Costin se apropie de explicația adevărată a cuvîntului *vlah*, în care trebuie să vedem denumirea pe care, mai întîi germanii și apoi slavii, o dădeau locuitorilor din provinciile intens romanizate.

Scriind istoria țării sale, Miron Costin și-a dat seama că limba unui popor poate oferi istoricului unele date, explicații și concluzii de care acesta nu se poate lipsi. Dacă faptele de limbă l-au ajutat să explice originea poporului nostru, cronicarul le folosește, uneori cu mai mult, alteori cu mai puțin succes și atunci cînd discută originea unor apelative etnice sau a unor toponimice.

Astfel, numele de munteni — crede Miron Costin — ar fi fost dat de leși locuitorilor Țării romînești plecîndu-se de la numele Olt : *olteni*, care ar fi primit un m înainte devenind *molteni* și apoi *munteni*. Excesul de etimologism l-a făcut pe cronicar să greșească aici.

Despre apelativul *romîn*, Miron Costin arată că e vechi în limba noastră, fiind moștenit de la romani. Mărturie stă faptul că nici moldovenii nu se întreabă între ei : știi moldovenește ? —, ci : știi romînește ?

Numele de *domn*, dat principilor țărilor romîne, vine de la latinescul *domini*, care denumea pe conducătorii cetăților romane întemeiate în Dacia — observă Miron Costin.

Pe baza interdependenței dintre faptele istorice și cele oferite de limbă, Miron Costin încearcă să explice originea unor toponimice. Astfel, numele satului Boureni, situat lîngă Roman, ar veni de la *bour* — numele fiarei gonite de Dragoș, legendarul întemeietor al Moldovei.

Numele orașului Roman ar reprezenta apelativul etnic roman, în amintirea luptei victorioase purtate în acest loc împotriva tătarilor, de urmașii coloniștilor romani stabiliți în Maramureș.

Numele tîrgușorului Ițcani — Lațcani la Miron Costin — ar veni de la Lațco, prisăcarul de origine ruteană de care vorbește Simion Dascălul într-un pasaj interpolat în letopisețul lui Grigore Ureche.

În sfîrșit, orașul Suceava își trage numele de la cuvîntul unguresc *Socz*, care înseamnă *cojocar*, deoarece ar fi fost întemeiat de niște meșteri cojocari veniți din Ardeal.

Chiar dacă apropierile dintre faptele de limbă și cele istorice sînt uneori întîmplătoare cînd e vorba de stabilirea unor etimologii ca cele de mai sus, principiul însuși — legătura dintre limbă și istorie, — a fost sesizat și utilizat pe măsura posibilităților sale de către cronicarul moldovean.

Pentru epoca de care ne ocupăm, ultimul scriitor moldovean în opera căruia vom întîlni preocupări în jurul problemelor de limbă este Dimitrie Cantemir.

Analizînd părerile despre limbă ale acestuia trebuie să observăm că, mai ales în *Descrierea Moldovei*, ele se grupează, în cea mai mare parte, în jurul unei singure probleme: originea limbii noastre. Chiar unele idei mai generale, cum ar fi cele legate de comparația între limbile romînă și italiană, sînt sudate foarte strîns în argumentația referitoare la originea limbii. Totuși, unele idei pe care le putem privi separat de problema originii limbii vom întîlni și în *Descrierea Moldovei*, și anume, în capitolul IV al acestei lucrări, intitulat „Despre limba moldovenilor".

Vom semnala, mai întîi, părerea lui Dimitrie Cantemir despre așa-numitele dialecte ale limbii vorbite în Moldova: „ca orice limbă — spune el, așa și moldoveneasca are diverse dialecte". E vorba aici de o terminologie defectuoasă, deoarece nici Cantemir nu vedea în graiul moldovenesc ceea ce înțelegem noi azi prin limbă, iar acest grai putea să aibă și mai puțin dialecte. În realitate, Dimitrie Cantemir observă anumite variații în graiul moldovenesc, de natură lexicală, provocate în vorbirea moldovenilor mărginași de contactul cu limbile vecine. E clar că la graiurile locale se referă Cantemir cînd spune următoarele: „Cei care locuiesc la Nistru au multe vorbe polone și numesc cu vorbe polone mai multe vase întrebuințate la nevoile casnice, încît de abia pot fi înțeleși de alți moldoveni. Cei care trăiesc în munți, spre Transilvania, întrebuințează mai des cuvinte unguresți, cei din Fălcii tătărești, cei din Galați amestecă în vorba lor cuvinte grecești și turcești".

De altfel, aceste variații se făceau simțite tot mai puțin către centrul Moldovei, unde existența unui grup compact de vorbitori ai limbii romîne — datorită prezenței Capitalei — ferea limba de influențele străine. Cantemir arată că „cea mai curată limbă se găsește în mijlocul Moldovei, în jurul Iașilor, fiindcă necontenita prezență a curții domnești a făcut ca locuitorii să fie mai mulți decît cei din alte părți.

Palatalizarea labialelor, cunoscuta particularitate fonetică a graiului moldovenesc, este observată de Cantemir și pusă mai ales pe seama vorbirii femeilor. Exemplificările privesc transformarea labialelor *b* și *v* în *g*, a labialei *p* în *c*, precum și a labialei *m* în *n*. Cu rezerva că aceste particularități erau destul de răspîndite și în rîndul vorbitorilor moldoveni, observația lui Dimitrie Cantemir are la bază o realitate socială. În timp ce bărbații, prin natura ocupațiilor lor, părăseau mai des mediul înconjurător imediat și intrau în contact cu formele literare — care, în cazul de față, sînt cele muntenești, — femeile, legate necontenit de cămin, manifestau o tendință conservatoare în vorbire, fiind, în general, mai puțin receptive la modificările limbii.

Vorbitorii vîrstnici, ducînd o viață mai sedentară, chiar dacă utilizaseră cîndva formele nepalatalizate, renunțau cu timpul la ele, sub influența aceluiași mediu conservator întreținut de femei. Dar și unii vorbitori mai tineri, care preferau societatea femeilor, rămîneau cu aceste particularități La adresa acestor categorii de vorbitori face Cantemir următoarea observație malițioasă: „Acel din bărbați care se deprinde a pronunța și el astfel, aproape nu se mai poate dezvăța, iar prin aceasta se arată că a stat mult timp în brațele mamei sale; de aceea, poporul, pe astfel de oameni îi numește cu dispreț: fecior de babă".

Comparînd graiul moldovenesc cu cel muntenesc, Cantemir constată existența unor diferențe fonetice și lexicale între ele, dar subliniază unitatea limbii vorbită în cele trei provincii romînești: „Locuitorii din Valahia și Transilvania vorbesc aceeași limbă ca a moldovenilor, dar pronunția e mai aspră" — reține el.

Astfel, observă că formei moldovenești *gi* din cuvîntul *giur* îi corespunde muntenescul *jur* „cu z polonez sau j francez" — precizează el. Tot așa, moldovenescului *dumnedzeu* îi corespunde muntenescul *dumnezău*, iar pentru moldovenescul *acmu* muntenii întrebuințează cuvîntul *acuma*. Dacă, pentru vremea noastră, aceste forme muntenești sînt literare, în schimb forma moldovenească *acela*, pusă de Cantemir alături de muntenescul *ahela*, este cea literară.

De altfel, în ce privește contribuția, de pînă în timpul său, la formarea limbii literare romînești, Cantemir intuiește ascendența graiului moldovenesc asupra celui muntenesc, remarcînd că muntenii „mai au și unele vorbe necunoscute moldovenilor, pe care, însă, le omit cînd scriu" și că ei „urmează limba și ortografia moldovenească și cunosc că ea este mai curată decît a lor, dar nu mărturisesc aceasta din cauză că-i oprește antipatia care este între moldoveni și valahi".

Și Cantemir are dreptate, căci, pentru timpul cînd scrie el, se știe că, datorită culturii cronicarilor moldoveni, graiul moldovenesc aducea o contribuție mai însemnată decît cel muntenesc la formarea limbii literare.

Dimitrie Cantemir este unul dintre primii noștri cărturari care se ocupă de dialectul aromînilor, semnalînd marea asemănare dintre acesta și cel daco-romîn El nu-l numește dialect, dar nici limbă, ci îl consideră „un idiom mai corupt" de care „se servesc cuțovlahii, care locuiesc în Rumelia, la hotarul Macedoniei".

Nu știm în ce măsură cunoștea Cantemir acest dialect, dar el nu-l definește ca o limbă independentă, căci, observînd numeroasele lui împrumuturi de natură lexicală din limbile greacă și albaneză, constată că respectă structura gramaticală a limbii noastre. „E de mirare — spune Cantemir despre aromîni, — cum amestecă ei limba părintească cu greaca și albaneza, intercalînd cîteodată în vorbirea valahă o frază curat grecească, altă dată curat albaneză, respectînd însă în tot timpul flexiunile moldovenești ale numelor și verbelor".

Insistînd asupra numărului mare de cuvinte grecești și albaneze existente în acest dialect, Cantemir arată că aromînii pot forma fraze întregi folosind numai cuvinte grecești sau numai albaneze, iar dacă un grec, un albanez ori un moldovean, n-ar putea înțelege fiecare pe un aromîn, ar reuși aceasta traducîndu-și unul altuia frazele din limba respectivă

În *Descrierea Moldovei* Dimitrie Cantemir vorbește, într-un capitol special, despre literele moldovenilor. Ca și Miron Costin, el crede că moldovenii au folosit cîndva literele latine și apoi le-au împrumutat pe cele cirilice de la slavi. Ideea este plauzibilă, și nu numai pentru moldoveni, ci pentru toți romînii. Dar, plecînd de la această presupunere, Dimitrie Cantemir construiește o teorie foarte îndoielnică, cu ajutorul căreia încearcă să precizeze data exactă cînd a avut loc înlocuirea alfabetului latin cu cel cirilic. El crede că înaintea Consiliului de la Florența (1439), moldovenii foloseau literele latine, dar, după această dată, deoarece mitropolitul Moldovei făcuse

unele concesii, pe linie de dogmă, catolicilor, un apărător zelos al ortodoxismului, Teoctist, „ca să înlăture și mai bine orice ferment papistaș din biserica Moldovei“, ar fi sfătuit pe Alexandru cel Bun să înlocuiască literele latine cu cele cirilice.

Aceste afirmații — care au fost reluate de reprezentanții Școlii ardelene — nu pot fi convingătoare fie și pentru următorul motiv: dacă Alexandru cel Bun, a cărui domnie era relativ cunoscută, ar fi înlocuit alfabetul latin, nu se putea ca ecourile unui asemenea eveniment să nu pătrundă în cronici, la Ureche sau la Miron Costin. Apoi, domnitorul moldovean n-avea cum scoate literele latine din biserică deoarece aici se întrebuința limba slavonă care nici nu folosea aceste litere.

În contra afirmației lui Dimitrie Cantemir se mai pot aduce și alte obiecții, dar vom prefera să observăm că înlocuirea alfabetului latin cu cel cirilic trebuie pusă în legătură cu introducerea limbii slavone în biserică. Această înlocuire a avut loc într-un trecut mai îndepărtat, cîndva înainte de întemeierea principatelor.

Despre scrierea moldovenească cu litere cirilice observă Dimitrie Cantemir că „are un număr mai mare de litere decît oricare limbă europeană“. El explică această anomalie prin faptul că alfabetul cirilic, nefiind suficient pentru a reprezenta toate sunetele limbii noastre, a fost necesară introducerea unor litere noi. Cantemir nu vede însă că multe caractere cirilice erau de prisos pentru notarea sunetelor limbii romîne, așa cum va observa mai tîrziu Eliade Rădulescu.

În *Hornicul vechimii a romano-moldo-vlahilor*, Dimitrie Cantemir se străduiește să probeze prin orice mijloace continuitatea elementului romanic în Dacia. Opera i-a fost inspirată de afirmația fantezistă făcută de Simion Dascălul și reluată de Misail Călugărul cu privire la originea poporului romîn. El încearcă să demonstreze prezența poporului nostru în Dacia aproape an cu an. În acest scop, face apel la un număr impresionant de izvoare istorice, iar atunci cînd acestea i se par insuficiente, recurge și la ajutorul unor fapte de limbă. Astfel, de la unii istorici polonezi, ia el ideea că în limba pecenegilor existau unele cuvinte romanice. Pornind de la această idee, Dimitrie Cantemir argumentează pe larg în favoarea părerii că din limba noastră au luat pecenegii cuvintele romanice, și nu din limba latină vorbită în Italia, căci, se întreabă el: „Au putut-au limba romînească de la Italia la Nipru singură să zboare și prin chip muritorilor necunoscut pregiur limba pecinighilor să să învălătucească? [...] au doară și pecenighii acește, așe, de la nescareva paseri, carile în limba romînească au fost vorovind, limba să fie învățat și cu a lor să o fie amestecat?“

Aceste împrumuturi, presupune Dimitrie Cantemir, nu se puteau face decît într-o perioadă mai lungă, în care pecenegii trebuie să fi fost vecini cu cei din a căror limbă au împrumutat. În concluzie, el consideră că limba romînă a împrumutat cuvinte pecenegilor, ceea ce reprezintă o dovadă despre existența neîntreruptă a limbii noastre în Dacia și despre continuitatea poporului nostru de origine romană pe acest teritoriu.

Ideea că limba romînă ar fi împrumutat unele cuvinte limbii pecenege e greu de susținut, întrucît cunoștințele actuale în legătură cu această limbă dispărută sînt minime.

În *Descrierea Moldovei*, Cantemir dezbate și el problema originii „lim-

bii moldovenești", dar în numele obiectivității, învățatul istoric moldovean se situează pe poziții eclectice. Dimitrie Cantemir constată, în rîndul învățaților epocii sale, existența a două păreri cu privire la originea limbii noastre[7]). Unii susțineau că ea se trage din limba latină, în timp ce alții credeau că provine dintr-un dialect italic. „Vom înfățișa pe scurt — spune el, — argumentele și unora și altora, pentru ca adevărul să se poată arăta cititorului".

După ce expune aceste argumente, Cantemir nu se declară hotărît de partea unei păreri sau a alteia, declinîndu-și această obligație de teama „ca nu cumva iubirea de patrie să nu ne întunece vederea și să ne facă să nu observăm unele lucruri care pentru alții ar fi clare"[8]).

Totuși, eclectismul lui Cantemir nu trebuie conjugat la modul cel mai grav, căci, pe de o parte, el pornește dintr-o intenție lăudabilă, iar pe de altă parte, este atenuat într-un chip care, anticipăm, denotă simpatia istoricului pentru o anumită părere. Lăsînd faptele „la judecata binevoitorului cititor", Dimitrie Cantemir influențează — am zice — această judecată, propunînd, în ultimă instanță, un argument care pledează pentru originea latină a limbii noastre. E vorba de părerea istoricului Covacciosus, amintită și de Miron Costin, potrivit căreia „limba moldovenilor și valahilor are mai multe cuvinte latine decît italiana".

Vom discuta argumentele folosite de partizanii celor două păreri, așa cum le prezintă și le comentează Dimitrie Contemir.

Trei sînt cele care susțin ideea originii latine a limbii noastre.

Potrivit primului, coloniștii romani au fost stabiliți în Dacia cu mult înainte ca limba latină din Italia să se fi transformat, sub influența limbilor popoarelor migratoare. Prin urmare, acești coloniști n-au putut să-și modifice limba după una care încă nici nu exista.

Al doilea argument este că romînii nu s-au numit niciodată itali, ci romani. Dimitrie Cantemir susține că acestui argument nu i se poate împotrivi termenul vlah, cu care ungurii și polonii numeau și pe italieni și pe romîni. El crede că „acești vecini au trecut această numire de la moldoveni, ca mai cunoscuți lor, la italieni, decît de la italieni la moldoveni".

Observația lui Cantemir, cel puțin în ce privește pe poloni, că aceștia ar fi trecut denumirea de vlah de la romîni la italieni nu poate rezista, întrucît slavii, în general, făceau uz de cuvîntul *rumian* pentru a denumi pe locuitorii din Italia.

În sfîrșit, al treilea argument privitor la originea latină a limbii noastre, considerat de Dimitrie Cantemir și cel mai important, este următorul: în limba romînă există unele cuvinte latinești pe care nu le are italiana, în timp ce alte cuvinte, pe care italienii le-au împrumutat de la goți, vandali și longobarzi, lipsesc cu totul din romînește.

Pentru a susține acest argument, Dimitrie Cantemir dă următoarele exemple de cuvinte latinești care au fost păstrate în limba romînă, pe cînd italiana le-a înlocuit cu termeni nelatini: „incipio: italianul îl exprimă printr-un cuvînt barbar: commincio, iar moldoveanul printr-o ex-

7) Cantemir vorbește despre „limba moldovenească" dar, întrucît prin aceasta el înțelege de fapt l. romînă, vom face și noi această înlocuire.

8) Ed. Adamescu, p. 190—191.

presie coruptă din latină: încep: albus: italienește = bianco, moldovenește = alb; civitas: italienește = citta, moldovenește = cetate; dominus: ital. = signore, moldov. = domn; mensa: ital = tavola, mold. = masă; verbum: ital. = parola, mold. = vorbă; caput: ital. = testa, mold = cap: venatio: ital. = caccia, mold. = vînat".

Exemplele aduse de Cantemir probează argumentul de care ne ocupăm, cu excepția cuvîntului civitas, pe care limba italiană îl păstrează tot din latinește, sub forma civitta, mai aproape de etimon chiar decît cuvîntul din limba noastră, cetate.

Tot în număr de trei — ne relatează Dimitrie Cantemir — sînt și principalele argumente ale celor care văd originea limbii noastre într-un dialect italian:

1. În romînește întîlnim formele verbului auxiliar a avea „am, ai, are", ca și în italiană,

2. articolele numelor se găsesc în ambele limbi,

3. în limba romînă, ca și în cea italiană, există unele cuvinte care nu se găsesc nici în latină, nici în vreo altă limbă, cum ar fi șchiop (ital. schiopo) și cerc (ital. cerco).

În continuare, Dimitrie Cantemir ne prezintă răspunsurile date împotriva acestor argumente de cei care susțin originea latină a limbii noastre. Înainte de a expune aceste contraargumente, vom face următoarea observație, chiar cu riscul de a anticipa. Cu toată declarația de imparțialitate, din felul în care comentează Dimitrie Cantemir argumentele celor două părți, reiese adeziunea lui pentru ideea originii latine a limbii noastre. Astfel, argumentele referitoare la originea latină a limbii romîne sînt sprijinite de Cantemir fie prin exemplele aduse personal, în legătură cu termenii păstrați în romînește și înlocuiți în limba italiană, fie prin mențiunea despre cuvîntul vlah, care, observă el, nu poate confunda pe romîn cu italian.

Tot așa, cînd prezintă răspunsurile date de adepții originii latine a limbii noastre la argumentele celor care vedeau în limba romînă un dialect italian, Dimitrie Cantemir subscrie aceste contraargumete prin comentarii personale pe aceeași linie.

Vom înfățișa aceste contraargumente precum și observațiile făcute de Cantemir.

La argumentul că în limba romînă există formele verbului auxiliar a avea, *am*, *ai*, *are*, susținătorii primei păreri răspund că romînii au verbe auxiliare, dar nu sînt italiene, ci ale lor proprii.

În adevăr aceste forme s-au născut pe terenul limbii romîne (vezi teoria lui Rosetti). Trebuie să observăm că forma *are*, de care vorbește Cantemir, nu e de auxiliar.

Nici faptul că limbile romînă și italiană folosesc articolul nu constituie o dovadă despre originea limbii noastre dintr-un dialect italian — declară reprezentanții primei păreri.

Ei observă că italiana întrebuințează articolul proclitic, pe cînd în romînește articolul hotărît propriu-zis este enclitic.

Susținînd acest contraargument, Dimitrie Cantemir remarcă și el deosebirea dintre articolul italian și cel romînesc și încearcă o prezentare

schematică a articolului nostru enclitic. Astfel, el constată că limba romînă are două articole pentru genul masculin la singular: *ul* și *le*, atribuind, în felul acesta, valoare de articol lui *u*, terminație a substantivelor în limba veche și vocala de legătură din limba actuală. Despre folosirea lor Cantemir spune că *ul* se adaugă la substantivele terminate în consoană, iar *le* la cele terminate în vocală, fără să observe că pot primi articolul *l* și unele substantive terminate în vocală.

La plural nu se păstrează împărțirea pe genuri, ci, sub influența limbii slave, recurge la diviziunea însuflețit-neînsuflețit, inexistentă în limba noastră. El crede că articolul *i* se folosește la articularea substantivelor însuflețite, iar *le* pentru cele neînsuflețite. Și la plural confundă articolul cu terminația, socotind într-un cuvînt ca *oamenii* pe cei doi de *i* articol.

În sfîrșit crede că în limba noastră există două articole pentru genul feminin la singular: *e* și *a*. Considerarea lui *e* ca articol are la bază o realitate: în limba veche substantivele feminine terminate în *e* adeseori nu erau articulate, terminația îndeplinind și funcția de articol printr-o accentuare mai pronunțată.

Al treilea argument susținut de cei care vedeau în limba romînă un dialect italian — ne spune Cantemir — era că atît în limba noastră cît și în italiană există unele cuvinte, comune celor două limbi, care nu pot fi întîlnite nici în latină, nici în vreo altă limbă (șchiop în rom., schiopo în it.; cerc în rom., cerco în it.). Despre aceste cuvinte Dimitrie Cantemir crede că au fost împrumutate de romîni în timpurile vechi, prin contactul cu genovezii care făceau comerț în porturile Mării Negre.

Încheind discuția referitoare la originea limbii romîne, Dimitrie Cantemir atinge problema dificilă a moștenirii lexicale autohtone, observînd că există în limba noastră unele cuvinte necunoscute atît latinei cît și celorlalte limbi ale neamurilor vecine. „Poate că nu e fără temei a socoti că ele au rămas din vechea Dacie" sugerează Dimitrie Cantemir. Exemplele la care se gîndește sînt însă, aproape toate, de origine slavă.

Istoriografia Țării Romînești este mai slab reprezentată în comparație cu cea moldoveană. Cele două cronici, scrise de Stoica Ludescu și Radu Popescu, nu sînt decît vaste compilații vădind cultura modestă a autorilor lor. Nu vom întîlni în aceste lucrări nici un fel de observații referitoare la limbă.

În schimb, stolnicul Constantin Cantacuzino, înzestrat cu o cultură superioară, ca și Dimitrie Cantemir, va umple golurile lăsate de înaintașii săi.

El discută pe larg, apelînd le numeroase izvoare istorice, problema originii poporului nostru și, în legătură cu aceasta, face și unele observații referitoare la originea limbii. Din lucrarea sa, *Istoria Țării rumînești*, vom reține, mai întîi, așa cum am procedat și pînă acum, unele probleme mai generale privind limba romînă

Constantin Cantacuzino vorbește și el despre limba „coțovlahilor" asigurîndu-ne că s-a și întîlnit cu unii din ei. Acest dialect îl consideră limbă romînească în care au intrat, prin împrumut elemente neogrecești și turcești: „și limba lor [este] romînească ca acestora [a romînilor], nu-

mai mai stricată și mai amestecată cu de ciasta proastă greciască și cu turciască", afirmă el.

Pornind de la apelativul vlah, cu care mai întîi germanii și apoi slavii numeau pe locuitorii din provinciile romanizate, Constantin Cantacuzino vrea să probeze că aromînii sînt de fapt romîni, deoarece ei înșiși s-ar numi vlahi : ,,[. . .] zic și aceasta, că de-i întreabă pre ei neștine : ce ești ? — el zice : vlahos, adecate rumîn : și locurile lor unde lăcuesc le zic Vlahia cea mare".

În realitate aromînii nu se numesc pe ei vlahi, ci ,,armîni", iar apelativele vlah, Vlahia mare, Vlahia mică, Vlahia de sus etc. sînt folosite numai de popoarele cu care romînii convieţuiesc.

Dacă Dimitrie Cantemir observa că moldoveanul nu-l poate înţelege pe aromîn, întîlnim la Constantin Cantacuzino ideea că romînii înţeleg mai curînd dialectul aromnilor decît aceştia pe al nostru. Raportînd această înţelegere la cuvintele de origine latină păstrate de aromîni, observaţia stolnicului nu ni se pare gratuită. Ea trebuie pusă în legătură cu faptul că dialectul sud-dunărean este mai conservator, în timp ce al nostru evoluează mai repede. De aceea, romînii puteau pricepe mai ușor unele cuvinte și expresii aromînești, privindu-le ca mai mult sau mai puţin arhaice.

Istoricul muntean cunoștea afirmaţia eronată a lui Simion Dascălul despre originea moldovenilor și o combate în termeni tari. O dovadă că moldovenii nu puteau avea altă origine decît a ardelenilor, a muntenilor și a romînilor care ,,într-altă parte să află", vede el în unitatea limbii noastre : ,,Însă rumînii [se] înţeleg nu numai ceştea de aici, ce și den Ardeal, carii încă și mai neaoși sînt și moldovenii și toţi cîţi și într-altă parte să află și au această limbă, măcară fie și cevași osebită în niște cuvinte den amestecarea altor limbi [. . .] iară tot unii sînt".

Citînd pe istoriograful de origine italiană Antonio Bonfini, cu privire la rezistenţa daco-romanilor în faţa popoarelor migratoare, Constantin Cantacuzino observă vitalitatea limbii noastre, care și-a păstrat, în vremuri atît de neprielnice, înfăţișarea de limbă romanică : ,,Iară limba romană încă la ei [la romîni] tot miroseşte și nicicum de tot nu o părăsesc. Și așa să vede că lupta și să certa nu pentru viaţă, cît pentru paza și starea limbii [. . .] Și încă pînă acum între acești dachi și gheţi urmele limbii romane să păzesc. . ."

În alt loc întîlnim aceeași idee, despre tenacitatea limbii noastre, precedată de constatarea că popoarele migratoare au lăsat urme mai adînci în limbile altor neamuri : ,,[. . .] și limba aceia a romanilor tot stă și să ţine — remarcă el — săvai stricată, cum și alte limbi toate ale lor cele neaoșă și de moșie-și le-au stricat".

Multă prudenţă dovedește stolnicul Constantin Cantacuzino în problema originii limbii romîne. El nu-și fixează un punct de vedere decît după îndelungă cercetare a izvoarelor istorice, legînd strîns problema originii limbii de aceea a originii poporului romîn și comparînd formarea limbii noastre cu felul cum s-au format celelalte limbi romanice.

La baza limbii romîne consideră și el că stă limba latină, dar crede că nici dacii, care au luat parte la formarea poporului nostru, n-au putut să-și uite complet limba lor. De aceea, a fost necesară o perioadă mai

lungă de conviețuire a vorbitorilor celor două limbi, pînă ce limba latină a reușit să se impună, nu fără a pierde mult din înfățișarea ei.

Pentru a demonstra că la baza limbii noastre stă limba latină, Constantin Cantacuzino reclamă prezența necontenită a coloniștilor romani pe teritoriul patriei noastre. De aceea, el se declară împotriva ideei că romanii colonizatori ai Daciei s-au putut retrage în masă peste Dunăre la anul 271, sub Galienus. Nici mulți dintre conducătorii acestor coloniști, care dobîndiseră pămînturi aici, nu s-au putut retrage — susține el: „Deci dară, au nu mai lesne era și acelora ce era oblăduitori acestor locuri să nu asculte, decît moștenirile lor înțelinate de atîțea ai să le lase și să meargă de a se așeza pentr-alte locuri mai aspre și mai seci?".

Prezența coloniștilor romani în Dacia și după retragerea lui Galienus îi era necesară lui Constantin Cantacuzino pentru a combate părerea istoricului polonez Ioan Zamoyski despre originea vorbitorilor limbii latine de pe teritoriul Daciei.

Acest Zamoyski susține că după retragerea coloniștilor romani, dacii, care învățaseră limba latină, au considerat-o ca a lor și au modificat-o treptat pînă la forma ei de limbă romînă.

Stolnicul nu putea să accepte această părere, de altfel cu totul fantezistă, fie și pentru motivul că ea nega originea romană a poporului nostru, chiar dacă admitea originea latină a limbii romîne.

Constantin Cantacuzino cunoștea părerea lui Zamoyski dintr-o lucrare a istoricului Lorenz Toppeltin [9]) și tot din această lucrare înregistrează el, pe scurt, datele raționamentului lui Zamoyski, pe care-l va combate cu propriile sale arme.

Zamoyski pretindea că așa cum spaniolii, francezii și italienii, care nu erau romani, își pierduseră vechile lor limbi și adoptaseră, într-o formă alterată, limba latină, tot astfel nici romînii nu erau romani, ci daci care își uitaseră limba și acceptaseră, într-o formă coruptă mult, pe cea latină a învingătorilor.

În ce-i privește pe italieni, teoria lui Zamoyski e cu totul absurdă și nu înțelegem cum stolnicul Constantin Cantacuzino nu observă acest lucru.

El îl combate pe istoricul polonez în felul următor: e adevărat că spaniolii, francezii și italienii și-au părăsit vechile limbi și au deprins limba latină, dar au făcut aceasta deoarece locuiau în imediata vecinătate a romanilor și au fost stăpîniți mult timp de ei. Dacii însă, n-au putut să-și uite limba tot așa de ușor.

Iată cum înfățișează Constantin Cantacuzino teoria lui Zamoyski și răspunsul său la această teorie: „Dacii, cum ispanii și galii și italianii, adecăte spaniolii, franțozii și frîncii (că așa le zic ei), au făcut. Care neamuri ei încă pînă astăzi n-au a lor limbă, de feliul lor osebită, nici cea veche ce oare-cînd vreodată vor fi avînd nu se știe, ci dintr-a romanilor țin, rău și grozav stricînd-o. Deci, dară, precum ispanii, galii, italii nu sînt romani, așa nici valahii nu sînt romani. Acestea acest Ioan Zamoyski zicea, ale căruia ziceri și basne, zice Toppeltin și alții, că mai mult sînt de rîs decît de crezut; pentru că acele trei neamuri de oameni ce zice

9) Lorenz Toppeltin, *Origines et occasus transylvanorum*, Lyon, 1667.

acela, adecăte ispanii, galii și italii, fiind foarte vecini cu romanii și supuse de ei, și tot între dînșii șezînd și amestecați umblînd, lesne acei varvari limba lor își strica, vrînd mai mult cu a romanilor a o amesteca [...] Iară dachii, prea veche a lor limbă osebită avînd, cum o lăsară și cum o lepădară, așa, de tot, și luară a romanilor, aceasta nici să poate socoti, nici crede...“[10]).

Așa dar problema originii romane a poporului îl interesează în primul rînd pe Constantin Cantacuzino și acest lucru vrea să-l dovedească el cînd susține că dacii nu și-au pierdut ușor vechea lor limbă.

El trebuie să observe însă că, mai greu sau mai ușor, în cele din urmă limba dacilor a dispărut. Și acum apelează stolnicul Constantin Cantacuzino la argumentul hotărîtor — prezența coloniștilor romani pe teritoriul Daciei, trăgînd următoarea concluzie: dispariția limbii autohtone a însemnat un proces de durată; în acest timp romanii s-au amestecat cu dacii formînd poporul și limba romînă, în care elementul latin rămîne preponderent, și la care se adaugă mai tîrziu, elementul slav.

Iată această concluzie, exprimată în sintaxa greoaie a învățatului cărturar muntean: „... dintr-acea amestecătură a rumînilor și a varvarilor, cu dările și luorăle ce făcea între ei și cu a însurărilor amestecături, valahii au răsărit limbă noao din cea veache a lor varvară și romană, ruptă și amestecată au, și cu aceia să slujesc. Foarte multe însă țin cuvinte letinești. Săvai că și rusască limbă și slovenească a o ținea obicinuiesc, au doară că li-s prea vecini...“[11]).

Aprecierile referitoare la limba romînă făcute de primii noștri învățați — cărturarii traducători ai textelor religioase — și de cronicari dovedesc preocupările acestora pe linia închegării și dezvoltării limbii literare romînești, precum și încercarea de a clarifica unele probleme speciale legate de originea limbii noastre.

Prefețele și postfețele primelor cărți religioase, începînd cu tipăriturile lui Coresi — spre deosebire de textul propriu zis tradus — reprezintă mostre de limbă romînească scrisă aproape nediferențiată de limba vorbită. Aceste scurte alocuțiuni cu caracter original, pe care cărturarii tălmăcitori le adresau cititorilor, pun pe autorii lor în fața necesității de a desțeleni terenul limbii literare romînești. Și greutățile unei astfel de întreprinderi se vădesc la tot pasul. Apare mereu prezentă ideea de a crea forme noi, mai perfecte, de a îmbunătăți limba scrisă, de a împlini „scurtimea limbii romînești“ prin îmbogățirea acesteia cu termeni noi.

Cărturarii traducători ai textelor religioase, puși în situația de a scrie într-o limbă care nu fusese întrebuințată vreme îndelungată decît oral, sînt nevoiți să facă despre limba noastră observații cu caracter normativ referitoare la utilizarea ei în scris. De aceea formulările lor teoretice cu privire la limba romînă au ca obiectiv central ideea de a oferi norme pentru limba scrisă folosită în traduceri. Ei luptă deci pentru formarea limbii noastre literare dînd îndrumări în problema neologismelor, explicînd unele cuvinte

10) *Istoria Țării romînești*, ed. N. Cartojan, p. 50.
11) *Istoria Țării romînești*, ed. N. Cartojan, p. 44.

noi, îndemnînd la studiul gramaticii, lămurind unele probleme de versificație și exprimînd chiar intenția de a depăși, prin folosirea talentului, exprimarea plată a limbii primelor cărți bisericești.

Între formulările teoretice ale primilor cărturari — generate de necesitatea imediată de a fixa în scris limba vorbită — și aprecierile cronicarilor despre limbă există un vădit progres. Avînd deja la îndemînă tradiția limbii scrise a cărților bisericești, cronicarii își îndreaptă atenția asupra unor probleme speciale, dintre care mai importantă este aceea a originii limbii noastre. Observațiile lor îmbină argumentele oferite de limbă cu cele istorice, se caracterizează prin spirit polemic și presupun oarecare cunoștințe sumare de lingvistică. Sfera preocupărilor lor referitoare la limbă depășește deci pe aceea a primilor noștri cărturari.

Dacă ne gîndim la o epocă mai apropiată de zilele noastre, tot astfel scriitorii de la 1848, de la Eliade la Alecsandri, discută cu aprindere unele probleme legate de formarea limbii literare moderne. Eminescu, care preluase ce era mai bun de la înaintașii săi și dusese el însuși la perfecțiune limba literară, nu se mai preocupă de problemele teoretice ale limbii noastre.

Considerînd rezolvate greutățile de început, legate de fixarea în scris a limbii romîne, cronicarii se referă la unele chestiuni speciale axate în jurul problemei originii limbii și a poporului nostru cum sînt: formarea limbii romîne, structura lexicală a limbii, păreri în legătură cu limbile unor popoare conlocuitoare, unitatea limbi, influența altor limbi asupra limbii noastre, păreri în legătură cu graiurile etc. — lucruri deja discutate în articolul de față.

Cu toată pregătirea lor sumară în problemele de limbă, cronicarii, ca unii care au apelat adesea ori la discutarea acestor probleme, dîndu-și seama de însemnătatea grupării faptelor de limbă într-o disciplină independentă, fie ea chiar ca disciplină auxiliară în sprijinul istoriei, pot fi considerați ca primii învățați romîni cu preocupări în domeniul lingvisticii.

НЕКОТОРЫЕ ВЫСКАЗЫВАНИЯ О ЯЗЫКЕ В ДРЕВНЕЙ РУМЫНСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Краткое содержание

Представители древней румынской литературы клерикальной формации, занимавшиеся переводом богослужебных текстов с славянского и греческого языков, а также и летописцы, составлявшие историю румынских княжеств, проявляли интерес к языку своих произведений. Предисловия и послесловия религиозных книг, переведённых на румынский язык, а также и некоторые главы или специальные разделы летописей отрапсают большой интерес авторов этих произведений к фактам языка.

Естественно, что ни переводчики, ни летописцы не имели необходимой подготовки для компетентного обсуждения поднятых вопросов, касающихся румынского языка. Они затрагивали эти вопросы мимоходом, их высказывания не выходили за рамки скромных замечаний.

Несмотря на то, что эти книжники не делали различия между понятием о языке вообще и понятием о литературном языке, однако исследователи истории румынского литературного языка не должны пренебрегать их замечаниями.

Если с 1780-го года Трансильванская Латинская Школа положила начало систематизированному изучению румынского языка, то попытки теоретизации некоторых языковых явлении, встречающиеся у первых румынских книжников, получают значение введения в изучение румынского литературного языка.

Цель настоящей работы — проследить основные высказывания о языке на страницах древних литературных текстов.

Принимая во внимание, что цели изучения языка переводчиками не совпадают с целями изучения языка летописцами, настоящая работа делится на две части: в первой излагаются высказывания переводчиков о языке, во второй — высказывания летописцев.

В первой части работы изучаются высказывания представителей религиозной литературы. Эти высказывания группируются вокруг двух основных тем: а) необходимость замены в богослужебных книгах и в церкви славянского языка национальным языком народа, б) указания общего характера, касающиеся переводов с греческого и славянского языков на румынский.

В работе прослеживаешся, как, начиная с предисловий к произведениям Кореси и кончая произведениями второй половины XVIII-го века, переводчики вели упорную борьбу за создание и развитие литературного румынского языка и за устранение традиции писать богослужебные книги на славянском языке. В вопросе о переводах обсуждаются высказывания таких представителей книжников, как Варлаам и Дософтей для Молдавии, Симион Штефан и Попа Иоан из Винца для Трансильвании, Феодосий, Антим Ивиряну и Раду Гречану для Валахии и многих других. Они ставили вопрос о неологизмах, старались объяснить некоторые иноязычные слова, делали ссылки на грамматику и побуждали к созданию литературного языка.

Во второй части работы автор изучают тот вклад, который внесли представители исторической литературы древнего периода в вопросы языка. Они затрагивают вопросы происхождения румынско языка и румынского народа, вопросы словарного состава языка, единство языка, влияние других языков на румынский, вопросы румынских говоров и др.

Несмотря на то что эти высказывания о языке не всегда имеют научный подход к затрагиваемым вопросам, они являются очень ценным документальным вкладом, выявляющим политическую почву тех времен и стремление книжников способствовать развитию культуры румынского народа.

OBSERVATIONS SUR LA LANGUE DANS LA LITTÉRATURE ROUMAINE ANCIENNE

Résumé

Les représentants de la littérature roumaine ancienne, tant ceux de culture éclesiastique — qui firent proffesion de traducteurs de textes religieux du grecque ou du paléoslave — que les chroniqueurs qui écrivirent sur l'histoire des Principautés Danubiennes, ont manifesté également leur intérêt pour la langue dans laquelle ils traduisirent ou écrivirent l'historie.

Les préfaces et les postfaces des livres religieux traduits en roumain, ainsi que certains chapitres ou compartiments speciaux des oeuvres des chroniqueurs révèlent les préoccupations multiples de leurs auteurs pour les faits de langue.

Il est hors de doute que ni les anciens traducteurs, ni les chroniqueurs n'avaient nulle instruction nécessaire pour discuter en toute compétence les problèmes relevés par la langue roumaine. Ils les abordaient d'ailleurs qu'en passant et leurs formulation ne dépassaient pas les limites de quelques modestes observations.

Bien que ces anciens lettrés ne fassent point la distinction entre la langue en général et la langue littéraire, leurs observations ne peuvent pas être négligées par ceux dont la spécialité est le roumain littéraire.

Puisque depuis 1780, c'est-à-dire à partir de l',,Ecole transylvaine", l'étude systématique du roumain acquiert une stimulation évidente, on doit dire que les formulations théoriques des premiers lettrés roumains prennent la signification d'un prélude, d'une introduction à l'étude du roumain littéraire.

On se propose dans le présent travail, de passer en revue les opinions les plus importantes de ces gens cultivés de la première époque du roumain littéraire.

Tout en relevant les motifs pratiques — qui diffèrent d'une catégorie à l'autre — qui ont déterminé ces gens cultivés à s'occuper de la langue, l'article comporte, par cela même, deux parties ou l'on discute séparément, en partant des vieux textes, les opinions des traducteurs de textes religieux d'une part et celles des chroniqueurs d'autre part.

Dans la première partie de l'article on discute les opinions des représentants de la littérature religieuse, opinions qui convergent vers deux thèmes principaux : la nécessité de la substitution du paléoslave, aussi bien dans les livres religieux que dans l'église, par la langue nationale du peuple et la nécessité des renseignements généraux concernant le travail de traduction du slave ou du grec en roumain.

On passe également en revue, en suivant les textes à partir des préfaces de Coresi jusqu'à ceux de la seconde moitié du XVIII-e siècle, la lutte persévérante que l'on a menée contre la tradition du slavone, comme langue officielle du culte et des chancelleries et, parallèlement, les efforts des autochtones pour le développement du roumain littéraire.

Pour ce qu'il y a du problème des traductions, on discute les opinions de certains gens de culture, comme par exemple: les opinions de Varlaam et de Dosoftei — s'il s'agit de la Moldavie —, les opinions de Simion Ștefan et du curé Ioan de Vinți — s'il s'agit de la Transylvanie — ou bien, celles de Teodosie, d'Antim Ivireanul et de Radu Greceanu — si l'on parle de la Valachie —, ainsi que d'autres opinions dont l'essentiel peut se réduire au problème des néologismes, à l'éxplication de certains mots étrangers et à certaines références grammaticales.

On y retrouve partout des conseils à la création d'une langue littéraire artistique.

La seconde partie de l'article présente les contributions des représentants de l'ancienne littérature historique roumaine concernant l'étude du roumain.

L'origine de la langue et du peuple roumain sont les principales questions qui retiennent particulièrement l'attention de ces anciens lettrés. Tout en partant de ces questions-là, les chroniqueurs mettent aussi en discussion des problèmes comme: la formation de la langue roumaine, la structure lexicale de cette langue, les caractères et le sort des langues des populations allogènes de notre pays, l'unité du roumain, les influences subies par lui de la part des autres langues, les dialectes et les parlers populaires qu'il comporte etc.

Même si la plupart de ces observations ne résistent pas entièrement à la critique scientifique, leur valeur documentaire et leur substrat politique sont évidents, car elles témoignent du désir de ces auteurs de contribuer, avec les modestes possibilités que l'époque leur offrait au progrès culturel du peuple roumain.

LIMBA ÎN OPERA LUI COSTACHI CONACHI

DE

ECAT. TEODORESCU

Figură reprezentativă a clasei boierești de la începutul secolului al XIX-lea, Costachi Conachi a trăit la o răspîntie de vremi. În 1820, cînd se naște Vasile Alecsandri, era în plină creație literară, pe la 1849, anul care a urmat prefacerilor de la 48, își încetează activitatea. Născut la 14 septembrie 1778, Costachi Conachi se înscrie printre primii poeți romîni care fac trecerea de la literatura veche la cea modernă.

Apărută postum și numai parțial în două ediții (prima, la Iași, în 1856, sub îngrijirea lui Neculai Ionescu, a doua, în 1887, sub îngrijirea lui Miron Pompiliu), opera sa însumează un volum de versuri originale și traduceri, trei scrisori în proză și două piese de teatru.

Fiu al vornicului Manolachi Conachi și al Elenei Cantacuzino, Costachi Conachi, unul dintrei cei mai mari latifundiari ai vremii și-a trăit viața mai mult pe plan exterior. „Plimbări prin viile de la Copou, la Rediul lui Balș sau prin grădinile domnești de la Frumoasa, tarafe de lăutari, într-adins tocmiți,...“ ocupau mai tot timpul vechilor boieri. Născută din amuzament și dintr-o înclinație artistică pe care nu i-o putem contesta autorului, poezia lui Conachi, sensuală și superficială, reflectă mentalitatea clasei căreia poetul aparținea. Închinate aproape în întregime Erosului, poeziile sale sînt mărturisiri directe ale diverselor lui pasiuni, poezii în care, mai la tot pasul, ne întîmpină regrete, reproșuri, chinuri și deznădejdi, suspinuri, lacrimi, tînguiri și numai arare întîmplări fericite, în care poetul slăvește ochii, genele, sprîncenele, gurița, „stăpînul nur“ și iatacul.

Petrecăreț ca și tatăl, ne mărturisește el însuși aceasta : „Logofăt mare, cavaleri crucii Sfîntului Vladimir la grumazi, mădulari la comitetul Reglementului din București la 1828 și 1829, *dar păcătos cît vrei*“, Costachi Conachi a desfășurat totuși o largă și bogată activitate socială și culturală. În perioada cuprinsă între 1815—1836, Conachi deține mai multe funcții administrative printre care : cea de membru al comisiei de visterie, „prezident“ al Departamentului afacerilor străine, membru în Comisia de alcătuire a Regulamentului Organic, epitrop al Așezămintelor Sf. Spiridon, membru al Societății de medici și naturaliști, „țiitor al locului de mare logofăt al dreptății“ etc., etc.

Opera lui Conachi ni s-a păstrat în mai multe manuscrise. Cel mai cuprinzător este mss. nr. 137, corectat de poet și conținînd cîteva poezii autografe. Manuscrisul 30, scris de Mihalache Pastiescu, este o copie după primul, făcută înainte ca poetul să-l fi corectat. Manuscrisul nr. 2189 cuprinde încercările dramatice: *Comedia banului Canta* și *Giudecata femeilor*. Avem apoi mss. nr. 3592, 945, 1603, 1741, 1753, 2095, 2235 și 3452, existente toate în Biblioteca Academiei Republicii Populare Romîne din București. La Biblioteca Universității „Alex. I. Cuza" din Iași se află mss. nr. IV—26, care cuprinde trei capitole din *Essay on Man* al lui Al. Pope, *Prențipiile moralului sau încercare de voroavă asupra omului*, în traducerea lui Conachi. În aceeași bibliotecă se află manuscrisul III—36, comentat de C. Botez în ultimul număr al revistei «Viața romînească» din 1905.

În lucrarea de față ne-am folosit pentru studiul limbii lui Conachi de mss. 137 și doar cînd aici sînt unele lipsuri am recurs la mss. 30 sau III—36. Textul scrisorii către mitropolitul Veniamin Costachi l-am luat din «Romînia literară» din 1855, iar pentru poemul filozofic *Cercare de voroavă* am folosit manuscrisul IV—26.

Păstrată, cum am văzut, în manuscrise care aparțin diferitor copiști, opera lui Conachi nu e ușor de analizat sub raportul limbii, ea cere, în această privință, prudență și deosebită atenție. În restabilirea limbii lui Conachi ne-am folosit de corecturile făcute de poet pe mss. 137, de poeziile: *Pe năsălie* (mss. 137, f. 162 r.), *847, iulii, la Slănic* (mss. 137, f. 160 v.), *847, iunii* (mss. 137, f. 155 v.), scrise integral de poet, și mai ales de traducerea pomenită deja, după Al. Pope, *Cercare de voroavă* (mss. IV—26), manuscris autograf.

Ca dominantă fonetică limba lui Conachi prezintă, cu rare abateri, *i* final neaccentuat, ca în vorbirea regională moldovenească, acolo unde limba literară are *e*. Frecvent în finalul substantivelor, pronumelor, adjectivelor, a desinențelor verbale numai *i*: *ari*, *dumitali*, *esti*, *lumi*, *mini*, *minti*, *mulțimi*, *oamini* etc., etc.

Uneori singurele rime, pe strofe întregi, sînt cele în *i*, care fac monotonă și implicit obositoare lectura poeziilor lui.

„Obicei din vechi urmează la zili de prăznuiri
Oaminii să să ureze și să-ș roagi fericiri.
Inima mea îț faci rugăciuni de norociri
Și-ți dorești cu căldură a voilor împliniri.
Nu numai la ziua asta, ci-n tot cursul vieții tali
Să vezi ceriul fără de nouri la cerirea dumitali".

(*Băișucă*).

Și în interiorul cuvintelor *e* neaccentuat din limba literară apare la Conachi ca *i*, tot ca în graiul moldovenesc: *diparti*, *disparti*, *vide*, *trii*, *unii*.

I final accentuat, corespunzînd lui *ie* din limba literară, apare doar în două-trei cazuri: *fimei* = *femeie*.

Conachi nu marchează desinența *i* la verbe, substantive, adjective, ca în:

„Ori, incai, singuri de *vreț*
Fără milă mă *giunghеț*
Și sîngili *îm vărsaț*
Ca niște *cumpliț gelaț*
Fără să-*m* mai *prelungiț*
Ciasul morții ce *doriț*".

(Năcazul logodnei)

Specific aceleiași rostiri regionale este și *a* corespunzînd lui *ea* din limba literară în: *asară, iubască, însuflețază, privală* „priveală", *vorbască.* Conform rostirii moldovenești *e* apare nediftongat după labiale în: *fer, pept, perdi*, deși Conachi însuși folosește și variantele *fier, piept, pierdi.* Intîlnim apoi alternanțele ă/e ca în *asămenea/asemenea, înțălegere/înțelegere, potrivăsc/potrivesc, vesăl/vesel, zăci/zece;* î/i în: *dosîre/dosire, puțîn/puțin, soțîe/soție;* é/ea: *gîndem/gîndeam, vorbem/vorbeam;* ă/e/a: *jăli/jeli/jali, săpti/sepți/sapti;* l/l': *fel/fel';* r/r': *cer/cer'* ș.a., reflectînd toate lupta dintre elementele vechi și regionale pe de o parte, și cele noi, care se vor impune în limba literară, pe de alta.

Specifice regiunii și timpului în care scria sînt fonetismele: *întăi, întrat, poci.* Intîlnim apoi cîteva forme palatalizate: *alghine* „albine", *cher* „pier", *chic* „pic", *ne-ntreghi* „ne-ntrebi"; ǧ pentru *j: agiutor, giudecător, giurămînt.* In sfîrșit, cîteva fonetisme arhaice ca: *den, lăcuitor, pre, preste, poronca, oltar, răsîpi, țeară.*

Pe plan morfologic înregistrăm forme vechi și regionale de plurale neutre în *ă: hotară, mață, orașă*, alături de plurale neutre în *-uri* învechite astăzi: *giurămînturi, săntimenturi.* Forme vechi și regionale de feminine în *e: rane.* Pluralul substantivului *mînă* apare sub forma veche și populară *mîn, mînule*, ca și pluralul substantivului *trup-trupule.* La verb semnalăm forme iotacizate, specifice pe acea vreme și graiului moldovenesc: *să cei, să mi săntinză, să pei, văz. Va* pentru pers. a III-a singular a indicativului prezent a verbului a vrea și *vror* (vă vror, n-o vror) pentru pers. a III-a plural a indicativului prezent a aceluiași verb, ca în limba veche; formele vechi *purceg, purcegînd.*

Și pe plan lexical predomină ca frecvență elementul învechit și arhaic. Inregistrăm astfel *adiaforisești* „a nu purta grijă, a nu-i păsa de cineva, de ceva", *caftan, cliros* „cler", *crug* „ciclu solar sau lunar", *duh* „suflare", *eglingili* „amuzamente", *evghenie, fluda* „țesătură fină și transparentă folosită ca văl", *gelaț, hac* „leafă, simbrie", *izbăviri* „scăpare, mîntuire", *de iznoavă* „din nou, de la capăt, încă o dată", *încai, marcă* „stemă", *miterhanea* „muzică militară, famfară", *muncă* „chin, tortură", *năstav* „îndemn, îmboldire", *periciunea* „peirea, moartea, ruinarea" *pol vac* „jumătate de veac", *prostatic* „simplu, nevinovat" *protie* „prioritate, întîietate", *rădvan, schiptru, să scornește* „se stîrnește", *să sfetești*" se arată, se ivește", *soțîe* „soț, bărbat", *stih, temutul* „gelozie", *vederat* „vădit, evident", *zavisnici* (adj.), *zidiri* „creatură, făptură, ființă", *zugrav* „pictor (de biserici)".

Regionale: *hobot* „văl de mireasă", *hojma* „mereu, într-una, neîncetat", *mișina* „grămadă de cereale, de alimente etc. adunate ca provizii", *povedi* „a stoarce lacrimi, a face să te podidească lacrimile".

Populare: *a (se) cerni, ibovnică, obștie, a (se) osăbi* „a (se) diferenția", *prepusul* „bănuială, presupunere, neîncredere", *sloboadi, strai, spițărie.*

Neologisme: *adio, amurezată, candidații, comit* și *comiții* „cometă, comete", *delicată, magnit* „magnet", *melanholie, miniștri* și figurat *ministru de oltar* „călugăr", *parolă* „cuvînt, vorbă, cuvînt de onoare", *planiț* „planete" și *planitelor, prinții, rătrete* „retrageri" *simbatia, suvenir.*

Dacă din punct de vedere al subiectelor interesează, poate, mai puțin, deși din preferința poetului pentru anumite teme, credem, s-ar putea trage unele concluzii, traducerile lui Conachi interesează îndeosebi sub raportul limbii, deoarece trădează efortul poetului de a face și din limba romînească un instrument potrivit pentru răspîndirea noilor idei, de a o face proprie pentru exprimarea poetică, figurată, de a-i lărgi deci funcțiile și de a-i îmbogăți, incontestabil, tezaurul lexical. Traducerile și, în special, poemul filozofic *Cercare de voroavă* ocupă din punct de vedere al neologismelor, cum e și de așteptat de altfel, locul principal. Întîlnim aici neologisme cu forma actuală ca: *astronom, cadru, calcul, compas, concert, dină* „unitate de măsură a forței, egală cu forța care imprimă unui corp cu masa de un gram accelerația de un centimetru pe secundă la pătrat", *epidemie, gondolă, filozof, ipocrit, sferele*; cu formă învechită: *anatomiști, elementuri, enstinct, fandasîia, favoruri, favorisî, himist, impute, irou, matimatică, melanholicul, miloarde, moralicească, planite, pusulă*, „busolă", *rezon-rezoane, sateliții, stoicos.* Alături de ele unele elemente lexicale arhaice: *bobot* „flacără", *capiști* „templu sau altar dedicat zeităților antice", *învăscut, -ă*, „îmbrăcat -ă, acoperit -ă", *joimir* „mercenar polonez", *pohodnic* „cal dus sau purtat de căpăstru", *pohvală, pont, prostatici* „simple", *smrediuri* „boală, suferință", *zugrăviei* „picturii"; populare *(se) străvești* „(se) aciuiază", *strămutare* „băț ascuțit sau prăjină cu vîrf de fier cu care se îndeamnă vitele la mers"; regionale: *bărăni* „a stărui, a insista", *moimiță, vidmă* „arătare, fontomă".

Dacă în poezie Conachi se folosea mai puțin de neologisme, cărora le face loc în limbă prin traduceri, în scrisorile sale în proză el se dovedește familiarizat cu astfel de elemente. În scrisoarea către mitropolitul Veniamin Costachi, de exemplu, întîlnim alături de arhaisme ca: *delă*, „acțiune judiciară, proces, cauză", *filonichie* „dispută, ceartă", *înscris-uri* „act, dovadă, document", *pravăț* „țel, țintă, scop", *sin moșinii* „strămoșii", *zavistie*; neologisme cu formă actuală, mai ales, cum sînt: *civil, comisie, epolet, etică, filozofie, frază, guvern, haos, intrigă, matematică, metafizică, respect, vers,* statornicite deci în limbă, și unele neologisme cu formă veche ca: *doftoriei* „medicinei", *marș -ă* "cale, drum".

Trădînd, ca și tematica, cadrul îngust în care-și petrecea poetul boier viața, vocabularul poeziilor lui Conachi este sărac, posibilitățile sale de exprimare sînt limitate. El nu face decît să transcrie, cu mare exactitate de altfel, vocabularul clasei căreia îi aparținea. Numeroși termeni din sfera vieții de familie, din cea a vieții sociale se întîlnesc frecvent în poezia sa

Atmosfera generală a vieții de familie o regăsim în mai toate poeziile în care poetul geme, suspină, oftează. În *Ah, zililor ferici ți* îl surprindem pe Conachi într-o stare sufletească specifică, alături de un lăutar, pe care-l îndeamnă sa-i poarte prin lume aleanul de care se simte cuprins în pragul sfîrșitului de viață:

„*Scripcă* jalnică, duioasă răspundi la ahtul meu,
Şi spuni în lume toată cele ce pătimesc eu.

Regăsim aici atmosfera familiară vechiului boier care-şi trimite gîndurile pe strunele scripcii lăutăreşti. Cuvinte ca: *lelică*, *leliţă* apoi, pe care le întîlnim în aceeaşi poezie sau în *Moartea părintelui*..., poezie de factură populară, ne permit stabilirea diverselor raporturi de familie, după cum cu ajutorul altor cuvinte reconstituim decorul familiar vechilor boieri. În poezia *Moartea părintelui dumisali vornicului Costantin Conachi*, la *1803, mart în 7*, scena înmormîntării, poetul este impresionat de elementele exterioare regretînd dispariţia decorului de altă dată:

„Aceasta îi *pompa* lumii, pînză în loc de *caftan*,
Năsălia drept *caretă* şi *săcriul* drept *rădvan?*
Preoţii cîntînd şi psalţii în loc de *miterhanea*,
Stofa ce te învăleşte în locul de *feregea?*
Făcliile dinainte în loc de alai gătit
Şi tămîia vestitoare tuturora c-ai murit?
Mormîntul în locul *curţii*, ţărnă în loc de *divan*
Năfrămili spînzurat şi veşmîntul drept *erchian*

Decorul fastuos şi podoabele îmbrăcăminţii boiereşti îi facilitează astfel comparaţiile. Elemente decorative ca briant, mărgean, rubin ş.a. îi servesc poetului în caracterizări: guriţa-i rubin, dinţii „albi şi potriviţi chiar mărgăritar", ochii strălucesc „ca nişte birlanţi".

Poetul recurge frecvent la transmutarea termenilor din sfera socială în cea psihologică. Cum însă nu încearcă să potenţeze conţinutul acestor cuvinte şi să creeze astfel sinteza ideală dintre trăirea sa şi cea ce este social în limbă, cum fac marile talente, cuvintele respective încetează la el de a mai fi sugestive. Transcrierile sînt atît de fidele încît trădează, aşa cum s-a remarcat mai de mult, lipsă de imaginaţie:

„Doi ochi port
Ce fac morţ
Ca nişte *gelaţi*.
Şi arunci
Tot în *munci*
Pre amorezaţi".

Transferul termenilor sociali în poezia erotică este impresionant:

„*Stăpîna* mea, încetează
A unui *rob* chinuire".

Sîngurătate tu eşti
Tiranul carili arz
Inimili omeneşti,
Cu urît şi cu năcaz".

„Lagărul lui este sînul
La grumazi arme anină
Robia lui este chinul,
Dar *robia-i* de haz plină".

„Cine are gust să-m creadă că amoriul l-am slăvit
Nu în *ranguri*, nu în neamuri, ce în omul iscusit".

„Orişiunde îi vei merge, orişice de vei afla
Socoteşte că-ţ sînt *slugă* şi, te rog, nu mă uita".

Ca şi în poezia Văcăreştilor, în care *tirană* e legea dragostei, *tirană* iubita, *tirani* ochii ei şi în cea a lui Conachi cuvinte ca *muncă* „chin", *rob*, *robie, stăpînire*, *tirani* etc. trădează concepţia boierului feudal despre iubire şi viaţă în general.

Amintiri de album în care poetul consemnează toate aventurile, micile cadouri (Darul umbreluţei, Darul), aparentul zbucium sufletesc (Mă sfîrşăsc, amar mă doari ; Vai mie ; Ticălos sufletul meu ; Ah, dureri otrăvită ; Deznădăjduirea), chiar unele tentative de filozofare pe tema dragostei (Ci-ni-i amoriul ; Ce esti nurul), poeziile erotice ale lui Conachi sînt primare ca trăire, banale şi plate, ba chiar stridente ca exprimare.

Spre deosebire de poezii însă, care ne pun în faţa unui uşuratec care se amuză numai, cele două scrisori în proză, rămase de la Conachi, una către domnitorul Ioniţă Sandu Sturza, a doua, şi cea mai importantă din punctul de vedere aici urmărit, către mitropolitul Veniamin, ne prezintă un bătrîn aşezat, cumpănit şi chibzuit, sensibil oarecum la schimbări, dar totuşi suficient de conservator ca să nu trădeze principiile vîrstei şi clasei.

Scrisoarea către mitropolitul Veniamin, din 13 ianuarie 1837, răspuns la întrebarea adresată de mitropolitul cărturar cu privire la organizarea învăţămîntului în Moldova, ne face cunoscute părerile lui Conachi în această problemă. Conachi se declară de la început împotriva introducerii unor limbi diferite de predare în Muntenia şi Moldova, pentru că „ar fi o mare greşeală politicească de a se lua altă marşă spre luminare aice în Moldova şi alta în soţia ei Valahia, cînd tot cuvîntul cere a ne strînge şi a ne apropia în grai şi în pravili..." Conachi simte deci nevoia unificării limbii şi pledează totodată pentru învăţămîntul în limba maternă. Doar literatura ar putea fi predată într-o limbă străină cu condiţia ca aceasta să aparţină „unui neam pacinic şi netulburător", cea mai indicată i se pare din acest punct de vedere „limba nemţască". Nu e greu de înţeles de ce bătrînul şi boierul Conachi era împotriva culturii şi limbii franceze spre care, normal, în primul rînd trebuia să se îndrepte. Franţa era focar de revoluţie, asta nu-l putea avantaja şi nu-i putea da liniştea necesară vîrstei şi situaţiei lui. Concesiv, Conachi admite totuşi predarea limbii franceze în institutele particulare.

Conachi dovedeşte receptivitate pentru elementele neologice, criticînd şi ironizînd neaoşismul celor care sînt pentru „iubire de înţelepciune" (filozofie), „pămînto-măsură" (geometrie), „pămînto-scriere" (geografie) etc. „Trebuie să le primim — aici ne aminteşte de Eliade Rădulescu — şi ideile şi cuvintele de cîte vom avea nevoie şi care la noi nu sînt sau nu s-ar putea alcătui". Conachi sugerează în acest sens înfiinţarea unei comisii, care prin

verificarea gramaticilor de pînă atunci, să contribuie la normarea și unificarea limbii.

În cele cîteva concluzii, sistematic trase, Conachi se declară pentru: 1) menținerea cuvintelor împămîntenite, 2) introducerea cuvintelor necesare care să fie încadrate în sistemul limbii și 3) pentru crearea de cuvinte noi, care să fie conforme cu „tîlcul și ideia ce închipuiesc".

Cu experiența de viață pe care o avea și de pe poziția clasei căreia aparținea Conachi admite ca toate modificările, indiferent de domeniul în care ele s-ar produce, să se facă lent, pentru că „niște ochi ce ies de la întunerec trebuie pe încet, încet să se deschidă pentru ca să nu chiorească mai tare". Feudal ca poziție socială și concepție, boierul și poetul Conachi a fost totuși un om cult, cu oarecari vederi înaintate pentru vremea și clasa sa. De altfel, subscriem aprecierii lui Bianu că „Ar fi absurd a învinui pe Conachi că nu s-a ridicat mai presus de epoca lui, pentru că întrînsa trăia și inconsciu era influențat și predominat de spiritul și de gusturile ei. Numai geniilor cu o putere de tot superioară le este dat a nu se lăsa să fie stăpîniți și influențați de mijlocul social în care trăiesc, ci mai vîrtos ei se ridică peste el și-l domineazǎ, cînd este dominabil" [1]).

Fără a fi fost un mare poet — reamintim epoca în care a creat, condițiile și mijloacele cu care a lucrat și clasa căreia îi era integrat — Conachi a fost un îndemînatic versificator care nu poate fi pus alături cu unii dintre contemporanii sau urmașii săi ca: Dimachi, Dimitrachi Beldiman, Pruncu, Botescu, Tacu, Razu, Cananău, Carp, Táutu, Bălșucă etc., ale căror nume doar prin documentele vremii mai pot fi cunoscute.

Asupra versurilor lui Conachi nu ne mai putem opri, desigur, ca să mai trăim emoții de natură estetică, ele conțin însă suficiente mărturii privitoare la mentalitatea clasei și epocii căreia aparținea, încît, fie și datorită numai acestei valori, istoria literară se cuvine să mai întîrzie și astăzi asupra poeziei lui.

Noi recunoaștem că mijloacele de exteriorizare sînt la Conachi tot pe atît de sărace pe cît îi era și simțirea, că poeziile-i impetuoase de cele mai multe ori, datorită temperamentului său dinamic, sînt lipsite, mai toate, de gingășie și discreție, că multe par de comandă, și totuși în noianul acesta de defecte găsim o evidentă preocupare, de a exprima în versuri, nu fără talent, cu mijloacele puține de atunci, și în limba romînească idei și sentimente.

O ultimă problemă este cea cu privire la faptul dacă Conachi a contribuit sau nu la formarea limbii romîne literare. În această privință se cere revizuită, credem, părerea care s-a impus oarecum, că întrucît opera lui Conachi a fost tipărită tîrziu, la 1856, cînd literatura romînească îi avea deja pe V. Alecsandri, C. Negruzzi, Al. Russo și alții ea n-a mai putut juca nici un rol în procesul discutat.

Trebuie să respingem mai întîi afirmația că opera lui Conachi este tipărită abia la 1856. Parțial ea a fost publicată și înainte de această dată; poezia *Noroace, noroace* apare astfel, fără numele autorului, în *Noul Erotocrit* de la Sibiu, în 1837, poezia *Mă sfîrșăsc, amar mă doare* este publicată cu titlul *Dorul* în colecția *Din poeziile domnului logofăt I. Văcărescu*, București, 1848. Tot nesemnate apar unele poezii de ale lui Conachi în culegerea *Spitalul amo-*

1) Ion Bianu, *Costachi Conachi*, «Revista nouă», anul I, (1888), nr. 4, p. 132.

riului a lui A. Pann, București, 1850—1852. În sfîrșit, la 1851, într-o notă din «Zimbrul», V. Alecsandri menționează, fără numele traducătorului, două dintre traducerile lui Conachi, *Cercare de voroavă* și *Eloiza către Abeliard*, și tot aici, tot Alecsandri, publică paisprezece poezii nesemnate aparținînd lui Conachi.

În al doilea rînd, poeziile lui Conachi au circulat mult oral (prin lăutari în primul rînd) și chiar dacă au suferit pe această cale unele modificări, ba chiar mutilări, e greu de admis, din simplul fapt că autorul era necunoscut, că ele nu au influențat întru nimic pe contemporani și urmași. Mărturiile acestora resping oricum această ipoteză. V. Popp, de pildă, afirmă că ,,toți aceștia [Beldiman, Nicolai Dimachi] au feliurimi de poeme și mult frumoase și deosebit întru aceste *Crugul anului scris* de dumnealui Conachi" [2]).

Nu putem, desigur, subscrie astăzi la entuziasmul lui Al. Papadopol-Calimah pentru poezia lui Conachi ,,Ce poezie, ce închipuiri și ce *limbă frumoasă* (s.n.) în toată această Scrisoare către Zulnia, care este, fără îndoială una dintre cele mai frumoase poezii romînești" [4]), dar ceea ce e evident și semnificativ e faptul că Conachi a fost cunoscut apreciat și, implicit, imitat.

Mai important este faptul că V. Alecsandri găsise chiar la 1886 în Conachi un model. Într-o scrisoare din 18 februarie 1886 Alecsandri scrie: ,,Generația de astăzi trebuie să o mediteze, ca să se convingă de comorile limbii lui Conachi și de talentul său în arta poeziei. Scrisoarea către Zulnia este un cap d'operă de simțire, de idei înduioșitoare, de armonie, de frumuseți poetice și poate servi de model".

Anonime, dar circulînd, circulînd mult, poeziile lui Conachi au influențat limba scrisă a vremii și de mai tîrziu, contribuind prin aceasta, poate în măsură mai mică decît alții, dar sigur totuși, la procesul de frămîntare a limbii romînești în scopul transformării ei în limbă literară.

ЯЗЫК ТВОРЧЕСТВА К. КОНАКИ

Краткое содержание

Произведения Конаки, впервые напечатанные в двух посмертных изданиях (первое в 1856 г., второе в 1887 г.), принадлежат периоду перехода от древней литературы к новой румынской литературе.

Исследование языковых, и, тем более, фонетических явлений в произведениях Конаки затрудняется тем, что они дошли до нас в рукописях, принадлежащих различиным копистам.

В статье автор ставит своей задачей восстановление языка Конаки, на основе внесенных им исправлений в рукопись 137, нескольких стихотворений написанных полностью поэтом, и в особенности на основе рукописи — автографа IV 26, представляющей собой перевод трёх глав философской поэмы ***Essay on Man***, Ал. Попе.

---

2) V. Popp, *Prefață la Prale*, după N. Iorga, Istoria literaturii romîne în sec. al XVIII-lea, vol. II, Buc., 1901, p. 495.

3) Al. Papadopol-Calimah, *Scrisoare despre Tecuci*, «Convorbiri literare», anul XIX, nr. 5, Buc., 1885.

Имея в виду частичное появление творчества Конаки ещё до 1956 г., широкое устное его распространение, а также высокую оценку современников и последователей, автор статьи указывает на значительный вклад Конаки в формировании румынского литературного языка.

LA LANGUE DANS L'OEUVRE DE C. CONACHI

Résumé

Parue en deux éditions posthumes, la première en 1856 et la seconde en 1877, l'oeuvre de C. Conachi appartient à la période de transition entre l'ancienne littérature roumaine et son époque moderne. Parce qu'elle nous a été transmise en manuscrit provenant de différets copistes, l'oeuvre reste difficile à analyser, notamment sous l'aspect phonétique.

Nous essayons dans cette étude de reconstituer l'aspect phonétique de l'oeuvre de Conachi appuyés sur les corrections opérées par le poète dans le manuscrit 137, sur quelques poésies écrites intégralement par lui même et spécialement sur le manuscrit autographe, IV—26, représentant la traduction de trois chapitres du poème philosophique *Essay on Man* par Al. Pope.

Nous tenons compte, ensuite, pour montrer la contribution de Conachi à la formation du roumain littéraire, de plusieurs faits, comme : l'apparition fragmentaire de l'oeuvre avant 1856, sa grande circulation orale, ainsi que l'appréciation des contemporains et de la postérité.

FORMAȚII LEXICALE DIN NUME PROPRII DE PERSOANE ÎN LIMBA FRANCEZĂ

DE

MARIA CARPOV

Formațiile lexicale avînd ca punct de plecare numele proprii de persoane constituie o problemă de lexicologie ca oricare alta. Este însă vorba de o chestiune despre care s-a spus în general puțin; ea se integrează în capitolul mare al „formării cuvintelor" și este parțial tratată sub titlul „derivația improprie" sau „conversiunea". În tratatele de lexicologie pe care le-am consultat există referiri cu unele încercări de definire; definiția merge pînă la crearea posibilității de identificare a fenomenului, dar niciodată dincolo de aceasta. Aș putea cita definiția dată de E. Pichon într-o terminologie care, ca de obicei, îl singularizează:

„Dans un troisième cas, le vocable nouvellement apparu s'est formé grâce aux posibilités grammaticales de la langue Ce cas s'appelle la lexicalisation. Il comprend l'afflux qui n'est qu'une équivalence grammaticale fixée, c'est-à-dire la fixation d'un terme dans une autre essence grammaticale que celle à laquelle il appartenait primitivement. . ."

L'enrichissement lexical dans le français d'aujourd'hui. «Le Français moderne», nr. 2/1953.

Același lucru, dar mult mai clar, îl spun N. N. Lopatnikova și N. A. Movchovitch în *Précis de lexicologie du français moderne*, Moscou, 1958, p. 76: prin derivație improprie se înțelege „Le passage d'un mot d'une catégorie lexico-grammaticale dans une autre".

Tratarea în acest mod a capitolului în discuție o consider ca nefiind de natură a epuiza problema; în primul rînd această definiție nu se verifica în cazul numelor proprii și în al doilea rînd, cadrul acestei chestiuni este mult mai larg; astfel formațiile ce au ca punct de plecare cuvintele obținute prin derivație improprie nu pot fi neglijate întrucît ele contribuie la îmbogățirea reală a masei vocabularului și la creșterea posibilităților de expresie ale limbii; în aceeași categorie a formațiilor ce au la bază un nume propriu își găsesc locul termenii care sînt obținuți prin derivație proprie, compoziție, elipsă etc. pornindu-se de la nume proprii care n-au cunoscut însă situația de derivat impropriu. Pentru a rezuma, cred că putem vorbi de două mari categorii:

1. nume propriu de persoană → derivat impropriu
a) derivat propriu
b) compus
c) derivat regresiv,
d) elipsă etc.

2. nume propriu →
a) derivat propriu
b) compus
c) derivat regresiv
d) elipsă etc.

S-ar putea, fără îndoială, spune cîteva cuvinte despre termenii formați după același procedeu dar intrați în limba franceză prin împrumut, adică printr-un mijloc extern de îmbogățire a vocabularului Categoriile pe care le putem distinge aici sînt aceleași. O primă întrebare care se pune în acest caz este aceea dacă sînt considerate ca împrumuturi numai derivatele improprii intrate în limba franceză ca atare sau și numele proprii străine care au suferit schimbarea semantică abia în limba franceză? Lucrul este destul de greu de stabilit. O altă problemă care se poate ridica este aceea de a distinge între derivatele proprii, compușii etc., intrați ca atare pe calea împrumutului și termenii ajunși la această situație în cadrul limbii franceze.

Astfel termeni ca: *adonis*, *amphitryon*, *aristarque*, *crésus*, *dédale*, *esculape*, *lovelace*, *maritorne*, *matamore*, *mécène*, *narcisse*, *pantalon*, *rodomont* etc., au suferit schimbarea aspectului semantic abia în limba franceză (fapt îndoielnic!) sau schimbarea se operase în limba de origină sau în cea prin intermediul căreia limba franceză le-a împrumutat? Tot așa: *aristophanesque* s-a format în limba franceză ca *moliéresque? boycotter*, *pindariser*, ca *guillotiner* sau *caboter? galvanisme*, *masochisme*, *jansénisme* ca *sadisme*, *fouriérisme* sau *bovarysme?* Lucrurile sînt destul de greu de stabilit, deoarece trebuie să se țină seama atît de existența categoriilor respective în limba care dă, cît și de predispoziția-dedusă din existența unor elemente materiale a limbii franceze la formarea acelorași categorii de cuvinte. Problema adaptării — fonetice în special — a acestor cuvinte străine ar fi de cel mai mare interes; ar putea fi urmărite atît adaptarea cuvintelor derivate improprii cît și cea a cuvintelor — bază de derivație proprie.

Acestea ar fi cîteva din aspectele pe care le-am putea avea în vedere dacă ne-am ocupa de formațiile lexicale, în general, provenind din nume proprii; dar așa cum am arătat mai sus, posibilitățile de delimitare sînt reduse iar lucrarea se ocupă, cum titlul o indică, de formații lexicale în limba franceză.

Înainte de a trece la dezvoltarea propriu-zisă a temei, aș vrea să fac mențiune că, există o lucrare apărută la Geneva în 1927 intitulată *Dal nome proprio al nome comune* semantă de Bruno Migliorini, care se ocupă de aceeași categorie lexicală în limba italiană.

Planul urmărit în lucrarea de față mi-a fost sugerat de diferitele moduri de formare a cuvintelor prin mijloace interne în limba franceză.

Aceasta m-a condus la o clasificare pe care nu o consider unica posibilă; m-am oprit totuși la ea, deoarece mi se pare cea mai potrivită titlului. Se pot face alte clasificări, din alte puncte de vedere, care le servesc mai bine pe acestea; eu însă m-am gîndit la o „clasificare — metodă de lucru“,

care să faciliteze expunerea și m-am oprit, așa cum am mai spus, la clasificarea după procedeul de formare.

Voi începe cu derivația improprie sau conversiunea pe care lexicologii o definesc „formarea de cuvinte prin schimbarea categoriei gramaticale". Astfel, așa cum *Champagne — le champagne, Calcutte — le calicot etc.*, tot astfel *Béchamel, Figaro, Gobelin* sau *Jacquard* pot deveni substantive comune. În legătură cu derivația improprie, cea care se lipește de sufix — atributul de specie al derivației —, aș pune la îndoială exactitatea definiției de mai sus aplicată la numele proprii. Este în fond vorba de o schimbare a categoriei gramaticale? *Champagne, Figaro* sau *Gobelin*, devenind substantive comune își schimbă categoria gramaticală? Socotesc că nu. Cred că ar fi mai exact să se vorbească despre o schimbare a aspectului semantic, cazul cel mai frecvent, schimbarea categoriei gramaticale fiind cu totul excepțională. Această rectificare mi-a fost ușurată de faptul că N. N. Lopatnikova și N. A. Movchovitch în *op. cit.*, definind cuvîntul, spun că „le mot et pourvu d'une signification et d'une fonction grammaticale en même temps".

La p. 22—23 ale tratatului de lexicologie ei precizează: „Il serait... faux de traiter les parties du discours de catégories purement grammaticales. En effet, les parties du discours se distinguent les unes des autres par leur signification lexicale: les substantifs désignent avant tout des objets ou des phénomènes, les verbes expriment des actions ou des états, les adjectifs des qualités etc. C'est pourquoi il serait plus juste de nommer les parties du discours, catégories lexico-grammaticales".

Ar fi vorba deci, cum înșiși cei doi autori o spun la un moment dat, de o schimbare lexico-gramaticală, mai frecvent lexicală aș spune eu și mai rar gramaticală.

Afirmația mi-o sprijin pe faptul că din cele cincizeci de cuvinte (luate din dicționare) obținute din nume de persoane prin derivație improprie, numai unul a suferit și schimbarea categoriei gramaticale: *chauvin*, care este întrebuințat ca adjectiv. Celelalte, din care pot cita o listă întreagă, nu prezintă decît o schimbare a aspectului semantic, o transferare semantică, o dezvoltare semantică avînd la bază extinderea de sens numită mai exact în cazul de față antonomază. Lucrul se poate verifica dacă considerăm oricare din exemplele următoare: *ampère, augustin, barème, béchamel, berthe, boule (Boulle), bouteillon (Bouthéon* prin atracție omonimică cu *bouteille), braille, cardan, céladon, célestin, célimène, cendrillon, chauvin, crispin, davier, décauville, eustache, figaro, gaudissart, gavroche, géronte, gobelin, dodillot, guillaume, jacquard, judas, lapalissade, lavalière, louis, madeleine, napoléon, pipelet, polichinelle, renard, savarin, scapin, silhouette, sosie, tartuffe.*

O observație generală care privește îmbogățirea vocabularului și care se impune este aceea că asemenea termeni oferă o foarte slabă bază pentru formarea de noi cuvinte. Dintr-o listă de cincizeci, numai *ampère* prezintă o familie formată din doi compuși: *ampère-heure* și *ampère-mètre*, iar *chauvin* doi derivați: *chauvinisme* și *chauviniste*. Din acest punct de vedere, mult mai bine se prezintă o serie de nume străine devenite substantive prin derivație improprie: *adonis, (adoniser, s'adoniser), macadam (macadamiser, macadamisage), mécène (mécénat), rodomont (rodomontade), monnaie (monnayeur, monnayer, monnayage)* etc.

Abundent ilustrată poate fi categoria derivației proprii, sufixale. Lucrul este de la sine explicat dacă ne amintim că acesta este principalul mijloc pentru formarea cuvintelor în limba franceză. Teoretic, orice cuvînt cu ajutorul unui sufix nominal, adverbial, verbal, adjectival poate forma, după necesitățile exprimării și expresivității, cuvinte noi. Pornind de la nume proprii de persoane întîlnim : *bernardin*, *berquinade*, *cabotage*, *caboteur*, *calinotade*, *catherinette*, *draisienne*, *guillotine*, *jacobin*, *jacquerie*, *mansarde*, *marionette*, *marivaudage*, *nicotine*, *praline*, la care putem adăuga nesfîrșita listă a numelor de doctrine, curente filozofice etc., terminate în *-isme*, verbe cum ar fi : *caboter*, *marivauder*, la nevoie și altele —, adjectivele terminate în *-ien* : *calvinien*, *carolingien* etc., cele provenite din nume de scriitori formate cu tot felul de sufixe : *cornélien*, *marotique*, *hugolien* și *hugolâtre*, *moliéresque* etc.

Ca un caz particular de derivație proprie aș semnala o serie de nume de plante formate, pe cale savantă, cu ajutorul sufixului latin *-ia* care se adăuga mai ales adjectivelor : *bégonia (Bégon)*, *camélia (Camelli)*, *dahlia (Dahl)*, *fuchsia (Fuchs)*, *gardénia (Garden)*, *hamélia (Duhamel)*, *hortensia (Hortense)*, *magnolia (Magnole)* etc.

N-aș putea preciza dacă toate aceste substantive s-au format sau nu în limba franceză : sufixul *-ia* a fost adăugat de toți botaniștii pentru a forma nume de plante, tot așa cum neutrul aceluiași sufix *-ium*, este întrebuințat, în mod universal, pentru terminologia chimică.

Compoziția, cum era de așteptat, este rar întîlnită în categoria lexicală de care ne ocupăm. Unele, puține la număr, dintre cuvintele pe care le-aș putea cita provin din limba latină : *jeudi*, *joubarbe*, *mercredi* ; altele sînt formate pe cale savantă, după modele și cu elemente bine cunoscute : *ampère-heure*, *ampère-mètre*, *daguerréotype*, *daguerréotypie*, *wattman* ; *reine-Claude* amintește o epocă veche de oarecare prosperitate a compoziției, *maillechort* s-a format prin procedeul simplu al juxtapunerii (Maillot-Chorier) iar *archi-patelin* este un prefix cu ajutorul unui element des întîlnit. O încercare de îmbogățire a acestei liste n-ar fi lipsită de dificultăți.

Celelalte mijloace interne ca : elipsa, derivația regresivă, afereza etc., sînt slab sau deloc reprezentate, de aceea nu mă mai opresc asupra lor și trec la cîteva considerații de ordin teoretic general privind formațiile lexicale din nume proprii de persoane în limba franceză.

Numărul acestor formații este restrîns : abia cîteva sute în care trebuie să includem și împrumuturile. Ele se mențin în masa vocabularului fără a pătrunde vreodată în fondul esențial. Am putea admite ca excepții numele cîtorva luni ale anului și zile ale săptămînii, care însă aparțin fondului ereditar latin : *mars*, *août*, *mercredi*, *jeudi*, *vendredi*.

Procedeul continuă să fie viu ; vedem că se vorbește de partidul reacționar *poujadiste* sau că unui actor i se atribuie un *Oskar* pentru cea mai bună interpretare ; n-am urmărit frecvența fenomenului în limba modernă întrucît scopul nu a fost de a demonstra actualitatea lui, dar, fără îndoială că numele de doctrine, procedeele tehnice, elemente chimice, unele produse poartă și vor purta nume amintind pe acelea ale inițiatorilor lor. Derivația proprie, cu deosebire, este utilizată dată fiind ușurința cu care se formează cuvintele după acest procedeu : un *Balzac*, un *Molière* sînt suficiente pentru a demonstra posibilitatea de lexicalizare urmînd procedeul derivației impro-

prii. De multe ori, asemenea cuvinte au darul de a evita o perifrază: *un Balzac, un volum de Balzac, une célimène, une femme coquette, un boule, un meuble fabriqué par Boulle* etc.

O altă explicaţie a succesului metodei ar fi expresivitatea multora din aceste cuvinte; mă refer mai ales la acelea care reprezintă o contribuţie a scriitorilor la îmbogăţirea vocabularului; sînt numele unor eroi, purtători ai anumitor trăsături fizice sau de caracter — mai ales — şi care asigură numelui devenit substantiv comun o anumită valoare de evocare — conferită mai ales de intenţia pe care scriitorul a avut-o, fără îndoială, la alegerea numelor personajelor sale. Amintesc cîteva din aceste nume: ***céladon, celimène***, *cendrillon, figaro, gargantua, gaudissart, gavroche, renard, scapin, sosie, tartuffe.*

Pentru cuvintele aparţinînd altor domenii şi avînd alte surse de creaţie nu văd oportunitatea unei analize sub aspectul expresivităţii; aceasta s-ar putea eventual face dacă termenii respectivi ar fi încadraţi într-un text şi am porni de la considerarea acestei ambianţe şi a exigenţelor ei.

BIBLIOGRAFIE

1. O. Bloch et W. von Wartburg: *Dictionnaire étymologique de la langue française*, Paris, Presse Univ. de France, 1932.
2. A. Dauzat: *La francisation des noms de famille étrangers*, «Le Français Moderne», nr. 3/939.
3. A. Dauzat: *Les noms de personnes*, Paris, 1925.
4. A. Dauzat: *Les noms de lieux et les noms de personnes*, «Le Français Moderne», 2/934.
5. Louis Deroy: *L'emprunt linguistique*, Paris, Société de'Édition „Les Belles Bettres", 1956.
6. G. Ibrăileanu: *Studii literare*, ed. II, 1941.
7. E. Littré: *Dictionnaire de la langue française*, Paris, 1958—59, t. I—VII.
8. N. N. Lopatnikova et N. A. Movchovitch: *Précis de lexicologie du français moderne*, Moscou, 1958.
9. A. Meillet: *Linguistique historique et linguistique générale*; Paris, 1926.
10. P. Miclău: *Fondul esenţial al limbii franceze*, în *Omagiu lui I. Iordan*, Bucureşti, 1958.
11. *Nouveau Petit Larousse Illustré*, Paris, 1954.
12. E. Pichon: *L'enrrichissement lexical dans le français d'aujourd'hui*, «La Français Moderne», nr. 3/935.
13. P. Robert: *Dictionnaire analogique et alphabétique de la langue française*, Casablanca, 1953, t. I—III.
14. S. Ullmann: *Précis de sémantique française*, 2-e éd., Berne, Ed. A. Francke, 1959.

ОБРАЗОВАНИЕ НОВЫХ СЛОВ ОТ СОБСТВЕННЫХ ИМЕН ВО ФРАНЦУЗСКОМ ЯЗЫКЕ

Краткое содержание

Образование новых слов от собственных имён является одновременно внутренним и внешним способом сбогащения лексики французского языка, так как словообразованию могут служить собственные имена французского происхождения, а также и иностранные слова, вошедшие во французский язык в результате заимствования.

Настоящая работа останавливается на собственных именах, как внутреннем способе обогащения словаря.

Новые слова подчиняются способам словообразования, свойственным французскому языку: производству, словосложению, эллипсу и др.

Что касается перехода одной части речи в другую, то этот способ встречается гораздо реже; вместо него выступает, изменение значения слова.

Образование новых слов от собственных имён является распространенным способом, способствующим обогащению выразительности французского языка.

FORMATIONS LEXICALES DES NOMS PROPRES DE PERSONNES DANS LA LANGUE FRANÇAISE

Résumé

La formation des mots en partant des noms propres de personnes constitue à la fois un moyen interne et externe d'enrichissement du vocabulaire. Cette affirmation est appuyée par le fait que les noms pris comme point de départ pour les nouvelles formation lexicales peuvent être des noms propres autochtones, aussi bien qu'étrangers pénétrés en français par voie d'emprunt. Ce travail se propose de faire quelques considérations sur les noms propres en tant que moyen interne d'enrichissement du vocabulaire.

Les nouvelles formations suivent les procédés familiers à la langue française: dérivation, composition, ellipse, etc.

Pour ce qui est des mots formés selon le procédé de la dérivation impropre, on signale qu'il s'agit plutôt d'un changement de l'aspect sémantique, vu que le changement de la catégorie grammaticale est tout à fait exceptionnel.

En conclusion on fait des observations sur la fréquence de ces formations lexicales et leur contribution à l'enrichissement de l'expressivité de la langue française.

PROPOZIȚIA INFINITIVALĂ DE TIP LATIN — ACUZATIV CU INFINITIV — ÎN LIMBA FRANCEZĂ

DE

D. MIRON

Comunicare prezentată în sesiunea științifică a Universității „Al. I. Cuza" din 20—22 iunie 1958

Multe construcții sintactice din limba latină s-au transmis în limba franceză sub o formă sau alta, adică direct sau prin mijlocirea traducerilor. Astfel propoziția subordonată completivă redată prin infinitiv — așa-numitul acuzativ cu infinitiv, atît de răspîndit în limba latină — a trecut în sintaxa limbii franceze, cunoscînd o perioadă de maximă înflorire în franceza medie și menținîndu-se, într-o măsură mai restrînsă, și în franceza modernă.

Așa de exemplu în construcția latină „video *illum venire*" = „je *le* vois *venir*", observăm că pronumele „le" din propoziția infinitivală „le... venir" este, ca și în propoziția infinitivală latină „illum venire", în același timp complement drept față de verbul din principală și subiect al infinitivului. Aceeași situație sintactică o găsim și după verbele: entendre, écouter, regarder, sentir, laisser, faire și acestea constituie prima categorie de verbe după care se întrebuințează propoziția infinitivală.

Cînd Rabelais folosește propoziția infinitivală după verbul „dire": „Antiphaus disoit *la doctrine* de Platon es parolles *estre* semblable", se vede limpede că el urmează structura limbii latine, acuzativ cu infinitiv, după „verbum declarandi" dicere: *dicit collem* ab hostibus *teneri:* el spune că dealul este ocupat de dușmani. Exemple asemănătoare le găsim și după alte verbe ca: affirmer, prétendre, écrire, répondre, croire, vouloir, ordonner etc., formînd a doua categorie după care se întrebuințează propoziția infinitivală în limba franceză.

În lucrarea noastră, ne propunem să discutăm originea latină a propoziției completive cu infinitivul și să urmărim dezvoltarea ei în diferitele etape din istoria limbii franceze, terminînd cu unele observații cu privire la valoarea stilistică a acestei construcții gramaticale. Precizăm de la început, pentru ușurința înțelegerii termenilor, diferitele stadii din evoluția limbii franceze: franceza veche (ancien français) sec. XI—XII—XIII, franceza

medie (moyen français), sec. XIV—XV—XVI, franceza clasică, sec. XVII și XVIII și franceza modernă, de la această dată pînă astăzi.

În delimitarea subiectului, precizăm că este vorba numai de propoziția infinitivală cu rol de complement drept și nu și de cea cu rol de subiect de tipul: „Il faisait bon regarder ce spectacle" și nici de propoziția infinitivală cu rol de subordonată circumstanțială. Lămurim de asemenea că va fi pusă în discuție propoziția cu subiectul — substantiv sau pronume în acuzativ — altul decît cel din pricipală: „Vous *me* laissiez *parler* à coeur ouvert", sau: „Lentement je *vous* sens *éclore*"

„O douces larmes, fleurs des yeux".

(A. Rivoire: *Le chemin de l'oubli*)

singura care urmează modelul latin, nu și cea cu subiectul logic în dativ: „Je *lui* laisse *écrire* cette lettre" sau cu complement prepozițional: „J'ai ouï tenir *à gens* d'entedement que..." (Montaigne, *Essais*, I. 25), această construcție cu dativul fiind de formație franceză și nu transmisă din limba latină.

De asemenea am omis propoziția infinitivală care are același subiect cu cel din principală: „Je veux aller au théâtre", precum și pe acea legată de principală printr-o prepoziție: „je lui ordonne de *partir*".

Din prima categorie de verbe, lăsăm la o parte verbul „faire", deși el a avut o dezvoltare similară cu verbele „voir, entendre" etc., deoarece construcția infinitivală cu verbul „faire" ar comporta o discuție specială, acest verb avînd în cele mai multe cazuri o accepție de verb semiajutător sau chiar de verb ajutător și formînd cu infinitivul o locuțiune verbală. De altfel construcția acestui verb cu infinitivul a făcut deja obiectul unei monografii sintactice [1]). Am păstrat totuși în grupa verbelor din categoria I, verbul „laisser", cu toate că și el are accepție de semiajutător, dar în mult mai slabă măsură decît „faire". Cu toate acestea se va lua în discuție construcția cu verbul „faire" și cu propoziția infinitivală cu dativul, de tipul „je lui laisse écrire une lettre", dar numai incidental, pentru o mai bună lămurire a construcției infinitivale de tip latin, de la început anunțată ca formînd obiectul acestei cercetări.

În tratarea acestei lucrări, adoptăm punctul de vedere al explicației istorice. Credem că un fapt lingvistic se lămurește mai bine, chiar în forma lui actuală, dacă îl studiem în geneza și evoluția lui istorică.

În privința nevoii de cercetare a limbii vechi de origine, a evoluției istorice a unei limbi studiate, precum și a legăturii acesteia cu limbile înrudite, socotim edificatoare afirmația lui Fr. Engels din *Anti Dühring*: „Conținutul și forma limbii nu pot fi înțelese decît dacă se urmărește nașterea și dezvoltarea ei treptată, ceea ce nu este posibil fără a studia, în primul rînd, formele sale ieșite din uz și, în al doilea rînd, limbile înrudite, vii sau moarte" [2]).

A. Tobler spune că merită osteneala să studiezi un fenomen sintactic în trecutul limbii „în tinerețea acesteia" [3]). A. Gougenheim, recenzînd în

1) Al. Johanssohn, *Études syntaxiques sur le verbe faire*. In *Mélanges de philologie romane dédiés à Karl Wahlund*, Macon 1896.

2) Citat după *Gramatica limbii romîne*, vol. I, p. 21. Ed. Acad.

3) Adolph Tobler, *Vermischte Beiträge zur französichen Grammatik*, erste und zweite Reihe, p. 200, Leipzig, 1902.

«Le Français Moderne» (martie-aprilie 1934) o lucrare a lui Gh. de Boer: *Introduction à la syntaxe du français* (Paris, 1933), nu aprobă unele afirmaţii exagerate ale acestuia privitoare la inutilitatea cercetării gramaticii istorice pentru explicarea fenomenelor lingvistice actuale. Citez după Gougenheim: „Le pourquoi en matière de langage, comme en toute matière sociale, ne peut trouver de réponse que dans l'étude historique, j'entends, bien entendu, par là non seulement l'étude des origines mais une recherche poursuivie à travers les siècles". La o altă afirmaţie a lui Boer, anume că sintaxa limbii franceze nu datoreşte nimic sintaxei latine, Gougenheim răspunde: „Comment nier que notre langue écrite a été faite par des gens qui parlaient et écrivaient en latin?" [4]). Brunot, fără a nesocoti foloasele gramaticii istorice pentru cunoaşterea limbii actuale, ne pune totuşi în gardă contra acelora care ar vrea să imobilizeze, să oprească limba în evoluţia ei, de dragul tradiţiilor gramaticale istorico-latine [5]).

A. Dauzat [6]), adoptînd o atitudine moderată, găseşte, socotim noi, formula cea mai justă, spunînd că orice fapt lingvistic reprezintă „à la fois un point d'aboutissement et un point de départ" în evoluţia ulterioară a limbii. El caută, cu alte cuvinte, am spune noi, să găsească oarecum un echilibru — care de altfel nu poate fi niciodată stabil — în lupta aceasta dialectică a contrariilor, în conflictul acesta permanent dintre tendinţele conservatoare, tradiţionale ale limbii şi cele nu mai puţin îndreptăţite, de continuă reînnoire.

Originea latină. În limba latină, propoziţia subordonată redată prin acuzativul cu infinitv reprezintă, de cele mai multe ori, obiectul unei enunţări sau al unei judecăţi. „Ea este propoziţia completivă prin excelenţă (au premier chef)" spune F. Antoine [7]), faţă de celelalte completive, completiva indirectă sau cea conjunctivală introdusă cu conjuncţia „ut — ne", pentru că ea se leagă de principală fără mijlocirea unei conjuncţii": dico patrem venisse — je dis que le père est arrivé. Dacă am transpune-o în franceza medie, cînd după verbul „dire" se putea folosi propoziţia infinitivală în locul actualei propoziţii completive cu conjuncţia „que", am avea următoarea formă, foarte asemănătoare cu construcţia latină: je dis ton père être arrivé.

Se întrebuinţa în limba latină completiva infinitivală după: a) verba sentiendi et declarandi, de tipul: audio (j'entends), video (je vois), cognosco (je connais), credo (je crois), puto (je pense), scio (je sais), dico (je dis), affirmo (j'affirme), respondeo (je réponds), scribo (j'écris) etc. Ex. Ubi Caesar intellexit *eum se tenere* castris (Dès que César vit *lui se tenir* dans son camp [8]). Dăm anume traducerea *ad litteram*, căci ea ne face să înţelegem mai bine asemănarea dintre construcţia infinitivală latină şi cea franceză, aşa cum o vom întîlni pe aceasta din urmă în textele din franceza medie.

---

4) A. Gougenheim, «Le Français Moderne», martie-aprilie, 1933, p. 172.

5) F. Brunot, et Ch. Bruneau, *Précis de grammaire historique de la langue française*, Paris, 1937, în Prefaţă.

6) A. Dauzat, *Grammaire raisonnée de la langue française*, 1947, în Prefaţă.

7) F. Antoine, *Syntaxe de la langue latine*, p. 213—214.

8) *De Bello Gallico*, I, 49, în *Les auteurs latins expliqués d'après une méthode nouvelle par deux traductions françaises*, p. 131.

b) Se folosește de multe ori acuzativul cu infinitiv și după „verba voluntatum“, care arată un act de voință sau de poruncă (acestea putînd fi construite în limba latină și cu completiva conjunctivală) : volo (je veux), jubeo (j'ordonne), impero (je commande) etc. Ex. Caesar jussit *omnem senatum convenire* ad se (César ordonna *tout le senat venir* ensemble autour de lui) [9]).

Vom vedea că după cele mai multe din verbele enunțate mai sus, de tipul a) și b), găsim întrebuințată construcția cu infinitivul și în structura sintactică franceză, deși n-o găsim decît foarte negal răspîndită în diferitele faze de evoluție ale limbii. W. Meyer-Lübke menționează că o construcție sintactică de felul : „il *me* voit *venir*“ corespunde în totul cu forma latină : „videt *me venire*“ și este o influență a acesteia. Aceeași situație sintactică o găsim la verbele : entendre (ouïr), sentir, laisser. Această construcție gramaticală se întîlnește în toate limbile romanice, cu excepția limbii romîne. Tot el firmă că probabil această construcție derivă direct din limba latină [10]).

J. Damourette și E. Pichon susțin la fel originea latină a construcției de tipul celei citate mai sus [11]).

În general nu se contestă originea latină a unor astfel de propoziții infinitivale, dar nu se poate afirma precis modul cum o astfel de construcție sintactică s-a transmis din limba latină, adică direct sau numai pe calea traducerilor. Fapt este însă că propoziția infinitivală după verbele mai sus citate (voir, entendre, sentir, laisser) o întîlnim din cele mai vechi texte franceze și ea s-a păstrat continuu pînă astăzi în limbă.

Ferdinand Brunot susține că în vechea franceză nu se găsește propoziția infinitivală. Citām din acest autor : „Dans l'origine la proposition infinitive fut complètement étrangère au français qui la remplaçait par une proposition précédée de la conjonction. Ainsi au lieu de dire „audio te dicere“ ; (je t'entends dire), l'ancien français disait „j'entends que tu dis“ correspondant au bas latin : „audio quod tu dicis“ [12]). În continuare, Brunot spune că primele urme de propoziții infinitivale s-ar găsi abia la traducători, de la care această construcție a trecut în texte vulgare și literare și că folosirea construcției cu infinitivul este o caracteristică a francezei medii, că ea ajunge la maximă întrebuințare în sec. al XVI-lea și se restrînge, începînd cu sec. al XV-lea, la o serie de verbe ca : écouter, entendre, sentir, voir. Această afirmație este excesivă, după părerea noastră, deoarece, după cum se va vedea din exemplele găsite în *La Chanson de Roland* și în alte texte, construcția infinitivală era destul de frecventă în franceza veche, cel puțin după verbele din prima categorie, adică după voir, entendre (ouïr), laisser, sentir, etc. De altfel, în ediția din 1937 (Brunot-Bruneau), afirmația aceasta este atenuată în parte.

A. Tobler *(op. cit.*, p. 89) spune că limba franceză veche, contrar celor ce s-au crezut pînă atunci, „chiar cînd este lăsată în seama ei, cînd

9) *Ibidem*. II, 5, p. 163.

10) W. Meyer-Lübke, *Grammaire des langues romanes*, traducere franceză de Doutremont, vol. III, Syntaxe, Paris, 1900, p. 388.

11) J. Damourette et E. Pichon, *Essai de grammaire de la langues française*, t. III, p. 544—545.

12) F. Brunot, *Grammaire historique de la langue française*, 1889, p. 514—515

nu se referă la traduceri, dovedeşte suficientă înclinare pentru construcţia infinitivului cu subiect" şi dă exemple de propoziţie infinitivală chiar după verbe din grupa a doua: croire (cuider), vouloir, savoir, panser.

Edourad Bourciez [13]) recunoaşte originea latină a propoziţiei infinitivale cu subiectul în acuzativ din franceza modernă, după verbe de tipul: voir, entendre (ouïr), sentir... ca în exemplul: „J'ai vu *le soleil se lever*" El spune de asemenea că construcţia cu infinitivul din vechea franceză: „Je *li* voi *plorer*" (cu subiectul în dativ: li) s-a definitivat în limba franceză modernă în forma: *je le vois pleurer*", adică cu subiectul în acuzativ şi că această din urmă construcţie corespunde în totul propoziţiei infinitivale din limba latină (acuzativ cu infinitiv). Totuşi acelaşi autor susţine la p. 356 că prezenţa propoziţiei cu infinitivul după tipul latin, şi anume după verbele mai sus indicate, n-ar fi tocmai sigură în franceza veche, deoarece, alături de construcţia cu acuzativul: „je *le* voi *plorer*" se găseşte şi cea cu dativul: „je *li* (sau *lui*) voi *plorer*". Această afirmaţie nu ni se pare concludentă, deoarece una şi aceeaşi formă sintactică este considerată propoziţie infinitivală de tip latin în franceza modernă: „je le vois pleurer" şi nesigură în franceza veche: „je le voi plorer", numai pentru că pe lîngă această formă se găseşte şi cealaltă cu subiectul în dativ: „je li voi plorer". E drept că în franceza veche pronumele personal de persoana a III-a singular în cazul dativ „lui", „li" putea fi întrebuinţat uneori şi cu funcţia de acuzativ, dar aceasta nu înseamnă că formele adevărate de acuzativ „le, la, les" nu existau. Exemple de propoziţii infinitivale cu subiectul infinitivului în acuzativ, deci model latin sînt precumpănitoare, cel puţin după cercetările noastre din texte întregi *(Chanson de Roland)*, după cum se va arăta în curînd.

Ar. Darmsteter afirmă că propoziţia infinitivală de model latin după verbele de senzaţie: sentir, entendre, voir şi de asemenea după „laisser şi faire" se găseşte destul de des în franceza veche, şi mai ales în traduceri. „Cette tournure d'un emploi continuel en latin se rencontre assez souvent en ancien français, notamment dans les traductions" [14]).

Vom vedea că această construcţie mai sus amintită se găseşte frecvent nu numai în traduceri, care sînt mai rare în franceza veche, ci şi în celelalte texte, în Chanson de Roland, de pildă. Această construcţie are, fireşte, o factură mai pronunţată de limbă cultă şi sintetică, decît completiva cu conjuncţie din latina populară, de formă mai analitică: „audio te dicere" (lat. clas.) (je t'entends dire)" faţă de „audio quod tu dicis" (j'entends que tu dis). Credem că forma a doua e probabil mai veche şi că ea rezultă din transformarea latinei populare şi se găseşte în limba vorbită, pe cînd cealaltă, în limba scrisă, ca o transmitere prin analogie din latina clasică, prin mijlocirea păturilor culte, clericale mai ales, care n-au întrerupt niciodată complet contactul cu limba latină clasică. Faptul că întîlnim, după cum vom vedea, destul de des întrebuinţată această formă cu aspect de latină clasică în *Chanson de Roland*, ne face să ne gîndim că, deşi acest poem nu este o traducere, el se resimte poate de influenţa cultă a cercurilor cle

13) Ed. Bourciez, *Éléments de linguistique romane*, p. 658.

14) Ar. Darmsteter, *Cours de grammaire historique de la langue française*, IV-e partie, publicat de Sudre, Paris, 1897, p. 141.

ricale, care au prelucrat artistic materialul de origine populară din acest poem. Reamintim, în această privință, o observație făcută de Dauzat[15]): „La théorie de Bédier sur l'origine de nos chansons de geste, d'inspiration monacale et précédée d'une littérature latine, se trouve confirmée par la linguistique". Oricare ar fi modalitatea cum s-a transmis construcția infinitivală după verbele amintite (voir, entendre, laisser, sentir, faire), fapt este că originea ei latină nu poate fi contestată și că această construcție s-a fixat în limbă chiar din etapa cea mai veche de dezvoltare a acesteia.

II. *Evoluția propoziției infinitivale.* Să urmărim mai de aproape, cu exemple mai numeroase, găsite în cea mai mare parte prin cercetare proprie a textelor, dezvoltarea acestei construcții infinitivale, în cursul diferitelor faze de evoluție a limbii, avînd în atenție cele două categorii de verbe, anterior amintite

1) *Vechea franceză.* Am cercetat prezența propoziției infinitivale în *Chanson de Roland*, ediția J. Bédier, și am găsit o abundență de construcții infinitivale după verbele din prima categorie (voir, ouir (entendre), sentir, laisser). N-am găsit exemple din grupul al doilea (croire, dire, vouloir etc.)

Dăm tabloul statistic al verbelor din grupul I:

Voir, întîlnit de 34 de ori în propoziție infinitivală, dintre care exemplele cu ordinea subiect (subst.) — infinitiv, după modelul „je vois l'orage venir" sînt mai numeroase decît exemplele cu ordinea: infinitiv — subiect (subst.), după tipul „je vois venir l'orage".

Găsim apoi trei cazuri cu folosirea completivei cu conjuncția „que" și două cazuri de propoziție infinitivală cu subiectul logic în dativ și cu infinitivul avînd un complement drept (nu după tipul latin, ci de formație franceză): „je *lui* vois *verser* des larmes". Aceasta dovedește vechimea în limbă a acestei din urmă construcții, care se găsește în concurență cu forma latină: „je *le* vois *verser* des larmes".

Verbul *ouïr (entendre)*, întîlnit de patru ori în construcții infinitivale.

Laisser are 5 exemple.

Dăm cîteva exemple însoțite de traducerea în limba modernă, făcută de Bédier, ceea ce ne va da prilejul să constatăm potrivirea, în cele mai multe cazuri, a construcției din franceza veche și cea modernă.

Voir. La veissiez *tant chevaler plorer.* (Ch. de Rol., p. 28).
(Là vous eussiez vu *tant de chevaliers pleurer*) (Completivă infinitivală)
Li quens Roland, quant il *les* veit *venir. (op. cit.*, p. 162).
(Le comte Roland quand il *les* voit *venir*). (Completivă infinitivală).
Quand quenez veit que ses grandz plaiz cumencet (p. 288).
(Quand Ganelon voit que commence son grand plaid) (Completivă cu conjuncția „que").

Ouïr. D'une raison oi *Rolant purler* (p. 216).
(J'entends *Roland* dire une chose) (Completivă infinitivală).
Li archevesque *les* ot *cuntrarier* (p. 216).
(L'archevêque *les* entend *qui se querellent*).

Laisser. Et Anseis laisse *son cheval courre* (p. 100).
(Et Anseis laisse *aller son cheval*).

15) A. Dauzat, *Histoire de la langue française*, Payot, Paris, 1930, p. 191.

Din considerarea acestor exemple, precum şi a acelor care n-au putut fi reproduse aici, se poate vedea că franceza modernă nu s-a modificat mult, în privinţa acestei construcţii, faţă de limba veche. Chiar ordinea cuvintelor nu diferă prea mult. Se observă doar o tendinţă în limba actuală de a prefera ordinea „infinitiv — subiect" faţă de ordinea „subiect — infinitiv". Ex. „Et Anseis laisse *aller son cheval*" în loc de „Et Anseis laisse *son cheval* aller".

Exemple pentru această primă categorie de verbe se găsesc şi în alte texte din această perioadă :

Et quant oï la guete *cornier* le jour.
(Quand il entendit *le guetteur corner* pour annoncer le jour).
(*Le Menestrel de Reims*, din Bossuat, *Les classiques français*, p. 57).

Iată un exemplu din *Vie de Saint Alexis :*

Qui donc *le* vit son grand dol *demener*,
Son piz débattre et son corps dejeter,
Les crins derompre, son vis demaisler...
(A qui *le* vit *mener* son grand deuil, se battre la portrine et se renverser le corps, s'arracher les cheveux, s'égratigner le visage).
(Damourette, *op. cit.*, p. 553).

Mult mai rare sînt exemplele după verbele din categoria a doua de tipul dire, croire, voir etc.

Un exemplu : Si comme Diex sueffre *les mesaventures avenir* as gens.
(Villehardouin, citat după Damourete, *op. cit.*, p. 415).

În orice caz această din urmă construcţie, adică după verbele din categoria a doua, poartă pecetea unor latinisme intrate în limba scrisă pe calea traducerilor, traduceri care nu lipseau complet nici în perioada din vechea franceză ; doar numărul lor se intensifică în etapa francezei medii. Reamintim, de pildă, că cronicile latine reunite la Saint Denis sub numele de *Historia regum Francorum* au fost traduse în limba franceză în a doua jumătate a secolului al XIII-lea.

În secolele XIV şi XV şi mai ales în secolul al XVI-lea, construcţia infinitivală se găseşte întrebuinţată pe o scară mult mai mare nu numai pentru verbele din grupul I (voir, entendre etc.), ci şi pentru cele din grupul II (dire, croire, vouloir etc.). Construcţia cu infinitivul, după aceste din urmă verbe, constituie în adevăr, după cum a spus Brunot, „o caracteristică a francezei medii" şi frecvenţa ei se explică prin înmulţirea considerabilă, în această epocă, a traducerilor şi prin creşterea progresivă a admiraţiei şi a pasiunii pentru studiile antice. Se poate vorbi, după cum se exprimă W. v. Wartburg „de o primă renaştere (sau renaşterea avortată, cum a fost adesea numită), care începe către anul 1400 şi care continuă în mod logic mişcarea începută cu un secol mai înainte, prin reluarea studiilor" [16]).

Bersuire (sec. XIV) traduce opera lui Tit Liviu ; juriştii traduc din dreptul roman : *Digestele*, *Codul Justinian*. Vocabularul limbii franceze se îmbogăţeşte treptat cu cuvinte de origine latină, ajungîndu-se mai tîrziu la acea exagerare de care-şi bate joc Rabelais, în capitolul *L'Écolier Limousin*.

16) W. v. Wartburg, *Évolution et structure de la langue française*, 1934, p. 126.

Apar în ortografie litere parazite, care reamintesc originea latină a cuvintelor.

Reforma religioasă favorizează traducerea textelor latine în limbile naționale. J. Calvin scrie în latinește și apoi traduce în franțuzește lucrarea sa *Institution de la religion chrétienne* (1540). Montaigne învață limba latină ca pe o limbă maternă. Ch. Estienne traduce din Terențiu. E o adevărată exaltare pentru studiul antichității, exaltare care nu scade nici în vremea Pleiadei, cu toate că Ronsard și Du Bellay iau apărarea limbii franceze și își afirmă încrederea în viitorul ei. Rabelais (în *Pantagruel*, cartea II, cap. VIII), vorbind de această efervescență intelectuală din timpul Renașterii, spune: „tout le monde est plein de gens savants, de précepteurs très doctes, de librairies très amples, et m'est avis que ni au temps de Platon, ni de Cicéron, ni de Papinian, n'était telle commodité d'étude qu'on y voit maintenant". În această atmosferă generală de înflăcărată reînviorare a studiilor clasice și de febrilă activitate de traduceri din scriitorii clasici, se înțelege că limba franceză nu va fi influențată de limba latină numai în vocabularul ei, ci, deși într-o măsură mai mică, și în structura ei gramaticală.

Construcția de tip latin după verbe din grupul I se menține, și aproape că nu mai este nevoie să dăm exemple, ea devenind firească pentru limbă. Completiva infinitivală după verbele din grupul II (dire, croire, vouloir etc.) se afirmă tot mai puternic și dă o fizionomie specifică sintaxei limbii din această epocă, apropiind-o de limba latină. Dăm numai cîteva exemple pentru verbele din categoria I, rămînînd să urmărim îndeosebi construcția infinitivală după verbe din grupul II.

Grupul I. Voir. Qui donc *veist hommes*, les femmes et enfans *plorer*... et tordre leurs mains et crier à haulte vois. . .

(Froissart, livre I, ch. LXIV).

Laisser. Tenez-vous près du parc et ne laissez *entrer Les loups* en vostre clos, faute de vous montrer.

(Ronsard, *Remontrance au peuple de France)*

Voir și *ouïr*, Oyant *chanter les oiseaux*, ils chantaient; voyant *sauter les agneaux*, ils sautaient.

(Amyot, *Daphnis et Chloé*).

Exemple după verbe din grupul II.

Dire. Suyvant l'avis de Platon qui dict: „*La fermeté*, la foy, la sincérité *estre* la vraie philosophie.

(Montaigne, *Essais* I, 25).

Estimer... et par tel moyen l'on me faisait perdre mon crédit et *m*'estimait-on *être* fol.

(Bernard Palissy, *Discours admirables)*.

Trouver... et trouverez ès endroits.. *(le langage approcher* beaucoup plus de celui de France).

(Estienne Pasquier, *Recherches de la France)*.

Vouloir. . . .es quels ja te conseille aussi peu t'exercer comme je *te* veux *estre aliene* de mal dire.

(Du Bellay)

Connaître. Le connaissant léger, mutin, séditieux.
Et *trahir* en un jour la foi de ses aïeux.
(R o n s a r d, *Remontrance au peuple de France).*

Croire. Puis quand je crois *ma joie être* certaine (Louise L a b é).

Ca să ne putem da seama şi mai bine de frecvenţa folosirii construcţiei infinitivale după aceste verbe din al doilea grup, ne-am referit şi la opera unui singur autor, cercetînd din acest punct de vedere, cartea a V-a din *Gargantua et Pantagruel* de Rabelais *(Oeuvres de Rabelais* par Pierre J a n n e t, tome IV).

Redăm rezultatele acestei cercetări În total treizeci de construcţii infinitivale, dintre care :

a) după verbe care arată o enunţare, o afirmare, o credinţă, exemplele sînt cele mai frecvente, ca şi în limba latina de altfel : *dire*, 16 ori ; *affirmer* 1 ; *déclarer* 1 ; *écrire* 2 ; *savoir* 1 ; *connaitre* 1 ; *croire* 1 ; *espérer* 1.

b) după verbe care arată o poruncă, un act de voinţă, şi care în limba latină se construiesc şi cu acuzativul cu infinitiv dar şi cu completiva conjunctivală : *vouloir* 2 ; *commander* 3.

Dăm numai cîteva exemple dintre cele mai caracteristice :

Hippocrate escript *le cas estre* de son temps adevenu.
(R a b e l a i s, *op. cit.*, p. 174).

A ceste heure cognois-je *la response* de Anarsis... *estre* veritable. *(Ibid.*, p. 111).

Par luy a voulu *estre sa voix ouye* et à ceuls qui estoient en tenebres estre loy de vivifique science annoncée. *(Ibid.*, p. 12).

Vedem deci că Rabelais întrebuinţează des această construcţie infinitivală, de 30 de ori într-o singură carte din cele 5 care compun romanul său, cu toate atacurile lui satirice contra latinismelor din limbă.

Propoziţia infinitivală de tipul celor citate mai sus (adică după verbe de grupul II), introdusă pe calea traducerilor, a pătruns apoi şi în celelalte texte literare, fără însă să fie întrebuinţată în limba vorbită. Ea era simţită ca un element străin introdus în limbă.

Franceza clasică. În secolul al XVII-lea, limba nu este o preocupare numai a gramaticilor, care de altfel se înmulţesc (Vaugelas, Ménage, Arnault, Lancelot...) ci şi a scriitorilor (Malherbe...), a saloanelor literare şi a Academiei franceze. Ea îşi precizează tot mai mult individualitatea, ajungînd la forme relativ mai stabile, după cum şi societatea începe să fie orînduită după norme de ordine şi disciplină. Influenţa latină, fără să dispară, scade însă, şi limba franceză ajunge tot mai mult la conştiinţa caracterului ei specific. Începe să stăpînească uzul limbii vorbite la curte şi în societatea înaltă, „le bel usage", al cărui supraveghetor este Vaugelas.

„Il n'y a qu'un maistre des langues qui en est le roy, c'est l'usage", spune V a u g e l a s *(Remarques sur la langue française*, citat după W a r t b u r g, *op. cit.*, p. 158).

Tendinţa de a raţiona totul, preconizată de Descartes, găseşte ecou în literatură ca şi în gramaticile timpului. Năzuinţa spre claritate şi logică are influenţă, într-o oarecare măsură, şi asupra limbii. Latinismele din voca-

bular și din sintaxă sînt încet-încet repudiate, ca fiind străine de firea limbii și contrare acestei noi tendințe spre clarificare și logică, tendință ce se va dezvolta mereu în tot cursul limbii franceze.

Exemple de construcție infinitivală după verbele din grupul II sînt destul de rare. H a a s e, în lucrarea sa *Syntaxe du français classique*, semnalează cîteva la scriitori ca Malherbe, Scarron, Descartes (deci în prima jumătate a sec. XVII):

Qui n'eût cru *cette retraite* céleste *être* defaite (*Scarron*, H a a s e *op. cit.*, p. 215).

J'espère que vous ne *me* trouveriez pas *mentir* en ce que je vous ai témoigné (H a a s e, *op. cit.*, p. 215).

O construcție destul de frecventă în această epocă este aceea a pronumelui relativ în acuzativ, față de verbul din principală și subiect al infinitivului, construcție ce se întîlnește mai ales după verbul *savoir*: „Il marcha contre les ennemis *qu*-il savait *avoir passé* la rivière". Această construcție, spune Haase, a fost respinsă de Vaugelas, dar aprobată de Corneille și Academie. Ea a dăinuit însă și o vom găsi și în limba modernă. Completiva infinitivală după verbele din categoria a doua dispare în cursul sec. XVII și, dacă totuși o mai întîlnim la Bossuet, ea este o raritate în limbă și se explică prin faptul că acest scriitor era puternic influențat de structura limbii latine, gîndind aproape în latinește (spun B r u n e a u-B r u n o t, *op. cit.*, p. 534): „Vous reconnaissez ce défaut être une source de discorde (B o s s u e t, *Exhortation aux Ursulines de Meaux*).

Franceza modernă. În franceza modernă, completiva infinitivală în sensul restrîns, precizat de la începutul acestei lucrări, s-a păstrat în următoarele situații sintactice:

I În continuarea etapelor din limbă anterioare, după verbele care arată o percepție sensorială: voir, regarder, entendre, écouter, sentir, precum și după laisser și faire, care au o construcție similară. (Menționăm, încă o dată, că verbul faire, avînd în cele mai multe cazuri valoare de semiajutător — verb „cauzativ" cum este uneori numit — nu formează propoziția infinitivală). Construcția infinitivală prezintă, după aceste verbe, două aspecte:

a) Infinitivul exprimat printr-un verb intransitiv sau reflexiv, al cărui subiect este un substantiv. Acesta (subiectul) poate preceda sau urma infinitivul. Așezarea subiectului în urma infinitivului pare să fie o tendință mai nouă, preferată în limba modernă (după cum s-a mai spus).

Exemple: „Ils regardaient avec stupeur toute *la Lorraine s'en aller*" (M. B a r r è s, *Culegerea Larousse*, p. 95—96).

Vois *se pencher les défuntes Années*
Sur les balcons du Ciel, en robes surannées.
(Ch. B a u d e l a i r e, *Les Fleurs du Mal*).

Je sens *croître et pleurer* tout bas
Sa blessure fine et profonde.
(S. P r u d h o m m e, *Le vase brisé*).

b) Subiectul infinitivului este un pronume personal. Acesta se așază înaintea verbului din propoziția principală. El este în același timp complement drept față de verbul din principală și subiect al infinitivului, după

tipul: „je le vois venir". La imperativ, pronumele subiect se pune în urma verbului din principală: „Laissez-*les* partir". Construcţia se întîlneşte, mai rar însă, şi după verbele: „contempler", înrudit prin înţeles cu „voir" şi „écouter", asimilat cu „entendre":

„Puis le conduisant au buffet, il *la* contempla, impassible, *lutter* avec une coupe de champagne". (F. de Miomandre, după Damourette, *op. cit.*, p. 530).

II. Cînd infinitivul — verb tranzitiv — are complement drept, avem următoarele situaţii:

a) Subiectul infinitivului exprimat printr-un substantiv sau pronume în acuzativ, după tipul:

Paul voit *Louis manger* une tarte
Paul *le* voit *manger* une tarte.
Je l'ai entendu *chanter* une romance
Je *le* laisse *dire* ce qu'il veut.

„Après avoir laissé *le prix* du vin *percer* tous les plafonds, le gouvernement engage l'action, dit-il, pour stopper la hausse" («L'Humanité», 1957, 22 noiembrie).

b) Subiectul infinitivului exprimat printr-un substantiv cu prepoziţie sau printr-un pronume în cazul dativ: (construcţie pe care o amintim în treacăt, fără să ne ocupăm în special de ea, după cum s-a spus la început, ea nefiind de origine latină, ci o formaţie în interiorul limbii franceze, dar foarte veche şi pe care o întîlnim şi în limba modernă, în dezvoltare paralelă cu construcţia latină, adică acea cu subiectul infinitivului în acuzativ):

Paul voit *à Louis manger* une tarte.
Paul *lui* voit *manger* une tarte
Je *lui* ai entendu *chanter* une chanson.
Je *lui* laisse *dire* ce qu'il veut.

„Napoléon savait que c'étaient des adieux définitifs qu'il recevait et *leur* laissait *dire*, sans le croire, qu'ils allaient revenir". (Thiers, citat după E. Ragon, *Exercices de grammaire*, p. 92).

Tendinţa actuală în limbă se pare că este aceea de a întrebuinţa de preferinţă construcţia cu subiectul logic în dativ, mai ales după verbul faire:

Je fais réciter sa leçon *à l'enfant*.
Je *lui* fais dire ce que je veux.

Din construcţia infinitivală după verbele de grupa a doua (dire, croire, vouloir etc.), atît de frecvente în franceza medie şi cu vestigii sporadice în sec. XVII, găsim în franceza modernă doar cîteva rămăşite, supravieţuiri din construcţia de altă dată:

a) Cînd infinitivul are ca subiect un pronume relativ care este totodată şi complement drept faţă de verbul din principală, şi aceasta numai după anumite verbe ca: penser, dire, estimer, savoir.

Exemple: „L'homme *que* je sais *être* ici".

„Il nous fait des propositions *qu*'il affirme (croit) *être* généreuses".
„Voulez-vous me dire quelle est la personne *que* je sais *être venue* ce soir?"

„pour se conformer au personnage *qu*'on croit être celui du Français à travers les âges". (A. France, *L'anneau d'améthiste* p. 11).

Observaţii cu privire la semnificaţia stilistică a acestei construcţii infinitivale. Vom începe cu una din principalele calităţi ale stilului, claritatea.

Să vedem mai întîi prin ce alte construcţii sintactice poate fi înlocuită propoziţia infinitivală, pentru a putea compara apoi între ele aceste diverse forme. (Se înţelege că formele echivalente nu-s totdeauna perfect identice ca înţeles, după cum şi în vocabular nu există sinonime identice ca sens).

a) Ea poate fi redată în primul loc printr-o completivă introdusă prin conjuncţia „que":

Ne sentez-vous pas *augmenter votre peine?* echivalînd cu „Ne sentez-vous pas que votre peine augmente"?

Je *le* vois *venir* — je vois *qu'il vient.*

J'entends *tomber la pluie* — j'entends *que la pluie tombe.*

b) Propoziţia infinitivală mai poate fi înlocuită uneori printr-o construcţie cu participiul prezent:

Je *l'*entendais *marcher* dans la chambre — je *l'*entendais *marchant* dans la chambre, construcţie care corespunde limbii romîne, îndeosebi:

Il vit un homme *dormant* sur la terre nue (văzu un om *dormind* pe pămîntul gol). Tu le vezi *primind* elevii cei imberbi în a lor clas (Eminescu, *Scrisoarea II).*

„Nous y voyons des représentants typiques de toutes les classes d'habitants de ville *usant* d'adresse et de ruse contre un simple berger". *(Littérature française*, Textes commentés par S. Mokoulschi, Moscou, 1956, p. 17).

c) Construcţia cu infinitivul mai corespunde şi unei propoziţii relative: je sens *venir l'orage* — je sens l'orage *qui vient.* Je *le* vois *s'approcher* de moi — je le vois *qui s'approche* de moi.

„Tenez, regardez-les *qui défilent*". (L. Aragon, Les *communistes*, p. 325, vol. din martie-aprilie 1940).

Dintre aceste forme care par să facă concurenţă în uz construcţiei infinitivale, completiva introdusă cu conjuncţia „que" este mai analitică şi, într-o oarecare măsură, mai clară prin însuşi faptul că ea desprinde în două propoziţii distinct separate, construcţia infinitivală care le îmbină într-o unitate sintetică. De altfel, trebuie să semnalăm cîteva cazuri cînd întrebuinţarea propoziţiei infinitivale poate da naştere la echivocuri, pe care numai studierea atentă a contextului le poate clarifica.

Exemple: „Je vois étudier ce poète" poate însemna:

a) Eu văd că acest poet studiază (je vois ce poète étudier), sau (je vois que ce poète étudie).

b) Eu văd că acest poet este studiat (je vois que l'on étudie ce poète)

„Laissez les imbéciles injurier" care înseamnă: Lăsaţi pe imbecili să insulte, are alt sens decît „laissez injurier les imbéciles", lăsaţi să-i insulte pe imbecili. Aici însă aşezarea cuvintelor în altă ordine clarifică înţelesul.

„Je l'ai laissé prendre". In acest exemplu, verbul la infinitiv „prendre", deşi un verb activ, primeşte un sens pasiv (être pris) = am lăsat să-l ia = j'ai laissé qu'on le prenne.

In aceste cazuri, vedem că prin formule analitice, completiva cu „que", deşi mai greoaie din punct de vedere stilistic, precizează însă adesea mai

bine înțelesul decît propoziția infinitivală. Dar aceste cazuri sînt excepții în întrebuințarea completivei infinitivale care, de cele mai multe ori, este perfect clară, după cum s-a văzut și din numeroasele exemple citate în cursul acestei lucrări.

Avem impresia că, deși foarte răspîndită în uz, construcția infinitivală apare mai ales în scris, iar în vorbire aparține formei mai îngrijite a acesteia, graiului cult. O găsim foarte des folosită în poezie și destul de frecvent în proză, mai cu seamă în stilul susținut. Întrebuințarea ei conferă stilului calități de concizie și eleganță și adesea de eufonie. Se evită astfel folosirea propoziției completive cu „que" sau a relativei cu „qui, que", cu sunete mai guturale, mai discordante, mai ales cînd se repetă.

Nu vedem cum propozițiile infinitivale din versurile pe care le vom cita în curînd ar putea fi înlocuite cu completiva sau relativa introdusă prin „que" sau „qui", fără să se dăuneze eufoniei și fluidității lor muzicale :

Peut être dans nos ports nous le verrons descendre
Tel qu'on a vu son père embraser nos vaisseaux,
Et la flamme à la main, les suivre sur les eaux,
(R a c i n e, *Andromaque*, I, 2)

D'ici je vois la vie à travers un nuage
S'évanouir pour moi dans l'ombre du passé.
(L a m a r t i n e, *Le vallon*)

Et les doigts repliés au creux des ses mains closes
Laisse à travers le lit traîner ses bras de roses
(A. S a m a i n, *Le chariot d'or*).

E. Legrand, în lucrarea *Stylistique française*, Livre du maître, Paris (1931) recomandă să se evite propozițiile completive sau circumstanțiale introduse cu „agrafele logice" ale conjuncțiilor, pentru a fi întrebuințată construcția cu infinitivul, care dă frazei o turnură mai aleasă din punct de vedere literar :

„Je m'étonne que vous fréquentiez de telles gens, de înlocuit cu Je m'étonne de vous voir fréquenter de telles gens" Acest exemplu poartă, după părerea noastră, pecetea unui stil îngrijit,fie în scris, fie în vorbire, dar mai îndepărtat de exprimarea obișnuită, de limba comună, care se ocupă înainte de toate de comunicarea cunoștințelor în forma lor cea mai generală și mai ușor înțeleasă.

Legătura mai strînsă dintre propoziția infinitivală și principala de care depinde imprimă acestei construcții, în comparație cu cele în care intră propoziția completivă sau relativă cu „que" și „qui", o notă de continuitate, parc-ar fi o singură propoziție mai amplă,cu desfășurare majestuoasă și eufonică :

Et l'on entend passer en subites bouffées
. . . .
Le léger tremblement des brises étouffées.
(H. de R é g n i e r, *Vers le passé*).

Laissent piteusement leurs grandes ailes blanches
Comme des avirons traîner à coté d'eux
(Ch. B a u d e l a i r e, *L'Albastros*).

(Dar desigur în elaborarea formei artistice pledează considerente multiple, printre care și necesități metrice sau echilibrarea ritmică a frazei, care pot introduce uneori și folosirea completivei sau relativei cu „que" sau „qui" în locul construcției cu infinitivul).

Destul de des găsim întrebuințată construcția infinitivală în pasaje cu caracter descriptiv, mai ales după verbele „voir" și „regarder". Folosirea propoziției infinitivale arată în acest caz și o concomitență deplină dintre cele două acțiuni —exprimate prin infinitiv și verbul din propoziția principală — precum și o prelungire sau repetare nedeterminată, care măresc expresivitatea sugestivă sau plastică :

Ex. : „Alors il s'était tenu silencieux à sa place, regardant *s'éloigner* sur l'écume de la mer *le petit corps* gris qui se débattait toujours". (P. L o t i, *Le Livre de la Pitié et de la Mort*).

„C'étaient les dernières feuilles. On *les* voyait *se détacher* du sommet des grands arbres, *tournoyer* dans l'air et *se précipiter* dans la flaque" (G. D r o z, *Monsieur, Madame et Bébé*).

CONCLUZII

1. După cum s-a arătat în cursul acestei lucrări, propoziția infinitivală de tipul „je le vois venir", „je l'entends dire" are o necontestată origine în completiva infinitivală latină — acuzativ cu infinitiv — „video illum venire", „audio illum dicere".

Această construcție are loc după o primă categorie de verbe : voir (regarder), entendre (écouter), sentir, laisser, faire (acesta din urmă l-am menționat numai în treacăt, din motivele indicate de la început) și se folosește permanent în limba franceză, de la primele texte literare și pînă astăzi. Prezența acestei construcții în vechea franceză, contestată în parte de Brunot, în prima ediție a gramaticii sale (1889), și admisa cu rezervă de Bourciez, credem că nu poate fi tăgăduită, după cum am arătat cu citate din W. Meyer-Lübke, Tobler și Darmsteter, la care ne-am permite a adăuga și numeroasele exemple găsite prin cercetare proprie a textelor din vechea franceză, mai ales a poemului *La Chanson de Roland*.

2) In franceza medie, îndeosebi în sec. XVI, adică în perioada de mare avînt pentru cunoașterea antichității, am întîlnit o largă întrebuințare a construcției infinitivale și după verbe din a doua categorie (croire, dire, savoir, vouloir etc.), construcție tot de proveniență latină, dar introdusă mai tîrziu — și anume pe calea traducerilor — și dispărută în cursul veacului al XVII-lea.

Cum se explică persistența construcției cu infinitivul după verbele din grupul I, model „je *le* vois *venir*", și dispariția ei după verbele din grupul II, model „puis quand je crois *la joie être* certaine" (Louise L a b é), așa cum se întrebuința în franceza medie? L. F o u l e t (*Petite syntaxe de l'ancien français*, p. 258) spune că la asemenea întrebări de multe ori gramatica istorică se mărginește să constate fenomenele, fără să le poată da totdeauna explicație. Totuși el indică, printre alte cauze de transformare a limbii, și tendința logică de clarificare, tendință care este firească la un popor ca cel francez, pasionat pentru raționament. Această tendință se întă-

reşte mereu, începînd cu sec. XVII. Citez din acest autor: „...Ce besoin de logique qui depuis trois siècles travaille la langue française. Le moyen âge n'a pas connu cette passion raisonnante et raisonneuse qui nous possède".

În adevăr, socotim că este mai clară construcţia cu completiva introdusă cu „que", construcţie ce a prevalat apoi în limba modernă „vous reconnaissez *que ce défaut est* une source de discorde" decît construcţia latinizantă: „vous reconnaissez *ce défaut être* une source de discorde".

Propoziţia infinitivală de tipul I (je le vois venir) s-a păstrat în limba franceză cu o persistenţă neîntreruptă de la primele texte literare şi pînă astăzi, cu toate că ea prezintă o structură sintetică care se îndepărtează oarecum de caracterul analitic al limbii franceze (Aspectul sintetic al acestei construcţii ne reaminteşte construcţia analogă din limba germană, după aceleaşi verbe: sehen (voir), hören (entendre), lassen (laisser), fühlen (sentir): ich sah ihn kommen; ich höre ihn gehen; er liess ihn Platz nehmen etc.).

Dăinuirea acestei construcţii de tipul „je le vois venir" se datoreşte, după părerea noastră, şi faptului că legătura dintre completiva infinitivală şi propoziţia principală de care ea depinde, este mult mai strînsă decît în construcţia de tipul II (şi care a dispărut): „vous reconnaissez ce défaut être une source de discorde". În primul caz (tip I), propoziţia infinitivală „le... venir" este intim sudată de pricipală, căci subiectul ei este şi complement drept al propoziţiei principale, pe cînd în cazul II, în propoziţia infinitivală „ce défaut... être", subiectul acesteia este cu totul independent faţă de propoziţia principală.

Observăm, ca o confirmare a ipotezei noastre, că, dacă din construcţia de tip II s-a păstrat ceva şi în limba franceză modernă: „la personne *que* je sais *être arrivée*", această formă este analogă întrucîtva cu forma „je *le* vois *venir*", în sensul că şi în acest caz subiectul infinitivului, „que", este şi complement drept în propoziţia principală, deci se păstrează aceeaşi strînsă legătură între completiva infinitivală şi propoziţia principală.

Tot în conformarea acestei explicaţii, intervine poate şi faptul că tendinţa modernă în limbă este aceea de a lega mai strîns infinitivul de verbul din principală, construcţia de tip „je vois *venir l'orage*" tinzînd să aibă precădere asupra aşezării mai vechi „je vois *l'orage venir*".

3. Această ordine de preferinţă — infinitiv şi apoi subiect — se întîlneşte mai ales în construcţiile mai simple, adică atunci cînd infinitivul — verb intranzitiv sau reflexiv — nu poate avea complement drept, sau nu este urmat de vreo altă determinare. Exemple: „On entendit *bourdonner un avion*" (L. Aragon, *op. cit*, p. 47). „On entend au loin *siffler un train*" *Ibid.*, p. 244). „...Une grande femme brune lassait *tomber son sac*" *(ibid.*, p. 42). Cercetînd prezenţa acestei construcţii simple într-un volum întreg din Aragon, — e vorba de volumul deja citat — am găsit, în vorbirea autorului, numai patru cazuri cu ordinea subiect (substantiv) — infinitiv şi 17 exemple cu aşezarea infinitiv — subiect. Această imediată apropiere a infinitivului de verbul din principală, şi care pare să capete o răspîndire tot mai largă, marchează, credem noi, o tendinţă ca şi verbe ca „entendre, voir, sentir, laisser", urmate de infinitiv, să formeze cu acesta din urmă o unitate morfologică, o locuţiune verbală, cum s-a întîmplat deja cu ver-

bul „faire", devenit verb ajutător sau „cauzativ", într-o expresie ca: „la maison que j'ai fait batir". (De altfel și verbul laisser, urmat de infinitiv, are deja această tendință).

4. Construcția infinitivală, după verbe din prima categorie, se găsește întrebuințată în toate limbile romanice, cu excepția limbii romîne, după cum arată Meyer-Lübke. În limba romînă, este folosit gerunziul în locul construcției cu infinitivul. Ex. „Je l'ai souvent entendu *parler de* la sorte" (l-am auzit adesea *vorbind* în felul acesta). Alt exemplu: Și pe cîmpul gol el vede un copil *umblînd* desculț (E m i n e s c u, *Călin*).

5. Din punct de vedere stilistic, propoziția infinitivală, mai sintetică în structura ei, dă impresie de vorbire mai îngrijită, iar în limba scrisă, unde are o foarte largă întrebuințare, ne face să ne gîndim mai ales la un stil susținut, căruia îi imprimă, în poezie îndeosebi, o nuanță de eleganță și eufonie. Folosită mult în descriere, această construcție mărește expresivitatea plastică, stăruind mai puțin asupra relatării cunoștințelor — ca în cazul propoziției completive cu „que" — și mai mult asupra prezentării vii a percepțiilor senzoriale.

ИНФИНИТИВНОЕ ПРЕДЛОЖЕНИЕ ЛАТИНСКОГО ТИПА ВО ФРАНЦУЗСКОМ ЯЗЫКЕ

Краткое содержание

Целью настоящей работы является исследование внедрения латинской конструкции **accusativus cum infinitivo** во французский язык, после двух групп глаголов:

1. **voir, entendre, sentir, laisser, faire.**

2. **dire, écrire, croire, savoir, ordonner, vouloir** и т. д. и объяснение, путём исторического метода, эволюции этой конструкции на различных этапах развития французского языка.

Заключительная часть содержит некоторые замечания, касающиеся стилистической функции инфинитивного предложения в современном французском языке.

1. Присутствие инфинитивной конструкции после первой группы глаголов типа **je l'entends dire — audio illum dicere,** повидимому непосредственно переданной латинским языком, отмечается постоянно во французском языке, начиная с самых древних литературных текстов и кончая новейшими.

Ф. Брюно и Бурсье не разделяют безоговорочно мнения о существовании данной конструкции в старофранцузском языке. В этом вопросе взгляды Мейер-Любке, Тоблера и Дармштетера, допускающих существование инфинитивного предложения в вышеуказанном периоде, нам кажется верным. В поэме *Chanson de Roland* мы нашли 34 примера использования этой конструкции.

2. Инфинитивная конструкция после глаголов второй группы внедрилась путём переводов из латинского языка, начиная с XIV в., и достигла широкого использования в XVI в. В пятой книге произведения Раблэ „Гаргантюа и Пантагрюэль" мы нашли 30 инфинитивных предложеиий этого типа. Конструкция носит явно латинский опечаток. Так,

например, предложение типа: **lesquelles (cometes et apparitions meteores) voulent les cieulz estre aux humains pour pronostic certain** (R a b e l a i s, *op. cit.*, p. 120) можно сравнить с латинским предложением типа: **Caesar jussit omnem senatum convenire ad se** (C a e s a r *De bello Gallico*, II, 5).

В XVII в. такие предложения встречаются редко, а в XVIII в. исчезают. В разговорную речь они не проникли. Исчезновение их можно объяснить, отчасти, и стремлением языка к ясности.

3. Инфинитивная конструкция после глаголов первой группы, типа **je l'entends dire**, как было указано выше, сохранилась и в современном французском языке в синтетической форме. Это объясняется, по нашему мнению, между прочим и тем, что в предложениях первого типа (**je l'entends dire**) связь между инфинитивным предложением и главным предложением более тесная, чем в предложениях второго типа, как например: **Je reconnais ce défaut être une source de discorde** (**Bossuet**). В первом случае, инфинитивное предложение **„le...dire"** тесно связано с главным предложением, так как подлежащее инфинитивного предложения, **„le"**, является и дополненем в главном предложении. Во втором случае, подлежащее инфинитивного предложения **„ce défaut"**, совершенно независимо от главного предложения.

В подтверждение нашего мнения приведём пример предложения — являющегося пережитком конструкций 2-го типа — **la personne que je sais être arrivée**, в котором подлежащее инфинитивного предложения, **que**, играет одновременно и роль прямого дополнения в главном предложении, что напоминает конструкцию первого типа (**je l'entends dire**).

И наконец, с этой же целью упоминаем о стремлении французского языка заменить устаревшую форму **je vois l'orage venir** формой **je vois venir l'orage**, в которой инфинитив находится непосредственно после глагола главного предложения.

4. Порядку слов типа подлежащее + инфинитив предпочитается построение по типу инфинитив + подлежащее, встречающееся в более простых конструкциях, как например: **On entendit bourdonner un avion** (**Louis A r a g o n**, *Les communistes*, **tome mars-avril, 1940, p. 47**) или: **Une grande femme brune laissait tomber son sac** (*ibidem*, **p. 4**), особенно когда инфинитив выражен непереходным или возвратным глаголом и не может иметь прямого дополнения или же какого-либо определения. Такой порядок слов показывает, как нам кажется, что глаголы **voir, entendre, sentir, laisser**, предшествующие непосредственно инфинитиву, стремятся стать сочетаниями, так как это произошло уже с глаголом **faire**, ставшим вспомогательным или причинным глаголом, и, в меньшей мере, с глаголом **laisser**: **j'ai fait bâtir une maison.**

5. Инфинитивная конструкция первого типа **je l'entends dire, (je le vois venir)** встречается во всех романских языках за исключением румынского, который заменяет инфинитив деепричастием: **je l'ai souvent entendu parler de la sorte — eu l-am auzit adesea vorbind în felul acesta.**

6. С точки зрения стилистической, инфинитивное предложение, широко употребляемое в письменной речи, встречается и в разговорном языке, более или менее литературном. Оно широко применяется

в стихотворных произведениях, придавая им оттенок изысканности и благозвучности, а также и в описаниях, в целях усиления выразительности.

LA PROPOSITION INFINITIVE DE TYPE LATIN (L'ACCUSATIF AVEC L'INFINITIF) DANS LA LANGUE FRANÇAISE

Résumé

Dans notre travail, nous nous sommes proposé de montrer comment s'est transmise en français la construction syntaxique latine, appelée, l'accusatif avec l'infinitif", après deux groupes de verbes : le premier, formé par : voir, entendre, sentir, laisser, faire ; le second, constitué par les verbes : dire, croire, écrire, savoir, ordonner, vouloir etc., et de présenter, selon la méthode historique, l'évolution de cette tournure grammaticale dans les différentes étapes de la langue française.

Nous ajoutons quelques remarques concernant la signification stylistique de cette construction.

1. Nous avons pu constater qu'après les verbes du premier groupe, la proposition infinitive selon le modèle : „je *l'*entends *dire*", suit le modèle latin : „audio *illum dicere*". Cette construction syntaxique, transmise peut-être directement du latin, s'emploie de façon permanente en français depuis les premiers textes littéraires (XI-e siècle) jusqu'à ceux de nos jours.

Quoique F. Brunot et Ed. Bourciez mettent en doute l'existence de la proposition infinitive dans l'ancien français, nous nous rallions à W. Meyer-Lübke, Ad. Tobler et Ar. Darmsteter, qui expriment une opinion contraire. D'ailleurs, dans nos recherches personnelles, nous avons trouvé dans *La Chanson de Roland* environ 34 exemples de l'emploi de cette tournure.

2. Après les verbes appartenant au second groupe, la construction avec l'infinitif, introduite par la voie des traductions, à partir surtout du XIV-e siècle, devient très fréquente, notamment au XVI-e siècle. Nous en avons trouvé environ 30 exemples dans un seul „livre" de l'oeuvre de Rabelais *(Gargantua et Pantagruel*, livre V).

Cette tournure porte le cachet d'un latinisme évident, si l'on compare une phrase comme : „...lesquelles (cometes et apparitions meteores) voulent les cieuls estre aux humains pour prognostic..." (Rabelais, *oeuvre citée*, p. 120), à un texte latin comme : „Caesar jussit *omnem senatum convenire* ad se", Caesar, *De bello Gallico*, II, 5). Cette construction dont on use assez peu au XVII-e siècle, disparaît complètement au début du siècle suivant. D'ailleurs, elle n'avait jamais pénétré dans la langue parlée. La tendance à la clarté peut en expliquer la disparition (parmi d'autres causes).

3. La tournure avec l'infinitif après les verbes du premier groupe, selon le type cité (je l'entends dire), s'est conservée, comme nous l'avons déjà dit, dans la langue moderne, malgré son aspect synthétique.

Cela tient, selon nous, entre autres causes, au fait que dans la phrase citée plus haut, la liaison entre la proposition infinitive et la proposition principale, est beaucoup plus étroite que dans la phrase du type 2 : „je reconnais *ce défaut être* une source de discorde" (Bossuet). Dans le premi-

er cas, la proposition infinitive „l'...dire" est intimement soudée à la proposition principale, puisque le sujet de la propostion infinitive „l" est en même temps complément direct dans la principale. Tel n'est pas le cas dans la proposition infinitive (type 2) — „ce défaut être une source de discorde" dont le sujet „ce défaut" est tout à fait indépendant par rapport à la proposition principale. A l'appui de notre hypothèse, on peut aussi ajouter la constatation que dans une phrase comme: „la personne *que* je sais *être arrivée*" — survivance de la tournure du type 2 dans le français moderne — on remarque le même rapport étroit entre la proposition infinitive et la proposition principale, dans le sens que le sujet de la proposition infinitive, „que", est aussi complément direct dans la principale, ce qui nous rappelle la construction du type 1 (je l'entends dire).

Enfin, et toujours pour confirmer notre affirmation, ont peut invoquer la tendance du français moderne de placer l'infinitif immédiatement après le verbe de la principale: „je vois *venir l'orage*" tend à remplacer dans l'usage: „je vois *l'orage venir*".

4. Cette préférence dans l'ordre des mots (infinitif — sujet et non pas sujet — infinitif), que l'on observe dans les constructions plus simples, comme: On entendit *bourdonner un avion*" (L. Aragon, *Les Communistes*, tome mars-avril 1940, p. 47) ou encore „Une grande femme brune laissait tomber son sac" (Ibidem, p. 4), se rencontre surtout lorsque l'infinitif, exprimé par un verbe intransitif ou un verbe réfléchi, ne peut pas avoir de complément direct ou quand il n'est pas suivi d'autres mots qui le déterminent. Cette préférence marque peut-être une tendance pour les verbes voir, entendre, sentir, laisser, suivis d'un infinitif, de former avec ce dernier — dans certains cas — une locution verbale, ce qui est déjà arrivé pour le verbe faire, devenu verbe auxiliaire ou „causatif", dans une expression comme: „j'ai fait bâtir une maison".

5. On emploie la construction avec l'infinitif (type: „je l'entends dire") dans toutes les langues romanes, excepté le roumain ou l'on remplace l'infinitif par le participe présent: „je l'ai souvent entendu *parler* de la sorte". „*L*-am auzit adesea vorbind în felul acesta". Traduite en français, la phrase roumaine équivaut à „je l'ai souvent entendu *parlant* de la sorte".

6. Au point de vue du style, la proposition infinitive s'emploie surtout dans la langue écrite; on l'emploie aussi dans la langue parlée — langage plus soigné. On en fait un grand usage dans la poésie, ou elle marque une certaine élégance et où souvent elle se fait sentir comme une tournure plus euphonique, surtout par rapport à la proposition complétive avec la conjonction „que", construction qui pourrait la remplacer, notamment en prose ou dans la langue parlée usuelle. Très usitée dans les passages descriptifs, elle contribue souvent à en renforcer l'effet expressif.

UN CAPITOL DIN ISTORIA VECHILOR RAPORTURI LINGVISTICE BALTO-SLAVE: EPOCA DE FORMARE A ADJECTIVELOR CONJUNCTE

DE

A. VRACIU

Între limbile baltice și cele slave există un număr impresionant de elemente comune. Concordanțele acestea apar în toate laturile limbii: fonetică, gramatică (în primul rînd, în morfologie și derivare) și, mai ales, în vocabular. În cadrul familiei lingvistice indo-europene numai ramura indiană și cea iraniană posedă în comun asemenea afinități frapante [1]. Dar dacă majoritatea lingviștilor recunosc existența și însemnătatea trăsăturilor proprii exclusiv limbilor slave și baltice nu s-a ajuns, totuși, la un acord în privința originii lor. Astfel, A. Meillet, K. Būga, A. Senn, J. M. Kořínek, V. Mažiulis și alți învățați au considerat că inovațiile specifice balto-slavei s-au ivit independent și au evoluat paralel. În schimb, A. Schleicher, A. Potebnea, F. Fortunatov, V. Porzeziński, A. Șahmatov, K. Brugmann, J. Rozwadowski, O. Hujer, T. Lehr-Spławiński, J. Otrębski J. Safarewicz, O. Szemerényi, V. Gheorghiev, J. Kuryłowicz, A. Vaillant, P. Arumaa, M. Leumann, V. Kiparsky, P. Trost și alți lingviști au susținut — și susțin astăzi cu argumente noi — ipoteza, potrivit căreia, după scindarea limbii indo-europene comune ar fi existat o perioadă de unitate a dialectelor balto-slave [2]. Desigur, într-o serie de cazuri nu avem de-a face cu inovații, ci cu menținerea unor trăsături mai vechi, moștenite din indo-europeana primitivă. În prezent avem însă do-

1) În italo-celtică situația este oarecum diferită. În legătură cu aceasta vezi articolul nostru: *Ipoteza unității lingvistice italo-celtice*, «Studii și cercetări științifice», Filologie, Academia R.P.R., Filiala Iași, XI (1960), fasc. 1, p. 106—114. (În continuare, pentru această publicație vom folosi abrevierea SCȘt.).

2) În legătură cu aceasta, vezi articolele noastre cu bibliografia mai nouă: *Problema comunității lingvistice balto-slave în discuția celui de-al IV-lea Congres internațional al Slaviștilor*, SCȘt., IX (1958), fasc. 1—2, p. 151—161. *(Caracterele generale ale limbilor baltice*, ibidem, X (1959), fasc. 1—2, p. 109—130. *De la indo-europeană la balto-slavă. Inovații morfologice*, «Analele Științifice ale Universității „Al. I. Cuza"» (Serie nouă), Secțiunea III (Științe Sociale), t. V (1959), p. 115—123. *Problema comunității lingvistice balto-slave*, «Romanoslavica», IV (1960) p. 87—106.

vezi sigure sau foarte probabile că cele mai multe din elementele proprii exclusiv limbilor balto-slave au apărut într-o epocă de comunitate a acestor grupuri indo-europene [3]).

În procesul de studiere a vechilor relații dintre diferitele ramuri indo-europene, inclusiv a raporturilor lingvistice balto-slave nu trebuie trecut cu vederea că, întrucît perioada respectivă ține de „preistorie", e natural ca divergențele de păreri să fie foarte mari, iar ipotezele mai mult ori mai puțin plauzibile.

Păreri contradictorii au fost emise și în problema genezei adjectivelor conjuncte din limbile balto-slave. Astfel, în timp ce K. Brugmann [4]), A. Șahmatov [5]), O. Hujer [6]), J. Endzelin [7]), J. Otrębski [8]) și P. Trost [9]) aduc probe în favoarea apariției acestei categorii în epoca unității lingvistice balto-slave, alții (A. Meillet [10]), E. Fraenkel [11]), A. Erhart [12]), B. Rosenkrantz [13]) și Z. Zinkevicius [14])) găsesc analogii în hitită, indo-iraniană și la Homer, analogii invocate în sprijinul evoluției autonome a adjectivelor articulate în limbile indo-europene. Care din cele două teze are mai multe șanse de adevăr? Pentru a răspunde la această întrebare, vom analiza înainte de toate materialul lingvistic, oferit de limbile în discuție aici.

Adjectivele au în limbile balto-slave două forme: nominale și pronominale (li se mai spune și nearticulate-articulate, idefinite-definite,

---

3) În problema cronologiei vezi J. Sabarewicz, *Pryczynki do zagadnienia wspólnoty balto-slawianskiej*, «Sprawozdnia Polskiej Akademii Umiejetnosci», t. XLVI, nr. 7, Cracovia, 1945, p. 202. T. Lehr-Spławinski, *Język polski (Pochodzenie, Powstanie, Rozwój)*, ediția a II-a, Warszawa, 1951, pp. 18—19, 33—34 (Vezi și traducerea rusă, Польский язык), Editura literaturii în limbi străine, Moscova, 1954, pp. 10—11, 21—22). *O pochodzeniu i praojczyznie Slowian*, Poznan, 1946. *Wspólnota językowa bałto-slowianska i problem etnogenezy Słowian*, «Slavia Antiqua», t. IV, Poznan — Wrocław, 1954, p. 1—21. *Tlo archeologiczne wspólnoty jezykowej balto-slowianskiej*, «Slavia Antiqua», VI. Новая попытка освещения проблемы происхождения словян, «Вопросы языкознания» 1955, nr. 1, p. 152—161. В. Георгиев, Балтославянский, германский индоиранский, «Славянская филология», vol. I, Editura Academiei de Științe a U.R.S.S., Moscova, 1958, p. 11. Id. Исследования по сравнительно-историческому языкознанию (Родственные отношения индоевропейских языков), Editura literaturii străine, Moscova, 1958, p. 218—238.

4) *Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen*, Strassburg, vol. II, ed. a II-a, partea doua, 1909—1911.

5) Историческая морфология русского языка, Moscova, 1957, p. 187.

6) Введение в историю чешского языка (traducere după ediția a III-a cehă), Editura literaturii străine, Moscova, p. 49.

7) Древнейшие славяно-балтийские языковые связи, Труды Института языка и литературы Академии Наук Натвийской ССР, t. II, 1953, p. 701—751.

8) Славяно-балтийское языковое единство, «Voprosî iazîkoznaniia», nr. 6, 1954, p. 34.

9) *K otázce baltoslovanských jazykových vztahů*, «Ceskoslovenské Prednásky pro IV. Mezinárodni sjezd slavistů v Moskve», Editura Academiei Cehe de Științe, Praga, 1958, p. 222.

10) *Les dialectes indo-européens*, Paris, ed. a II-a, 1922, p. 43.

11) *Die baltischen Sprachen*, Heidelberg, 1950, p. 82.

12) *Zum Problem der baltisch-slavischen Spracheinheit*, Brno, 1958, p. 127.

13) «Die Welt der Slaven», 1958, p. 99—100.

14) *Lietuvių kalbos ivardziuotiniu budvardziu istorijos bruozai* (Schițe de istorie a adjectivelor pronominale în limba lituaniană), Editura de Stat pentru literatură politică și științifică, Vilnius, 1957, p. 9—11; idem, Некоторые вопросы образования местоименных прилагательных в литовском языке, «Voprosî sloveanskogo iazîkoznaniia», fasc. III, Editura Academiei de Științe a U.R.S.S., Moscova, 1958, p. 53—54.

scurte-lungi). Cele pronominale au aproximativ acelaşi sens ca substantivele articulate din limbile romanice sau germanice. Atît în slavă, cît şi în baltică adjectivele definite se obţin de la formele nominale prin alipirea pronumelui indo-european **yos* (m.), **ya* (fem.), **yo* (n.), care a dat v. sl. *jь*, *ja*, *je*, lit. *jìs* (m.), *jì* (fem.), let. *jis*, *ja*[15]); cf. v. sl. **добръ** „bun" — **добрыи** „cel bun, bunul", **добра** „bună, **добраꙗ** „cea bună" **добро** (n.) — **доброѥ**[16]).

Pentru lituaniană vom da mai întîi paradigma adjectivelor nearticulate, iar apoi, cea a adjectivelor articulate. Luăm ca ilustraţie adjectivul ***gẽras, gerà*** „bun, bună" (forma scurtă), *geràsis* ***geróji*** (forma articulată).

Declinarea nominală.

	Masculin		Feminin	
	Singular	*Plural*	*Singular*	*Plural*
N.	gẽras	gerì	gerà	gẽros
G.	gẽro	gerų̃	gerõs	gerų̃
D.	gerám	geríems	gẽrai	geróms
A.	gẽrą	gerùs	gẽrą	geràs
I.	gerù	geraĩs	gera	geromìs
L.	geramè	geruosè	gerojè	gerosè

15) În limbile lituaniană şi letonă nu există neutru. El s-a păstrat numai în vechea prusiană. Urme ale genului neutru pot fi identificate în structura unor adjective lituaniene (la nominativ şi acuzativ singular). Vezi М. Н. Петерсон, Очерк литовского языка Editura Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S., Moscova, 1955, p. 52 şi, mai cu seamă, J. Otrebski, *Gramatyka języka litewskiego, t. III, Nauka o formach*. Panstwowe wydawnictwo naukowe, Warszawa. 1956, p. 123—125.

16) În privinţa formei, a sensului şi funcţiunii adjectivelor nominale şi pronominale în limbile slave, vezi Н. И. Толстой, Значение кратких и полных форм прилагательных в старославянском языке «Voprosî slaveanskogo iazîkoznaniia», fasc. 2, Editura Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S., Moscova, 1957. p. 43—122; Л. П. Якубинский, Из истории имени прилагательного, Referatele şi Comunicările Institutului de Lingvistică al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S., t. I, Moscova, 1952, p. 52—60; idem, История древнерусского языка, Moscova, 1953, p. 206—219; В. В. Виноградов, Русский язык (Грамматическое учение о слове), Moscova—Leningrad, 1947, p. 262—272; П. С. Кузнецов, Историческая грамматика русского языка, Editura Universităţii din Moscova, 1953, p. 146—149, p. 152—157; Н. И. Шведова, Полные и краткие формы имён прилагательных в составе сказуемого в современном русском литературном языке, Universitatea din Moscova. Însemnări ştiinţifice. Русский язык, fasc. 150, 1952, p. 73—132; Грамматика русского языка, t. I, Editura Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S., 1960, p. 281—287. А. В. Исаченко, Грамматический строй русского языка в сопоставлении с словацким, vol. I, Bratislava, 1954, p. 249—266; Ю. С. Маслов, Очерк болгарской грамматики, Editura literaturii în limbi străine, Moscova, 1956, p. 110—124; **F. Travnicek**, Грамматика гешского литературного языка, Editura literaturii străine, Moscova, 1950, p. 358—364; idem, *Mluvnice spisovné cestiny*, partea a II-a, Slovanské nakladatelstvi, Praha, 1951, p. 1095—1112. Cît despre situaţia existentă în limbile germanice, trebuie avut în vedere că asemănările cu balto-slava ţin exclusiv de aspectul general. Adjectivele articulate din germanică se deosebesc total de cele balto-slave, atît sub raportul formei, cît şi al funcţiunii. Cf. E. Prokosch, Сравнительная грамматика германских языков (traducere din limba engleză), Moscova, 1954, p. 281—282.

Declinarea pronominală.

	Masculin		Feminin	
	Singular	*Plural*	*Singular*	*Plural*
N.	geràsis	geríeji	geróji	gẽrosios
G.	gẽrojo	gerũ,jų	gerõsios	gerũ,jų
D.	gerájam	geríesiems	gẽrajai	gerósioms
A.	gẽrąjį	gerúosius	gẽróją	gerąsias
I.	gerúoju	geraĩsiais	gerá,ja	gerõsiomis
L.	gerãjame	geruõsiuose	gerõjoje	gerõsiose

După cum se poate constata din exemplele de mai sus, adjectivele articulate au în limba lituaniană forme mai transparente decît în slavă. La aceeași concluzie ajungem și în cazul comparației cu tipul corespunzător din letonă. Dar, datorită poziției enclitice a pronumelui, anumite schimbări s-au produs și cu adjectivele pronominale din lituaniană. Astfel, la nom. sg. în loc de *-jìs* avem *-is*; la nom. pl. în loc de *-jiẽ* găsim *-ji*; la ac. pl. *-ius* în loc de *-juõs* ș.a.m.d. Actualmente, în limba literară adjectivele articulate se întrebuințează mai rar decît cele nearticulate iar în unele graiuri lituaniene tind chiar să dispară [17]).

În letonă, ca de altfel și în slavă sau lituaniană, adjectivele la forma scurtă se declină întocmai ca substantivele; de ex. *mazs* „mic" face la singular: gen. *maza*, dat. *mazam*, ac. *mazu*, loc. *mazā* (cf. *tēvs* „tată" gen. *tēva* dat. *tēvam*, ac. *tēvu*, loc. *tēvā*); la feminin *maza* „mică" gen. *mazas*, dat. *mazai*, ac. *mazu*, (cf. *roka* „mînă", gen. *rokas*, dat. *rokai*, ac. *roku*). Același lucru se observă și la plural. Rezultă că acestea sînt mai vechi, în orice caz s-au constituit după destrămarea comunității lingvistice indo-europene. În schimb, adjectivele articulate au tipul lor de declinare.

Declinarea adjectivelor pronominale în letonă.

	Masculin		Feminin	
	Singular	*Plural*	*Singular*	*Plural*
N.	mazais	mazie	mazā	mazās
G.	mazā	mazo	mazās	mazo
D.	mazajam	mazajem	mazajai	mazajām
A.	maza	mazos	mazo	mazas
L.	mazajà	mazajos	mazajā	mazajās
V.	mazais! (mazo)!	—	mazā!	—

17) În privința adjectivelor pronominale din limba lituaniană vezi J. Otrebski, *op. cit.*, p. 111—123 și A. Valeckiene, *Dabartines lietuviu kalbos ivardziuotiniu budvardziu vartojimas* (Întrebuințarea adjectivelor pronominale în limba lituaniană contemporană). «Literatura ir kalba», II, Editura de Stat pentru literatură beletristică, Vilnius, 1957, p. 159—328; idem, Употребление местоименных форм имен прилагательных в современнам литовском языке, Vilnius, 1958, 18 pag. Pentru letonă vezi J. Endzelin, *Latviesu valodas gramatika* (Gramatica limbii letone), Eidtura letonă de Stat, Riga, 1951, p. 464—477, p. 595—599; idem, *Baltu valodu skaņas un formas* (Sunetele și formele limbilor baltice), Editura letonă de Stat. Riga, 1948, p. 151—154, unde se discută faptele tuturor limbilor baltice. Despre dispariția treptată a adjectivelor articulate în unele graiuri lituaniene scrie recent K. Zinkevicius; Vezi *Lietuviu kalbos ivardziuotiniu budvardziu istorijos bruozai*, p. 97—101 și Некоторые вопросы образования местоименных прилагательнњх в литовском языке, p. 97—100.

În limba veche prusiană adjectivele pronominale se întîlnesc mai rar și, pe deasupra, sînt notate inconsecvent. Puternic influențați de originalul german, traducătorii — de cele mai multe ori străini de limba prusiană — nu erau atenți la formele vii, curente în vorbirea vechilor prusieni [18]). Totuși, exemplele de care dispunem (Cf. v. pr. *pirmois* „primul" *pirmoi* „prima" <*pirmas* — formă nearticulată [19]) arată că în prusiana veche, această categorie de adjective are aceeași origine și același aspect structural.

Revenind acum la analogiile descoperite în hitită, indo-iraniană și la Homer, putem discuta în ce măsură este justă teza care susține că adjectivele pronominale s-ar fi dezvoltat independent în slavă și baltică [20]).

Se cuvine în primul rînd subliniat faptul că nici o limbă indo-europeană (veche sau nouă) nu posedă adjective articulate de tipul celor din balto-slavă. Asemănările se reduc exclusiv la faptul că în vedică, avestică, veche persană, dialectul homeric și limbile iraniene actuale i. -e **yo* (pronume relativ sau demonstrativ) îndeplinește în anumite cazuri o funcție similară cu adjectivele pronominale din limbile balto-slave. Există însă o deosebire esențială. În *Rig-Veda va* „care", precedă un substantiv; în avestică, unde construcțiile acestea sînt și mai numeroase[21]), pronumele stă nu după adjectiv, ci înaintea lui. Dar în limbile balto-slave pronumele se atașează nu la un substantiv, ci la adjectiv (de regulă, calificativ), cu care se acordă în gen, număr și caz. Pe lîngă aceasta, pronumele stă imediat după adjectivul cu care face corp comun. Prin urmare, numai materialul inițial, moștenit din indo-europeană, e comun. Căile de dezvoltare sînt însă specifice. În legătură cu cele spuse anterior, pe baza argumentelor și a faptelor invocate, noi sîntem înclinați a crede că adjectivele articulate au apărut în epoca de comunitate a triburilor balto-slave. Căci într-o serie de cazuri inovațiile caractersitice acestor două grupuri s-au dezvoltat pe baza unui material structural comun cu alte ramuri indo-europene [22]). Dacă, dimpotrivă, am accepta ipoteza conform căreia aici avem a face cu rezultatul unor evoluții autonome, atunci ne-ar fi foarte greu să răspundem de ce tocmai în balto-slavă asemănările sînt așa de mari [23]). Faptul nu este, desigur, izolat. Mai sînt și alte fapte [24]) care pledează în favoarea comunității balto-slave, comunitate recunoscută în prezent de

---

18) Același lucru s-a petrecut și cu vechile texte letone. Vezi Z. P. Zinkevičius, *op. cit.*, (în lituaniană), p. 14, nota 5; idem (*op. cit.*, în rusă), p. 56, nota 21.

19) Pentru analogii cf. lit. *pirmàsis* „primul", *pirmóji* „prima".

20) Z. Zinkevičius afirmă chiar că în lituaniană adjectivele pronominale s-au format relativ tîrziu și independent de letonă. Vezi *op. cit.*, p. 13 (și respectiv, p. 55).

21) Pentru exemple vezi H. Reichelt, *Awestisches Elementarbuch*, Heidelberg, 1909, p. 370—371.

22) Vezi în acest sens studiul lui T. Lehr-Spławinski, *Podstawy indo-europejskie wspolnoty jezykowej balto-slowianskiej*, «Z polskich studiów slawistycznych», t. I, Warszawa, 1958, p. 125—136.

23) Ele ar fi fost și mai mari, dacă limbile balto-slave ar fi fost atestate în scris la o dată mai timpurie.

24) Și nu numai din domeniul morfologiei, ci și al foneticii, sintaxei, derivării și, îndeosebi, al vocabularului.

majoritatea lingviştilor[25]). Evident, în rezolvarea acestei probleme controversate, de un real folos sînt datele furnizate de unele discipline auxiliare, cum ar fi arheologia, antropologia şi etnografia. S-a arătat deja, că antropologia, de pildă, confirmă existenţa comunităţii lingvistice baltoslave[26]). Probe concludente vor mai putea fi aduse de acum încolo numai studiind toponimia şi hidronimia de pe teritoriul ţărilor baltice şi slave (de răsărit şi apus).

ИЗ ИСТОРИИ ДРЕВНЕЙШИХ СЛАВЯНО-БАЛТИЙСКИХ ЯЗЫКОВЫХ ОТНОШЕНИЙ: ВОПРОС О ВОЗНИКНОВЕНИИ ПОЛНЫХ ФОРМ ИМЕН ПРИЛАГАТЕЛЬНЫХ

Краткое содержание

Известно, что между славянскими и балтийскими языками существуют многочисленные общие черты, не встречающиеся в других ветвях индоевропейского семейства. К этим специфическим особенностям следует отнести и местоименные (полные) формы прилагательных, вопрос о произхождении которых и рассматривается в настоящей статье.

Необходимо подчеркнуть, что проблемы, связанные с эпохой сложения полных форм иимен прилагательных в славянских и балтийских языках разрешались различными авторами в соответствии с их общей концепцией о природе взаимоотношений, имевщих место после распада индоевропейского единства между вышеуказанными языковыми группами. Так, напр., А. Мейе, Э. Френкель, Б. Розенкранц, А. Эрхарт, З. Зинкевичюс и др. считают, что категория местоименных прилагалеьных возникла независимо и развивалась параллельно в славянских и балтийских языках. В связи с этим ссыслались на некоторые, какбудто аналогичные явления из хеттского, индоиранского и др. индоевропейских языков. Наоборот, такие лингвисты как К. Бругманн, А. Шахматов, Я. Эндзелин, Я. Отрембский, О. Гуйер и др. приводили доводы в пользу возникновения местоименных прилагательных в эпоху славяно-балтийской языковой общности, существовавшей после распадения индоевропейского праязыка.

Изучая весь комплекс фактов, автор данной статьи разделяет то мнение, согласно которому полные прилагательные сложились в период балтославянского языкового единства.

Действительно, ни один из индоевропейских языков не обладает местоименными прилагательными, подобными тем, которые существуют в славянском и балтийском. Поэтому остается допустить, что они возникли в эпоху более или менее тесной и продолжительной языковой общности славян и балтийцев. Помимо чисто лингвистических данных, эта гипотеза потверждается также археологией, антропологией, этнографией и другими, смежными с языкознанием дисциплинами.

25) Vezi lucrările celui de-al IV-lea Congres Internaţional al Slaviştilor.
26) Vezi cercetările efectuate în această direcţie de Jan Czekanowski.

UN CHAPITRE DE L'HISTOIRE DES ANCIENS RAPPORTS LINGUISTIQUES DU SLAVE ET DU BALTIQUE: L'ÉPOQUE DE FORMATION DES ADJECTIFS ARTICULÉS

Résumé

Dans cette étude on met en discussion une des innovations morphologiques communes au balto-slave, innovation produite après la scission de l'unité linguistique indo-européenne, a savoir la genèse des adjectifs pronominaux (appelés aussi adjectifs articulés, conjoints, définis, longs ou pleins). Sur ce problème les auteurs ont émis deux sortes d'hypothèses. Ainsi, quelques linguistes (par exemple, A. Meillet, E. Fraenkel, B. Rosenkranz, A. Erhart et Z. Zinkevicius) soutiennent que les adjectifs articulés seraient, en slave et baltique, le résultat d'une évolution autonome, à laquelle il faut ajouter un développemenet parallèle. Les savants cités ci-dessus ont touché de prouver que pour les adjectifs conjoints du balto-slave on peut trouver des analogies dans les autres langues indo-européennes (en hittite, indo-iranien existeraient, à leur avis, des faits semblables). Par contre, K. Brugmann, A. Chakhmatoff, O. Hujer, J. Endzelin, J. Otrebski et P. Trost invoquent des arguments en faveur de l'apparition de cette catégorie de mots dans une période d'unité linguistique balto-slave, période qui doit être placée entre l'indo-européen primaire et le slave (ou baltique) commun.

En étudiant les données grammaticales l'auteur du présent article est tenté lui-même d'expliquer l'origine des adjectifs conjoints du balto-slave comme conséquence d'une époque d'unité linguistique, plus ou moins étroite, de ces tribus indo-européennes.

C'est un fait établi qu'aucune des langues indo-européennes (anciennes ou modernes) ne possède pas des adjectifs définis semblables à ceux du slave ou du baltique. Seulement le védique, l'avestique, le vieux-perse, le dialecte homérique et les idiomes iraniens actuels emploient le pronom i.-e. *-yo* (fem. *ya*) avec une fonction similaire à des adjectifs longs du balto-slave. Pourtant il y a une différence trappante entre les langues mentionnées et le balto-slave. Par exemple, en Rigvède (II, 32, 8) *yā* „quelle" précède toujours le nom; en avestique, ou ces constructions sont beaucoup plus nombreuses, le pronom n'est pas adjoint à l'adjectif, mais placé avant celui-ci. Mais, on sait, qu'en slave et en baltique le pronom se trouve non pas devant le substantif, mais après l'adjectif nominal, avec lequel il forme un seul mot et s'accorde en genre, nombre et cas. Par conséquent, seulement le matériel linguistique initial, hérité de l'indo-européen, est commun. Cependant, il faut observer qu'en balto-slave on rencontre des innovations qui ont comme point de départ un fonds (ou bien des éléments) de l'indo-européen primitif.

A côté des autres innovations caracterisiques aux langues baltiques et slaves (en morphologie, phonétique, vocabulaire et syntaxe), les adjectifs pronominaux constituent eux-aussi un argument de plus qui plède pour l'existence d'une période de comnunauté balto-slave.

PROBLEMA EXISTENŢEI ASPECTULUI VERBAL ÎN LIMBA ROMÎNĂ

DE

A. ZACORDONEŢ

Fără a considera prezenţa aspectului verbal în limba romînă ca un fapt incontestabil, ca un fenomen vizibil şi bine conturat sub raportul gramatical, lucrarea de faţă constituie numai o încercare de a sonda terenul limbii romîne, pentru a găsi, dacă nu forme de aspect veritabile în sensul aspectului verbal slav, cel puţin elemente sporadice şi întîmplătoare, care să semene, într-un fel sau altul, cu ceea ce se înţelege prin această categorie gramaticală. Dacă totuşi investigaţiile mele nu vor reuşi să descopere sau să identifice în limba noastră asemenea rudimente de aspect, contribuţia lucrării ar consta în faptul de a fi relevat procedeele gramaticale sau de alt ordin la care recurge limba romînă pentru a compensa inexistenţa totală sau parţială a aspectului verbal.

Inexistenţa formală a unei categorii gramaticale într-o limbă face ca înţelegerea acestei categorii, care există în alte limbi să fie foarte dificilă. Este cazul aspectului verbal, care a dispărut sau n-a existat niciodată în limba romînă. Sau dacă există sporadic, el nu are o rubrică a lui proprie în conştiinţa vorbitorilor romîni, aşa cum are de pildă categoria numărului, a cazului, a genului, a timpului etc.

În definiţiile care se dau de obicei aspectelor verbale ruseşti nu se pomeneşte un lucru care mi se pare esenţial pentru aspect Este vorba de acea particularitate a verbului rusesc, care s-ar putea numi sincronizarea ideii de timp şi a ideii de calitate şi care în ordinea gramaticală se realizează prin prezenţa în corpul aceleiaşi forme verbale a două elemente morfologice, unul din ele (un sufix, o desinenţă) marcînd timpul acţiunii, celălalt (un sufix, un prefix sau o desinenţă nulă) marcînd calitatea sau caracterul acţiunii. Pe plan psihologic, aspectul verbal ar fi aşadar o manieră particulară de a observa şi de a aprecia acţiunile verbale constînd în înclinaţia consecventă a subiectului vorbitor de a indica concomitent, printr-un singur cuvînt, atît data acţiunii cît şi imaginea ei. Cu alte cuvinte, în clipa în care vorbitorul indică momentul producerii acţiunii, peste această indicaţie abstractă se suprapune (şi o trece pe planul al doilea) calificarea acţiunii dintr-un anumit punct de vedere, calificare impusă de caracterul însuşi al ac-

ţiunii, adică de diversele aspecte posibile ale ei (durata, viteza, frecvenţa, rezultatul etc.).

O consecinţă morfologică importantă a acestei particularităţi este scindarea verbului rusesc în două infinitive. Aproape fiecărui verb romînesc îi corespund în limba rusă două verbe cu aceeaşi temă (de ex. a întîlni = встретить—встречать; a traduce = перевести—переводить; a povesti = рассказать — рассказывать). Ceea ce mai rezultă de aici este faptul că aceeaşi formă verbală rusească are o valoare sau alta după cum a fost derivată de la un infinitiv sau de la celălalt, de ex. forma de prezent встречаю (de la встречать) = întîlnesc; встречу (de la встретить) = voi întîlni.

Nimic similar nu găsim în limba romînă şi nici în celelalte limbi romanice. Din această cauză existenţa aspectului verbal în aceste limbi este în general contestată. Această părere este împărtăşită de majoritatea lingviştilor romîni.

Teza care contestă existenţa aspectului verbal în limba romînă (şi în alte limbi cu un sistem identic) este valabilă numai pentru aspectul perfectiv, care lipseşte formal în limbile romanice. În ceea ce priveşte aspectul imperfectiv, existenţa lui nu poate fi tăgăduită, căci unicul infinitiv al limbii noastre exprimă în primul rînd aspectul imperfectiv. După cum se ştie, funcţia cea mai de seamă a aspectului perfectiv este aceea de a indica limitele acţiunii sau rezultatul ei. Acest aspect exclude prin definiţie ideea de durată sau de repetiţie, marcînd acţiuni efectuate o singură dată. Aspectul imperfectiv, dimpotrivă, indică o acţiune în curs de desfăşurare, constatînd procesul însuşi al acţiunii, fără să conţină nici o precizare cu privire la limitele sau rezultatul ei.

Evocarea unei acţiuni care este în curs de desfăşurare, nestingherită de nici o limită, în principiu putînd dura la infinit, este conţinutul cel mai obişnuit al aspectului imperfectiv, este semnificaţia lui cea mai firească, „norma lui gramaticală". Aspectul imperfectiv indică deci o acţiune sau stare necalificată. Este un aspect „neutru", cum îl defineşte Vinogradov (Русский язык. M. 1947, p. 498), constituind baza sau punctul de plecare al tuturor relaţiilor de aspect.

Dacă acceptăm acest punct de vedere (împărtăşit de lingvişti ca Şahmatov şi Vinogradov) şi încercăm să identificăm aspectul verbal al verbului romînesc, constatăm că infinitivul romînesc aparţine totdeauna sau aproape totdeauna aspectului imperfectiv, fiindcă verbul nostru exprimă de obicei o acţiune care se află în curs de desfăşurare, care durează, fără să conţină nici o altă indicaţie, adică o acţiune „necalificată", după terminologia lui Şahmatov. Cărui aspect aparţine de pildă un verb romînesc ca *a scrie?* Fără îndoială aspectului imperfectiv, căci *a scrie* înseamnă a scrie continuu, şi azi, şi mîine, oricînd, adică tot ceea ce exprimă în esenţă verbul rusesc писать. La fel se poate spune despre orice alt verb romînesc: *a arde, a strica, a bea, a citi, a merge, a şedea, a cînta* şi altele. Poate nu este întîmplător faptul că în dicţionarele romîno-ruse verbele romîneşti sînt traduse totdeauna cu dubletul rusesc de aspect imperfectiv şi niciodată cu dubletul perfectiv Astfel în dicţionarul romîn-rus al lui B. A. Andrianov şi D. E. Mihalci (Румынско-русский словарь, Москва, 1953) nişte verbe

romînești ca: *a citi, a învăța, a încălzi, a traversa, a cădea, a spăla* se traduc prin verbele rusești: читать, учить, греть, переходить, падать, мыть și nu prin прочитать, выучить, согреть, перейти, упасть вымыть dubletele lor de aspect perfectiv. La fel stau lucrurile în orice altă limbă. Astfel verbele din limba germană, cu mici excepții, se traduc în limba rusă de asemenea cu aspectul imperfectiv. În dicționarul german-rus al prof. I. V Rahmanov (Немецко-русский словарь. М. 1956) verbul *schlagen* e tradus cu ударять și nu cu ударить; *freilassen* e tradus prin выпускать și nu prin выпустить; pentru *umwerfen* e indicat опрокидывать și nu опрокинуть. Pentru limba franceză aceeași situație. În dicționarul francez-rus alcătuit de K. A. Ganșina (Французско-русский словарь, М. 1946) *recevoir* a fost tradus prin получать și nu prin получить; *detruire* e redat prin разрушать și nu prin разрушить; *rebuter* este echivalat prin отталкивать și nu prin оттолкнуть; în sfîrșit, în dreptul lui *fermer* este dat imperfectivul закрывать și nu dubletul de aspect opus al acestuia закрыть.

Ceea ce lipsește, prin urmare, în limba romînă este aspectul perfectiv, adică acel aspect care conține precizări de tot felul privitoare la acțiunea verbului. Nuanțele acestui aspect (ca și de altfel ale aspectului imperfectiv) limba romînă le redă prin unicul ei infinitiv și prin numeroasele ei timpuri.

Aptitudinea verbului romînesc de a marca cu ajutorul timpurilor sale sau prin alte mijloace aspectul verbal, a fost semnalată în unele gramatici romînești. Dacă însă autorii acestor gramatici n-au stăruit mai mult asupra acestui fenomen, adică n-au încercat o descriere a lui mai amănunțită, rezerva lor se explică prin faptul că ei nu-l analizează de pe poziția unei limbi care are aspect verbal, cum ar fi, de exemplu, limba rusă. Privind însă fenomenul în discuție prin prisma limbii ruse, constatam ușor că orice formă a verbului romînesc conține implicit cutare sau cutare aspect sau nuanța de aspect, după cum orice formă verbală rusească marchează, prin intermediul aspectului, cutare timp sau mai exact cutare nuanță de timp.

Totuși, ca să nu fiu înțeles greșit, trebuie să precizez că nu este vorba aici de un paralelism desăvîrșit cu simpla inversare a celor două categorii gramaticale: timpul și aspectul. Spre deosebire de verbul romînesc, care nu are deloc forme de aspect, ci numai forme de timp, verbul rusesc, alături de forme de aspect, care constituie un mecanism morfologic foarte complicat și subtil, mai are și forme de timp. În orice caz el are cele trei timpuri principale și aș spune absolut necesare în orice limbă: prezentul, trecutul și viitorul. Ceea ce îi lipsește verbului rusesc sînt *nuanțele* de timp. Pe acestea el le indică, cum am mai spus, cu ajutorul aspectului și foarte des cu ajutorul contextului. Lucrurile se petrec cam în felul următor. În limba rusă există, de pildă, un singur timp trecut, perfectul în —л. Acest trecut unic cumulează toate nuanțele de trecut existente în limba romînă și în alte limbi: a) *imperfectul: el citea mult* =он много читал; b) *perfectul compus: el a citit proza lui Eminescu* = он читал прозу Еминеску; c) *perfectul simplu: Ai venit iar la belete, ai? urlă bătrîna* (Caragiale) = За билетами за своими пришел, а? зарычала старуха; d) *mai-mult-ca-perfectul: Au*

sosit . . . Nenorocire! . . . Inspectorul trecuse pe la secție adineaori; cercetase la secret, notase ceva, foarte supărat, în portofel, și liberase pe cele trei femei . . . (Caragiale, *Două loturi*). Iată traducerea rusească: Приехали в участок... Какое несчастье! инспектор уже побывал в участке, обследовал секретную, что-то записал и освободил женщин...

Un alt exemplu din același autor și din aceeași operă: *De cu seară venise un prieten de la minister și lăsase o scrisoare* = Еще с вечера заходил сослуживец из министерства и оставил письмо.

Pentru a reda nuanța specifică și foarte expresivă a mai-mult-ca-perfectului romînesc limba rusă recurge, cum se poate vedea din exemplele de mai sus, la adverbe de timp (уже, еще).

Ceea ce caracterizează verbul romînesc este lipsa totală a formelor de aspect, adică absența unor elemente morfologice (sufixe, prefixe) afectate categoriei aspectului. Nu există în limba romînă forme speciale pentru cele două aspecte principale, cum există în limba rusă forme speciale pentru cele trei timpuri principale. Prin urmare, timpurile romînești singure, fără alte elemente gramaticale decît desinențele respective ale categoriei timpului, sînt menite să marcheze toate nuanțele de aspect existente în limba rusă.

Cum se achită de această sarcină verbul romînesc?

În rîndurile care urmează, voi încerca să examinez sumar sub acest raport (adică sub raportul aspectului verbal) cîteva dintre timpurile romînești, pentru a scoate în evidență în ce măsură ele sînt capabile să exprime singure sau cu ajutorul contextului diversele nuanțe ale aspectului verbal pe care le întîlnim în limba rusă.

Nuanța cea mai obișnuită a aspectului imperfectiv indică o acțiune necalificată, o acțiune asupra căreia nu se face nici un comentar, ni se comunică numai desfășurarea ei.

Această funcție generală a aspectului imperfectiv poate fi exprimată, în proporții diferite, de orice timp romînesc. Se pare însă că cele mai indicate sînt toate formele de prezent, viitorul I și imperfectul.

Exemple pentru prezent:

Zibal șade de mult pe pragul care dă în gang și ascultă (Caragiale, *O făclie de paști*).

Cezar Priboeanu stă la masă. . . și scrie. . . articole de fond (Vlahuță).

Pentru viitor: *Mîine voi lucra acasă* = Завтра я буду работать дома.

Pentru imperfect: *El ocupa o funcție destul de înaltă, trecea drept om cu experiență și îndemînatic în afaceri* = Он занимал довольно важное место, слыл человеком знающим и дельным (Тургенев).

În toate aceste exemple avem o simplă anunțare a desfășurării acțiunii, fie că ea coincide cu momentul vorbirii, e transpusă în viitor sau e raportată la trecut. Orice alte indicații lipsesc.

Aceeași nuanță de imperfectiv necalificat sau neutralizat apare uneori și la perfectul compus sau la perfectul simplu, care aparțin oarecum prin definiție aspectului perfectiv, cum se vede de altfel și din numele lor.

Iată cîteva exemple în acest sens:

Am învățat cu el în școala primară (Vlahuță)

Ei au mers prin pădure.

Am călătorit cu vaporul.

El a lucrat la redacție.

Verbele din aceste exemple nu se pot traduce altfel în limba rusă decît prin aspectul imperfectiv:

am învățat = я учился

ei au mers = они шли

am călătorit = я путешествовал

el a lucrat = он работал

De aici nu rezultă însă că ar putea sa existe în mod normal o sinonimie gramaticală între imperfect și perfectul compus (sau simplu). Imperfectul nu apare aproape niciodată necalificat în accepția cea mai adevărată a cuvîntului, adică despuiat complet de ideea de aspect, ca perfectul compus. Dacă toate celelalte nuanțe ale aspectului imperfectiv pot lipsi din conținutul imperfectului, indicația, fie chiar cea mai discretă, asupra neterminării acțiunii nu e absentă niciodată. Dau exemple în acest sens: *Pe cărarea sub coastă Loveț pădurarul urca încet cu torba goală și cu pușca în spinare. Un cuc nerod cînta aproape, între frasinii de pe culme; altul îi răspundea din vale* (Topîrceanu). Verbele din acest citat spicuit din Topîrceanu notează acțiuni neterminate (eventual iterative).

Afară de funcțiile relevate mai sus, aspectul imperfectiv mai poate indica repetiția și în acest caz el se numește aspect iterativ. Timpul romînesc care poate să marcheze în gradul cel mai înalt acest caz particular al aspectului imperfectiv, este de asemenea imperfectul, deși sînt apte, într-o măsură mai mică evident, să exprime acest aspect și alte timpuri romînești (prezentul, viitorul etc.).

Iată un exemplu din Vlahuță: *Tata îmi cumpărase un căluț de la circ. Mă duceam la școală călare, îmbrăcat ca o păpușă... În urma mea, soldatul îmi purta ghiozdanul cu cărți. . De la școală mă întorceam iar călare. Băieții mergeau grămadă împrejurul meu. Vorbeau încet, mi-admirau calul, șeaua, hainele, părul...* (Vlahuță)

Un exemplu pentru prezentul iterativ: *Dimineața, el se scoală la ora șase, se spală, se îmbracă, mănîncă și pleacă grăbit la serviciu.*

În seria timpurilor romînești imperfectul aparține prin excelență aspectului imperfectiv și în această calitate marchează o acțiune continuă, care se desfășoară în trecut și se asociază de obicei cu o altă acțiune trecută (anterioară, posterioară sau concomitentă). Foarte des se asociază cu perfectul compus, perfectul simplu și mai-mult-ca-perfectul:

În timp ce Ermolai cocea niște cartofi în spuză, am putut să ațipesc = Пока Ермолай жарил в золе картофель, я успел задремать (Тургенев).

Tot așa de frecventă este asocierea imperfectului cu mai-mult-ca-perfectul: *Copilul se deșteptase. Privea serios în gol, avea ochii albaștri și gropițe-n obraz.* (Vlahuță). *Pe la șapte jumătate d. Popescu era acasă. Consoarta sa nu dormise toată noaptea de grijă* (Caragiale). *Vînătorul o privea cu uimire. Pînă atunci, pușca lui nu dăduse greș.* (Topîrceanu).

Este posibilă, de asemenea, deși mai rară, asocierea imperfectului cu perfectul simplu ca în acest exemplu spicuit tot din Vlahuță: *Dar, într-o dimineață, tocmai cînd se gătea să iasă, o birjă se opri la poartă.*

Dacă traducem aceste exemple în limba rusă, obținem cam aceeași asociere de aspecte și de timpuri. Pentru ilustrare traducem primul exemplu:

Мальчик проснулся. Он смотрел серьёзно в пространство; глаза были у него голубые, на щеках были ямочки.

Ca timp absolut, adică neasociat cu alte timpuri, imperfectul romînesc se utilizează cel mai des pentru evocarea evenimentelor sau în descrieri: *Ningea într-una, s-acopereau cărările, zăpada creștea mereu, copacii, casele, toate se înnecau într-o imensitate albă, neclintită, tristă.* (Vlahuță).

În toate exemplele anterioare, imperfectul exprima aspectul durativ, nuanța cea mai frecventă a aspectului imperfectiv.

Imperfectul romînesc poate exprima însă și aspectul perfectiv, stînd în acest caz în locul perfectului compus, ca în următorul exemplu spicuit din Tudor Vianu: *Dar în anul 1936, în anul morții scriitorului, apărea a 62-a ediție, iar tirajul atingea două milioane de exemplare.*

În loc de *apărea* și *atingea* ar putea sta și perfectul compus *(a apărut. . . a atins).*

Celelalte timpuri trecute (perfectul compus, perfectul simplu și mai-mult-ca-perfectul) pot exprima în egală măsură toate nuanțele cunoscute ale aspectului perfectiv (acțiuni terminate, rezultatul acțiunii, momentul inițial sau cel final al acțiunii, acțiuni momentane etc.). Afară de unele deosebiri de ordin semantic, între aceste timpuri mai există și o deosebire de ordin cronologic, în sensul că mai-mult-ca-perfectul marchează totdeauna o acțiune anterioară în raport cu acțiunile trecute exprimate fie prin perfectul compus, fie prin perfectul simplu: *După ce rătăcise atîta vreme prin mahalale, ajunse în sfîrșit în maidanul din strada Emancipării* (Caragiale). *Radu amețise de bucurie. Citi fiecare vorbă de mai multe ori, se așeză la masă, ochii lui căzură distruși pe o scrisoare deschisă, la care nu răspunsese* (Vlahuță).

Perfectul compus și mai-mult-ca-perfectul exprimă de obicei o acțiune terminată în trecut sau rezultatul acțiunii, adică nuanța cea mai obișnuită a aspectului perfectiv.

Pentru aspectul semelfactiv sau momentan este preferat în limba noastră perfectul simplu, care prin valoarea lui semantică și prin rezonanța lui fonetică este foarte potrivit a reda acest caz particular al aspectului perfectiv: *Și tresări cătînd serios la mine. Ochii i se făcură mai mari și fața mai albă* (Vlahuță). Versiunea rusească ar utiliza aici tot un verb de aspect semelfactiv: Он вздрогнул и посмотрев на меня, открыл широко глаза; лицо его побледнело. *Deodată izbucni o detunătură în tăcerea nopții* (A. Vlahuță) = Вдруг раздался выстрел в ночной тишине.

Caracterul brusc sau momentan al acțiunii este subliniat mai puternic atunci cînd perfectul simplu este ajutat de însuși conținutul lexical al verbului. Mă refer la verbe ca *a izbucni, a țîșni, a tresări*, a *se repezi* și altele, a căror acțiune se pretează a fi redusă la limitele unei clipe.

Dar marcarea aspectului momentan sau semelfactiv nu este în limba romînă un privilegiu exclusiv al perfectului simplu. Orice timp romînesc este capabil mai mult sau mai puțin să exprime o acțiune bruscă. Celelalte timpuri însă sînt ajutate de obicei în această direcție de diverse elemente lexicale accesorii.

Astfel, Creangă se servește curent pentru sugerarea acestei nuanțe de aspect de diverse perifraze la baza cărora stă perfectul simplu: *Flăcăii ceilalți pe dată s-au făcut nevăzuți. . .*

Un procedeu identic ni-l oferă acest exemplu din Caragiale, în care ca element principal al perifrazei apare prezentul: *S-apleacă — o ridică — o privește lung — dă un țipăt.*

Printre numeroasele procedee la care apelează limba romînă pentru a marca acțiuni momentane, semnalăm un procedeu care apare des la Creangă și care ne amintește foarte mult de un procedeu asemănător rusesc.

În limba rusă acțiunile fizice foarte repezi sau ultramomentane, cum le numesc unii lingviști sovietici, sînt exprimate uneori cu verbe interjective (sau interjecții verbale) de tipul lui хвать, прыг, щелк, стук, бух, шмыг și altele.

Iată un exemplu din Pușkin: легче тени || Татьяна прыг в другие сени (Евг. Онегин) (Ca umbra de ușoară, Tatiana sări în tindă).

Aceste interjecții se numesc verbale, fiindcă reprezintă radicale pure ale verbelor momentane în —нуть: бац—бацнуть, прыг — прыгнуть, цап — цапнуть, хлоп — хлопнуть etc.

Ceva asemănător întîlnim și în limba noastră. Creangă are o preferință specială pentru asemenea verbe (interjective).

Iată două exemple din acest autor: *Iar el zvîrr' cu o scurtătură în urma noastră. Eu atunci haț! de sumanul moșneagului, să-mi plătească pasărea* (Creangă).

Iată și un exemplu din Caragiale: *Și pînă să n-apuce d. Popescu să salute, măcar, se pomenește fleașc! drept în ochi o strachină cu prune sleite.*

Este o asemănare vizibilă între aceste expresii și verbele interjective rusești.

Cînd cineva cunoaște două limbi nu numai practic, ci și teoretic, indiferent dacă aceste două limbi sînt sau nu înrudite între ele, fără să vrea este ispitit la tot pasul să facă comparații și confruntări privitoare la diversele aspecte gramaticale sau lexicale ale limbilor care îi sînt familiare, în domeniul cărora se mișcă cu oarecare ușurință. Aceste comparații prezintă avantajul că fenomenele fiecărei limbi pot fi examinate din punctul de vedere al celeilalte limbi (eventual al celorlalte limbi, dacă intervin mai multe limbi) și în felul acesta pot fi relevate prin contrast sau prin asemănare unele fapte lingvistice, care n-ar putea fi semnalate deloc sau ar putea fi semnalate mai greu în alte condiții.

Prin această metodă, aplicată cu probitatea științifică necesară, adică dacă se evită afirmații și concluzii pripite, nesprijinite pe realitatea lingvistică, pot beneficia în aceeași măsură ambele limbi, mai exact studiul ambelor limbi.

De aceea, studierea aspectului verbal romînesc poate da rezultate valabile numai atunci cînd se face cu controlul unei limbi care are aspectul verbal ca o categorie gramaticală (cum sînt, de exemplu, limbile slave). Fără acest control, adică fără o confruntare bazată pe cunoașterea temeinică a unei limbi slave, cercetările în această direcție prezintă unele riscuri. Neavînd sentimentul aspectului ca o noțiune gramaticală vie, cercetătorul cel mai serios este expus să facă observații greșite, să interpreteze eronat unele verbe romînești sub raportul aspectului. Iată un exemplu în acest sens.

În numerele 3 și 4 ale revistei «Limba romînă» pe anul 1956 a apărut un studiu intitulat *Predicatul verbal*, semnat de Gh. Nedioglu. În acest stu-

diu, foarte interesant de altfel, verbele din predicatul verbal sînt analizate din trei puncte de vedere: din punctul de vedere al ideii verbale, al modalității, al valorii temporale și al aspectului verbal. Dacă în ceea ce privește conținutul verbal, modalitatea și timpul găsim observații subtile și juste, observațiile privitoare la aspectul verbal nu sînt totdeauna juste. Autorul studiului consideră, de exemplu, că verbul *a veni* este un verb perfectiv prin excelență, motivîndu-și părerea astfel: „*A veni* este însă perfectiv, deoarece arată acțiunea ajunsă la capăt". Observație inexactă. Fiecare verb are în mod logic ambele aspecte (perfectiv și imperfectiv), chiar dacă nu are două infinitive cu aceeași temă ca verbele rusești. O dovadă în acest sens este faptul că în limba rusă există o serie de verbe cu un singur infinitiv, care poate exprima după caz ambele aspecte (de ex. велеть, жениться, казнить, обещать, миновать, атаковать etc.). O altă dovadă rezultă din faptul că verbul *a veni* poate traduce alternativ amîndouă infinitivele verbului rusesc respectiv: *a veni* înseamnă și прийти (perfectiv) și приходить (imperfectiv).

Acest adevăr se poate demonstra însă și prin exemple concrete: *In timp ce venea la mine, i s-a întîmplat un accident* (prin urmare nu mai poate fi vorba de o acțiune ajunsă la capăt).

Este adevărat că unele verbe prin conținutul lor lexical au mai multă aderență cu aspectul perfectiv, după cum alte verbe prin ele însele au mai multă aderență cu aspectul imperfectiv. Aceasta nu implică însă apartenența lor exclusivă unuia sau altuia din cele două aspecte.

Singurul lingvist romîn, care a abordat problema existenței aspectului verbal în limba romînă în cadrul unui articol mai amplu este Gh. Ivănescu (Mélanges linguistiques, *Les temps, l'aspect et la durée de l'action dans les langues indo-européennes, Bucarest 1957*). În acest articol, care impresionează prin bogăția informației, găsim o interpretare nouă și interesantă a categoriei aspectului. Totuși, pe lîngă atîtea observații juste și subtile, semnalăm și cîteva observații (în special asupra aspectului verbal romînesc) pe care nu le putem accepta.

Autorul articolului consideră că unele verbe romînești pot fi numai perfective (de ex. *a urca, a pleca, a ajunge* etc.), ceea ce este evident un punct de vedere greșit. Aspectul unui verb (cel puțin aceasta este situația în limba rusă) nu depinde niciodată de conținutul lexical concret al verbului. Orice noțiune verbală poate fi gîndită în două planuri atît ca o acțiune (sau stare) perfectivă, cît și ca o acțiune imperfectivă. Cum verbul romînesc nu are decît un singur infinitiv (adică o singură temă), acest infinitiv unic este capabil să exprime ambele aspecte. Astfel din punct de vedere al limbii ruse *a adormi* înseamnă și заснуть (perf.) și засыпать (imperf.). Iar prezentul *adorm* nu exprimă (cum crede Gh. Ivănescu) aspectul perfectiv, ci aspectul imperfectiv, fiindcă *adorm* nu poate fi tradus decît prin засыпаю (prezentul rusesc de aspect imperfectiv). Același lucru se poate spune și despre *a pleca*, care înseamnă și уйти (perf.) și уходить (imperf.).

Spre deosebire de Actionsart, care este o categorie lexicală, aspectul verbal este o categorie gramaticală (ca și timpul, numărul, genul), care nu ține seamă de valoarea lexicală a verbului. Fiecare acțiune, fie durativă, fie momentană, poate fi imaginată ca perfectivă sau ca imperfectivă (de ex.

ударить = a lovi o singură dată; ударять = a lovi de mai multe ori; поднять = a urca o singură dată; поднимать = a urca de mai multe ori.

În concluzie, țin să subliniez încă o dată că aspectul verbal în limba romînă există numai ca o categorie psihologică (mai exact are o existență semantică). Exemplele sporadice de aspect verbal marcat formal sau lexical nu probează prezența aspectului verbal Ele nu oferă un sistem gramatical perfect bazat pe sufixe, prefixe și pe alternanțe fonetice. Dar, fără să aibă o expresie morfologică specială, categoria aspectului este exprimată foarte bine cu ajutorul timpurilor. Oricît de abstractă ar fi ideea de timp în ordinea verbului, ea nu poate fi disociată de ideea de aspect (adică de ideea de durată, de limită, de spațiu, de rezultat).

De aceea, considerăm că aspectul verbal nu există și nici nu este necesar în limba romînă, fiindcă seria timpurilor romînești, care se remarcă prin aceeași suplețe și mobilitate ca și aspectul slav, oferă celui ce știe să le valorifice posibilități nelimitate.

К ВОПРОСУ О СУЩЕСТВОВАНИИ ВИДОВ В РУМЫНСКОМ ЯЗЫКЕ

Краткое содержание

Настоящая работа является попыткой раскрыть способы, как грамматические так и лексические, при помощи которых румынский язык компенсирует формальное отсутствие глагольных видов в его строе.

Способность румынского глагола выражать при помощи своих времён или другими способами глагольный вид уже отмечалась в румынских грамматиках. Если же авторы этих грамматик не останавливались более подробно на данном явлении, это объясняется тем, что они не освещали его с точки зрения таких языков как, например, русский, в которых имеются глагольные виды. Но если подойти к этому явлению с точки зрения русского языка, то легко можно убедиться в том, что любая румынская глагольная форма выражает тот или иной вид или тот или иной видовой оттенок, точно также как и любая русская глагольная форма выражает то или иное время или тот или другой временной оттенок.

Исходя из этого положения, автор подвергает исследованию несколько румынских времён с целью выявить в какой мере они способны выражать самостоятельно или при помощи контекста различные оттенки, существующие в русском языке.

В заключении, автор подчеркивает, что глагольный вид существует в румынском языке лишь как психологическая категория. Случайные примеры, формальные или лексические, напоминающие собой вид, далеко не свидетельствуют о наличии видов в этом языке, поскольку они не представляют цельной грамматической системы, основанной на суффиксах, приставках и звуковых чередованиях. Однако, не имея специального морфологического выражения, категория вида, как уже было отмечено, находит себе довольно удачное выражение в временных формах.

В румынском языке нет глагольных видов и они вовсе не являются необходимостью для этого языка. Румынские времена, отличающиеся не меньшей выразительностью, чем славянский вид, дают тому, кто познал все их оттенки, беспредельные возможности.

LE PROBLÈME DE L'ASPECT VERBAL EN ROUMAIN

Résumé

L'article essaie de relever les procédés grammaticaux, ou d'autre ordre, utilisés, par le roumain afin de compenser l'inexistence formelle, dans son système, de l'aspect verbal.

Certaines grammaires roumaines ont déjà souligné la possibilité du verbe roumain de marquer l'aspect verbal par ses formes temporelles ou par d'autres moyens. On n'a pas assez insisté sur ce phénomène, parce qu'on a négligé de prendre en considération des langues, comme le russe par exemple, qui le présentent d'une façon manifeste. On a constaté aisément, en considérant l'aspect à travers le russe, que chaque forme verbale roumaine implique une nuance de l'aspect, tout comme, dans le russe, les valeurs temporelles sont specifiées à l'aide de l'aspect.

L'auteur examine quelques paradigmes temporels roumains afin de relever la mesure dans laquelle ils sont capables d'exprimer, par eux-mêmes ou par le contexte, les nuances de l'aspect verbal russe.

La conclusion précise que, dans le roumain, l'aspect verbal n'est qu'une catégorie psychologique (pour mieux dire, son existence est purement sémantique). Les exemples assez rares d'aspect verbal marqué formellement ou par des moyens lexicaux ne prouvent pas son existence en roumain ; ils ne se constituent pas dans un système grammatical à suffixes, préfixes et alternances phonétiques. Mais, si la catégorie de l'aspect n'a pas une expression morphologique spéciale, elle est en échange clairement exprimée par les formes temporelles.

L'étude finit par l'observation que l'aspect verbal n'existe pas et il n'est même pas nécessaire en roumain. Les paradigmes temporels, qui se distinguent par la même souplesse et mobilité que l'aspect slave, offrent en ce sens des possibilités sans limites.

CRONICA ANONIMĂ RACOVIŢEANĂ
sau
LETOPISEŢUL ŢĂRII MOLDOVEI DINTRE ANII 1661—1729

DE

I. LĂUDAT

Continuatorul cronicii lui Miron Costin este Ion Neculce. El a dus mai departe povestirea evenimentelor istorice din Moldova în acelaşi spirit ca şi predecesorii săi Grigore Ureche şi Miron Costin. Neculce, însă, şi-a scris cronica tîrziu, în ultimii zece ani ai vieţii sale, deci, după anul 1733. Din predoslovia Letopisetului său aflăm că a folosit ca material documentar pînă la domnia lui Duca Vodă letopiseţele interne. Aceste letopiseţe folosite de Neculce în cronica sa nu sînt scrise în spiritul letopiseţelor lui Gr. Ureche şi Miron Costin, autorii lor fiind oameni cu mai puţină cultură şi aparţinînd altei categorii sociale decît aceea a marilor boieri din rîndul cărora făceau parte Ureche şi Costin. Cu toate acestea, ei au făcut o operă valoroasă, oprindu-se adesea cu mai mult interes asupra stărilor sociale ale vremii, avînd în unghiul lor de povestitori categorii sociale mai variate.

Dintre letopiseţele din această categorie, trei au reţinut atenţia, în mod special, istoricilor culturii feudale romîneşti.

a) Letopiseţul care povesteşte evenimentele dintre 1661 şi 1711 atribuit greşit, integral, lui N. Costin. În realitate, este vorba de letopiseţul unui anonim, care descrie evenimentele din istoria Moldovei dintre anii 1661 şi 1709 scris în 1712 şi Letopiseţul lui N. Costin care povesteşte domniile lui N. Mavrocordat şi Dimitrie Cantemir dintre anii 1709—1711.

b) Cronica lui Amiras care povesteşte evenimentele istorice din Moldova dintre anii 1661 şi 1733, adică, de la Dabija Vodă pînă la domnia lui Gr. Ghica, inclusiv [1]).

c) Alt Letopiseţ, de care s-a ocupat în mod special Sbiera [2]) şi Giurescu [3]) povesteşte evenimentele dintre anii 1661 şi 1729, adică de la dom-

---

1) Acest letopiseţ este atribuit de M. Kogălniceanu lui Alexandru Amiras. În privinţa domniei lui Gr. Ghica acesta a domnit de la octombrie 1726 pînă la 16 aprilie 1733. Letopiseţul descrie domnia acestuia, oprindu-se la anul 1729, din cauza morţii autorului.

2) I. G. Sbiera, *Mişcări culturale şi literare la romînii din stînga Dunării în răstimpul de la 1504—1714*, Cernăuţi, 1897, p. 177 *(Cronica Racoviţeană*, s. N. Mustea).

3) C. Giurescu, *Letopiseţul ţării Moldovei de la Istrate Dabija pînă la domnia a doua a lui Antioh Cantemir* (1661—1705). Buc. 1913 p. 1 şi p. 28 şi următoarele *(Cronica Racoviţeană* atribuită lui N. Mustea).

nia lui Dabija Vodă și pînă la a treia domnie a lui Mihai Racoviță Vodă [4]).

Manuscrisele letopisețului.

Cronica aceasta a fost păstrată în două manuscrise, aparținînd *unul* lui Mihail Kogălniceanu reprodus în volumul al III-lea al Letopisețelor . . 1846 (p. 5—82) și apoi în Cronicile. . . tomul al III-lea (p. 1—73), procurat de la profesorul I. Albineț din Iași și *altul* lui N. Bălcescu publicat în *Magazin istoric pentru Dacia*, vol. III, 1846 (p. 3—94 și 331—371). Ambele manuscrise sînt astăzi pierdute, iar vreun altul nou nu s-a mai aflat pînă acum. Cele două ediții înlocuiesc astfel manuscrisele după care au fost făcute. Între ele există, însă, următoarele deosebiri :

1. În ediția Kogălniceanu cronica merge pînă în primii ani ai domniei lui Grigore Ghica (1729) [5]), iar în ediția din *Magazin*. . . ea se termină la începutul domniei a treia a lui Mihai Racoviță (1717), restul pînă la 1729 constituind o lacună [6]).

2. Versiunea din *Magazin*. . . atît cît este reprodusă, reprezintă un manuscris unitar, pe cînd cea a lui Kogălniceanu (*Letopisețele*. . . vol. III) povestirea perioadei 1678—1704 (de la domnia a treia a lui Duca Vodă pînă la începutul domniei lui Mihai Racoviță) este deosebită de restul cronicii, semn că povestirea acestei perioade reprezintă un fragment, dintr-o cronică străină, introdus aici în locul părții autentice păstrată în manuscrisul Bălcescu [7]).

3. A treia deosebire o constituie faptul că în versiunea Bălcescu este adăugată o interpolare referitoare la ,,bătrînețe" și ,,respectul datorat bătrînilor", alcătuită după diferiți autori. Interpolarea se găsește la sfîrșitul primei domnii a lui Dumitrașcu Cantacuzino.

În afară de aceasta mai sînt cinci note marginale : două citate din Fericitul Augustin, unul din Plutarh, o cugetare asupra stricătorilor de obiceiuri și o știre istorică [8]). Versiunea din *Magazinul istoric pentru Dacia*, a lui Bălcescu, trebuie preferată celei a lui Kogălniceanu publicată în *Letopisețele*. . . III.

Autorul cronicii.

Publicînd acest letopiseț, M. Kogălniceanu l-a atribuit lui N. Mustea, deoarece pe o pagină de la începutul manuscrisului se afla următoarea însemnare : ,,acest letopiseț *este scris* de mine Neculai Mustea" [9]).

---

4) M. Kogălniceanu, *Letopisețele*. . . vol. III, p. 1—95. Domniile lui M. Racoviță : I : sept. 1703—23 febr. 1705 ; a II-a : 31 iulie 1707—28 oct. 1709 ; a III-a 5 ian. 1716—oct. 1726.

5) Grigore Ghica a domnit de la oct. 1726 pînă la 16 aprilie 1733.

6) Mihai Racoviță, în a treia domnie a domnit de la 5 ian. 1716 — oct. 1726. Vezi și I. G. Sbiera, *Mișcări culturale*... p 178 și C. Giurescu, *Letopisețul țării Moldovei 1661—1705*, p. 28—29.

7) C. Giurescu, *op. cit.*, p. 29—30

8) C. Giurescu, *op. cit.*, p. 32.

9) M. Kogălniceanu, *Letopisețele*... t. III, p. 1—73.

Tot lui N. Mustea l-a atribuit: N. Bălcescu [10]), N. Iorga [11]) şi alţi istorici literari. Acesta nu este, însă, decît copistul letopisețului. Este drept că N. Bălcescu relatează că în cuprinsul letopisețului se găsește de două ori semnătura autorului cronicii, dar ea nu a putut fi descifrată.

C. Giurescu în introducerea la Letopisețul admiratorului Buhuş [12]) arată că această cronică cuprinde, de fapt, două părţi distincte. Prima parte a letopisețului descrie evenimentele de la domnia lui Dabija Vodă pînă la prima domnie a lui Mihai Racoviţă. Această parte este scrisă de un anonim căruia îi spune „admiratorul anonim al lui Buhuş". A doua parte, începînd cu prima domnie a lui Mihai Racoviţă şi sfîrşind cu a treia domnie a acestuia este scrisă de un om de casă al domnitorului Racoviţă (sept. 1703 pînă la sfîrşitul domniei lui M. Racoviţă în oct. 1726). De fapt, cronica merge mai departe, povestind şi cîţiva ani din domnia lui Grigore Ghica.

Aceasta formează ultimul capitol al cărţii, povestit sumar şi incomplet. În prima parte a letopisețului, autorul anonim nu arată preferinţă pentru nici un domnitor. În schimb, observăm că este urmărit de aproape unul dintre marii boieri ai vremii. Este vorba de hatmanul Alexandru Buhuş. I se scot în evidenţă faptele acestuia, chiar dacă unele sînt mai puţin însemnate. Este urmărit atît pe linia faptelor de arme, cît şi pe linia morală, făcînd din el, un adevărat erou de povestire. Autorul acestei părţi nu ne este, însă, cunoscut. El este, însă, un admirator al hatmanului Buhuş. Aceasta se vede din felul cum este prezentat hatmanul în paginile cronicii. Vom urmări nararea cîtorva episoade spre a se justifica afirmaţiile de mai sus.

Astfel, în timpul domniei a doua a lui Duca Vodă se menţionează un succes de arme al hatmanului împotriva Hînceştilor răsculaţi, pe care-i bate la Epureni. Faptele s-au petrecut în vremea domniei a doua a lui Duca Vodă. Acesta se înconjurase în marile dregătorii de grecii cămătari care-l finanţaseră pentru a plăti tronul la Constantinopol. Boierimea autohtonă se simţea uzurpată în drepturile ei. Atunci, Hîncul medelnicerul şi Durac sărdarul organizează o răscoală împotriva grecilor şi implicit împotriva domnitorului. Aceştia intră în Iaşi şi încep „să jăcuiască casele boiereşti şi dughenile neguţătoreşti, prinzînd pe greci şi omorîndu-i pe cîţi i-au găsit". Ducă Vodă a cerut sprijinul tătarilor, pe care i-a trimis sub comanda lui Alexandru Buhuş spre Iaşi. La Epureni ei întîlnesc oastea Hînceştilor, o bat şi iau mulţi robi din partea acestora împreună cu căpetenii de ale lor, pe care Duca Vodă i-a spînzurat [13]).

Peste cîţiva ani, în timpul domniei lui Dumitraşcu Vodă Cantacuzino, anonimul cronicar menţionează alte fapte de arme ale lui Alexandru Buhuş, care-l umplu de glorie. Trimis de Dumitraşcu Vodă Cantacuzino să scoată pe

10) N. Bălcescu, *Magazinu istoricu pentru Dacia*, 3 (1846), 3—94, 331—371. N. Bălcescu afirmă că manuscrisul publicat de el este chiar originalul letopisețului şi că numele cronicarului se află subscris în el în două locuri, în note, dar atît de încurcat, încît nu se poate dezlega. Tot Bălcescu afirmă că autorul însuşi mărturiseşte în note că el a compus cronica după poveţele mai multor oameni aleşi de la Istratie Dabija pînă la începutul întîiei domnii a lui Mihai Racoviţă, iar de acolo pînă la 1730 a scris din ştiinţa sa proprie. (*Magazin istoric*... t. 3, p. 3 şi p. 371 nota).

11) N. Iorga, *Istoria literaturii romîne din secolul al XVIII*, Buc., 1901, I, 218—135.

12) C. Giurescu, *Letopisețul ţării Moldovei de la Istratie Dabija pînă la domnia a doua a lui Antioh Cantemir* (1661—1705), Buc. 1913. Introducere p. 28—39.

13) C. Giurescu, *op. cit.*, p. 58.

nemții care se stabiliseră în cetățile de sub munte: Cetatea Neamțului, Suceava, după oarecari peripeții izbutește să se întoarcă victorios la Iași [14]).

Domnitorul „cu cinste l-au primit, i-au făcut alai cu toți slujitorii curții, cu doba, cu surle, ca unui hatman vestit de izbînde“ [15]).

Ambele informații în legătură cu hatmanul Buhuș nu ar fi intrat în economia cronicii dacă ele nu ar fi fost urmărite de cineva foarte apropiat de viteazul hatman.

Și turcii îi dau o deosebită considerație, ne încredințează cronicarul anonim al acestei părți, relatîndu-ne faptul că atunci cînd fusese înlocuit din hătmănie de Antonie Vodă Ruset prin boierul Gavriliță, Halil pașa cere domnitorului să-l readucă pe Buhuș în hătmănie. Aceasta se petrece în timpul expediției din 1676, cînd Antonie Vodă Ruset este obligat de Halil pașa să-l însoțească în expediția Cehrinului. În timpul acestei campanii, Buhuș obține o strălucită victorie împotriva unei oști de cazaci care hărțuiau pe turci și nimeni nu-i putea împiedica. Buhuș îi lovește cu dibăcie, îi ia prizonieri și-i duce lui Halil pașa „pentru care au și mai dobîndit cinste și nume bun la pașa, poruncind lui Antonie Vodă Ruset să-l pună hatman și să nu afle că-l mai schimbă“ [16]). Narîndu-se în cronică sfîrșitul domniei a treia a lui Duca Vodă, se urmăresc de asemenea raporturile acestuia cu domnitorul, subliniindu-se contribuția hatmanului la descoperirea unui complot împotriva domnitorului, salvîndu-i în felul acesta viața [17]), precum și străduința lui Buhuș de a-l salva pe domnitor din mîinile podghiazului polonez care l-a prins și l-a dus în Polonia unde și-a sfîrșit zilele.

După ce hatmanul dispare din sfera istoriei Moldovei prin trecerea sa în Țara Romînească, mai aflăm încă unele lucruri despre el. Cînd află că boierii moldoveni sînt în pericol, el le trimite vorbă să treacă în Țara Romînească unde li se acordă sprijin de către Șerban Cantacuzino [18]).

Din faptul că nu se relatează în întregime viața hatmanului Buhuș, precum și din faptul că unele fapte atribuite acestuia aparțin tradiției, tragem concluzia că această parte a letopisețului nu a fost scrisă din ordinul și sub controlul hatmanului Buhuș, ci este opera unui admirator al lui, care l-a cunoscut de aproape numai în timpul celei de-a treia domnii a lui Duca Vodă [19]).

Autorul părții a doua descrie în amănunțime cele trei domnii ale lui Mihai Racoviță dovedindu-se a fi un om de casă al acestuia. I. G. Sbiera căutînd în *Mișcări culturale*. . . să dezlege enigma autorului acestei cronici, urmărește de aproape intervenția personală a autorului în nararea faptelor domnitorului Racoviță. Astfel, povestind începutul domniei a treia a lui M. Racoviță, descrie expediția acestuia în contra unor bande de ostași straini care prădau țara dinspre Ardeal, zicînd: „am fost de față de am văzut aceasta“ [20]). Atașamentul față de domnitor, precum și faptul că este martor

---

14) C. Giurescu, *op. cit.*, p. 67—68.
15) *Ibidem, op. cit.*, p. 68.
16) *Ibidem*, p. 69—70.
17) *Ibidem*, p. 72—73.
18) *Ibidem*, p. 24—25.
19 C. Giurescu, *op. cit.*, p. 24—25.
20) M. Kogălniceanu, *Letopisețele*... t. III, p. 71. Cronicile Romîniei, t. II, t. III, p. 64.

ocular al desfășurării evenimentelor se vede și de acolo că el descrie amănunțit cele trei domnii ale lui Mihai Racoviță. Descrierea acestora este făcută adeseori cu căldură și chiar cu laudă pentru domnitor. El îl apără pentru acele fapte care provocau nemulțumirea țării, mai ales pentru birurile grele pe care le punea pe boieri și pe mănăstiri și pentru alte nevoi care cădeau asupra țării din cauza sa și pentru care alți cronicari ca Neculce și Amiras îl condamnă. Această părtinire a autorului față de Mihai Racoviță arată că el a fost un om de casă al lui Racoviță și cronica a scris-o sub înrîurirea favorurilor pe care le avea de la el. Că autorul a fost om de casă al lui M. Racoviță lasă a se înțelege chiar el din felul cum se exprimă la un moment dat. Astfel, descriind domnia a doua al lui N. Mavrocordat (oct. 1711 — ian 1716), mazilirea lui C. Brîncoveanu și intrigile lui M. Racoviță contra acestuia, autorul zice: „acestea toate singur Mihai Racoviță ne spune dacă a venit în a treia domnie aice“ [21]). Dacă Mihai Racoviță îi spunea astfel de secrete, urmează că autorul cronicii a trebuit să fie un intim al domnitorului M. Racoviță. *Aceste considerațiuni fac să numim cronica aceasta Racovițeană.* Ea este, dacă nu provocată, apoi de bună seamă, scrisă sub necontenita înrîurire a lui M. Racoviță [22]).

Concluzii în legătură cu autorul letopisețului care povestește evenimentele istoriei din Moldova dintre anii 1661—1729.

Din discuțiile făcute pînă aici, tragem concluzia că letopisețul de care ne ocupăm este o compilație de pe cronicile a doi anonimi: a admiratorului lui Buhuș (1661—1705) și a omului de casă al lui Mihai Racoviță (1705—1729).

Numele compilatorului, deși era scris pe manuscrisul cunoscut de N. Bălcescu, nu a putut să fie descifrat la vreme, iar acum fiind pierdut manuscrisul, a rămas și numele acestuia, anonim.

N. Muste, care a trăit pînă în anul 1731, este copistul acestui letopiseț. Unii istorici literari i-au atribuit acestuia compilația de care ne ocupăm.

Cuprinsul cronicii.

Așa cum am arătat într-un paragraf precedent, letopisețul de față reprezintă o compilație, de pe izvoade interne, alcătuit de doi oameni deosebiți prin atitudinea față de evenimentele descrise.

Partea întîia cuprinde istoria Moldovei dintre anii 1661—1705. Aici, descrierea evenimentelor este făcută cu oarecare imparțialitate. Cronicarul nu lasă să se vadă către care domnitor merge simpatia sa. Excepție face, doar, figura boierului Buhuș a cărui viață este urmărită de aproape și prezentată de cele mai multe ori pe un ton admirativ.

Prima domnie pe care o prezintă este aceea a lui *Dabija Vodă* (1661—1665). Tuturor le-a părut bine de alegerea la Poartă, ne spune cronicarul. În timpul domniei, turcii îl silesc să-i însoțească în campania împotriva nemților. Au bătut cetatea Uivarului de unde s-au întors „aducînd care încărcate cu borfe și fier“.

---

21) M. Kogălniceanu, t. III, p. 59. *Cronicile Romîniei,* t. 3 ,p. 53. N. Bălcescu, *Magazin istoric. . .,* t. III, p. 359.

22) I. G. Sbiera, *Mișcări culturale. . .,* p. 177—180.

Domnia dintîi a lui *Duca Vodă* — de altfel scurtă — (1665—1666) este descrisă în linii generale, fără să ne rețină atenția vreun amănunt. La fel și aceea a urmașului său *Iliaș Vodă* (1666—1667) nu prezintă nici o însemnătate în istoria Moldovei. Despre el, cronicarul menționează ca o ironie a soartei nefericite a Moldovei că „fiind născut, crescut în Țarigrad, nu știa moldovenește, ce grăia la divan cu tîlmaci".

A doua domnie a lui *Duca Vodă* (1667—1672) este menționată cu unele amănunte. Se vorbește, astfel, despre o răscoală împotriva domnitorului care favoriza pe greci, condusă de Hîncu medelnicerul și Durac sărdarul. Cu această ocazie, răsculații au jefuit pe greci și au omorît pe unii dintre ei. Domnitorul a scăpat cu viață fugind în teritoriile turcești. De acolo, a venit cu ajutor tătăresc. Alexandru Buhuș, sărdarul, conduce campania împotriva răsculaților pe care-i înfrînge. Dintre cei prinși „pe mulți i-a spînzurat Duca Vodă". Pe larg este povestită cucerirea Cameniței, la 1672. Întreținerea garnizoanei turcești care va păzi cea mai de la nord cucerire turcească, va prilejui jafuri continui asupra Moldovei. De la această dată înainte, starea economică și politică a Moldovei se înrăutățește necontenit. Căderea cetății în mîna turcilor prilejuiește moartea năprasnică a starostelui Cameniței, care-și leagă viața de întîmplarea nefericită a cetății. „Dacă a văzut (starostele de Camenița) că a căzut cetatea, au intrat în erbărie și, aprinzînd iarba, au ars cu iarba, socotind mai bine să moară, decît să încapă în mîinile turcilor".

După domnia nesemnificativă a lui *Petriceicu Vodă* (1672—1674) urmează prima domnie a lui *Dimitrie Vodă Cantacuzino* (1674—1676) care înscrie una dintre cele mai negre pagini din istoria Moldovei. De frica leșilor care-i amenințau tronul, el aduce tătari în Moldova ca să-l păzească. Aceștia au jefuit țara „pînă la un cap de ață. . . Rămas-au bieții oameni numai cu sufletele, bătuți și zdruncinați cum era mai rău și mai amar, cît nu se poate a mai scrie, nici a se povesti caznele și ucisăturile de tătari". Sugestivă este asemănarea tătarilor cu fiarele sălbatice. „Intrat-au tătarii în țară ca lupii în turma de oi. . .nefiind nimărui nici o milă de săraca țară. . . Toate aceste nenorociri sînt suportate de moldoveni „numai pentru un zapis, o hîrtie ca aceea", aluzie la actul de domnie al lui Dumitrașcu Vodă Cantacuzino. Pentru a arăta în mod concret cum jefuiau tătarii poporul, cronicarul menționează procedeele folosite de tătari cu hrana cailor. Fiecărui cal i se aducea un sac de orz pe zi. Ce rămînea neconsumat era pus la rezervă de tătar. Dacă oamenii nu mai aveau orz în groapă cumpărau de la tătar din rezervele pe care le făcea acesta. Odios era și domnitorul prin nesocotirea moralei sănătoase de care se conducea poporul. Neculce, descriind domnia acestuia, folosește și el aceleași exemple pentru a ilustra vitregile vremuri care se abătuseră asupra Moldovei, semn că el a folosit acest letopiseț în cronica sa. În timpul domniei lui Dimitrie Vodă Cantacuzino sînt menționate și faptele de arme ale hatmanului Buhuș trimis să scoată pe nemții care se stabiliseră în cetățile moldovenești de sub munte.

Domnia lui *Antohie Vodă* (1676—1678) nu a adus nimic pozitiv în istoria Moldovei. Luat de turci în expediția Cehrinului din 1676, hatmanul Buhuș se încarcă de glorie prin faptele de arme săvîrșite de el.

A treia domnie a lui Duca Vodă (1678—1684) este la fel de nefericită pentru Moldova. Din cauza birurilor grele și multe pe care le-a pus pe popor „mulți din locuitori au fugit lăsîndu-și casele de groaza lui". El a introdus

văcăritul care a sărăcit în mod cumplit poporul. Neculce ilustrează acest fapt cu povestirea în centrul căreia se găsește femeia care nu a avut să-i dea domnitorului pribeag lapte să mănînce, acoperind cu blesteme „pe Duca Vodă care ne-a mîncat vacile". Pentru a stoarce birurile de pe popor, „grosurile erau pline de oameni și de femei sărace, leșinați de foame". Impresia de pacoste venită pe capul țării ne este redată prin apelurile disperate ale poporului către divinitate spre a-l scăpa de așa vremuri de urgie. „Mulți au murit prin grosuri. . . Pentru acea vrăjmășie și groază au urît toți pe Duca Vodă și se rugau lui Dumnezeu să-i mîntuiască din mîinile lui". Țara este scăpată în cele din urmă de domnia acestuia prin răpirea lui de către un podgheaz polonez care l-a dus în Polonia unde a murit nu după mult timp, în sărăcie. Tributar concepției teologice, cronicarul face următoarea reflecție cu ocazia sfîrșitului domniei lui Duca în Moldova : „Așa s-au plătit Duca Vodă pentru lăcomia banilor ce făcea asupra săracilor, căznindu-i în tot chipul, neavînd să dea" Cronicarul nu-și uită personajul pe care-l urmărește de aproape, pe hatmanul Buhuș, menționînd mai întîi faptul că a descoperit un complot împotriva lui Duca Vodă și apoi caută să-l apere de o eventuală acuzație că nu l-a salvat pe Duca cu ocazia răpirii lui de podghiazul polonez, arătînd că el a cerut ajutoare, dar acestea nu i-au venit la vreme.

A doua domnie a lui Dumitrașcu Cantacuzino (1684—1685) este la fel de grea pentru țară. „Țara este stricată, foamete mare de al treilea an tot întins, cît zăceau oamenii leșinați prin gunoaie și pre ulițe, cît mînca om pre om".

Domnia lui *C. Cantemir* (1685—1693) este povestită pe larg. Multe date de aici au trecut în letopisețul lui Neculce. Cronicarul vorbește despre originea răzășească a lui Cantemir și despre faptele de vitejie care l-au adus pe tronul Moldovei. „Acest Cantemir Vodă au fost din oamei proști din ținutul Fălciului și dacă s-au ridicat la vîrstă au slujit în țara leșească, apoi au fost ceauș spătăresc la Munteni. Și era om viteaz și cu sfat. După aceea, slujind aici în țară, l-au pus căpitan mare, apoi și sărdar și pre urmă clucer mare. Fost-au și capuchihae la Poartă, știind limbă. Și fiind om bătrîn, cu alesul tuturor boierilor țării l-au pus domn. Era tuturor bun". Sînt menționate, apoi, raporturile de prietenie cu Miron Costin căruia i-au dat ranguri boierești „voind să se și încuscrească cu dînsul, să-și dea fata după un fecior a lui Miron logofătul". Domnia lui Cantemir a fost mereu tulburată de trecerea polonezilor spre Dunăre în jos în vederea declanșării unui război împotriva turcilor. Atît de mult sărăcise țara încît și turcii au iertat-o de bir cîțiva ani în șir. La sărăcia ei au mai contribuit și incursiunile „tîlharilor" care năvăleau în Moldova, constituiți în grupuri mari, dinspre țara ungurească, dispre Bugeac și de la turci. „Pînă și caii domnitorului i-au apucat din ceair de sub curtea domnească, și s-au dus pînă în ziua pe Bahlui în sus, fără nici o sminteala". Ca să-i înfricoșeze pe aceștia să nu mai „calce" țara, Miron Costin, staroste de Putna, a încercat reprimarea lor cu o cruzime rară. „Prinzîndu-i cu meșteșug, i-au înțepat și i-au ars și i-au spînzurat și i-au tăiat cetvîrți la Focșani, unde și acum stă movilă peste oasele lor".

Din relatările altor izvoade ale vremii înțelegem că aceste cete de „tîlhari" erau în realitate formate din oameni din popor originari din Moldova care plecaseră din țară, din cauza greutății birurilor și acum se întorceau din cînd în cînd să pedepsească administrația hrăpăreață a țării care-i făcuse să

plece de aici. Aceştia erau de fapt cunoscuţii haiduci a căror existenţă se menţionează cu această ocazie.

Cronicarul se ocupă şi de intrigile colportate la curtea lui Cantemir de Iordache vestiernicul şi Bogdan hatmanul împotriva Costineştilor, care au avut ca rezultat omorîrea acestora. Izvorul lui Neculce pentru povestirea acestui fapt este aici, fiindcă Neculce în perioada aceasta era prea tînăr ca să fi cunoscut în amănunţime faptele pe care le povesteşte.

Din prima domnie — aşa de scurtă — a lui *Dimitrie Cantemir* nu se reţine decît scena întîlnirii cu boierii care venind să-i sărute mîna, semnul supunerii, el le cere iertare în numele tatălui său pentru eventualele nedreptăţi făcute de acesta. „Să iertaţi Dumneavoastră pre părintele nostru, că, ori pentru vre o greşală a dumnealor voastre, ori pre vre o voroavă omenească, v-au adus cu scîrbă, ce, noi vă iertăm şi sînteţi slobozi să mergeţi la casele dumnealor voastre fără de nici o grijă, că de va fi pre voia noastră, veţi avea milă şi cinste de la noi".

Din povestirea primei domnii a lui *Constantin Duca* (1693—1695) reţinem faptul că Brîncoveanu este acela care a uneltit la Poartă pentru scoaterea din domnie a lui Dimitrie Cantemir şi numirea ca domnitor a lui Constantin Duca pe care l-a făcut ginere. Raporturile dintre Brîncoveanu şi tînărul domnitor moldovean se înăspresc, fiindcă Brîncoveanu era de nesăturat în privinţa întoarcerii sumei de bani pe care o dăduse la Constantinopol pentru înscăunarea lui Duca Vodă ca domnitor. „Că nu se mai putea plăti de socrul său Brîncoveanu Vodă trimiţînd soli după soli cu bănat pentru banii ce au cheltuit la domnie să-i dea, şi nici vrea să-i arate cîtă sumă a cheltuit, să-i dea odată să se mîntuiască". Pentru a putea satisface pretenţiile socrului său, Constantin Duca a reintrodus văcăritul „care i-a adus nume rău şi blestem în vecii vecilor".

Din povestirea domniei lui *Antioh Cantemir* (1695—1700) şi *a doua domnie a lui Constantin Duca* (1700—1704) reţinem datele despre raporturile încordate cu Brîncoveanu care uneltea împotriva amîndurora pînă cînd în 1705 a venit în prima sa domnie Mihai Racoviţă.

Autorul anonim al acestei părţi este un boier al timpului. Aceasta reiese din felul cum vorbeşte despre categoria socială căreia aparţinea C. Cantemir. Aerul de uşor dispreţ pentru originea acestuia este vizibil: „acest Cantemir Vodă au fost din oameni proşti, din ţinutul Fălciului". Din faptul că nu întîlnim în această parte a cronicii nici o menţiune despre eventualele neplăceri personale avute din partea vreunui domnitor, înţelegem că nu făcea parte din rîndul marii boierimi care avea favoruri de la un domnitor şi persecuţii din partea celui ce-i lua locul acestuia. Se pare că era un boier lipsit de ambiţia rangurilor boiereşti, retras în cinul său boieresc, ducîndu-şi o viaţă tihnită, ocupîndu-se în momentele de răgaz cu lectura cărţilor religioase şi a cronicilor scrise mai înainte, de la care i-a venit gîndul redactării letopiseţului Moldovei de la anul 1661 înainte.

Concepţia sa despre desfăşurarea evenimentelor sociale este teologică, atribuind numai divinităţii rînduiala lumii acesteia. Ea este explicabilă pentru lumea feudală în care biserica domina ideologia vremii. Sub influenţa educaţiei religioase pe care o avea, el menţionează minunea „lăcrămării icoanei Maicii Domnului" de la o mănăstire din ţară „semn de pieire a mulţi creştini

din ţara leşească şi de durere a Moldovei care de atuncea mult rău şi amar i s-a adus săraca“ [23]).

Dragostea de ţară a cronicarului este vizibilă în felul cum dezaprobă pe Dimitrie Cantacuzino care a adus tătarii în ţară spre a-i păzi tronul, neţinînd seama că aceştia aduceau mult rău poporului sărăcindu-l mai mult decît obişnuitele calamităţi ale naturii cărora era supus poporul. De asemenea, domnia a treia a lui Duca Vodă este descrisă în culori negre, pentru birurile grele puse asupra poporului. Ambele domnii sînt criticate de pe baze mai largi decît strictul interes de clasă al boierimii din rîndul căreia făcea parte cronicarul

Suferinţele poporului adesea îşi găsesc ecou în paginile cronicii prin simpatia boierului care le judecă de pe poziţiile moralei creştine. Altfel, cînd cei în suferinţă iau calea codrului sau trec în ţări străine, întorcîndu-se apoi în cete să pedepsească pe împilatorii ţării, anonimul cronicar îi numeşte „tîlhari“ şi înregistrează fără milă reprimarea crudă a acestora de către C. Cantemir şi starostele său de Putna, Miron Costin.

Arta de povestitor a cronicarului este simplă, în mare parte reţinută, calmă, fără întorsături stilistice, avînd aerul unui observator din afara evenimentelor. Numai rareori dramatismul evenimentelor îl angajează pe cronicar şi atunci nu e departe de exclamaţiile de indignare ale lui Neculce, povestind cu patos domniile nenorocite ale lui Dimitrie Cantacuzino şi Duca Vodă. De altfel, accentele de durere sînt sincere, căci în timpul acestor domnitori însăşi boierimea autohtonă suferea rigorile birurilor ca şi restul ţării.

Partea a doua a cronicii are altă factură. Celor trei domnii ale lui Mihai Racoviţă li se acordă un spaţiu larg în comparaţie cu povestirea domniilor altor voevozi. Racoviţă este prezentat aici, *în general*, în culori favorabile, cu vădite calităţi faţă de ceilalţi domnitori. „Este evident că cel care povesteşte aşa de amănunţit şi cu atîta căldură şi admiraţie domnia lui Mihai Racoviţă, dacă nu-i un cronicar oficial, este în tot cazul unul dintre protejaţii domnitorului, dintre aceia asupra cărora se revarsă cu îmbelşugare dărnicia patronului“ [24]).

Pentru a scoate în evidenţă aspectele pozitive ale primei domnii a lui Racoviţă, cronicarul o compară cu a predecesorului său, căruia îi îngroaşă aspectele negative. Venirea în scaunul domnesc este arătată ca o renunţare la viaţa liniştită pe care o avea mai înainte de a primi scaunul domnesc. „Nu vrea Mihai Racoviţă spătarul nici într-un chip să primească domnia, ce tare se apăra şi se lepăda, socotind că mai bine şi mai cu odihnă este să-şi menţină moşiile sale, satele şi altă avere cu îndestulare ce avea, ca un boier de ţară, decît domnia ce este pururea cu grijă“. Odată ajuns domn este prezentat ca un domnitor plin de grijă pentru boierime şi ţară. „Şi din boieri nimene nu era în prepus sau în vreo grijă, ce era pace şi linişte între toţi, cum zice: era o turmă şi un păstor; şi domnea ţara cu cumpăt bun şi la judecată foarte cu dreptate şi nimărui nu-i era poprită uşa; ce, care cu ce treabă sau nevoie ar fi avut, nu numai boier, ce şi din cei proşti, prea bine intra de-şi isprăvea lucrurile lor; tuturor le zicea pe nume şi judecata o cerca foarte cu amănuntul şi prea încet, cu îngăduială de-şi putea spune săracii jalbele lor şi era

23) C. Giurescu, *op. cit.*, p. 59.
24) C. Giurescu, *op. cit.*, p. 12.

tuturor cu față veselă. Că blîndețea domnilor pătrunde inimele oamenilor și a norodului"[25]).

A doua domnie a lui Antioh Cantemir (1706—1707) este privită de asemenea cu simpatie de cronicar. „A domnit cu pace, era bun țării și boierimii și la județe drept; numai era neîngăduitor și răstit grăia de multe ori la divanuri și buzduganul apuca să dee în cei care se mînia și era cu groază tuturor; numai îndată iarăși se întorcea"[26]).

Mazilirea acestuia este comentată de cronicar cu multă amărăciune. „Caută cu ce milă plătesc turcii celor ce le slujesc". Din felul cum l-au tratat turcii pe Cantemir se vede lipsa totală de omenie a lor și de considerație pentru domnitorul moldovean. În timp ce el se găsea la lucru, muncind în rînd cu boierii și cu mercenarii pe care-i avea la curte pentru întărirea zidurilor cetății, dușmanii personali, prin pungi de bani, reușesc să-i obțină mazilirea care-i veni acolo, la lucru, unde era.

După Antioh, vine la domnie a doua oară *Mihai Racoviță* (1707—1710) primit iarăși cu bucurie în Moldova. Boierii i-au ieșit înainte cu mult alai „toți cu bucurie așteptîndu-l, știindu-l domn de țară,neavînd nimeni griji sau prepusuri". Numai că, bucuria nu le-a fost de lungă durată, fiindcă domnitorul este nevoit pentru acoperirea birului datorat Porții să pună dări pe stupi, de care nu sînt scutiți nici boierii, nici mănăstirile, nici episcopii. Din felul cum comentează noul bir înțelegem că stupăritul era printre puținele surse cu ajutorul cărora oamenii reușeau să-și facă banii cu care-și plătea birul către stat. Reflectînd asupra măsurii luată de domnitor cronicarul o încadrează în rîndul fatalităților nefericite care au căzut din plin peste capul Moldovei. „Precum nici un om fără greșală sau pricină nu rămîne, așa și lui Mihai Vodă îi dau pricină că peste voia tuturor a făcut acest obicei". Înlocuirea din domnie este pricinuită de pîra lui C. Brîncoveanu la Poartă, deși îi era văr, fiind amîndoi Cantacuzinești după mamă. Acesta îl pîrăște pe Racoviță că în timpul războiului ruso-suedez, dintre Petru cel Mare și Carol al XII-lea, domnitorul moldovean ar fi fost de partea rușilor.

În locul lui Mihai Racoviță este adus *Nicolae Mavrocordat* a cărui domnie este prezentată în culori negre. Principala vină a acestuia este izolarea de marea boierime și înconjurarea sa numai de greci cărora le dăduse pe mînă strîngerea tuturor birurilor din țară și alte slujbe legate direct de administrarea țării. „A venit nu ca un domn, ci ca un leu asupra tuturor. Eșitu-i-au boierii înainte la Galați dară nici cu ochii asupra lor nu căuta, necum să grăiască cu dînșii sau să mai întrebe pe cineva vre un cuvînt. Boierii și țara s-au spăimîntat cu toții, cît nime nu se mai ținea cu zile, văzîndu-l domn străin. Limba romînească nu știa, tot cu tălmaci grăia". Pentru a mări efectul înșirînd aspectele negative legate de firea domnitorului, cronicarul arată cît de cumplită îi părea țării domnia acestuia exclamînd: „Cu mulțime de greci a venit, cît rămăsese feneriul pustiu în Țarigrad. Rămăseseră numai muierile lor; iară grec, umblai mult pînă dai de vre unul acolo. Iară aicea, împlut-au curtea domnească, prin toate odăile și prin tîrg pe la gazde"[27]). Ca să vîre groaza în boieri, încă din primele zile ale domniei, a închis pe trei dintre

25) *Letopisețele..* p. 30.
26) *Ibidem,* p. 33.
27) *Ibidem,* p. 40—41.

marii boieri ai vremii, care avuseseră roluri mari sub domnitorii anteriori. Aceasta a provocat panică în rîndul boierilor, încît „nici unul nu se mai ținea cu zile, ci toți așteptau din ceas în ceas, ce urgie le-a mai veni asupră și nici a vorovi în curte, unul cu altul nu cutezau boierii, sau să meargă unul la altul la gazdă, într-atîta pază și prepusuri ce era". Și ca o încoronare a acestei atmosfere cronicarul încheie : „Și de ar mai fi domnit, toată boierimea se ridica să fugă din țară și să meargă să facă jalobă la împărăție"[28]). Stăpînit de concepția teologică despre desfășurarea evenimentelor sociale cronicarul crede că această urgie venită pe capul boierimii se datorește păcatelor boierilor care mereu umblau la Poartă să schimbe domnitorii. „Că pînă la o vreme boierii nu se mai săturau de domni : unii cu un domn trăgeau, alții pre alt domn să ridice din cei mazili umblau. Că iată Neculai Vodă peste nădejdea lor și nepoftit de nimeni au venit domn și i-au săturat pe toți". Îndepărtarea lui N. Mavrocordat de pe tronul Moldovei este pusă de cronicar în legătură cu pregătirea de război a rușilor contra turcilor care adăpostiseră pe Carol al XII-lea al suedezilor pe teritoriul de sub stăpînirea lor. Tratatele dintre cele două mari împărății opreau să adăpostească sau să dea ajutor dușmanului uneia dintre ele. D. Cantemir, care era la Constantinopol de multă vreme, sugerează prin oamenii săi turcilor că în eventualitatea unui război ruso-turc nu este bine să mai rămînă pe tronul Moldovei un om nepopular ca N. Mavrocordat.

Atunci, turcii își îndreaptă atenția din nou spre *D. Cantemir* pe care-l aduc domn în 1710. Încă de la începutul domniei, noul domnitor s-a arătat față de țară și boieri cu blîndețe. „Pre toți boierii îi ținea la cinste, și chiar pe săraci i-a lăsat prea ușor ca să se poată plăti mai bine". Este descrisă pe larg campania ruso-romînă de la Stănilești, împotriva turcilor. Moldovenii au nădăjduit un moment că în urma acestei campanii vor scăpa de sub suzeranitatea turcilor. Și în adevăr, dacă oastea rusească nu ar fi fost lipsită de alimente, ea ar fi respins armistițiul cerut de turci și visul moldovenilor s-ar fi realizat. Întîlnirea descrisă așa de sugestiv de Neculce dintre Petru cel Mare și ieșeni este descrisă și aici pe larg. Împăratul și împărăteasa au venit la Iași și au umblat pe la principalele biserici ieșene fără nici o mîndrie grăind cu toți. Mers-au întîi la mitropolie, au vorbit cu mitropolitul Kir Gedeon. Apoi au mers pe la celelalte biserici. Trăgeau clopotele pre la toate mănăstirile. Și mergînd el prin tîrg, norodul îl privea, mulțumind lui Dumnezeu cu multă bucurie că le-a trimis împărat creștin, nădăjduind că vor ieși de sub jugul păgînilor[29]) După nereușita campaniei de la Stănilesti rușii îl iau cu ei pe Dimitrie Cantemir oferindu-i în țara lor condiții excelente de activitate științifică realizîndu-se în acest domeniu cum nu s-a realizat în cel politic.

În locul său este readus domn *Nicolae Mavrocordat* a cărui domnie și de data aceasta este întunecoasă pentru moldoveni. „Turcii erau liberi cu voia lui să facă orice pentru a scoate bani". Cu boierii țării nu întreținea nici un fel de legături Era înconjurat numai de greci, care exercitau principalele funcții administrative. Față de această comportare, cronicarul reflectează :

28) *Letopisețele. . .*, p. 41.
29) *Ibidem*, p. 46.

„unde domnii închid ușile supușilor săi, acolo și supușii închid inimile domnilor săi“ [30]).

Paralel cu descrierea domniei lui Nicolae Mavrocordat sînt descrise și evenimentele istorice din Țara Romînească în centrul cărora se găsește prăbușirea lui Constantin Brîncoveanu. Dramatismul paginilor din *Cronica anonimă* îl întîlnim și aici în legătură cu sfîrșitul domnitorului muntean. După ce povestește decapitarea fiilor lui Brîncoveanu în fața tatălui lor și apoi omorîrea acestuia din urmă, cronicarul exclamă : „Jalnică privire și nepovestită urgie! Ce inimă împietrită ar fi fost aceea să nu plîngă atunci!“ Ca moldovean, însă, nu uită amestecul necontenit al lui Brîncoveanu în treburile Moldovei, schimbînd pe domnitori adesea după interesele sale. Pentru aceasta și pentru că a contribuit în mare msură la ruinarea ei, pedeapsa divinității l-a ajuns, după *concepția teologică* a cronicarului. „Hai lume! Cum se înșală oamenii și nu se pot sătura de dragostea ta! La ce sfîrșit îi aduce pe cei ce urmează voiei tale! Cu adevărat fum și umbră, visuri și păreri este cinstea ta!“

După Constantin Brîncoveanu este adus în domnie *Ștefan Cantacuzino*, al cărui sfîrșit tragic va veni peste doi ani, la fel ca și a lui Brîncoveanu la a cărui cădere a avut un rol activ. În locul acestuia este transferat în Țara Romînească Nicolae Mavrocordat, iar pe tronul Moldovei este urcat pentru a treia oară domnitor *Mihai Racoviță* în anul 1716.

Amestecul turcilor în țara nu se mai poate stăvili. Domnitorul și divanul țării este neputincios în fața pretențiilor otomane. Cei 11 ani de domnie ai lui Mihai Racoviță reprezintă tot atîția ani de umilință pe capul țării. Domnitorul îngreuiază vechiul bir al văcăritului și stupăritului pentru a putea face față lăcomiei turcești. Aceste biruri aduc ruină și nemulțumire în rîndul poporului. Cronicarul, favorabil domnitorului, comentează părtinitor : „Numai nevoia strică obiceiurile bune, că la mare nevoie și strîmtorare a căzut domnia acestui pămînt. Nu mai pot domnii sătura cu datul“, iar mai departe adaugă : „Că nu din lăcomie s-a făcut aceasta ca să strîngă în casa lui suspinele tuturor, ce de mare nevoie și asupreli, ce-i veneau de la turci“. Mihai Racoviță își pierde cu vremea simpatia boierilor moldoveni din cauză că se înconjoară numai cu greci, ascultînd mai mult sfaturile acestora decît ale boierilor de țară. „Întîi cu boierii țării era într-un cuvînt și la toate sfaturile ce erau trebile țării cu boierii se sfătuia și le așeza“, iar mai pe urmă „i-au rămas grecii sfetnici și credincioși“. Faptul acesta, deși condamnat de cronicar, este privit cu resemnare, înțelegînd că altfel nici nu putea să facă domnitorul : „Vremea mută și schimbă lucrurile! și mai de multe ori aduce și sfîrșit rău!“ [31]).

În timpul acesta în Țara Romînească, mulți boieri nemaiputînd suferi asupririle lui N. Mavrocordat, fug în Moldova. Acesta îl pîrăște pe Mihai Racoviță la Poartă că i-a îndemnat pe boieri de au fugit în Moldova“. Animozitățile dintre cei doi domnitori se soldează pînă la urmă cu schimbarea domnitorului moldovean și înlocuirea lui cu Grigore Ghica în anul 1727.

Primii ani de domnie ai lui Ghica se remarcă prin ușurarea țării de birurile puse de predecesorul său : văcăritul și stupăritul. Grigore Ghica a lăsat,

30) *Letopisețele...*, p. 51.
31) *Ibidem*, p. 71.

în scris, blestem întărit de Hrisant patriarhul Ierusalimului, care era în Moldova, împotriva celui ce va mai înăspri acest bir. Cronicarul vede cu ochi buni pe noul domnitor. „Era om bun, pe boieri îi avea la cinste, nemîndru, cerca dreptatea fiecăruia și limba moldovenească prea lesne a învățat-o“ [32]). Este lăudat și pentru școala pe care a înființat-o pentru fii boierilor care nu se puteau duce să învețe peste graniță. La școala înființată de el se învăța carte grecească și slavonească [33]).

Poziția de clasă a autorului este evidentă. Bunătatea domnitorilor despre care este vorba în compilația sa este în funcție de atitudinea acestora față de boieri. Nicolae Mavrocordat, în ambele domnii se înconjoară de greci cărora le dă rangurile boierești cele mai bănoase. În felul acesta boierimea autohtonă este lipsită de slujbele și veniturile la care cronicarul crede că avea dreptul. Ca și pe Neculce, autorul excelentei caracterizări a firii grecilor slujbași în țările romînești, nu trebuie să-l suspectăm de șovinism. El îi urăște pe greci, fiindcă îl sărăcesc pe el și categoria căreia-i aparține, nu fiindcă sînt greci. Și din altă atitudine se vede poziția de clasă a cronicarului. Astfel, în nici o parte a cronicii sale el nu se ocupă de starea grea a țărănimii. Iar atunci cînd un domnitor ca N. Mavrocordat are atitudine binevoitoare față de țărănime în procesele ei contra boierilor care-și rotunjeau moșiile pe seama lor, el protestează împotriva atitudinii domnitorului. „Țăranilor au fost dat voie de se ridicau cu pîra asupra boierilor și cum ieșeau la divan de se jăluia un țăran pre un boier, îndată da pre boier în mîna țăranului, fără de nici o judecată sau dreptate. . . aceasta o făcea numai ca să defaime și să rușineze neamul boieresc, mirîndu-se ce ar mai face să mai îngrozească pe boieri“ [34]).

Concepția teologică a vremii în care trăiește este însușită și de cronicarul domniei lui Mihai Racoviță. Ea se vede din felul cum comentează unele evenimente sociale. Pacostea venită pe capul boierimii moldovene prin aducerea pe tronul Moldovei a lui N. Mavrocordat, care nu vrea să știe de nici un boier pămîntean, este socotită pedeapsă a divinității pentru nemulțumriea boierimii de domnitorii schimbați așa de des, prin pîri la Poartă. „Dumnezeu ceartă cîteodată ca să nu se voinicească nimenea. . . Că pînă la o vreme boierii nu se mai săturau de domni : unii cu un domn trăgeau, alții pre alt domn să ridice din cei mazili îmblau“. Pedeapsa este, după cronicar, că „iată Neculai Vodă peste nădejdea lor și nepoftit de nimeni au venit domn și i-au săturat pe toți“ [35]).

C. Brîncoveanu este pedepsit, după concepția cronicarului, de divinitate, pentru lăcomia de avere și pentru nesațiul de mărire voindu-se stăpîn peste ambele țări romînești. Deși paginile în care descrie moartea lui Brîncoveanu și a fiilor săi sînt pline de compasiune pentru nefericitul domnitor, totuși aprecîndu-i faptele din punctul de vedere al moralei teologice exclama pe tonul Eclesiastului : „Cu adevărat fum și umbră, visuri și păreri este cinstea ta“ [36]).

Din punct de vedere literar compilația cronicarului de care ne ocupăm se remarcă prin surprinderea unor situații evocatoare pentru memorialistul vremurilor trecute. Astfel, comportarea familiară a lui Mihai Racoviță cu su-

32) *Letopisețele. . .*, p. 72.
33) *Ibidem*, p. 73
34) M. Kogălniceanu, *Cronicile Romîniei*, t. III, p. 42.
35) M. Kogălniceanu, *Cronicile Romîniei*, t. III, p. 41.
36) *Ibidem*, p. 56.

pușii săi, în prima domnie, este exprimată cu multă naturalețe: „domnea țara cu cumpăt bun, nimănui nu-i era poprită ușa, ce, care cu ce treabă sau nevoie ar fi avut, nu numai boieri, ce și din cei proști, prea lesne intra de-și isprăvea lucrurile lor; tuturor le zicea pe nume și judecata o cerca foarte cu amănuntul și prea încet, cu îngăduială de-și putea spune săracii jalbele lor și era tuturor cu față veselă". Sentința pe care o scoate din acest exemplu, pentru toți cei ce vor ceti letopisețul ca să învețe din experiența altora, este exprimată lapidar: „că blîndețele domnilor pătrund inimele oamenilor și a norodului" [37]).

În contrast cu aceste vremuri liniștite din care portretul lui Mihai Racoviță ne apare cu multe trăsături luminoase, ne izbește figura întunecată a lui Nicolae Mavrocordat pe care cronicarul ne-o prezintă așa de plastic: „.... și a venit nu ca un domn, ce ca un leu asupra tuturor". Pentru a ne sugera înfumurarea domnitorului îmbinată cu lipsa de interes pentru poporul peste care era chemat să domnească, insistă asupra unor atitudini ale acestuia, care-i definesc caracterul.

„Eșit-au boierii înainte la Galați, dară nici cu ochii asupra lor nu căuta, necum să grăiască cu dînșii, sau să mai întrebe pe cineva, vreun cuvînt". Același fel de purtare întîlnim și mai tîrziu. „Neculai Vodă sosind în Iași, la scaunul domniei, au pus boieri mari pe unii și din pămînteni; dar numai se numeau boieri, dară nici o cinste nu aveau, nici în casă la domn nu intrau, orice treabă ar fi avînd, pînă nu mergea cu un grec sau cînd îi chema domnul pe toți cu vre o treabă". O asemenea domnie, cronicarul o califică laconic: „Urît și neplăcut era tuturor Neculai Vodă" [38]). Sugestiv este și portretul grecului Spandoni prin trăsăturile negative pe care ni le sugerează: „Neculai Mavrocordat avea și sfetnic pe lîngă sine o arătare de grec anume Spandoni, un om urît, podagrios... un blestemat și de nimică, fără de nici o meserie; numai cît își ținea capul cu minciunile și cu milosteniile ce-i dau" [39]). Un deosebit talent de evocator dovedește cronicarul cînd povestește scoaterea din domnie a lui Constantin Brîncoveanu. Zbuciumul domnitorului muntean, îmbătrînit în scaunul domnesc, ne apare tot așa de bine redat ca și în *Cronica Anonimă* scrisă în Țara Romînească de un boier favorabil lui Brîncoveanu. Ne este sugerată mai întîi panica în care a intrat Brîncoveanu și familia sa cînd a intrat Aga împărătesc în palatul voievodului. Atunci, Constantin Vodă deschide fereastra și strigă: Slujitori, slujitori, unde sînteți? Nu mă lăsați". Turcul avusese însă grijă să închidă toate intrările în palat, precum și beciurile domnitorului în care avea avuția. Întîlnirea dintre Brîncoveanu și Ștefan Cantacuzino, noul domnitor, care venea să-i sărute mîna este surprinsă în toată ipocrizia ei. „O, ce sărutare de ciudă și cu lacrimi, cînd sluga se domnește în scaunul domniei stăpînului său, scoțîndu-l nu numai din domnie, dar și din moșiile lui".

Cunoscînd situația priveligiată a Cantacuzinilor, favorurile mari de care se bucurau din plin în vremea lui Brîncoveanu, precum și felul cum au răsplătit ei domnitorului aceste favoruri, cronicarul exclamă: „Hai lume

37) M. Kogălniceanu, *Cronicile Romîniei,* t. III, p. 30.
38) *Ibidem,* p. 41.
39) *Ibidem,* p. 42.

fără saţ, cum nu se putură îndestula Cantacuzineştii cu atîta cinste ce aveau la acest domn, şi cu avere nespusă, şi-l vicleniră şi-i luară domnia. În cine să se mai încrează domnii, dacă-i viclenesc şi neamul lor? Adevărat că vrăjmaşii omului, cei de casa lui sînt".

Cronicarul nu uită să ne prezinte şi reacţiunea poporului faţă de acest sfîrşit tragic, pe care-l compară cu acela al lui Vasile Lupu din ţara sa. În cei 27 ani de domnie, fără războaie, în ţară se dezvoltă o cultură romînească valoroasă şi înflorise într-o bună măsură starea economică a poporului. De aceea, cînd ieşea din Bucureşti domnitorul spre a nu se mai întoarce din Constantinopol „tot norodul cu mic cu mare, lăcrima şi plîngea după el ca după un tată, fiind în belşug ţara lor în 27 ani ce au domnit el" [40]).

Scenele scoase în evidenţă din cele două părţi ale cronicii subliniază valoarea documentară şi literară a ei. Mulţimea datelor comune din acest letopiseţ şi acela a lui Neculce ca şi similitudinea de simţire faţă de suferinţele poporului dintre autorii celor două letopiseţe ne face să vedem în cronica de care ne-am ocupat o scriere istorică valoroasă şi revelatoare prin măiestria literară cu care evocă pagini din istoria Moldovei dintre anii 1661—1729.

BIBLIOGRAFIE

1. Mihail Kogălniceanu, *Letopiseţele ţării Moldovei*, vol. III, p. 5—82.
2. Mihail Kogălniceanu, *Cronicile Romîniei sau Letopiseţele Moldovei şi Valahiei*, tomul al III-lea, p. 1—73.
3. N. Bălcescu şi August Treboniu Laurian, *Magazin istoric pentru Dacia*, vol. III, 1846 p. 3—94 şi 331—371.
4. C. Giurescu, *Letopiseţul ţării Moldovei de la Istratie Dabija pînă la domnia a doua a lui Antioh Cantemir (1661—1705)* Buc., 1913, p. 53—102.
5. I. G. Sbiera, *Mişcări culturale şi literare la romînii din stînga Dunării în răstimpul de la 1504—1714*. Cernăuţi, 1897.
6. N. Iorga, *Istoria literaturii romîne din secolul al XVIII-lea*, Buc. 1901, p. 218—235.
7. N. Iorga, *Istoria literaturii romîneşti de la 1688—1780*. II, ed. II Buc., 1928, p. 246—268.
8. C. Giurescu, *Letopiseţul ţării Moldovei*. . . Buc., 1913. Introducere, p. 5—50.

АНОНИМНАЯ ЛЕТОПИСЬ ВРЕМЕН РАКОВИЦЭ

Краткое содержание

Автор настоящей статьи рассматривает летопись, продолжающую историю Молдавии с 1661 года по 1729-ой год.

Часть летописи, отмеченная 1661—1704 годами, представляет собой хронику, написанную поклонником гетмана Бухуша; период между 1704 и 1729 гг. представляет собой анонимную летопись времён Раковицэ, написанную другим анонимным автором, принимавщим участие в указанных в ней событиях.

40) *Ibidem*, p. 55.

Анонимный автор последней части описывает с сочувствием три царствования Раковицэ, особенно восхваляя праволюбие этого господаря.

Анонимная летопись времён Раковицэ — ценный источник познания истории Молдавии II-ой половины XVII-го столетия и I-ой четверти XVIII-го столетия. Первая часть этой летописи послужила источником для хроника Иона Некулче.

Описывая быт тогдашнего общества, летопись имеет и художественное значение.

LA CHRONIQUE ANONYME „RACOVIŢEANA“

Résumé

L'auteur du présent article s'occupe d'une chronique qui continue l'histoire de la Moldavie de 1661 à 1729.

La période entre 1661 et 1704 représente la chronique écrite par l'admirateur du hatman Buhuş ; et la période 1704—1729 représente la *Chronique „Rocoviţeană“* écrite par un autre anonyme, qui avait assisté aux événements relatés. L'auteur anonyme de la denrière partie décrit avec sympathie les trois règnes de M. Racoviţă, vantant surtout l'esprit de justice de ce prince.

La *Chronique anonyme „Racoviţeană“* constituie une importante source de renseignements concernant l'histoire de la Moldavie pour la seconde moitié du XVII-e siècle et le premier quart du XVIII-e. La première partie est la source principale de la chronique de Ion Neculce. Elle est également importante quant à la valeur littéraire, par la peinture du pittoresque des moeurs de l'époque.

POETUL ÎN CONCEPŢIA LUI MIHAI BENIUC

DE

AL. HUSAR

Fiu al Ardealului, al acelui Ardeal răscolit de furtuni, care a dat poeziei noastre un Coşbuc, fiu al ţării Zarandului ce-şi leagănă umbra în apele line ale Crişului Alb, purtînd pînă azi în vuietul lor ecoul legendelor răscoalei lui Horia, Mihai Beniuc aducea în anii debutului său, în revistele ardelene «Abecedar» şi «Pagini literare», o poezie a răspunderii sociale a poetului, a solidarităţii cu trecutul de luptă al poporului său :

Venisem flăcău de pe Crişuri,
Cu sufletu-n trei învelişuri,
De jale, de dor, de răscoală.

(Venisem flăcău de pe Crişuri)

Primele-i poezii, publicate în revista liceului din Arad «Laboremus» (1926), sau în «Bilete de papagal» (1928), scrise în perioada refluxului revoluţionar al stabilizării relative a capitalismului, sau cele adunate în volumul *Cîntece de pierzanie* (1938), scrise în perioada de fascizare a ţării, impuneau printr-o nouă concepţie a artei şi a rolului social al poetului :

Cînd voi izbi o dată eu cu barda,
Această stîncă are să se crape
Şi va ţîşni din ea şuvoi de ape!
Băieţi, aceasta este arta.

(Drum în sus)

Poetul venea regăsit, conturat în coordonatele vremii sale, avînd conştiinţa gravităţii profunde a mesajului său :

Am coborît din munţi şi bolovani,
Legendele lui Horia-mi curg în sînge,
În doina mea Ardealul plînge
Şi cer dreptate două mii de ani.

(E slobod să mai cînt?)

Trăind izolat, asaltat de ,,duşmani", într-un univers moral sterilizant, privat de afecţiune, el se declară însă ,,un fiu al mulţimii", ,,sămînţă a mulţimii", a marii mulţimi de obidiţi şi osîndiţi :

Sînt copilul unui neam sărac,
Bieţi romîni ce scormonesc pămîntul,
Vor să-şi facă mai comod mormîntul, —
Tare-mi este neamul ăsta drag.
(Intrare)

Avînd pe de o parte conştiinţa propriei individualităţi creatoare, el are în acelaşi timp conştiinţa unor relaţii profunde între poet şi popor. Poezia lui se axează astfel pe o problematică largă. Pe de o parte, drama individualităţii poetului dezintegrat, inadaptabil „ordinii" sociale burgheze, cultivîndu-şi orgoliul, produs al propriei izolări — eul său liric se manifestă în această etapă a creaţiei sale printr-un grav dezacord cu epoca sa — pe de alta, drama mulţimilor care îşi află expresie în sufletul său.

Drama poetului, ea însăşi, se înscrie pe o linie dublă. Pe de o parte, poetul privit în raport cu sine însuşi, cu vocaţia sa, cu noţiunea de poet în esenţă, pe de alta în raport cu semenii săi, cu contemporanii şi posteritatea.

Simulînd o totală independenţă de spirit, poetul îşi ascunde propria-i dramă înecată în adîncul dramei obşteşti, (sub influenţa concepţiei de viaţă a proletariatului, care transpare în opera sa):

Toată vremea am rămas eu însumi,
Pe la porţi domneşti n-am fost milog,
N-am ştiut şi nu pot să mă rog,
Nici n-aş vrea s-auză alţii plînsu-mi.
(Intrare)

Dînd totodată expresie unor aprinse elanuri şi nemăsurate ambiţii de esenţă romantică, în poezia *Vulturul de foc* (1937), de la zborul anarhic, asaltînd cerul cu gesticulaţii teribiliste prin stratosferă (În jurul meu un ocean de fulgere/ Porni tăria toată pe distrugere/ Şi zboară-n ţăndări stele şi comete / Cu trăsnete şi tunete — cereştile trompete!), poetul trece la alternativa reconstrucţiei paşnice a unei lumi noi, în poemul *Cu sanie fără clopoţei*:

De împărăţia ta zbor mai departe,
Dincolo de viaţă şi dincolo de moarte.
Pe unde n-a fost pîn-acum nimic
O lume nouă eu am să ridic.

El şi-asumă astfel un rol demiurgic, în spaţiile ultra-terestre, din aceeaşi perspectivă romantică amintind cînd de Byron, cînd de Baudelaire, cînd — mai ales — de Esenin, căruia M. Beniuc, în această etapă a creaţiei sale, îi e de atîtea ori tributar.

Pe celălalt plan el îşi cîntă neliniştea, dorul de ducă (în poezia *La Sebiş ori în altă parte, 1937*) şi dă glas sentimentului non-aderenţei, dezacordului dintre poet şi vremea în care trăieşte, incapacităţii lui de a se fixa pe tiparele de viaţă burgheză, nu unor nostalgii de nomad, cum scrie Al. Piru [1]). Adîncind viziunea, în poezia sa *Trecere*, Beniuc proiectează

1) «Viaţa romînească», nr. 11, 1957, p. 100.

pe plan social chemarea poetului, de mesager al lumii de mîine :

Dacă gonesc din urmă nori de smoală,
Cu tunete și biciuri de lumină,
E că le vreau, pe mîne, cînd se scoală,
Copiilor, o zare mai senină.

Ezitărilor și neîncrederii lui din poezia *Indoiala bate icuri* (1937), poetul le opune încrederea în victoria sa :

Eu tot mîndru : „Nu mă tem.
Nu mă tem eu de blestem.
Vreau să fiu și am să fiu,
Am să fiu ce vreau să fiu !"

Simulînd cu tragism nepăsarea sa față de beneficiarii roadelor ostenelilor sale, poetul denunță în poezia *Miner* contradicția fundamentală din planul relațiilor sociale ale vremii și înfierează, în poezia *Jurnal*, soarta grea a poetului în societatea burgheză :

Orbecăiesc, mă-mpiedic la fiecare pas,
Mă prăbuș greu și sînger, mă-nalț și iar recad

Iar în poezia *Poeților tineri*, după ce admite că

Eminescu nu cuprinse tot în stihurile lui dumnezeești,
Durerea romînească-i mult mai mare,
Și n-o cuprinde toată nici un cîntec,

el lansează poeților tineri chemarea de a-și pune „urechea pe inima țării", ascultîndu-i „bătăile neregulate" și încheagă imaginea eroului liric, receptacul al masei, fixînd locul poetului în concepția sa — rolul său de exponent social al mulțimii, de mandatar al durerilor ei :

Ca fluxul Mării,
Cresc în mine — durerile — valuri,
Sfărîmînd în drumul lor cotropitor
Zăgazurile puse cu învăț.
Suferințele gloatei neștiutoare
Cresc în mine ca viforul.

(*Poeților tineri*)

În pragul unor răsturnări sociale de importanță istorică, a căror fatală scadență o presimte, poetul are în concepția sa „destinul falnic de a suna /trîmbițele morții/ Sfîrșitul veacului" și de a vesti mulțumilor flămînde „o viață nouă !"...

Instalat pe pozițiile maselor țărănești, zvîrcolite sub jugul unei exploatări seculare, poetul devine, în această etapă, vestitorul furtunii. El este organul de expresie al maselor, interpretul durerilor și aspirațiilor, al fierberii revoluționare a maselor țărănești înrobite, în stare de alarmă :

Eu însă aud în noaptea ce se lasă
Șuier de piatră pe tăiș de coasă.

Perioada de fascizare a țării, agravînd situația maselor populare prin perspectiva tîrîrii țării noastre în război, afecta poezia lui M. Beniuc în două sensuri. Într-un sens, agravînd ezitările sale, spectacolul izolării poetului în societatea burgheză, ca spre exemplu în poezia *Nu te aude nimeni* (1937), poetul văzîndu-și punțile suspendate între el și viață sau societate:

Îmi vine iar să plec și nu știu unde
Înzăpezite-s drumurile toate,
Și cerul, avalanșe de omăt
Se surpă peste lumea-ntunecată.

În alt sens, adîncind încrederea sa în prăbușirea inevitabilă a vechiului eșafodaj social. Pe aceeași idee, a previziunii unei zguduiri sociale, se axează poemul *Cele trei corăbii*, relevînd rolul maselor, forța lor creatoare pe scena istoriei, poetul — atras de năzuințele lor înălțătoare — avînd viziunea unei lumi noi, mai drepte, trainic clădită pe temeliile păcii, visul de aur al omenirii.

Reprezentativă e în acest sens poezia *Tot una-mi este* (1937), în care Beniuc formulează ideea rolului social, militant al poetului, ca exponent al țărănimii oprimate, gata de luptă. Poetul este, în această etapă a evoluției sale, un protagonist, combatant de frunte în mișcările sociale ale țăranilor. În imaginația sa, el vede crescînd în urmă-i revolta „cum crește grîul mîndru fără seamăn"

Ca spicele de grîu în vînt să miște
Țăranii cete-cete și să ceară
Cu freamăte ce pot furtuni să iște
Să fie ei stăpîni pe-ntreaga țară.

Volumul *Cîntece noi*, apărut în 1940, conturează imaginea unui poet militant sub influența clasei muncitoare prin care M. Beniuc se realizează de fapt ca artist. Chipul ostașului ce se întoarce din luptă, purtînd încă urmele rănilor ei („mărturie inima-mi de gheață și această veche lance ruptă"), devine un simbol al poetului însuși, gata să poarte cu puteri mitologice lupta cu potrivnicii poporului său:

Dar cu toate cele petrecute
Sînt în stare iarăși să încep.
Vîrf de lance, cine mi te-ascute
Și-mi aprinde vîlvătăi în piept?
. . . .
Să vă văd balauri de sub poduri!
Iată-mă de crezuri înzăuat.
Vie-ntunecatele noroduri.
Gata sînt cu toate să mă bat.

(*La drum*)

Întărirea pozițiilor vîrfurilor capitalului monopolist și desființarea libertăților cetățenești în perioada dictaturii regale afectează de asemenea lira poetului. În *Perspectivă* el cîntă resorbția aripilor sale romantice, re-

ducția titanismului său la proporțiile idealului de viață burghez. E faza critică a evoluției liricii lui M. Beniuc, și a liricii noastre în general, expusă tentațiilor decadentiste în această perioadă istorică, Mihai Beniuc retractînd cu sarcasm pe poetul atît de tumultuos din primul volum.

Am devenit în fine, cu trudă, omul tip
Și pașii mei prin vreme sînt urme pe nisip.
Nu mai azvîrl cu șapca în zările-nstelate,
Mînc regulat cu oameni ce au mereu dreptate ..

Volumul *Poezii*, scris în perioada participării Romîniei burghezo-moșierești la cel de-al doilea război mondial, pleacă din izolarea și deruta poetului îndoliat de dezastrul războiului :

Voi îmbrăca în negru
De sus pînă jos
Singurătatea-mi ;
Ca luna august
Voi plînge cu jerbe de stele,

din zbuciumul omului care-și contemplă desfrunzirea morală :

Vă desfoiați, vă desfoiați
În măreția toamnei
Ultime visuri.

Poezia sa devine dramatică, gravă și sumbră, ca însăși epoca pe care o reflectă :

Inima-mi, clopot de nuntă,
Slăvește sărbătoarea veacului,
Cînd zorii desfășoară flamuri
De sînge și flăcări.

(Drumuri)

Același volum aduce expresia regăsirii poetului, a maturizării lui prin iubirea de oameni, care avea să devină predominantă în lirica sa de după 23 August 1944.

Făcîndu-și bilanțul vieții, al suferințelor și căderilor sale, în același poem, poetul are conștiința poziției și funcției sale în ceasul învolburării popoarelor și al zvîrcolirilor marii mulțimi :

Vezi, vezi
Nu-i destul să visezi...

Dar, în condițiile istorice date, el n-are puterea exercițiului rolului său social. Sub „ochii veșnic atenți ai organelor de control, cenzura burgheză și siguranța generală“, poetul își pune — cum scrie el însuși — „căluș pe coardă“, fără a-și ascunde însă durerea și revolta față de soarta țării tîrîte în război :

— Voi, trecători alăturea de vreme
Dacă auziți cum cîntecele plîng,

Să știți că-n miezul muntelui adînc
Durerea romînească geme.

(Durerea romînească)

După ce în *Drumul meu* își manifestă încrederea în ceasul biruinții, fără a înceta în același timp să denunțe soarta grea a poporului său cotropit, Beniuc dă în poezia *La mine-n sînge* o caldă expresie a concepției sale despre poet ca receptacul al durerii obștești :

Hei ! Fraților la mine-n sînge
Istoria contemporană plînge,

lărgind astfel aria eului liric la nivelul unui diapazon al epocii sale, acordînd totodată poeziei o funcție consolatoare, un rol de remediu al durerilor marii mulțimi.

Dar de aceea, strașnica mea liră,
Nu te teme, nu te pun în cui !
Cîntul meu ca mana se resfiră
Peste jalea grea a veacului.

(Destin)

Cu aceeași clară perspectivă istorică și intuiție a viitorului, cu care în 1939 poetul scria :

Ați priceput : Cu mii de cai putere
Se crapă zorii unei alte ere,

el scrie acum, cu aprinsă încredere în viitorul ce avea să-l confirme :

O veacuri, voi mormane de ruine,
Să mai aștept eu timpul care vine,
În purpuriu păun suit pe casă,
Cînd totul va fierbe, va arde
Și fluturînd din steaguri și placarde
Va lăvui biruitoarea masă ?

(Drumuri)

După 23 August autorul volumului *Un om așteaptă răsăritul*, printre cei dintîi scriitori de la noi, se alătură clasei muncitoare care, cucerindu-și puterea politică, smulge vechilor clase exploatatoare baza lor economică, punînd temelie noii societăți. În 3 septembrie același an poetul dă glas bucuriei de a lua parte activă la noua viață a poporului său, asumîndu-și energic, în poezia cu același titlu, rolul de „toboșar al timpurilor noi".

Un an mai tîrziu, Beniuc dă expresie chemării poetului de a cînta viața — lumina, nu moartea — în versuri care marchează direct noua etapă a creației sale :

Cucuvaie fost-am pînă ieri,
Iar de astăzi, iată-s ciocîrlie.
— Spusu-v-am eu, domnilor boieri,
C-așa o să fie !. . .

(Cucuvaie și ciocîrlie)

Ceea ce-l preocupă acum pe Beniuc e noua formulă, corespunzătoare acestui mesaj, orientarea atenției sale spre noua viață a poporului său, reclamînd primenirea instrumentelor lirice ale poetului :

Pe vechile, ruginitele coarde
Cum am să cînt, să descînt
Această nouă viaţă ce arde?
(1 Mai 1945)

Anii luptelor pentru instaurarea şi consolidarea puterii populare n-au rămas fără urme în creaţia sa, în frămîntarea creatoare a poetului. Adresîndu-se poeţilor tineri, Beniuc îi îndrumă energic spre o poezie de avînt creator, angajată în problemele reale ale vieţii, în forme noi, corespunzătoare înaltei chemări a literaturii:

Poeţilor, voi fete bătrîne,
Unde vi-s rimele rare, imaginile?
(Cu pluguri trase de tractoare)

Şi — lichidînd poezia elegiacă, minoră, contemplativă, „poezia întomnatului parc şi tristelor iubiri din altă vreme" — poetul se situa ferm pe poziţiile clasei muncitoare, al cărei mers triumfal înainte luminează resursele creaţiei sale:

Lumina-n valuri peste noi se lasă.
Ca marea se deschide viaţa larg,
În luptă înaintează-ntreaga clasă
Cu vasul cu steag roşu la catarg.
(Cu pluguri trase de tractoare)

Perspectivei egotice, din prima fază a creaţiei sale, i se substituie perspectiva mulţimii, ce-şi află expresia în opera sa. Opunînd orizontului strîmt, limitat, al perspectivei egotice sau „egolatre", în orice caz autobiografice [2]), orizontul vast al perspectivei mulţimilor, poetul realizează un progres pe de o parte în direcţia clarificării viziunii artistice a realităţii, pe de alta în direcţia umanizării mesajului său.

Încă înainte de 23 August, în poezia *Arta poetică* se formulează principiile fundamentale ale concepţiei lui M. Beniuc, condiţia esenţială a poetului: integrarea sa în mase

Nu ţin să mă măsor în drum cu nime,
Să mă topesc îmi place în mulţime.

Din momentul în care poetul înlătură perspectiva egotică, în faţa ochilor săi se deschid, limpezindu-se, zările viitorului.

Dar acuma văd pe marea largă
Vis de flăcări vasul cum s-avîntă
Peste valuri negre să le spargă
Pentru mult visata pace sfîntă.

În *Coloana de atac* poetul explică saltul ideologic realizabil în fruntea maselor. Ezitărilor ce-l încercaseră odată, perspectivei neclare, oglindite în versuri ca următoarele:

Din neguri nu disting precis
Îndepărtatul roşu ţel.
Cred cîteodată că mă-nşel,
Că toate nu-s decît un vis, —

2) G. Călinescu — *Despre poezia lui M. Beniuc*. În vol. *Din literatura nouă. Studii literare*. E.S.P.L.A., 1953.

poetul le opune surprinzătoarea sa forță morală derivînd din contactul cu iureșul maselor angajate în luptă și avînd viziunea eliberării :

Dar să mă-ntorc nu mai e chip,
Vin îndărăt urmașii mulți,
Setoși, flămînzi, bolnavi, desculți,
Prin așteptarea de nisip.
Ei văd 'nainte sfînta oază
Și-ntreabă dac-o văd și eu,
Eu dau din cap și merg mereu.
În urmă-mi gloata-naintează.

(Cu fruntea răzimată-n cer)

Contactul cu masele dinamizează forța poetului, înviorează inspirația sa :

Tu, țara mea și tu, popor de jos
Mi-aprindeți iarăși vîlvătăi în piept.

În noua etapă a creației sale, conceptul de poet primește în opera lui M. Beniuc o nouă adîncime. În volumul *Mărul de lîngă drum* el lansează ideea că poezia se naște din legătura poetului cu solul patriei sale, cu toate fibrele poporului său. Mărul, simbol al roadelor și fecundității umane a poetului, devine imaginea poetului popular în concepția sa. Aceasta implică o nouă relație dintre poet și popor. Poezia devine un instrument de adîncire a iubirii de oameni, un cîntec de luptă și biruință al marii mulțimi. Între poet și mulțime se realizează de astă dată un acord ce-i conferă poetului încredere în sine, în capacitatea sa creatoare, iar poeziei o forță în plus.

Volumul *Azimă* redă conștiința identității poetului, a glasului său, cu glasul mulțimilor, expresia viabilității mesajului său, expresia forței propulsive a operei sale poetice, conștiința unității profunde dintre el și popor, în această etapă a creației sale :

Și în timp ce cînt, aud în juru-mi glasuri
Cîntînd la fel, puternice și pline
Și se-nmulțesc la drum și la popasuri,
Acoperindu-mi glasul și mi-i bine.

De aici ideea perenității operei sale, ideea supraviețuirii poetului purtător al unui mesaj generos :

Căci m-am zbătut și m-am mișcat mereu,
Cu cei de jos la bine și la greu
Și voi trăi în inima mulțimii.

Interpret al durerilor și aspirațiilor colective, poetul își leagă ferm soarta sa de aceea a mulțimilor și viața lui, strîns legată de ele, are adîncimea durerilor și aspirațiilor acestor mulțimi :

Poetul e durerea cîntătoare
Și glasul fericirii pe pămînt.
De-aceea, vezi, poetul nici nu moare
Cît fericirea nu-i biruitoare
Și cît mai sînt dureri — și încă sînt !

II

Comentînd rezultatele prezentării istorice a concepției lui M. Beniuc despre poet, remarcăm faptul că M. Beniuc ne-a dat poate cel mai bogat,

mai divers material pentru o definiție a poeziei și a rolului social al poetului în poezia noastră actuală.

Ce este poetul în concepția sa? Care e deci rolul său social?

„Vultur de foc", „toboșar" și „profet", „grădinar", „cucuvaie" sau „ciocîrlie", „vrăjitor", „vînt" (al erei comuniste, proaspăt vînt) — citînd cîteva din cele mai frecvente imagini ale poetului în opera sa. Dar este și „mărul de lîngă drum", care se împarte și se multiplică, dăruindu-se generos trecătorilor, „ștafeta marilor idei", sau „noul Midas", care a pus o mînă „Pe-o creangă noduroasă și bătrînă/ Și au apărut ciorchini de liliac/ În grădinița unui om sărac" — și este și „azimă" și „copacul strajă" și „paznic" și „poștaș" și simplu „soldat", „nor întunecat" (veghind o stea. . . culcată-n sînul lui). . .

Ceea ce înseamnă — sintetizînd — că poetul e, în concepția sa, în același timp *om*, răspunzînd unor sarcini cetățenești, militare ori civile (în ipostaza de *paznic*, *stegar* sau *soldat*), ori unor sarcini de interpret al vremii sale, de mesager al ideilor noi (în ipostaza de *toboșar* sau *poștaș*). Dar este în același timp *pasăre* („vultur de foc", „cucuvaie" sau „ciocîrlie"), în același timp pom sau copac („mărul de lîngă drum") sau element „mai dur, mai greu", — „lava Vezuviului". . .

Atîtea imagini, acoperind același concept, pot deruta. Derutează, de fapt, privite sumar, nesistematic. Dar privite în ordine, în ordinea evoluției lor, sau în dialectica lor, ele ne îngăduie o clasificare a reprezentărilor, reductibile în fond la două momente fundamentale ale concepției lui M. Beniuc despre poet. Dacă, în prima etapă a creației sale, poetul vine în funcția de „bărdaș" (izbind cu barda), de „secerător" (numai anii mei mi-i secerai), sau „cosaș", sau „roadă a cîmpului" (în ipostaza de pîine. . ., „pîine pentru cei de azi și pentru cei de mîine"), — iar uneltele sale (coasa, securea, barda sau biciul), evocînd aspecte ale muncii agricole sau virtuți ostășești și vechi nostalgii revoluționare, în versuri ce aprind vîlvătaia răscoalei, sînt uneltele muncii și luptei țăranului — și poetul ne apare ca „țăran care ară" țarina prezentului (în poezia *Tot una-mi este*), sau „pune plugul în brazdă sfîntă" (în poezia *Pieptiș*), înmormîntează „fără cruci și morminte sub brazdă o lume putredă ce moare", însăși intrarea sa în literatură avînd loc în planul vieții rurale:

Ca țăranul printre snopi de grîu,
Voi intra masiv și greu în vreme,
Cu un car cît dealul de poeme,
Murmurînd o doină, trist, molîu,

(Intrare)

în această etapă a creației sale, el stă pe pozițiile țărănimii exploatate, gata de luptă.

După 23 August, în condiții istorice care permit schimbarea uneltelor, poetul devine, în contact tot mai strîns cu clasa muncitoare, cu partidul ei de avangardă, un transformator de elemente. El e vrăjitorul ce a încercat să schimbe „amurgurile în zori, în aur tina", el e „noul Midas", care face „din amurg și zdrențe vechi, viață, din buruiană cuie, din cuie muguri, din șerpi brazde după pluguri". Uneltele sale predominante sînt uneltele clasei muncitoare (ciocanul și dalta etc.).

După 23 August poetul ne apare în ipostaza de faur („lumii fii meșterul, faurul"), sau de miner, — munca sa comparîndu-se cu aceea a minerului :

Se crede că noi rătăcim prin nori, prin cer.
Noi facem însă muncă de miner.
Poetu-n creierul său taie
Ca un miner pămîntu-n măruntaie.

(Poetul și minerul)

El se situează, în această etapă a creației sale, în mod conștient, pe punctul de vedere al clasei muncitoare, pe pozițiile ei :

Zvonească zgomot de motoare.
Mașini în mers, tractoare grele,
Pășească clasa muncitoare
În ritmul cîntecelor mele.

(Nu cînt eu patimile cărnii)

Care e, așadar, rolul poetului ? Care e funcția poeziei în concepția sa ?

Spre deosebire de Tudor Arghezi, care — arată Tudor V i a n u[3]) — „se figurează în actul literar compunînd și semnînd", evocînd „gestul scrisului, ca act esențial", căruia „lumea-ntreagă îi apare prin analogii literare", care introduce în literatură „lumea atelierului și a îndeletnicirilor lui", lumea creației literare a poetului, care reflectează asupra muncii, asupra dotației, asupra valorii și destinației operei lui și, urmărit de reprezentările familiare ale activității lui, le proiectează asupra întregului univers", — Mihai Beniuc procedează din contră, proiectînd asupra actului literar reprezentările activității obștești, aspectele muncii maselor largi ce-și află expresie în opera sa. Uneltele sale nu mai sînt „pana", „condeiul", „hîrtia", „alfabetul", „creionul" sau „tibișirul", ca la Arghezi, ci „barda", „securea", „coasa", sau „secerea", „spada", sau „plugul" ș.a.m.d. Poetul ne-o spune el însuși, de pildă :

Nu cu penița, cu ascuțișul coasei
Îmi scriu poemele sălbatice,
Cuvintele-mi zboară de foc și de plumb
Ca gloanțele din flinte.

Sau altă dată :

Versul mi-i dur
Ca mîna pe coarnele plugului
. . . .
Cu pluguri trase de tractoare
Am arat țarina tristeții.

Trăind — alegoric — nu atît prin cuvînt, prin expresie artistică, — cît prin acțiune, el îndeplinește totdeauna o sarcină, o funcțiune, depășind prin proporții actul literar. El exercită o slujbă pe platforma de muncă a grupului social cu interesele căruia se identifică, depășind prin ecoul actelor sale, prin relația sa directă cu omul, perspectivele actului literar propriu-zis.

3) *T. Arghezi — poet al actului literar* «Gazeta literară», an. VII, nr. 21 (373), 19 mai 1960, p. 1—2.

La intersecția a două lumi, în condiții istorice care decid soarta patriei sale și a omenirii întregi, în raport cu orientarea sa în jocul forțelor sociale ale vremii și cu atitudinea sa în toiul luptei dintre vechi și nou, poetul joacă un rol bipolar. Diferitele-i chipuri sau ipostaze, în care apare de la o etapă la alta a creației sale, sînt reductibile în fond la două atitudini fundamentale, derivînd din aceeași formulă de bază a poetului ca exponent al mulțimilor și intereselor poporului său.

Ilustrativă e astfel poezia sa *Cucuvaie și ciocîrlie*, în care poetul apărea în ipostaza de „cucuvaie", ca un profet al prăbușirii lumii vechi, deci al morții, — în același timp anunțîndu-se cîntăreț al vieții noi, al luminii, în ipostaza de „ciocîrlie", vestind limpezimile viitoarelor zări luminoase ale vremii.

Reprezentarea aceluiași rol bipolar al poetului în concepția sa o ilustrează imaginea de „armă", „spadă", „grenadă", „fulger", „secure" izbind în „putregai" și dușmani, — în contrast cu imaginea de „măr", „azimă", „pîine" și „stea", luminînd calea celor mulți, — prin care poetul se înfățișează adeseori paralel sau simultan :

Dar de e stea, să fie stea polară
Ce-arată drum spre căutatul port ;
De-i fulger, să topească-n foc și pară
Tot ce e putred și uscat și mort.
(*Fulgere și stele*)

În patosul luptei dintre vechi și nou, consecvent situîndu-se de partea noului, el se pronunță vehement împotriva elementului vechi, în lichidare, relevînd chipul hidos al dușmanului, uneltirile sale antiumane, urzelile crimei și ale războaielor, secularele-i acțiuni hrăpărețe. Astfel, în ipostaza de grădinar de exemplu, curățind solul de scoici, spini, de elementele negative, el e, în același timp, eliberatorul forțelor pozitive din încleștarea oricăror opreliști în calea înfloririi chipului nou, luminos, al vieții :

Dar de mai sînt scaieți și spini prin lanuri
Și frîne prin uzine, la elanuri,
Lăsați-mă pe mine să le rup
Și să le smulg cu dinții mei de lup.

În același sens poetul ne apare în chip de soldat, ce curăță un cîmp minat, sau în ipostaza de lavă, pustiind „zbirii, cărturarii, fariseii", „nor întunecos", cu fulgere și cu potop de ploi în piept, veghind :

O stea ce lîngă sînu-mi s-a culcat
Și nu mă-ndur să o deștept.

Ostil, pe de o parte, vechii lumi putrefacte, rămășițelor ei, poetul înfierează, denunță, condamnă și execută elementul vechi, negativ, al vieții și devine un factor activ de distrugere a lumii vechi. În același timp, favorabil elementului nou, prin atitudinea sa de agent al mișcării sociale înainte, de stimulent al vremii sale, al oamenilor înaintați ai epocii, în fruntea cărora se situează, poetul devine un constructor activ al lumii de mîine. În perspectiva acestei lumi, el prevede evoluția funcției sociale a poetului în direcția unui nou mesaj luminos. Dar, în condițiile istorice date, în toiul bătăliei pentru o lume mai bună, el cultivă imaginea unui poet, care ia parte la luptă cu armele în mîini :

Veni-vor și acele zile,
Dar deocamdată nu-s civile
Cîntările-mi, ci stau sub arme,
Au de clădit și au să darme.

Diversitatea, varietatea ipostazelor aparent disparate, care reflectă chipul poetului în opera sa, se reduc deci în fond la două formule, prin care poetul iese pe de o parte în întîmpinarea elementului nou, pozitiv al vieții, îl stimulează, îi ia apărarea, îl protejează, îl antrenează într-un efort constructiv și pe de alta înfierează caracterul nefast, morbid, descompus al elementului vechi, pe care îl denunță și îl distruge. După sensul în care se orientează în dialectica luptei dintre vechi și nou, în raport cu direcțiile dezvoltării, poetul transmite la un pol al realității iubirea, la celălalt ura — iubirea cu dominantele ei (dragostea, simpatia, sau duioșia) și ura cu dominantele ei (disprețul, batjocura, răzbunarea, sarcasmul, sau dușmănia) —, prin iubire poetul ajutînd elementului nou, pozitiv, să se dezvolte, prin ură grăbind lichidarea elementului vechi, negativ. Poetul e așadar un vultur cu o aripă muiată în iubirea de oameni, cu alta în ura cea mai aprinsă, mai vehementă, mai necruțătoare. Iubirea lui se îndreaptă îndeobște spre oamenii muncii, spre „cei ce taie cărbunele în mine", spre cei ce ară, spre cei ce „piatră topesc în furnale, golesc în piatră metale" etc. Cu gîndul la ei se adresează Beniuc, firește, poetului :

Lumii fii meșterul, faurul,
Pune icoana iubirii
Mîndră să ardă ca aurul
Vatră clădind fericirii.

În același sens, în *Dragostea mea* (volumul *Trăinicie)*, poetul scrie :

Pe seama poporului simplu,
Ca Șincai, bătrîn cronicar,
Purtînd adevăru-n desagă,
În inimă dragoste care
Să satur o lume întreagă.

Ura sa se îndreaptă spre vechile clase exploatatoare, spre exponenții lor, în versuri trădînd direct ascuțișul lor social :

Și cîntai și pentru clește,
Cine omul asuprește
Pe acela-n fălci mi-l strînge
Pînă dă lacrimi și sînge,

după cum de asemenea, spre exemplu în *Azimă :* „Rămas cu fața spre vrăjmași / Cu ochii-n patru și atent la pași", poetul ne asigură că : „Pot să dorm, dar nu s-adorm pe armă", sau, în alt loc : „Eu, spadă/ Nu port numai de paradă".

Situat pe o poziție fermă de clasă, indicînd obiectivele mari ale luptei, funcțiunea lui socială, poetul scria :

Nu, n-am să dorm. Voi sta pe creste strajă
Și-atîta voi cînta și descînta
Cît bube vor mai fi din vechea vrajă,
Frumoasă țară, pe făptura ta.

În același sens în care, ca mesager al timpului său, transmițînd sentința de condamnare a lumii vechi,

Sînt poștașul lumii care vine,
Am aicea un răvaș la mine
Către generațiile viitoare,
Cum că lumea veche moare,

(Drum de iarnă)

el devine, după 23 August, în *Trăinicie*, un lampadofor al veacului său, un factor activ de umanizare a viitorimii :

Fii din plin al veacului tău fiu,
Fii acela ce predă făclia
Altui veac să scapere mai viu
Și să-nalțe mai sus omenia.

În esență, deci, rolul poetului gravitează în direcția unui mesaj umanist. Funcția artei e aceea de a face pe om mai uman, mai nobil, mai bun, poezia avînd un rol pozitiv în eliberarea demnității umane, în eliberarea morală a omului descătușat pe plan social.

Fă să calce omul apăsat,
Să-și ridice fruntea fără teamă
Și să deie unde e de dat
Bun îl fă să fie mai cu seamă.

Poetul are în fond misiunea de a surprinde esența, conținutul profund, revelator al făpturii umane, imaginea omului în raport cu natura :

Apelor clocotul, mugetul,
Munților calma-nălțime,
Omului, inima, cugetul,
Prinde-le-n ritmuri și rime.

În al doilea rînd, misiunea poetului e aceea de a da un nou sens vieții, bogăție, amploare și conținut, noi perspective realității prin vis, în accepția acordată de Lenin visului, ca factor de înaripare a omului, de înălțare a vieții pe culmi :

Școlar, ori fată de mărit, ori moș
Plugar, ori muncitor de la uzină,
Cîntîndu-mă tu singur ai să coși
Un vis pe haina vieții, cu lumină.

În acest sens poetul devine exponentul cel mai direct al omului simplu, al omului stăpîn pe viață, pe forțele ei :

Cîntă omul, dacă tu ești om,
Fă vieții slugă din atom.

Lărgind perspectiva, poetul devine un exponent al poporului său și indirect, al umanității, dînd în esență expresie unui mesaj generos, înălțător :

Pune steagul muncii pe clădire,
Iar pe steag să scrii cu foc din soare
Pentru omul muncii fericire,
Pace și belșug pentru popoare.

(Fără șovăire)

Identitatea sa cu poporul, prin extensiunea circumferinței eului liric, îl leagă în același timp de toate popoarele, de umanitatea privită în ansamblu :

Eu sînt POPORUL,
Eu sînt mulțimea de POPOARE
Și simt cum crește-n mine OMENIREA
Puternică, măreață, unitară.

(Drum prin constelații)

Definind cele două coordonate ale dezvoltării poetului, impetuoasa afirmare de sine și contopirea cu omenirea [4]), Beniuc definește esența conceptului de poet, conținutul profund al acestui concept cu un fecund substrat social :

Nu-s unicul, ci unul dintre unii
Ce-n ei rezumă-n timp totalitatea
. . . .
Aici mă zbat în mijlocul naturii,
Prin care-și face loc umanitatea.

În acest sens poetul răspunde în concepția lui M. Beniuc unei necesități, prezența sa înscriindu-se în jocul forțelor sociale, care-l determină și-l promovează, care-l formează și orientează în problematica epocii lui :

Mă inventau, de cumva n-aș fi fost,
Eu sînt în secol o necesitate.

În strîns contact cu viața, poetul ia parte activă la viață, la evenimente, la istoria vie a vremii sale. Prezența sa devine o constantă, o condiție, o formă esențială a creației. În acest sens M. Beniuc scria lapidar :

A fi, acesta-ți este rostul.

Poezia devine un act de prezență, o pasionantă cronică în versuri a epocii sale. În ea-și fac loc, ca într-un letopiseț versificat, evenimentele mai de seamă ale vremii, etapele principale ale procesului marilor transformări ale epocii noastre, pagini vii de istorie contemporană. În acest sens poetul devine exponentul forțelor sociale înaintate ale vremii, devine exponentul epocii sale, un mesager al glasului ei.

De aici o trăsătură dominantă a creației lui M. Beniuc, a concepției sale despre poet, fondul ei optimist. De aici sentimentul tinereții morale, obsedante, a poetului, un adevărat leit-motiv al liricii sale după 23 August 1944 :

La tîmple mi s-a strîns părul cărunt,
Ca sarea din adîncul ocnei scoasă,
Dar tînăr sînt, același încă sînt,
Să-mbătrînesc viața nu mă lasă.

(Furtuni de primăvară)

Așa se explică firește amploarea, fecunditatea liricii sale, așa se explică oralitatea, simplitatea expresiei directe a poetului. Dar cîștigînd în întindere, opera sa pierde pe alocuri în adîncime, cărînd mult balast, mult moloz, și „reziduuri“, cum ar fi spus însuși poetul. Poezia sa nu atinge

4) Radu Popescu, în «Contemporanul», 31 ianuarie 1958, p. 3.

— adesea — înălțimea fiorului liric al vieții, al reconstrucției pașnice a țării, al realităților zilelor noastre. Atras de viața care-l solicită, fără a o adînci întotdeauna în egală măsură, — cum au arătat unii dintre criticii săi, — el publică — adesea — simple crochiuri, gribuiaje sau schițe, lăsînd să-i apară versuri mediocre, uneori regretabile, convenționale, sau neglijente, la care poetul renunță el însuși cu ușurință în volumele sale de versuri alese.

Poetul are conștiința precisă a valorii propriei sale creații, a locului ei în poezia actuală și-n evoluția liricii noastre. Poezia-i răspunde, în concepția sa, înaltei meniri de a servi drept platformă a unei etape calitativ superioare a marii poezii pe care o anunță. Ne-o mărturisește însuși poetul, cu o înaltă conștiință artistică :

Dar precum desenele din peșteri
Prevestesc stîngace pe da Vinci,
Cîntului ce moartea o va-nvinge,
Noi îi sîntem primitivii meșteri.

Ceea ce interesează în concepția sa e prezența poetului, participarea sa directă la viață, la mersul ei hotărît înainte, funcția socială, transformatoare, a cuvîntului său. Încă înainte de 23 August Beniuc scria în poezia *Tot una-mi este :*

Nu țin să-mi fie bronzul în piață,
Să-ntrebe gură-cască cine-am fost,
Aici și-acuma, cît mai sînt în viață,
Aș vrea să aibă verbul meu un rost. . .

În poezia sa *Colocviu dur* (din volumul *Călători prin constelații*), adevărată replică la *Noapte de mai* a lui Alfred de Musset, M. Beniuc lansa noua formulă a poetului legat de viață, de realitate, de pulsația ei necontenită, sintetizînd concepția sa.

Hai pleacă-n lume ! Ai curaj ! Hai zboară
Și smulge note nouă din vioară.

Pe linia marilor tradiții progresiste ale liricii noastre, Beniuc impune așadar, în concluzie, — aici e principalul său merit, — imaginea unui poet-cetățean, luptător angajat cu întreaga-i ființă în epoca sa, în dialectica epocii sale, în slujba forțelor înaintate ale vremii, pe dimensiunea socială a istoriei poporului său

НАЗНАЧЕНИЕ ПОЭТА В КОНЦЕПЦИИ М. БЕНЮКА

Краткое содержание

Исследуя основные моменты развития лирики М. Бенюка до и после 23 Августа 1944 года, автор изучает призвание поэта в концепции М. Бенюка, который в своём творчестве дал богатейший материал для определения поэзии и установления социальной роли поэта в нашей современной лирике.

Разработка этого материала с позиции марксистско-ленинской эстетики позволяет автору прийти к выводу, что разнообразие пред-

ставлений о роли поэта сводится, в основном, к двум моментам в концепции М. Бенюка. В первом этапе своего творчества поэт выступает в качестве „аргуна“, „жнеца“, „косаря“ или „урожая поля“, а его орудия (коса, топор, бич) являются орудиями труда и борьбы крестьянина (на этом этапе поэт находится на позициях бедного, эксплуатируемого крестьянства). После 23 Августа, когда исторические условия позволили замену орудий и когда поэт всё теснее сближается с рабочим классом и его партией, он становится „кузнецом“, „мастером“, преобразователем действительности. На этом этапе своего творчества поэт сознательно стоит на позициях рабочего класса.

На рубеже двух эпох, исходя из своего отношения к социальным силам в борьбе между старым и новым, поэт играет двойную роль: ролъ пророка падения старого мира („сова“) и, одновременно, роль певца новой жизни, света, в качестве „жаворонка“, „барабанщика нового времени“. С одной стороны, поэт враждебно относится к загнивающему старому миру, к его остаткам, клеймит старое, отрицательное в жизни, становится активным фактором в уничтожении старого мира. С другой стороны, он содействует росту нового, росту переводых людей времени, во главе которых он стоит. Поэт становится активным строителем завтрашнего мира. В зависимости от того, как ориентируется в диалектике борьбы между старым и новым, поэт передаёт на одном полюсе действительности-любовь, на другом — ненависть. Любовью он помогает новому развиваться, ненавистью ускоряет ликвидацию старого, отрицательного.

Как представитель простого человека, хозяина жизни, своей и своих сил, расширяя перспективы, поэт становится представителем своего народа и, косвенно, всего человечества. Вместо старого представления о „проклятом“ поэте появляется новое о поэте-гражданине, борце, участвующем всеми силами в борьбе своего времени на службе у передовых сил исторического периода.

LE POÈTE DANS LA CONCEPTION DE M. BENIUC

Résumé

En examinant les principales étapes dans le développement de la création lyrique de M. Beniuc, avant et après le 23 Août 1944, on tâche d'étudier la conception même du poète reflétée dans l'oeuvre de cet écrivain, qui a sans doute fourni le plus riche, le plus divers matériel pour une définition de la poésie et du rôle social du poète d'aujourd'hui.

Le commentaire de ce matériel du point de vue de l'esthétique marxiste-léniniste offre à l'auteur la possibilité de conclure que la diversité des représentations sous lesquelles se manifeste le poète dans la création lyrique de M. Beniuc, considérées dans leur évolution, se réduisent à deux moments.

Dans la première étape de la création, le poète apparaît comme: „bărdaş“ [1]), „secerător“ [2]) ou „cosaş“ [3]), ou tout bref comme „roadă a cîmpului“ [4]); ses outils sont la faux, la hache ou le fouet qui évoquent certains aspects du travail à la campagne, certaines vertus militaires et de vieilles

nostalgies de révolte ; ses outils sont au fond les instruments de travail et de lutte propres au paysan ; c'est que le poète se situe sur les positions de la paysannerie exploitée, prête à la lutte. Après le 23 Août 1944, dans des conditions historiques qui permettent de changer les outils, le poète devient. à la suite du contact plus suivi avec la classe ouvrière et avec son parti d'avant-garde, le „faur“ [5]) ou le „miner“ [6]), un vrai transformateur des éléments. Dans cette période de sa création le poète partage consciemment le point de vue de la classe ouvrière.

Au carrefour de deux mondes, suivant son attitude à l'égard des forces sociales du temps et son rôle dans la lutte entre l'ancien et le nouveau, le poète a une double fonction : celle de prophète de la chute du vieux monde („cucuvaie“) [7]) et celle de chantre de la vie nouvelle, de la lumière („ciocîrlie“) [8]) ou („toboșar“) [9]) des nouveaux temps.

Hostile au vieux monde en décomposition, à ses vestiges, le poète flétrit ce qui est négatif dans la vie et devient un facteur actif dans la destruction de ce vieux monde. Favorable à l'élément nouveau, aux gens qui constituent l'avant-garde de l'époque, à la tête desquels se situe lui-même, le poète devient un constructeur actif du lendemain.

Selon le sens de son orientation dans la dialectique de la lutte entre l'ancien et le nouveau par rapport aux directives du développement, le poète transmet à un pôle de la société l'amour et à l'autre la haine ; par l'amour il aide à l'épanouissement de l'élément nouveau, par la haine il accélère la ruine de l'élément ancien, négatif.

Exponent des simples gens, maître de la vie et des forces de celle-ci, en élargissant la perspective, le poète devient l'exponent de son peuple et indirectement, de l'humanité, il devient l'expression même d'un message humaniste qui ennoblit. A l'ancienne conception du poète „maudit“ décadent, M. Beniuc oppose l'image du poète citoyen, combattant engagé de tout son être, dans la dialectique de son époque, au service des forces d'avant-garde, suivant la dimension sociale de l'histoire de son peuple.

1) menusier, 2) moissonneur, 3) faucheur, 4) fruit des champs, 5) forgeron, 6) mineur, 7) hibou, 8) alouette, 9) clairon.

KYBERNETIK UND DAS PSYCHOPHYSISCHE PROBLEM

von

J. ZEMAN, Prag

Mitteilung an dem I. Kongress für medizinische Kybernetik, Neapel, 1960

1. Die Kybernetik widmet eine grosse Aufmerksamkeit den Fragen des menschlichen Gehirns und des Denkens. Deshalb muss sie unbedingt auch solche Probleme wie das Problem der Seele und des Körpers, des Bewusstseins und der Materie, des Psychischen und des Physischen berühren. Meiner Ansicht nach bringt die Kybernetik zur Aufklärung des psychophysischen Problems viele Anregungen.

Wie bekannt gibt es verschiedene Ansichten über dieses Problem. Der Mechanizismus überführt alle psychischen Erscheinungen einseitig auf die Erscheinungen irgendeines niedrigeren Typus — auf die physiologischen. chemischen oder mechanischen Erscheinungen. Der Idealimus nimmt an, dass eigentlich nur die psychischen Erscheinungen existieren: entweder, dass alle — also auch die physiologischen Erscheinungen nur in den Bewusstseinstatsachen (subjektiver Idealismus) existieren, oder, das Physische sei nur eine Äusserung der psychischen Substanz, durch die es gelenkt und beherrscht ist (objektiver Idealismus). Der Dualismus trennt das Psychische und das Physische voneinander: Descartes fasst sie als zwei voneinander unabhängige Substanzen *(res cogitans* und *res extensa)* auf und hinterlasst seinen Nachfolgern die schwierige Frage wie ihre wechselseitige Kommunikation zu erklären. Der Fechnersche psychophysische Parallelismus sieht das Psychische und das Physische als zwei parallel existierende Seiten, die aufeinander nicht einwirken und die man (nach dem Spinozischen Muster) von aussen oder von innen anschauen kann — ähnlich wie die innere oder die aussere Seite einer Kugel von verschiedener Ansicht. Der dialektische Materialsmus lehnt diese Darstellungen ab un lehrt, dass man das Psychische und das Physische weder gegenseitig reduzieren, noch voneinander abreissen kann, sondern, dass sie in der dialektischen Beziehung des Substrats und der Form, der Substanz und der Funktion sind: Das psychische Geschehen ist eine Funktion der physiologischen Prozesse der Gehirnmaterie; diese physiologischen Prozesse können ohne psychische Äusserungen verlaufen, nicht aber umgekehrt. Die psychsischen Erscheinungen sind Folgerungen des physiologischen Substrats, sie sind seine Form und Funktion und als funktionelle Äusserungen beeinflussen sie gleichzeitig rückwirkend die Gehirnsubstanz.

In gewissem Masse gibt est hier eine Ähnlichkeit mit der Aristotelschen Auffassung der Beziehung zwischen Stoff und Form, allerdings zugleich gibt es hier eine Reihe von Unterschieden. Bei Aristoteles handelt es nich um zwei verschiedene Prinzipien — um den passiven bewegten Stoff und um die aktive bewegende Form, die dem Stoff Gestalt, Zweck und Ursache gibt. Wenn auch nach Aristoteles der Stoff und die Form ineinenader übergehen können, können sie trotzdem auch voneinander völlig getrennt werden, z. B. wie das formlose „*proté hylé*" oder der thomistich aufgefasste Gott oder die Seele des Toten als blosse stofflose Form. Die aristotelsche Auffassung der Beziehung von Stoff und Form, von Substrat und Gestalt ist also nicht dialektisch, sondern dualistisch. Der dialektische Materialsmus fasst die Beziehung von Gehirn und Psychik als gegenseitige dialektische Beziehung der materiellen Grundlage und der ideellen Abbildung auf, die auf die Grundlage rückwirkt.

Die Nervenmaterie und ihre Dynamik werden vor allem in den Gehirnpartien organisiert und gestaltet, wo sich die meisten Erregungsprozesse abspielen, wo sich die optimale Erregbarkeit befindet. Hier entspringen auch die bewussten Erlebnisse, die Bewusstseininhalte, die Informationen. Strukturell-funktionelle Änderungen der Gehirnmaterie bei der Exposition durch das bewusste Erlebnisswerden als Erfahrungs- und Gedächtnisgestalt petrifiziert: so können wieder von neuem aktualisiert werden und dann beeinflussen oder lenken sie irgendwelche Vorstellungs- oder Willensprozesse. Ähnlich wie die chemischen Prozesse eine andere Richtung, Gestalt und einen anderen Sinn in einem biologischen System bekommen, werden auch die biologisch-physiologischen Prozesse im Rahmen des menschlichen, mit Psychik begabten Wesens organisiert; die höhere psychische Form existiert nicht ohne niedrigere physiologische Form, sie umfasst sie, aber erschöpft sich nicht durch sie. Das Psychische und das Physische befindet sich im Menschen in der Rückkopplungsbeziehung des Psychischen und des Somatischen. Die aufgenommene und lenkende Information (in der Zentralpartie des Reflexbogens) existiert auch in den niedrigeren Stufen des zentralen Nervensystems; jedes Organ und jede Zelle sind gleichfalls Lenkungssysteme des menschlichen Wesens. Das Bewusste bildet dann den Gipfel der Hierarchie dieser Subsysteme.

Die psychophysische Beziehung kann man als Beziehung zwischen der bewussten Information und dem Gehirnsubstrat, namentlich zwischen der bewussten Information und der Erregungsenergie auffassen. Das psychophysische Problem kann mit Hilfe der Beziehung von Information und Energie erläutert werden.

2. Im allgemeinen kann man die Information als Geordnetheit, als Gestaltung eines Systems von Elementen, sei es einer Nachricht oder eines Organismus usw. auffassen. Die Gehirnmaterie ist ein System von verschieden gebundenen Neuronen, in dem die objektive Realität, einschliesslich des Menschenkörpers und der Willenshaltungen zu dieser Realität wiedergespiegelt wird. Die Anordnung im Gehirn (einschliesslich verschiedener durch das Gehirn wirkender Einflüsse) beeinflusst den Umfang der Bewusstseinsinhalte und die aktuellen Bewusstseinsprozesse wirken wieder auf die Gehirnanordnung zurück. Die bewussten Erlebnisse, die bewussten Tatsachen kann man als resultierende Information, die aus sich zusammensetzenden physiologischen Signalen hervorgeht, auffassen. Diese Information formt eine gewisse Gestalt im Gehirnsubstrat. Die Basis der bewussten Gestaltbildung ist die Erregungs-

und Hemmungstätigkeit des Gehirns und das Entstehen von Kontrasten zwischen den höheren und niedrigeren Erregungsniveaus bei Wahrnehmungs- und Denkprozessen. Wenn der Unterschied zwischen den erregten und gehemmten Partien, zwischen den Erregungsniveaus herabgesetzt wird, wird die Verteilung der Erregungsenergie gleichmässiger, keine Gestalt wird gebildet und keine Information durch das Bewusstsein erlebt — wie z. B. bei der Ohnmacht oder im tiefen Schlaf. Für die bewusste Information ist also nicht nur das materielle Substrat, auf dem sie realisiert werden kann, sondern auch die Kontrastbildung in der Gehirnmaterie wichtig.

Die Gestaltung der bewussten Information hat die Bildung einer gewissen Struktur physiologischen Charakters zur Basis, deren Unterlage die Erregungs- und Hemmungstätigkeit der Nervenfasern und Synapsen, und weiters die Tätigkeit komplizierter Gebilde ist — Erregungsherde, Erregungszentren, die aus einer grossen Zahl von Neuronen und synaptischen Kombinationen zusammengesetzt sind. Diese Herde erhöhter Erregbarkeit wurden von Uchtomskij Dominanten benannt. Um einen solchen Herd in Tätigkeit zu setzen, muss ein gewisses Niveau seiner Erregung erreicht werden, wobei die Erregungsenergie des Reizes mit der latenten Erregungsenergie der umliegenden, relativ schwächeren Herde aus, die sie unterdrückt. Die Bewusstseinsschwelle überschreiten nur Prozesse maximaler Erregbarkeit, die bewusste Information entsteht bei der Hemmung von anderen Gehirnprozessen, respektive Herdzentren. Die Schwellenfunktion des Bewusstseins trifft auch eine Auswahl zwischen den Gehirnprozessen, übt eine dem Maxwellschen Dämon ähnliche Tätigkeit aus, hemmt auch die unerwünschten subkortikalen und unterbewussten Prozesse und nützt ihre Erregungsdynamik aus. Die Wahrnehmung- und Denkprozesse stützen sich auf die Differenz zwischen Figur und Hintergrund, auf den Kontrast verschiedener Erregungsniveaus. Die Beziehung zwischen dem Psychischen und dem Physiologischen könnte man als Beziehung zwischen der bewussten Information und der Erregungsdynamik resp. Erregungsenergie auffassen. Nun ein Teil der Erregungsenergie des Gehirns geht in die Information des Bewusstseins über, und zwar der Teil, dem es gelingt sich zu konzentrieren und die Bewusstseinsschwelle zu überschreiten. Im tiefen Schlaf wird die Erregungsenergie zerstreut, die bewusste Information nicht gebildet, die gegenseitige Induktion von Erregung und Hemmung und die genügende Summierung der Erregungsenergie nicht realisiert.

Ein Teil der Erregungsenergie bleibt bei den psychischen Prozessen unausgenützt, ähnlich wie z. B. ein Teil der Wärmeenergie in der Dampfmaschine unausgenützt bleibt. Dieser Teil trägt also keine Information, er ist redundant. Das Gehirn ist also keine völlig volkommene energetisch-logische Maschine, es ist kein *perpetuum mobile*. Die bewusste Information bildet einen Gipfel, der sich auf einen breiten Hintergrund der vagen, unbewussten Erregungsdynamik stützt. Der Gesamtumfang der Erregungsenergie spaltet sich in den effektiven Teil — in die bewusste Information, und in den ineffektiven Teil — in die unbewusste Erregungsdynamik, die den Hintergrund dieser Information bildet. Zwischen der Information und der Erregungsenergie besteht eine gewisse Beziehung, die vorläufig schwer zu bestimmen ist; vielleicht könnte sie z. B. der bekannten Weber-Fechnerschen logarithmischen Beziehung zwischen Reiz und Empfindung entsprechen, vielleicht aber auch

einer anderen Beziehung, z. B. dem konstanten Produkt; vorderhand ist es schwierig sie experimentell zu beweisen.

3. Zur Entstehung der bewussten Information ist es nötig das durch den Erregungshintergrund gegebene Unbestimmtheitsfeld zu reduzieren, also eine gewisse Auswahl zu treffen, eine gewisse Arbeit zu leisten. Die bereits erworbene und aufbewahrte Information könnte deshalb der Zahl der ersparten Entscheidungsschritte oder zu ihrer Durchführung nötigen Energie, die zu ihrer Entstehung notwendig wären entsprechen. Keine Gestalt der bewussten Information kann sich aber ohne Erregungshintergrund, ohne das unbewusste Feld der Erregungsdynamik, die ihr Keimstoff, ihr Mutterboden, aus dem sie entstent, nicht behelfen. Jede bewusste Informationsgestalt ist mit zahlreichen unbewussten Zusammenhängen verbunden. Das Verhältnis dieser Gestalt zum unbewussten Unbestimmtheitsfeld wechselt verschiedenartig. Es scheint, dass das Quantum der bewussten Information der ersparten Energie so entsprechen könnte, dass die energetische geringe Ersparnis an Energie als Folgerung einer geringeren Stufe der Anordnung des Gehirns den Umfang der aktuellen Information vermindern würde. Übrigens kann man voraussetzen, dass die informationstheoretische Entropie der thermodynamischen nicht nur formal entspricht.

Die Beziehung zwischen Information und Erregungsenergie könnte man an Gedächtnisprozessen erläutern. Bei der Gedächtnisaufnahme der Information handelt es sich wahrschenlich um eine Transformation eines Teiles der aktuellen Erregungsenergie in die potentielle Erregungsenergie der Spur, also um die Aufbewahrung eines Teiles der Energie der stattgefundenen Erregung; die Gedächtnisspeicherung wirkt also gegen die Entropiezunahme. Das Gedächtnis ermöglicht die Erhöhung des Niveaus potentieller Erregungsenergie im Gehirn, sein Wesen ist die Herdbildung mit höherem Energieniveau und mit niedrigeren Reizungsschwellen. Die Gedächtnisfixation und Retention beruht wahrscheinlich in einer Überführung der Erregungsprozesse in die potentielle (tote) Information struktureller Natur; die Gedächtnisreproduktion überführt wieder diese Information in die Erregungsprozesse und in die aktuelle Information. Die aktuelle, lebendige Information des bewussten Erlebnisses transformiert sich beim Speicherungsprozess in eine potentielle, tote Gedächtnisinformation. (Die Fixation kann im allgemeinen manchmal natürlich auch unterbewusst geschehen, aber die Erkenntnis — und Denkprozesse gehen nicht ohne Teilnahme des Bewusstseins vor sich; die Bewusstseinprozesse als Prozesse maximaler Erregbarkeit hinterlassen schärfste Spuren in der Gehirnmaterie). Wenn bei einem Errinerungsprozess die Errengungsfläche gewisser Gedächtnisherde sich über die Bewusstseinschwelle erhebt, reenergetisiert sich die potentielle Information, belebt und aktualisiert sich wieder ins Bewusstsein.

- Im Bewusstsein als Austrittsglied des Kommunikationskanals überschreitet die Erregungsenergie eine bestimmte Schwelle und wird zum Träger der bewussten Information, die im Gedächtnis aufbewahrt wird; diese Information ist von der Energie nicht unabhängig, eher würde man sagen, dass es sich hier um eine höher organisierte Energie als auch bloss physiologischer Stufe handelt; die Anordnung ermöglicht, dass auch ein kleines Quantum von Energie eine grosse, verstärkende Wirkung hat. Die potentielle, im Gedächtnis als organisierte Struktur, als potentielle Erregungsenergie aufbewahrte

Information transformiert sich beim Errinnerungsprozess in aktuelle Information auf soche Weise, dass sie die aktuelle Erregungsenergie reguliert resp. summiert. (Bei Willensprozessen kommt es zur Übertragung der Information nicht nur in die aktuelle Erregungsenergie, resp. zu deren Lenkung und zur Organisierung der Tätigkeit der Gehirnmaterie, sondern auch zur Organisierung der Muskeltätigkeit und dann zur Lenkung der Prozesse in der objektiven Realität).

Die Signalreihenfolge integriert im Gedächtnis zu einer Gestalt, die Zeitreihe wird verdichtet, das Historische in das Logische, Strukturelle transformiert. Beim Erinnern wird diese Reihe wieder abgewickelt, das Logische, Strukturelle geht wiederum in das Historische, Zeitliche über.

Die Erfahrungs- und Gedächtniszunahme, die Zunahme von Erkenntnisvorrat im Gehirn wird mit der Zunahme der Anordnung im Gehirn, mit der Zunahme der energetischen Ersparnis des Gehirns verbunden, denn sie bedeutet Akkumulation und Kondensation der Information im Gehirn.

Die Transformation der physiologischen Prozesse in psychische, die Transformation der Erregungsenergie in bewusste Information bedeutet eine Erhöhung des Erregbarkeitsniveaus gewisser Herde, wobei das Niveau anderer Herde kleiner wird. Mit der Erfahrungszunahme kann aber ein immmer grösserer Umfang aktueller Information die Bewusstseinschwelle überschreiten (d.h. eine gewisse Erkenntnis wird immer reicher), was durch erhöhte Energieersparnis ermöglicht wird. Ein grösseres Quantum der Erregungsenergie wird zum Träger der aktuellen Information, es kommt hier zu einer Redundanzverminderung.

Man könnte sich hypothetisch ein ideales Gehirn mit einem idealen Gedächtnis, d.h. mit einem idealen Informationsspeicher oder mit maximalem Erkenntnisvorrat vorstellen: Die gesamte Erregungsenergie würde hier die aktuelle Information tragen, die Redundanz also ist hier null und die Leistungsersparnis maximal. Hier wäre keine Spaltung der Summe der Erregungsenergie in einen effektiven und einen ineffektiven, redundanten Teil, der bewusste Inhalt würde hier keine unbewusste Dynamik in den Hintergrund drängen, d.h. die gesamte Erregungsenergie wäre zugleich Information. Im absoluten Gedächtnis würde die historisch erworbene Information in der logischen, strukturellen Gestalt kondensiert, deshalb wäre hier auch die Zeitcharakteristik verändert: Wenn wir die immer mehr im zunehmenden Gedächtnis sich kondensierende Information und die immer mehr mit zunehmender Geschwindigkeit dilatierende Zeit aneinander reihen würden, würde die völlig dilatierte Zeit der Zeitcharakteristik des absoluten Gedächtnisses entsprechen.

Die bewusste Information kann man als eine Äusserung der höchst organisierten Materie, als die höchste Organisiertheit der Bewegung auffassen. Sie hängt also mit Organisation und Dynamik, mit Struktur und Funktion zusammen. Das Psychische und das Physiologische kann nicht gegenseitig aufeinander reduziert werden, ebensowenig wie die bewusste Information und die Erregungsenergie. Die Beziehung beider ist ein schwieriges Problem, welches aber hoffentlich mit Hilfe der Informationstheorie und der Neurophysiologie gelöst werden wird.

CIBERNETICA ȘI PROBLEMA PSIHO-FIZICĂ

Rezumat

1. Cibernetica aduce, între altele, impulsuri pentru explicarea problemei psiho-fizice. Trebuie să refuzăm soluțiile unilaterale ale acestei probleme, soluții care reduc psihicul la fiziologic (mecanicismul) sau dimpotrivă, fiziologicul la psihic (idealismul). Dualismul desparte în mod injust psihicul și fiziologicul și le concepe ca două substanțe (cartesianismul) sau ca părți independente (paralelismul psiho-fizic). Concepția științifică este cea a materialismului dialectic, după care relația dintre fiziologic și psihic este relația dialectică dintre substrat și formă sau dintre substanță și funcție, care nu pot fi niciodată separate una de alta — în opoziție cu concepția aristotelică și tomistă a relației dintre materie și formă. Problema relației dintre materie și informație, ridicată de cibernetică, este importantă și pentru problema relației dintre fiziologic și psihic.

2. Informația poate fi înțeleasă în general ca orînduire sau formă a unui sistem de elemente fie că e vorba de un mesaj sau de un organism viu etc. Faptele de conștiință pot fi concepute ca informație rezultantă constituind o anumită formă în substratul cerebral. Baza acestei constituții a formei este activitatea de excitație și inhibiție și producerea contrastului între nivelele excitatorii mai ridicate și mai joase în creier cu ocazia procesului percepției și al gîndirii. În caz de distribuție egală a energiei excitatorice (somn profund, inconștiență), forma nu este constituită, nu se simte nici o informație. Substratul material este necesar pentru informația conștientă, această informație nu poate exista fără dînsul.

3 Substanța înregistrărilor informației în memorie poate fi văzută (găsită) în ridicarea nivelului energiei excitatorii potențiale în creier, adică în producția de centre (focare) cu nivel energetic mai ridicat și cu praguri de excitație mai joase. Informația actuală (vie) a conștiinței este transformată cu ocazia procesului de retenție în informație potențială (moartă) a memoriei care este reenergetizată cu ocazia evocării (amintirilor) cînd nivelul excitatoriu al anumitor centri devine mai ridicat decît pragul conștiinței și informația se reactualizează. Creșterea experienței înseamnă acumularea și condensarea informației în creier, ceea ce se însoțește de o creștere de economie energetică și de scăderea redundanței. Transformarea proceselor fiziologice în psihice, în informație conștientă, înseamnă ridicarea nivelului energiei excitatorii a anumitor centre cerebrale și scăderea nivelelor altor centre. Pe măsura creșterii experienței, un volum din ce în ce mai mare de informație actuală poate depăși pragul conștiinței.

КИБЕРНЕТИКА И ПСИХО-ФИЗИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ

Краткое содержание

1. Кибернетика дает талчок и к объяснению психо-физических вопросов. Мы должны отклонить односторонние решения этой проблемы, решения, которые сводят психическое к физиологическому (механицизм) или, напротив, физиологическое к психическому (идеализм). Дуализм неправильно разделяет психическое и физиологическое, понимая их как отдельные субстанции (картезианство) или независимые части (психо-физический параллелизм). Наиболее подходящей является концепция диалектического материализма, согласно которой отношение между физиологическим и психическим — это диалектическо отношение между субстратом и формой или субстанцией и функцией, которых нельзя отделать друг от друга. Всё это прямо противоположно аристотелевской и томистской концепции о соотношении между материей и формой. Проблема связи материи и информации, поставленная кибернетикой, имеет значение и для вопроса отношения между физическим и психическим.

2. Информацию можно понять вообще как урегулирование или форму какой-либо системы элементов, независимо от того, относится ли это к сообщению или же к живому организму. Факты сознания могут быть представлены в виде производной информации, составляющие особую форму в мозговом субстрате. Основой структуры их формы является раздражительная и тормозительная деятельность и возникновение в мозгу контраста между более высокими и более низкими раздражительными уровнями в процессе восприятия и мышления. В случае равномерной дистрибуции раздражительной энергии (крепкий сон, бессознание) формы не возникает и никакой информации не получается. Материальный субстрат необходим для сознательной информации; без него последняя существовать не может.

3. Субстанцию отложений информации в памяти можно видеть в поднятии уровня потенциальной раздражительной энергии в мозгу, т. е. в производстве очагов с более высоким энергетическим уровнем и более низким раздражительными порогами. В связи с процессом задержки актуальная (живая) информация сознания превращается в потенциальную (мертвую) информацию памяти, которая вновь становится энергетической при воспоминании, когда раздражительный уровень определенных центров превышает порог сознания, а информация реактуализируется. Рост опыта означает накопление и сгущение информации в мозгу, что сопровожается ростом энергетической экономии и понижением избыточности. Превращение физиологических процессов в психические, в сознательную информацию означает повышение уровня раздражительной энергии одних мозгових центров и понижение уровней других. По мере роста опыта количество всё большей актуальной информации может превышать порог сознания.

INFORMATION UND ENTROPIE IN DER ERKENNTNIS

von

J. ZEMAN, Prag

Mitteilung an dem Symposium über philosophische Fragen der Naturwissenschaften, Leipzig, 1959

I. Erkenntnis als höchste Form der Bewegung der Materie

Die Entwicklung kann man als die zu immer höheren Formen der Geordnetheit zielende Bewegung chrakterisieren Als der diese Entwicklung ermöglichende Grundfaktor kann die Wiederspiegelung betrachtet werden, also die allgemeine Fähigkeit der sich bewegenden Materie, die in Spurenbildung, in Aufbewahrung der in der Vergangenheit aufgenommenen Wirkungen beruht. Es wird freilich nicht alles aufbewahrt, sondern nur das wesentliche, was zur Erhöhung der relativen Stabilität, das heisst was beim lebendigen Organismus zur Vervollkommnung der Selbsterhaltungsfähigkeit, zur Erreichung des Gleichgewichtes mit der Umgebung oder der Homeostasis führt. Auf solcher Weise entstehen in der Natur immer höher organisierte Formen der Materie und qualitativ höhere Formen der Bewegung, die — wie Engels bemerkt hat — die niedrigeren Formen in sich fassen, die aber durch diese nicht ausgeschöpft werden, denn sie entstehen durch ihre historische Schichtung und Überwindung Die höchst organisierte organische materielle Form in der Natur ist der gesellschaftlich lebende Mensch mit hoch organisiertem Gehirn, das sich durch die höchste Bewegungsform — durch Bewusstsein, Denken und Erkennen — äussert. Die in Abhängigkeit von Praxis sich entwickelnde gesellschaftliche Erkenntnis ermöglicht eine immer vollkommenere Homeostasis des Menschen und der menschlichen Gesellschaft, die sich durch bessere praktische Umformung der Natur und durch fortschreitende Beherrschung und bewusste Lenkung des gesellschaftlichen Lebens äussert. Die Erkenntnis mit den dreien Stufen — der sinnlichen, der logischen und der Praxis — ist also ein Instrument zur volkommeneren, so gesagt aktiven Homeostasis, denn sie führt nicht nur zur Aufbewahrung, sondern auch zur Erhöhung der Geordnetheits- und Organisiertheitsstufe. In der modernen Wissenschaft gebraucht man als Mass der Geordnetheit die so genannte negative Entropie, die zum Beispiel

Schrödinger als umgekehrte Boltzmannsche Entropie ($-S = k.\log 1/W$) bestimmt. Schrödinger hält dafür fest, dass das Negentropiezunehmen für geöffnete Systeme—lebendige Organismen, das Entropiezunehmen aber für geschlossene physikalische Systeme charakteristisch ist. Diese negative Entropie als Geordnetheitsmass verbindet man heute oft eng mit dem Begriff der Information, durch die man quantitativ den Inhalt der übertragenen Nachrichten bestimmt und die als Bestimmtheitsmass dient; ihr Gegenteil ist der informationstheoretische Begriff der Entropie, des Unbestimmtheitsmasses.

Vom informationstheoretischen Gesichtspunkt kann man das Wesen der Erkenntnis in Gewinnen, Bearbeiten, Aufbewahrnen und Übergeben von Nachrichten, von Erkenntnissen über Welt oder Informationen (im qualitativen, inhaltlichen Sinne) sehen. Diese Nachrichten sind niemals ganz genau, aber ihre Unbestimmtheit sinkt mit der Entwicklung der Erkenntnis. Das Bewusstsein, das Denken und die Erkenntnis kann man nicht für etwas ausser der Welt stehendes halten. Vom ontologischen Gesichtspunkt muss man das Bewusstsein in den Begriff der materiellen Welt einbeziehen; nur vom gnoseologischen Gesichtspunkt ist es nötig, die ganze Welt in Subjekt und Objekt, ins widerspiegelnde Bewusstsein und die wiedergespiegelte übrige Welt zerspalten. Die Welt ist nicht statisch, sie ändert und entwickelt sich. Der Erkenntnisprozess, das Abbilden der Welt steht nicht ausser der Welt und der Weltentwicklung, er ist ihr Bestandteil. Die richtige Erkenntinsakten und die Entwicklung der wissenschaftlichen Erkenntnis führen als die höchsten Äusserungen der hoch organisierten Materie zur allmählichen Erhöhung der Geordnetheit der Materie und im Zusammenhang mit der Praxis führen sie zur Entwicklung der Gesellschaft und damit auch der Welt selbst, das heisst zur Entwicklung der neuen Qualitäten der Materie. Das wird ganz deutlich bei einer revolutionären wissenschftlichen Entdeckung und bei ihrer praktischen gesellschaftlichen Folgerungen. Der Erkenntnisakt ändert die Welt — unmittelbar (im Gehirn) und vermittelt (in der Praxis), er ordnet die Materie

2 *Erkenntnis als Gewinnen von Informationen*

Den Erkenntnisprozess kann man als den Prozess von Gewinnen der Nachrichten über die objektive Realität betrachten. Mit der Frage der Informationsübertragung und ihrer quantitativen Darstellung beschäftigt sich die moderne Informationstheorie. Die Informationstheorie stellt den Nachrichtenübertragungskanal, der die folgende Bestandteile hat, dar: Informationsquelle, gesendete Nachricht, Sender, Übertragungssignale, verrauschter Kanal mit Rauschquelle beeinflusst, Empfangssignale, Empfänger, empfangene Nachricht, Nachrichtenbestimmung durch den Adressaten. Z.B. bei Fernsprechen ist die Informationsquelle die sprechende Person, die eine aus gesprochenen Worten zusammengesetzte Nachricht sendet, der Sender ist das die akustische Signale in elektrische Signale wechselnde Mikrophon, der Kanal ist der Draht, auf den die Störeinflüsse wirken, wodurch sich die ursprüngliche Signale verstellen. Die so verstellte Signale gelangen dann zum Hörohr — zum Empfänger, wo sie sich wieder in Klang also in empfangene Nachricht transformieren, die dann vom Hörer bestimmt wird.

Den verrauschten Kanal kann man freilich weiter als den zwischen Eintritt und Austritt gelegten Übertragungsraum überhapt fassen

Wenn man die informationstheoretischen Begriffe in die Erkenntnistheorie applizierte, könnte man den Erkenntnisprozess als den Nachrichtenübertragungskanal betrachten. Der beobachtete Objekt, der die Licht-, Klang- und andere Signale sendet, wäre dann die Informationsquelle, das zentrale Nervensystem des erkennenden Subjektes wäre der Adressat. Der verrauschte Kanal ist dann der Raum oder genauer die Raumzeit zwischen dem Objekt und dem Subjekt und in diesem Kanal transformiert sich die Nachricht auf verschiedene Weise und durch einzige Kodierungsprozesse : z.B. die vom Objekt sich wiederspiegelnde Lichtstrahlen ändern sich beim Durchgang durch das Aussenmilieu, durch die Augenlinse, die Netzhaut, den Augennerv, den Nervenprozess in ZNS und werden als Wahrnehmung empfangen und bestimmt. Alle Störeinflüsse bei diesem Prozess kann man als Rausch betrachten. Beim Wahrnehmungsprozess kann man gewiss die informationstheoretische Begriffe gut gebrauchen. Diese Applikation ist schwieriger, nicht aber unmöglich bei der Analyse des Erkenntnisprozesses im ganzen, wenn man die Entwicklung der wissenschaftlichen Erkenntnis überhaupt betrachtet. In diesem Falle ist die Quelle die objektive Realität, das Ding an sich, den Adressat ist der gesellschaftliche Subjekt mit der gesellschaftlichen Erfahrung mit dem gesellschaftlichen Gedächtnis. Als die Rauschquelle kann man die relative Beschränktheit der Erkenntnisfähigkeiten die von der Erkenntnisentwicklung abghängt und mit ihrem Fortschrit sich vermindert, betrachten. Die Erkenntnisentwicklung wird aus Serien der einzelnen Erkenntnisakten, die sich gleichzeitig und sukzessiv realisieren, zusammengesetzt. Die empfangene Nachricht des Adressaten-Subjektes ändert sich und verbesert sich mit der wachsenden theoretischen und praktischen Erfahrung und mit der sinkenden Beschränktheit der Erkenntnis — die Erkenntnis schreitet von Erscheinung zum Wesen von immer höherer Stufe fort.

Wie steht es mit der Nachrichtenquelle, mit der objektiven Realität? Während der Existenz der menschlichen Gesellschaft ereigneten sich keine Veränderungen der physikalischen, chemischen und biologischen Grundgesetzlichkeiten, wenn auch sich im Rahmen dieser Gesetzlichkeiten verschiedene physikalische, chemische und biologische Veränderungen ereigneten (astronomische, geologische Veränderungen, Änderung der lebendigen Natur). Es haben sich aber wesentlich neue gesellschaftliche und psychische Erscheinungen gebildet und so sind die neuen Gesetzlichkeiten, die freilich schon potenziell gegeben worden sind, erschienen und sin zur Geltung gekommen. Die Informationsquelle existiert also im Grunde relativ ständig — die Grundgesetzlichkeiten der objektiven Realität (die geometrischen, mathematischen, physikalischen, chemischen, biologischen, physiologischen) waren und sind immer erkennbar. Während der Entwicklung der Erkenntnis und der Gesellschaft haben sich die Lebensart und die Geordnetheit der gesellschaftlichen und pschophysiologischen Struktur verändert. Mit der Entwicklung der Erkenntnis erkennen wir immer besser die existierenden physikalischen, chemischen und biologischen Gesetzlichkeiten der Welt. Mit dieser Entwicklung und in Abhängigkeit von ihr ändern und entwicklen sich die Gesetzlichkeiten der höchsten Form der Bewegung — der psychischen und der gesellschaftlichen. Die Welt entwickelt sich jetst zu höheren Formen überwiegend in dem

Masse, in welchem sich der erkennende Subjekt — die menschliche Gesellschaft ändert. Der Mensch ist an der Spitze der Entwicklung. Die Nachrichtenquelle ändert sich also sowiet, wieweit sich der Adressat ändert — wenigstens approximativ kann man das festsetzen, denn eine solche Abstraktion ist in Erkenntnistheorie nötig. Weil ontologisch der Subjekt in die objektive Realität gehört, erkennt er in der Entwicklung der Erkenntnis zuletzt auch sich selbst, er erkennt die psychologischen und gesellschaftlichen Gesetzlichkeiten und erreicht auch die Erkenntnis über Erkenntnis. So wird allmählich der Rausch in der Erkenntnis vermindert.

Was ist also vom rein ontologischen Gesichtspunkt die Nachrichtenquelle, was ist die Quelle der Erscheinungen oder das Ding an sich? Was ist die Materie, sich entwickelnd, widersprüchlich, einheitlich und unendlich in Raum und Zeit, das unendlich kleine und unendlich verschiedene inklusive. Es ist der Komplex von allen ihren Eigenschaften, Formen, Äusserungen und Gesetzlichkeiten, die nicht nur aktuell, sondern auch potenziell existieren und die Varietät der objektiven Realität darstellen. Im Übertragungsprozess von Nachrichten über ihr, im Erkenntnisprozess wird diese Varietät immer irgendwie beschränkt, reduziert, sie wird nicht im ganzen aufgefangen: die Bestimmung beim Erkenntnisakt bedeutet zugleich Negation, Zerspaltung, Auswahl. So entsteht der Unterschied in der Varietätsniveauflächen der Quelle und des Adressaten, der Widerspruch zwischen Subjekt und Objekt, in dem man die Ursache des dem thermodynamischen Flusse ähnlichen Informationsflusses zwischen der Quelle und dem Adressaten, die Ursache des Erkenntnisprozesses und also auch der Erkenntnisentwicklung sehen kann.

3. *Entropie in der Erkenntnis*

Der Informationstheorie nach macht die Quelle bei der Nachrichtensendung eine Folge von Auswahlen aus der Menge der möglichen Symbole oder der Alphabet und eine ausgewählte Folge oder das Wort bildet die Nachricht oder einen Bestandteil der Nachricht, wenn die Nachricht aus mehreren Worten zusammengesetzt wird. Die Informationsmenge misst man in der Informationstheorie mit dem Logarithmus der Zahl der Auswahlen, wobei die Informationseinheit oder 1 bit dem Logarithmus (zur Basis zwei) von zwei gleich ist: 1 bit $= \log_2 2$. Z.B. die Informstionsmenge als $\log_2 16$ gegeben ist 4 bits bei den 16 Auswahlen. Vor dem Nachrichtenempfang existiert eine Unsicherheit (Unbestimmtheit), die nach dem Nachrichtenempfang vermindert oder ganz — nur aber in einem rauschfreien Kanal — weggeseitigt wird und so wird eine gewisse Informationsmenge, die nicht grösser als die gesendete Informationsmenge sein kann, gewonnen. Die Informationsmenge bei der Rauschkanalübertragung sinkt, in der empfangenen Nachricht existiert also im Vergleich mit der gesendeten eine gewisse Unbestimmtheit, derer Mass die Entropie ist. Durch die Shannonsche Formel wird die Entropie für diskrete Information als negative Summe der Wahrscheinlichkeiten der Fälle mal der binäre Logarithmus dieser Wahrscheinlichkeiten:

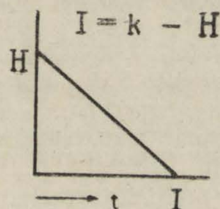
$$H_n = - \sum_{i=1}^{n} p_i \cdot \log_2 p_i .$$

So ist die Unbestimmtheit beim Würfelwurf, wo die einzelne Fälle die Wahrscheinlichkeiten 1/6, gleich —6 1/6 $\log_2 1/6$ oder $\log_2 6$, also 2,58496 bits.

Wir können uns hier nicht mit diesen und anderen informationtheoretischen Begriffen ausführlich beschäftigen. Als für die Erkenntnistheorie wichtig halten wir aber die sich bietende Möglichkeit der quantitativen Darstellung der Unbestimmtheit in der Erkenntnis. Jede Erkenntnis stellt eine Einheit von Bestimmtheit und Unbestimmtheit und von Wahrhaftigkeit und Unwahrhaftigkeit vor. Der Unterschied zwischen der Unbestimmtheit und Unwahrhaftigkeit ist darin, dass das erste die unvollständige, das zweite die unrichtige Bestimmung bedeutet. (Vielleicht könnte man diesen Unterschied als das kleine und als das negative Informationsmass darstellen). Die absolute Bestimmtheit (die vollständige Information) und die absolute Wahrheit unterscheiden sich nicht mehr — sie sind die volkommen bestimmte und wahrhaftige Abbildung der objektiven Realität

In der Entwicklung der Erkenntnis steigt die Information und die Entropïe sinkt. Die Informationsmenge kann man mit Rücksicht auf irgendeine maximale Information oder Entropie in irgendeinem System bestimmen. Man könnte z.B. ein einfaches Modell eines zeitlich begrenzten Systems der sich entwickelnden Erkenntnis festsetzen, wo die Summe von Information und Entropie konstant bleibt, d.h. mit der sinkenden Entropie wächst gleichmässig die Information :

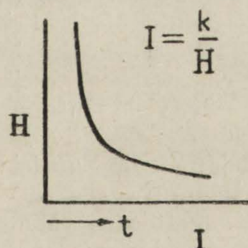
t	H	I
t_0	p bit	0 bit
t_1	$(p-1)$ bit	$(p-(p-1))$ bit
:	:	:
t_{n-1}	$(p-(p-1))$ bit	$(p-1)$ bit
t_n	0 bit	p bit

Die Information wächst hier proportionell mit der Zeit, die einen Anfang und ein Ende hat.

Wenn man voraussetzt, dass die Welt unendlich ist und dass die vollständige Information über die Welt oder die absolute Wahrheit ebenfalls unendlich ist und dass die Erkenntnisentwicklung zu dieser absoluten Wahrheit unendlich ist, kann man ein anderes Modell bilden, wo das Produkt von Information und Entropie konstant ist und wo diese Funktion mit einer Hyperbel dargestellt wird :

t	H	I
t_0	∞ bit	0 bit
t_1		
·	sinkt	steigt
t_∞	0 bit	∞ bit

t_0 bedeutet hier den hypothetischen Anfang der Erkenntnis, sagen wir bei der Entstehung des Menschen und des Denkens. Die Erkenntnisentropie sinkt mit der Zeit (in der Wirklichkeit natürlich nicht so regelmässig), aber sie könnte nur in der unendlichen Entwicklung der Erkenntnis völlig asugeschöpft werden; dann verminderte sich die relative Beschränktheit der Erkenntnisfähigkeiten zum Minimum, der Kanal zwischen dem Subjekt und der objektiven Realität würde rauschfrei und die Erkenntnis würde vollkommen. Die maximale Information könnte man hypothetisch als die absolute Wahrheit, nur in dieser unendlichen Entwicklung erreichbar, bestimnen. In der Wirklichkeit kann aber die Erkenntnisentropie nie gleich Null sein.

4. *Die Entwicklung der Erkenntnis und die Zeit*

Die Entwicklung der Erkenntnis wird dadurch ermöglicht, dass die in Vergangenheit gewonnene Erkenntnis im gesellschaftlichen Gedächtnis in verschiedener Form, vor allem in der Form der hirnlichen und schriftlichen Aufnahme, aufbewahrt werden So akkumuliert und kondensiert sich in der menschlichen Erkenntnis immer mehr Information, der Rausch wird beschränkt und die Erkenntnis sinkt, so dass sich die Entwicklung der Erkenntnis asymptotisch zur Erkenntnis der absoluten Wahrheit nähert. Die Entwicklung der Erkenntnis kann man nie zu Ende bringen, denn die objektive Realität ist unendlich und so ist also auch die vollständige Information über ihr oder die absolute Wahrheit unendlich, während die Erkenntnis relativ beschränkt, relativ endlich ist.

Die Frage des gesellschaftlichen Gedächtnisses kann nützlich mit der Frage der Zeit verbunden werden. In der modernen Wissenschaft wird die Vorstellung der homogenen, gleichmässig fliessenden Zeit verlassen. Die Zeit ist nich mehr abstrakt und leer, sondern konkret, vom Inhalt abhängig, qualitativ. Der Relativitätstheorie nach ist die Zeit relativ, nicht destoweniger bleibt sie objektiv real. Die Zeit des sich mit grosser Geschwindigkeit bewegenden Beobachters fliesst angesichts der Zeit des ruhigen Beobachters langsamer. Die Zeit kann man aber nicht nur mit der mechanischen Geschwindigkeit, sondern auch mit der Dichte der Ereignisse messen; in einer Einheit unserer gewöhnlichen Uhrenzeit kann eine grössere oder kleinere Zahl der Ereignisse passieren. Die Zeit mit relativ minderen Ereignissen fliesst also schneller, die Zeit mit relativ mehreren Ereignissen langsamer — angesichts der gleichmässig fliessenden Uhrenzeit. Die Erkenntnisentwicklung, das wachsende gesellschaftliche Gedächtnis begreifen wir als wachsende, sich kondensierende Information, als wachsende Menge der elementaren Ereignisse, der binären Wahlen — bits. Die Ontogenesis der Erkenntnis eines Individuums und eigentlich jeder Erkenntnisakt wiederholt in groben Zügen sehr schnell die Phylogenesis der Erkenntnis; die Erkenntnis mit einer grossen Information, vom reichen gesellschaftlichen Gedächtnis abhängig, ist ein in kurzer Zeit sehr viele Informationsereignisse wiederholende Prozess, also ein Prozess mit einer relativ dilatierten Zeit So könnte man sagen, dass die Zeit in der Relation zur Entwicklung der Erkenntnis und der Gesellschaft mit dem Informationsaufwuchs zu einer unerreichbaren Grenze dilatiert wird.

In den angeführten Modellen der Erkenntnisentwicklung oder des Informationsaufwuchses ($I=k - H$, $I=k/H$) haben wir die Vorstellung der

gleichmässig fliessenden Zeit, wann die Information dem Zeitfluss proportionell wächst, benützt: der Gewinn des bestimmten Informationsquantum entspricht immer dem Fortfliessen des gleichen Zeitquantums. Bei der Existenz des Gedächtnisses kann man aber voraussetzen, dass die Geschwindigkeit des Informationsaufwuchses im Vergleich zur Geschwindigkeit des Zeitflusses allmählich steigt. Es scheint hier passend die logarithmische Skala für den Informationsaufwuchs zu benützen. Man könnte also den Aufwuchs der auf eine Zeiteinheit zufallende Ereignisdichte und daher auch der Informationsdichte logarithmisch darstellen: während die Uhrenzeit in einer gleichen, arithmetischen Reihe fliesst, wächst die Informationsdichte im gesellschaftlichen Gedächtnis in einer aufsteigenden Reihe. Wenn man die Zeit anstatt des Messens durch das Erddreben durch die Einheiten der gewonnenen Information mässen, dann würde die Uhrenzeit (Erdzeit) mit dem Aufwuchs dieser auf eine Uhrenzeiteinheit auffallenden Einheiten immer mehr langsam und dilatiert. Hypothetisch gesagt entspräche der ganz dilatierten Zeit die maximale Information, die absolute Wahrheit. Dieser Fall ist aber in der Erkenntnis schon deshalb unmöglich, dass man nicht ohne Unterschied zwischen Subjekt und Objekt erkennen kann. Anders gesagt der Erkenntniskanal ist immer verrauscht, der Erkenntnisprozess bedeutet immer eine Transformation, die zu einem Herabsetzen der maximalen Information, also zu einer Unbestimmtheit, zu einer Entropie (auch in dem energetischen Sinne als Energieverbrauch im Erkenntnisprozess) führt. Man könnte aber diese absolute Wahrheit als Vergleichungsgrundlage zur Darstellung des Informationsquantums in einer Erkenntnis oder in einem System der Erkenntnisse benützen. Die exakte Darstellung der maximalen Information würde natürlich noch sehr viel komplexer Bemühung (z. B. Verbindung von informationstheoretischen und relativistischen Formeln usw.) verlangen.

Am Schluss wollen wir bemerken, dass wir uns bestrebt haben die Aufmerksamkeit auf die Zusammenhänge zwischen Informationstheorie und Erkenntnistheorie zu richten, die freilich noch ausführlicher untersucht und bestimmt werden müssen. Es handelt sich hier nur um einige Anlässe, nicht um fertige Lösungen. Es scheint aber, dass aus der Informationstheorie für die Erkenntnistheorie die Möglichkeit einer Anwendung von mathematischen Methoden bei der Untersuchung von Erkenntnisproblemen folgt, und zwar einer Anwendung aus komplexer Seite, als bisher bei den erkenntnistheoretischen Applikationen der mathematischen Logik und Semiotik geschah.

INFORMAȚIE ȘI ENTROPIE ÎN CUNOAȘTERE

Rezumat

1. *Cunoașterea — forma cea mai înaltă a mișcării materiei*

În urma reflectării, care este o însușire generală a materiei în mișcare, se realizează în lume dezvoltarea, nașterea unor forme progresiv superior organizate. Forma cea mai înaltă de organizare a materiei este creierul uman, care se manifestă prin forma cea mai înaltă a mișcării — prin gîndire și cu-

noaştere. Ca măsură a organizării poate servi entropia negativă, respectiv informaţia, iar ca măsură a lipsei de ordonare, respectiv a indeterminării, entropia.

2. *Cunoaşterea ca dobîndire de informaţie*

Prin cunoaştere se obţin informaţii despre realitatea obiectivă. Din punctul de vedere al teoriei informaţiei, procesul cunoaşterii poate fi privit ca un canal de transmitere de informaţii, în care realitatea obiectivă poate fi considerată ca sursă de informaţie, subiectul cunoscător ca receptor, iar relativa limitare a facultăţilor de cunoaştere ca sursă de alterare. Varietatea realităţii obiective este întotdeauna redusă prin determinarea cunoaşterii ; iar diferenţa dintre nivelul de informaţie al sursei şi al receptorului are drept urmare fluxul informaţiilor

3 *Entropia în cunoaştere*

Conţinutul de informaţii poate fi reprezentat ca un cuantum care e determinat prin înlăturarea incertitudinii existente înainte de recepţionarea informaţiei. Acest cuantum poate fi determinat în raport cu o entropie sau o informaţie maximă. Informaţia maximă în cunoaştere poate fi definită ca limita ipotetică a adevărului absolut integral, care ar fi obţinut într-un canal liber de alterare. În realitate, mărimea incertitudinii — entropia în cunoaştere — nu poate fi nicicînd egală cu zero

4. *Dezvoltarea cunoaşterii şi timpul*

Dezvoltarea cunoaşterii devine posibilă prin păstrarea fondului de informaţii, dobîndit în trecut, în memoria socială, sub forma recepţiei prin scris sau creier. În felul acesta este acumulată tot mai multă informaţie, alterarea devine tot mai redusă, iar entropia scade. Dezvoltarea cunoaşterii se apropie de cunoaşterea adevărului absolut în mod asimptotic : realitatea obiectivă este nemărginită, cunoaşterea este relativ mărginită, dezvoltarea cunoaşterii nu se poate încheia niciodată.

În ştiinţa modernă este părăsită ideea unui timp omogen, curgînd uniform. Timpul este conceput acum ca fiind concret, dependent de conţinut, calitativ. El nu poate fi măsurat numai prin viteză mecanică, ci şi prin densitatea evenimentelor. Dezvoltarea cunoaşterii, memoria socială crescîndă, pot fi reprezentate ca informaţie crescîndă, ca mulţime crescîndă a alegerilor binare (bits). Ar fi poate utilă o ipoteză, după care timpul se accelerează o dată cu creşterea entropiei şi, o dată cu creşterea informaţiei, se lărgeşte spre o limită inaccesibilă.

ИНФОРМАЦИЯ И ЭНТРОПИЯ В ПОЗНАНИИ

Краткое содержание

1. *Познание — наивысшая форма движения материи*

В мире развитие осуществляется в результате отражения. являющегося общим свойством движущейся материи. Высшей формой организации материи это человеческий мозг, который проявляется в высшей форме движения — в мышлении и познании. Меркой организации может служить негативная энтропия, соответственно информация, а для отсутствия упорядочения, соответственно для неопределенности — энтропия.

2. *Познание как приобретение информации*

Посредством познания получаются информации об объективной действительности. С точки зрения теории информации процесс познания можно рассматривать как канал для передачи сообщений, в котором объективная действительность является источнуком информации, известный субъект — получателем, а относительное ограничение способностей к познанию — источником помех. Разнообразие объективной действительности всегда сокращается в результате определения познания, а разница между уровнем информации источниками получателя имеет своим следствием передачу сообщений.

3. *Энтропия в познании*

Содержание сообщений может быть представлено как количество, определенное устранением недостоверности, существующей до получения информации. Это количество можно определить по отношению к известной энтропии или максимальной информации. В познанио максимальную информацию можно определить как гипотетический лимит интегральной абсолютной истины, полученной в канале, свободном от помех. В действительности, величина недостоверности — энтропия в познании — никогда не может быть равна нулю.

4. *Развитие познания и время*

Развитие познания становится возможным благодаря сохранению запаса информаций, приобретенных в прошлом общественной памятью в письменной или умственной форме. Таким образом накопляется всё больше информации, возможности искажения уменьшаются, а энтропия понижается. Развитие познания приближается к познанию абсолютной истины асимптотически: объективная действительность безгранична, познание относительно ограничено, развитие познания никогда не завершается.

В современной науке покинута мысль о гомогенном и равномерном времени. Время воспринимается сейчас как нечто конкретное, зависимое от содержания, качественное. Его можно измерать не только механической скоростью, но и насыщенностью событий. Развитие познания, растущая общественная память можно представить себе как увеличивающееся множество бинарных единиц. Вероятно, небесполезна гипотеза, согласно которой время ускоряется с повышением энтропии и, с увеличением информации, расьширяется до недоступного предела.

CONTRIBUŢII LA STUDIUL MINORILOR DELINCVENŢI

DE

CORNELIA DIMITRIU şi STELA TEODORESCU

Lichidarea delincvenţei se încadrează pe linia dominantă şi generală a construirii socialismului, a grijii de om, a unor condiţii optime pentru asigurarea muncii şi integrarea individului în comunitatea de muncă. Examinarea fenomenului delincvenţei la minori ne obligă să căutăm pe de o parte mijloace de profilaxie morală şi socială, precum şi aflarea metodelor de reeducare, de îndreptare a deviaţiilor, de redare societăţii a oamenilor destoinici, cetăţeni capabili; este opera de terapie socială şi morală, un tărîm măreţ de activitate al cărei pionier a fost marele educator A. S. Makarenko. Ceea ce ne propunem noi constituie o problemă încadrată în psihologia vîrstelor, iar observaţiile pe care se întemeiază comunicarea noastră sînt culese pe teren, dintr-o colonie de minori.

Noi nu ne vom ocupa în mod special de cauzele de ordin social, ci ne vom limita la cercetarea condiţiilor psihologice interne prin care se răsfrîng aceste cauze determinante. Întrucît însă poziţia noastră în cercetarea acestei probleme se află pe platforma unităţii indisolubile a teoriei cu practica, analiza cauzelor va fi necontenit confruntată de noi cu analiza efectelor măsurilor folosite. Vom considera ca probabile cauzele dezechilibrului în măsura în care metodele educative au dus la restabilirea echilibrului, deci la îndepărtarea cauzelor presupuse. Verificarea ipotezelor noastre o vom căuta în aspectele practice, de reeducare.

Efortul nostru se îndreaptă spre găsirea, în cadrul relaţiilor sociale, a unor dominante, deci a unor cauze esenţiale ale apariţiei conflictelor dintre copil şi mediu, a conduitei sale „antisociale".

Întrebările pe care ni le punem şi la care cercetările cunoscute pînă azi nu ne pot oferi un răspuns definitiv şi acceptat ca valabil, sînt următoarele:

1. de ce frecvenţa maximă, arătată de statisticile cunoscute cu privire la delincvenţa minorilor, este atinsă la vîrsta de 14—15 ani?

2. cum se explică apariţia delincvenţei, nu numai în familiile dezorganizate:

— la copii abandonaţi;

— orfani și lipsiți de supraveghere, ci și în familiile (cel puțin în aparență) bine organizate;

3. cum se explică rezultatele egal de negative ale educației indulgente cît și ale educației prea severe. Vom încerca să demonstrăm, prin analiza noastră, legătura dintre toate aceste trei probleme, fiindcă toate ne duc spre constatarea aceluiași factor psihologic dominant, legat de procesul formării conștiinței de sine, la adolescent.

Pentru a răspunde la prima întrebare reamintim cîteva trăsături esențiale ale acestei perioade, 13—14 ani — 17—18 ani, caracterizată de unii psihologi ca o perioadă de criză, de contradicție ajunsă la paroxism, de conflicte interioare.

Cercetările specialiștilor îndreptate asupra corelației dintre delincvență și vîrstă au arătat o creștere a delincvenței în perioada de 14 ani, după care procentajul începe să scadă simțitor. Astfel, unii autori arată că anii culminanți ai delincvenței se situează între 12—16 ani pentru băieți și 15—19 ani pentru fete (4, vol. II, p. 641).

Să vedem care este situația la noi:

Cercetînd datele statistice din școala de care ne ocupăm rezultă următoarea distribuție, la 135 de cazuri, băieți:

14 ani — 44%
15 ani — 23,70%
16 ani — 47,4%
17 ani — 18,51%
18 ani — 5,92%

Pentru interpretarea acestor date, trebuie să ținem seama, că din acest colectiv total sînt excluși nevroticii și psihoticii precum și debilii mintali.

După cum se vede punctul culminant îl reprezintă vîrsta de 16 ani. Aceasta nu înseamnă însă că delictele respective s-au comis la această vîrstă. Ținînd seama că de la comiterea delictului și pînă la internare adesea trece și un an și doi, cercetarea mai atentă ne-ar putea indica punctul culminant cam în jurul vîrstei de 14—15 ani. De ce această vîrstă este cea mai vulnerabilă în ceea ce privește unele influențe nocive ale mediului? În ce constă fragilitatea psihică a acestei perioade?

Pentru a răspunde la aceste întrebări trebuie să scoatem în relief modul cum se prezintă conștiința de sine a adolescentului spre deosebire de fazele anterioare, ale copilăriei.

Primul moment de afirmare a conștiinței de sine a copilului se situează în jurul vîrstei de trei ani, caracterizată ca perioadă de încăpățînare, criză de opoziție și care durează pînă la 5 ani.

Este cunoscută poziția psihologiei și pedagogiei sovietice cu privire la explicația așa-ziselor crize din această primă perioadă ca și din perioada adolescenței. Acestea nu se datoresc, atunci cînd au loc, unei dezvoltări spontane și fatale a copilului și deci nu reprezintă etape necesare ale dezvoltării acestuia. Ele se datoresc greșelilor de educație. Ceea ce însă trebuie să reținem este faptul că dezvoltarea conștiinței, după cum arată Henri Wallon, în lucrările sale, începe cu lipsa de diferențiere dintre conștiința

personală şi ambianţă, spre a se îndrepta apoi în perioada dintre 5—14 ani spre lumea externă, lumea obiectelor şi a activităţii practice (A, p. 136 şi 206, B, p. 210—259).

În preajma vîrstei de 14 ani, conştiinţa se ridică spre o nouă treaptă de reflexiune, caracterizată prin interesul pentru persoana proprie, în aspectul ei fizic şi moral, corelat cu interesul adîncit şi amplificat spre lumea psihologică a altora şi spre viaţa socială cu toate formele ei.

Care sînt caracterele dominante ale acestei noi conştiinţe a adolescentului ?

Specialiştii au arătat legătura dintre trei domenii de interese, care apar la această vîrstă ; interese de ordin sexual, legate de transformările fiziologice respective ale pubertăţii, interese pentru profesiune şi efortul spre formarea unei concepţii personale despre lume. Dacă „esenţa umană nu este o abstracţie inerentă individului izolat", după cum spune K. Marx, ci este „în realitatea ei" „ansamblul relaţiilor sociale" (1, p. 614), vom înţelege mai bine toată complexitatea transformărilor psihologice ale adolescenţei. Conştiinţa adolescentului se afirmă de pe poziţii noi şi de aceea ea justifică caracterizarea lui J. J. Rousseau ca a doua naştere : într-adevăr această vîrstă este începutul unei personalităţi bazate pe comunitatea de convingeri, interese şi idealuri, cum arată psihologul sovietic Elkonin (10, p. 605—620). În cadrul conştiinţei profesionale se conturează noi relaţii de muncă, se făureşte o conştiinţă a unui rost în lume şi societate, a unei misiuni legate de valoarea personală în societatea în care se află adolescentul. Perspectiva de viitor capătă o nouă şi deosebită amploare, iar căutarea modelelor de personalităţi, a exemplelor de imitat devine o necesitate.

Trebuie adăugat că de data aceasta conduita adolescentului iese din cadrele unei discipline cu precădere pasive şi a unei imitaţii docile. El vrea să se afirme ca o personalitate de sine stătătoare, cu conştiinţa unei note originale, independente, de responsabilitate. „Acest gust de independenţă este atît de natural la adolescenţi — spune P. Mendousse — că el se găseşte la cei mai buni şi la cei mai răi dintre ei" (A, p. 202) .

Amintim aceste aspecte pentru că ele constituie punctul de plecare în analiza şi explicaţia atît a conduitei normale cît şi a celei anormale, a adolescentului.

Înţelegerea totuşi a mecanismului de formare a acestei noi conştiinţe nu se poate întemeia decît pe ideea legăturii indisolubile şi dialectice dintre procesul de formare a conştiinţei de sine şi a ideii de conştiinţa altuia. Aprecierea persoanei noastre proprii este indisolubil legată de aprecierea altuia despre noi, după cum şi estimarea altora este în bună parte reflexul unei auto-estimări.

În general, după cum arată Elkonin, preadolescentul îşi formează o judecată despre sine plecînd de la aprecierea asupra altora ; K. Marx spune că : „omul începe să se privească, ca în oglindă, într-un alt om. Începînd să se comporte faţă de Paul ca faţă de un semen al său, omul Petru începe să se comporte şi faţă de sine ca faţă de om" (cit. 10, p. 609).

Psihologul sovietic Ananiev arată că „omul se cunoaște pe sine, prin alt om, numai în procesul comunicării și al înțelegerii cu alți semeni“ (cit. 7, p. 162).

Preadolescentul — spune psihologul sovietic D. B. Elkonin — referindu-se la vîrsta de 11—12 pînă la 15 ani este extrem de sensibil la aprecierea celor din jur. Și fiindcă o reprezentare mai stabilă despre sine nu este încă formată și oscilează adesea, preadolescentul percepe și trăiește foarte acut orice succes sau insucces, precum și atitudinea față de el a celor din jur. De aici rezultă o anumită „vulnerabilitate“ a preadolescenților, oscilațiile în dispozițiile lor, reacțiuni „nemotivate“ și „fără cauze“ (din punctul de vedere al adulților), față de cuvintele și faptele celor din jur, precum și față de alte împrejurări ale vieții“ (10, p. 610). Autorul subliniază în continuare sentimentele de neîncredere, timiditate, trăirile dureroase legate de amorul propriu lezat.

Se înțelege de ce nu putem considera formarea conștiinței de sine a adolescentului, cu tot cortegiul ei de aprecieri și atitudini, decît ca fiind determinată în mare parte de atitudinile și aprecierile celor din jur față de persoana adolescentului. În procesul de valorificare, de cucerire a unei noi poziții ferme în colectivul lui, în societate, adolescentul are nevoie de sprijinul celor din jur.

Atenția lui se îndreaptă îndeosebi spre persoanele socotite de el ca demne de a servi de model. El are nevoie să fie respectat dar cel puțin în aceeași măsură are nevoie de a găsi în jurul lui oameni demni de respect.

Este ușor de înțeles de ce explicația conflictelor ce se ivesc între adolescent și familie sau școală trebuie căutată în lumina acestor date. Aprecierile pozitive și negative din partea familiei și a profesorilor, creează, printr-o lege de inducție — pe care noi am numi-o afectivă — sentimente de satisfacție sau de durere, sentimente de încredere sau de neîncredere în sine, atitudine de acceptare sau de protest, indignare, revoltă.

Psihologia din ultimele decenii s-a îndreptat spre exploatarea dinamicii afective, dar constatările făcute nu sînt încă suficiente pentru a explica toată complexitatea relațiilor existente, iar explicațiile pe care le-am socoti valabile încă n-au pătruns îndeajuns în conștiința educatorilor. Nu se acordă destulă atenție raporturilor dinamice sociale, stărilor de tensiune, ce se creează în unele cazuri în familie sau într-o clasă, stări care creează și mențin procese de circuite cu caracter aproape morbid.

Astfel, de ex., nevoia de afecțiune și încurajare simțită de un copil sau adolescent poate să nu găsească nici un ecou în conștiința celor din jur sau poate fi de-a dreptul respinsă în mod brutal. Aceste ciocniri constituie adevărate traume afective, puncte dureroase nevralgice din sufletul copilului, în stare de sensibilizare crescîndă. Ele pot provoca reacții diferite, în funcție de structura psihică a adolescentului:

1) Încercarea de sinucidere care se explică din dorința fie de a pedepsi pe cei din jur, fie din conștiința unei devalorizări totale a eului, a sentimentului de descurajare.

2) Dorințele respinse pot lua drumul visărilor, cale la fel de pernicioasă ca și cea dintîi.

3) Energiile respinse se pot mobiliza, însă, într-o reacţie categorică de opoziţie, îndîrjire şi chiar luptă pentru afirmarea eului.

Adolescentul se pune de-a dreptul în conflict cu cei din jur, angajîndu-se astfel într-un cerc vicios sau spirală vicioasă, prin care orice admonestare a celor din jur provoacă o nouă abatere şi perseverare în greşeala anterioară; aceasta dă naştere la noi represalii, care agravează conflictul etc. Trebuie să înţelegem că acest gen de comportare a preadolescentului sau a adolescentului este o afirmare negativă a personalităţii lui, este un gen de a-şi afirma, pe baza legii compensaţiei, tăria şi superioritatea asupra adultului.

S-ar putea afirma, fără exagerare, că schema acestui mecanism se poate aplica la majoritatea cazurilor care sfîrşesc cu eliminarea copilului din şcoală sau din familie, aducerea lui în faţa instanţelor judecătoreşti şi, la sfîrşit, într-o colonie de minori.

Aceasta se întîmplă acolo unde părinţii sau şcoala „se ocupă" de copil.

4) Dar se mai întîmplă a patra formă nenormală de raporturi sociale între copil şi familie sau şcoală, cînd copilul nu-şi găseşte modele demne de imitat în jurul lui, fie că modelul făurit de el nu este acceptat de cei din jur.

Copilul caută atunci sprijinul în afară de familie şi şcoală. Este cazul vagabonzilor, care cel mai adesea se constituie în grupe, formate pe baza unei coeziuni proprii, specifice Adolescentul îşi găseşte atunci reazem pentru eul lui şi teren pentru dezvoltarea conştiinţei de sine în aprecierile grupului, ale bandei.

Această cale serveşte adeseori drept tranziţie tot spre tribunalele de minori, penitenciar, sau şcoală de reeducare.

Datele statistice, după categoria delictului comis, aflate în arhivele şcolii, ne arată la vagabonzii minori cel mai mare procentaj: 79,74%, la 158 de cazuri. Chiar dacă în statistica făcută numărul respectiv n-ar cuprinde cazurile pure de vagabondaj, este evident că şi celelalte delicte sînt comise adeseori în situaţia evadării de sub supravegherea familiei şi în asociaţii de bandă. Această analiză sumară ne face să înţelegem de ce vîrsta adolescentului, vîrsta căutării şi a conturării unui eu social, este, datorită fragilităţii ei, un teren propice pentru tot felul de deviaţii. Fragilitatea conştiinţei de sine, specifică acestei vîrste, explică de ce aceleaşi influenţe negative, care mai tîrziu n-ar avea efecte dăunătoare, în această perioadă pot fi determinante pentru zdruncinarea echilibrului psihic al adolescentului. Se înţelege de ce, socotind aceşti factori ca determinanţi, noi nu putem neglija trecutul copilului, prin care se pregăteşte terenul favorabil (sau nefavorabil) din care se naşte noua personalitate, conştiinţa de sine a adolescentului. Erorile educative comise chiar din primele luni ale vieţii postnatale ale copilului ajung să dea roade în această perioadă a adolescenţei.

Iată de ce o analiză temeinică a caracterului unui delincvent implică o cercetare minuţioasă a întregului lui trecut, sau, folosind termenul medical, o anamneză riguroasă.

Aşa-zisa instabilitate afectivă, invocată de psihologi în explicarea de-

lincvenței ca unul din factorii endogeni, este o expresie a fragilității conștiinței de sine în formație.

În analiza noastră, a cauzelor interne ale delincvenței, după cum se vede, am făcut abstracție de factorii organici cît și de debilitatea mintală — care nu prezintă alte dificultăți decît acele de diagnostic.

Mecanismul delincvenței în aceste cazuri devine mult mai clar.

Ceilalți factori însă, ca dezorganizarea familiei, abandonarea copilului de către părinți, nivelul moral și intelectual scăzut al părinților, insuficiența disciplinei, nevroze ale părinților etc. se pot reduce la numitorul comun, pe care l-am putea numi, raportul dinamic între conștiința de sine și ideea de conștiința altuia.

Din cele spuse, este ușor de găsit răspunsul și cu privire la celelalte două întrebări. Astfel excepția pe care o constituie cazurile de delincvenți în familii așa-zise organizate, adică în familiile unde ambii părinți se ocupă de copil, își găsește explicația în același factor, de tulburare a raporturilor de valorificare a eului, fie că găsim cazuri unde aprecierile părinților asupra copilului se află în divergență, ceea ce duce la conflicte dintre părinți și copil, fie că aceste aprecieri comune, pozitive sau negative, asupra copilului nu au nici o priză asupra acestuia, nefiind sprijinite de respectul sau afecțiunea din partea acestuia.

În aceste cazuri, copilul este atras de o altă orbită de influențe, din afara familiei, influențe care nu pot fi controlate de părinți. În cadrul acelorași explicații se situează și căutarea răspunsului la a treia întrebare pusă, cu privire la efecte, egal de negative, ale educației severe și ale celei indulgente.

Educația severă pune în fața copilului un model greu de realizat, fără a oferi stimulente adecvate pentru a-l atinge și fără a ține seama de posibilitățile de realizare ale copilului, ceea ce duce fie la protest, fie la descurajare.

Educația prea indulgentă nu oferă copilului prilejul de a-și încerca forțele, de a se cunoaște și de a se antrena ; se creează atunci o imagine deformată despre sine, imagine care duce curînd la conflicte cu alții, cu imaginea despre sine, mai realistă, din conștiința altora.

Efectul este același, fie de protest, fie de descurajare.

Ambele cazuri deschid drumul spre delincvență, adică angajează pe adolescent pe linia excentrică a evadării din sfera normelor sociale și a relațiilor sociale normale.

Am spus că verificarea indirectă a afirmațiilor noastre cu privire la rolul dominant al aprecierii asupra conștiinței de sine o poate constitui practica educativă folosită în redresarea echilibrului dintre minor și mediul social. Se cunoaște prea bine marea operă a lui A. S. Makarenko tocmai în domeniul acestei probleme.

Strădania marelui pedagog sovietic s-a îndreptat spre aflarea mijloacelor de restabilire a echilibrului tulburat la acești copii, rămași fără supraveghere și fără busolă de orientare în viață.

Care sînt metodele principale folosite de el și spre care l-a călăuzit geniala lui intuiție de educator ?

Educaţia *prin, în* şi *pentru* colectiv şi educaţia *prin* muncă.

Am ales aceste două metode, care ne par a fi pivotul întregului său sistem şi fiindcă mecanismul de redresare, pîrghia întregii opere de educare, se concentrează în ultimă instanţă, după părerea noastră, în redresarea conştiinţei de sine, aflată pe panta unei regresiuni. Acest proces de redresare se realizează cu ajutorul unor mijloace obiective şi salutare: munca şi opinia colectivităţii.

Cunoaştem grija lui Makarenko îndreptată spre formarea unui colectiv sănătos, închegat, şi a unei tradiţii ferme şi dinamice, orientată, prin „liniile de perspectivă", spre scopuri mai îndepărtate şi superioare.

Pe conştiinţa colectivului, ca busolă morală, de orientare, se sprijină conştiinţa minorului în momentele ei de ezitare şi oscilaţie.

Dar această opinie colectivă, după cum am văzut, trebuie să se bazeze pe ceva obiectiv şi să fie mobilizată de scopuri generatoare de succese şi satisfacţii înalte, adică de procesul muncii.

Munca, cu rezultatele ei, trebuie să reprezinte acel nou izvor de satisfacţii şi de încredere în sine a minorului. Este cunoscut procedeul lui Makarenko de a da sarcinile cele mai grele unor detaşamente din colectiv, pentru ca, prin încrederea acordată lor, să mobilizeze energia detaşamentului şi să transforme o muncă adesea penibilă şi grea într-un izvor de satisfacţii.

Mecanismul este foarte simplu, dar şi extrem de delicat: încrederea acordată cuiva contribuie la formarea încrederii în sine a celui căruia i-am acordat-o.

În colonia de care ne-am ocupat, metodele lui Makarenko sînt folosite din plin şi succesele realizate acolo se datoresc acestor metode şi priceperii corpului didactic de a le aplica.

Ne limităm la un singur exemplu, din care se poate vedea cum conducerea acestei colonii a înţeles eficacitatea resortului de care ne ocupăm: a valorificării personalităţii elevului. Un minor a ajuns în colonie din cauza lipsei nu atît de supraveghere, cît a lipsei de concordanţă şi armonie în metodele educative folosite de părinţi în creşterea copilului: tatăl copilului, mai sever, şi-a format convingerea că băiatul lui este rău şi incapabil.

Bineînţeles că această opinie a tatălui, cunoscută fiind de copil, a dus la reacţii nenormale şi la agravarea conduitei imorale a copilului.

Ajuns în colonie, datorită ambianţei sănătoase şi disciplinei în muncă, copilul s-a redresat. Dar stăruia în el tendinţa de a se apropia de persoana care îşi păstrase despre el, pe baza afecţiunii materne, o bună apreciere. Deci, nevoia de a evada din şcoală.

Această tendinţă a fost alimentată şi întărită de grija firească de a proteja pe mama lui, adesea victimă a brutalităţii şi agresiunii soţului. Această grijă de apărare a mamei, era în acelaşi timp şi grija de apărare a propriei sale persoane, oglindită favorabil în conştiinţa maternă.

Care a fost procedeul folosit de directorul şcolii cînd a aflat intenţiile minorului? A fost suficient să se adreseze elevului o scrisoare din partea tatălui, scrisoare din care copilul să afle că tatăl lui, cunoscînd buna conduită

a sa în colonie, și-a schimbat părerea despre el și, mai mult decît atît, ca semn concret al acestei prețuiri, i-a făcut și un costum de haine.

În același timp, scrisoarea îl informează că și relațiile dintre părinți au devenit mai bune. Credem că nu este nevoie să insistăm mai mult asupra analizei acestui caz și nici să relatăm numeroase alte cazuri, din care să reiasă aceeași concluzie cu privire la influența covîrșitoare a *aprecierii sociale* în formarea conștiinței de sine — și implicit asupra conduitei minorului.

Verificarea practică și locală a ipotezei care a condus modesta noastră încercare se poate generaliza.

Succesele unui pedagog ca Makarenko n-ar fi fost posibile decît pe baza unei noi concepții și anume concepția marxist-leninistă și datorită unei noi orînduiri sociale în curs de consolidare, pe atunci, a unui nou stat și cel dintîi din lume, a unui stat socialist.

O nouă concepție asupra muncii, o nouă concepție asupra omului, ne explică succesele lui Makarenko în coloniile de minori pe care le-a condus. Metodele folosite de Makarenko, deci, reflectă noile condiții sociale. Dacă examinăm aceste noi condiții, create prin actul măreț al maselor populare în Marea Revoluție din Octombrie, constatăm elemente ale noii conștiințe sociale, ale noii atitudini față de muncă, față de raporturile dintre individ și societate. Este firesc, deci, ca, în noua societate, problema delincventului minor să se pună cu totul altfel, în comparație cu situația din țările capitaliste.

Mai întîi fenomenul însuși al delincventului minor se prezintă *altfel* nu numai cu privire la cauzele delincvenței, dar și la procentajul acesteia (vezi 5).

Noua concepție, optimistă, încrederea în capacitățile și posibilitățile oamenilor muncii sînt factori care consolidează încrederea omului în forțele sale, iar noua etică a muncii îi dă posibilitatea unei valorificări obiective, prin munca în colectiv și prin noile relații tovărășești apărute în acest colectiv. Se înțelege de ce efectele orînduirii socialiste instaurate în Uniunea Sovietică și țările de democrație populară constituie pentru noi o verificare practică pe un vast plan social al justeței ipotezei emise.

Din cele spuse putem trage următoarele concluzii :

1) Așa-zisele crize ale preadolescenței și adolescenței se datoresc organizării greșite a vieții copilului, greșeli care privesc raporturile de valorificare, pe care se bazează formarea conștiinței de sine a minorului. Cînd aceste greșeli au ca efect surparea încrederii în sine a minorului, ele duc la o conduită care urmărește restabilirea încrederii în sine prin mijloace ilicite, imorale. Din această primă concluzie rezultă în mod necesar a doua și anume că factorul de dezorganizare a familiei are acțiune nefastă asupra minorului, tot prin intermediul aprecierii asupra personalității copilului.

Se înțelege cum se rezolvă și a treia problemă pusă cu privire la efectele egal de negative ale educației prea severe sau a celei prea indulgente, din familiile așa-zise organizate ; ele generează abaterile în conduită, prin același mecanism de destrămare a încrederii în sine a minorului, reflectarea în conștiința acestuia a supraestimării sau a subestimării copilului de către părinți.

Analiza mai atentă a cazurilor de evadări a minorilor din colonii ne poate confirma și ea rezultatele formulate în concluziile de mai sus.

BIBLIOGRAFIE

1. Marx K., Engels Fr. — *Teze despre Feuerbach, Ideologia germană*. Ed. de stat pentru literatura politică, 1956, p. 613—616.
2. Allendy René Dr. — *L'enfance méconnue*. Éditions du Mont-Blanc, Genève, 1946.
3. Bogdan T. — *Particularităţile psihice ale personalităţii delincvenţilor minori în lumina unor cercetări recente*. «Revista de Psihologie», nr. 2, 1957, p. 109—121.
4. Cattell Raymond B. — *La personnalité*, Presses universitaires de France 1956.
5. Duţescu B. — *Pentru extinderea sferei de cercetare în domeniul psihologiei*. «Lupta de clasă», nr. 3. 1958, p. 95—102.
6. Favez-Boutonier Juliette Dr. — *Le rôle de la psychologie dans la rééducation de l'enfant inadapté* în *Traité de psychologie appliquée*, éd. par H. Piéron, livre IV, Presses universitaires de France, 1955, p. 907—925.
7. Gorbaceva A. V. — *Cu privire la problema formării capacităţii de apreciere şi autoapreciere la copii*, în *Probleme de psihologia copilului*, sub redacţia prof. B. Ananiev. Ed. de Stat Ped. şi Psih., 1954, p. 160—194.
8. Mendousse P. — A *L'âme de l'adolescent, Paris*, Alcan; B *L'âme de l'adolescente*, Paris, Alcan, 1927.
9. Serafini Renato — *L'inculpé dans la psychologie judiciare*. Documentele Congresului internaţional de psihologie aplicată de la Roma, 9—14 aprilie 1958.
10. Smirnov A. A. şi colab. — *Psihologia*, Ed. de Stat Didactică şi Pedagogică, 1959, (traducere).
11. Tucicov-Bogdan şi Bogdan T. — *Geneza delincvenţei minore*, »Revista de Psihologie», nr. 4/1957, p. 99—113.
12. Wallon H. — A. *L'évolution psychologique de l'enfant*, A. Colin, 1947.
    B. *Les origines du caractère chez l'enfant*, Paris, Boivin, 1934.

К ВОПРОСУ О ПРАВОНАРУШИТЕЛЬНЫХ СРЕДИ МАЛОЛЕТНИХ

Краткое содержание

Вопрос правонарушения среди малолетних ставится и разрешается по-разному, в зависимости от социального строя.

Авторы рассматривают, главным образом, внутренний, психологический мир, через который преломляются факторы социально-исторического характера.

Этот вопрос следует рассматривать в его трёх аспектах:

1) почему наиболее частые случаи нравонарушения среди малолетних наблюдается в возрасте 14—15 лет?

2) чем объясняется, что это явление встречается не только в дезорганизованных семьях, но оно находит почву и в семьях внешне организованных?

3) чем можно объяснить неудовлетворительные результаты как слишком снисходительного, так и слишком строгого воспитания?

Изучение этого вопроса проводилось путем наблюдений и основывается на материале, собранном авторами, которые приходят к следующим выводам:

Как подростки, так и юноши очень чувствительны к неудовлетворительным оценкам или отзывам окружающих.

Необдуманная оценка или отзыв со стороны родителей либо воспитателей очень часто имеет серьёзные последствия в дальнейшем развитии сознания и характера подростка или юноши, что ведёт к изменению отношений между малолетними и взрослыми.

Теми же причинами объясняются и нарушения моральнхы правил малолетними в так называемых организованных семьях, а также и в случаях крайне снисходительного либо строгого воспитания.

CONTRIBUTION Á L'ÉTUDE DES MINEURS DÉLINQUENTS

Résumé

Le problème de la délinquence juvénile s'impose et se résout différemment d'après la structure historique et sociale donnée. Dans une société bien organisée il est prêt à disparaître ou ne présente que les réminiscences d'un passé révolu.

Les auteurs de la communication s'occupent surtout des conditions internes, psychologiques, par lesquelles se réfractent les facteurs détérminants, d'ordre historique et social.

On se propose de répondre à trois questions: 1) pourquoi la fréquence, au seuil de la jeunesse, atteint le maximum à l'âge de 14—15 ans; 2) pourquoi ce phénomène apparaît aussi dans les famille „organisées"; 3) pourquoi les mesures éducatives opposées — trop sévères et trop indulgentes — mènent aux mêmes résultats négatifs.

La méthode principale de la recherche est l'étude du matériel biographique, ainsi que l'observation faite sur les élèves dans leurs différentes manifestations de la vie scolaire.

Les conclusions des auteurs se concentrent sur l'importance de l'appréciation dans la formation de la conscience de soi chez l'adolescent.

Les adolescents sont particulièrement sensibles aux appréciations défavorables de l'entourage. Sur ce terrain, qui représente un équilibre vulnérable et fragile entre l'opinion propre et l'opinion des autres envers la valeur de sa propre personnalité, se développent les formes immorales de la conduite. Le même mécanisme du déséquilibre, qui provoque des formes illicites de la conduite dans le processus de l'équilibration, est observé dans certaines familles en apparence bien organisées et dans les cas de l'éducation trop sévère ou trop indulgente.

DESPRE DEZVOLTAREA CAPACITĂȚII DE MUNCĂ INTELECTUALĂ INDEPENDENTĂ [1])

DE

A. COSMOVICI

Cu toate că învățămîntul nostru superior este strîns legat de practică (prin orientarea cursurilor, prin locul acordat lucrărilor de laborator și mai ales practicii în poducție) totuși, aplicarea celor învățate la locul de muncă nu va constitui niciodată un act simplu, facil pentru proaspătul absolvent: cu atît mai mult cu cît producția, creația științifică, munca culturală trec printr-un proces rapid de permanentă înnoire — se cere de la tînărul cu calificare superioară să adapteze cele învățate noilor cerințe, noilor metode, ba, mai mult, să manifeste, cît mai curînd, o inițiativă justă, spirit inovator. Toate acestea implică existența capacității de muncă independentă, ca o premisă indispensabilă.

Problema condițiilor care asigură dezvoltarea acestei posibilități, într-un grad superior, e departe de a fi în întregime elucidată. În lumina celor arătate dezbaterea ei este actuală și importantă.

Dificultățile provin din aceea că psihologia gîndirii și a formării ei este abia în curs de elaborare. Ori, gîndirea, deși nu constituie singurul factor al capacității de muncă intelectuală independentă este, desigur, unul fundamental.

Noi ne-am propus să examinăm consecințele pedagogice ale noilor cercetări asupra gîndirii, fără a încerca să abordăm toate laturile muncii independente.

1. *Aspecte caracteristice gîndirii.*

A înțelege înseamnă a stabili o legătură esențială între ceva necunoscut și cunoștințele anterioare; înseamnă să constați un aspect comun, o echivalență între ele; cu alte cuvinte e vorba de a efectua o generalizare, extinzînd anumite proprietăți și asupra altui fenomen sau obiect care era

1) Acest articol constituie partea principală a comunicării *Din aspectele dezvoltării gîndirii în procesul de învățămînt* prezentată la cea de-a III-a sesiune științifică a Universității „Al. I. Cuza" Iași, din 26—28.VI.1956.

neclar, apărîndu-ne poate, la început, complet diferit de categoria acelora din care face parte.

De exemplu cînd medicul, după multe explorări, pune diagnosticul unei maladii, el sesizează în sfîrșit un aspect comun, unul sau mai multe simptome similare celor pe care le știe specifice unei maladii determinate.

La fel, orice deducție silogistică comportă găsirea unui termen mediu, adică a unui înțeles comun între două judecăți.

Desigur această generalizare uneori se efectuează foarte repede, alteori presupune eforturi îndelungate de gîndire. Ea îmbracă și diferite forme : cîteodată constatăm asemănări care abia tîrziu se dovedesc a fi sau nu esențiale. A. Rey preocupîndu-se de gîndirea creatoare înclină să creadă că analogia ar constitui esența procesului imaginativ (fără de care nu poate fi înțeleasă formularea ipotezelor și deci nici progresul gîndirii științifice) [2]).

Oricum, e cert că analogia, generalizarea sînt fundamentale în procesul de gîndire. Cercetări efectuate de mai mulți psihologi sovietici [3]) au arătat că sesizarea esențialului este considerabil facilitată de variația care survine în activitate. Variația duce le excluderea treptată a proprietăților secundare și la surprinderea celei principale.

Dimpotrivă activitatea monotonă, stereotipă, îngreuiază considerabil distingerea aspectelor importante și creează rigiditate.

S. L. Rubinstein, relevînd că o nouă sinteză, generalizare, implică separarea aspectului comun de cele fără importanță, deci presupune o analiză — caracterizează esența actului de gîndire ca fiind „o analiză prin sinteză".

El arată că proprietatea esențială se desprinde atunci cînd obiectul gîndirii noastre este pus în diferite legături noi : „incluzîndu-se obiectul gîndirii. . . în legături mereu noi se descoperă în ele, mereu proprietăți noi" [4]).

Prin aceasta savantul sovietic aprofundează cele observate cu privire la însemnătatea variației. Rezultă de asemenea valoarea comparației, cît și a încercărilor de a privi un obiect, un fenomen sau o teorie din diferite puncte de vedere.

Analiza, sinteza, abstractizarea, generalizarea — aceste procese fundamentale ale gîndirii se produc în cursul unei activități desfășurate în mod real sau numai pe plan mintal. La om aceasta din urmă are o însemnătate deosebită. K. Marx observa că ceea ce deosebește omul de animal este tocmai posibilitatea de a-și imagina diferite construcții, consecințele viitoare ale faptelor sale.

---

2) A. Rey, *L'invention artistique, scientifique, pratique* (în *Traité de psychologie* par G. Dumas, vol. II, Paris, Alcan, 1924). V. I. Lenin l-a caracterizat pe A. Rey ca „materialist rușinat" (*Materialism și empiriocriticism*, Ed. P.M.R., p. 332) ; în scrierile filozofului francez pot fi găsite observații interesante.

3) Vezi F. G. Vațuro, *Principiul nivelării și importanța sa pentru psihologie și pedagogie* («Anal. Rom.-Sov.», seria, pedag. 1/955) și Кабашова — Меллер, О роли толлядного материала в процессах абстракций и обобщения у школьников. «Вопросы психологий» 2/1955.

4) S. L. Rubinstein, *Problemele psihologiei gîndirii și principiul determinismului* («Probleme de filozofie» — trad. nr. 5/957, p. 116).

Ed. Goblot a demonstrat că în raționamentul matematic are un rol decisiv imaginarea unor variate operații: în geometrie construcțiile grafice, în algebră artificiile de calcul [5]). Reprezentarea unor acțiuni externe e importantă în gîndirea fizicianului (de pildă cea a modificărilor ce pot fi introduse într-o serie de experiențe) și, de fapt în orice act de gîndire.

Observațiile logicianului francez n-au rodit în psihologie, fiindcă el a tras concluzii idealiste subiectiviste socotind că posibilitatea imaginării unei operațiuni ar depinde de „libertatea", spontaneitatea omului de știință.

Psihologiei sovietice îi revine meritul de a fi pus problema în mod științific și de a o fi examinat pe plan experimental, dovedind că această capacitate se formează.

A. N. Leontiev a arătat că operațiile mintale constituie transpunerea pe plan interior a acțiunilor cu obiectele. În urma cercetărilor sale și a altor psihologi (P. I. Galperin, N. A. Mencinskaia etc.) s-au precizat și fazele interiorizării unor operații. De pildă operația de adunare: după ce elevii asistă la felul în care profesorul adună cu ajutorul bilelor, încep prin a efectua ei înșiși aceeași operație; după un timp devin capabili să o efectueze ajutîndu-se numai de limbajul oral, exprimat: apoi ajung să calculeze în limbaj interior („în gînd" — cum se spune de obicei): dar operația are încă un caracter desfășurat: în fine, în cele din urmă, ea se automatizează, executîndu-se în mod simplificat, prescurtat și extrem de rapid [6]).

Aceste lucrări pe lîngă precizări în privința genezei operațiilor intelectuale, mai pun în lumină și rolul considerabil al limbajului. Faza hotărîtoare în procesul de interiorizare a unei acțiuni este cea a transpunerii pe planul verbal. E și firesc să fie așa: chiar din primul an al vieții copilului, acțiunile adulților și treptat și acțiunile sale sînt întovărășite, conduse de către limbaj. Nu e locul aici să mai reliefăm raportul de interdependență dintre gîndire și limbaj dovedite în lucrările clasicilor marxismului și ale lui I. P. Pavlov. Trebuie să subliniem că, firește, există o legătură indisolubilă între ele în timpul antogenezei.

Dificultățile copilului în ceea ce privește gîndirea abstractă sînt legate și de greutatea de a disocia limbajul, convorbirea de situația concretă, de a-și imagina o discuție, o controversă. Deși nu putem accepta teoria lui J. Piaget asupra „egocentrismului" infantil, observăm că el sesizează una din principalele cauze ale dificultăților întîmpinate de copil în gîndire: chiar și la începutul vîrstei școlare el nu-și poate imagina un punct de vedere diferit („ia punctul său de vedere ca absolut") [7]). Numai treptat „ciocnirea gîndirii noastre cu cea a altora produce în noi îndoiala și nevoia de a dovedi" [8]).

Limbajul interior, gîndirea, raționamentul presupune nu un monolog, ci o discuție cu tine însuți; de altfel chiar monologul, expunerea este o

---

5) Ed. Goblot, *Traité de logique*, Paris, A. Colin, 1937, p. 311 și următoarele.

6) A. N. Leontiev, *Învățarea ca problemă a psihologiei*, «Analele Romîno-Sovietice», seria pedagogie nr. 4/1957.

7) Jean Piaget, *Le jugement et le raisonnement chez l'enfant*, Neuchatel — Paris, Delachaux-Niestlé, 1934, p. 260.

8) *Ibidem*, p. 269.

discuție cu un auditor care n-are permisiunea de a răspunde: este o discuție în sensul că orice vorbitor își imaginează sau urmărește pe fețele auditorului impresia pe care o face, dacă este aprobat sau nu, dacă este înțeles etc.

Așadar gîndirea constă într-o serie de operațiuni imaginate, conduse prin limbaj, sub forma unei convorbiri interioare. În acest proces se realizează abstractizarea și generalizarea cu ajutorul cărora se rezolvă problema propusă inițial (dificultățile, problemele sînt cele care declanșează un act de gîndire).

Toate aceste aspecte ale gîndirii apar evidente cînd analizăm felul în care decurge memorarea inteligentă.

A. A. Smirnov a arătat, pe bază experimentală, că, în timpul învățării intervine o structurare a textului: ideile sînt grupate de către subiecți pe baza comunității de sens (în care scop ei fragmentează în minte materialul și deseori schimbă locul ideilor); înțelesul general care rezumă conținutul unui fragment este legat de un „punct de sprijin mintal" ce de obicei îmbracă forma unui titlu; se ajunge astfel la elaborarea unui plan mintal. Pentru o deplină înțelegere, ideile principale (condensate în titluri) sînt corelate, legate de cunoștințele anterioare printr-o confruntare multiplă cu ele. [9]).

Se observă că la tot pasul în timpul gîndirii apare necesitatea stabilirii unei echivalențe, a unui aspect comun: numai așa e posibil să grupăm ideile și să stabilim corelații. De asemenea apar clare operațiunile imaginate: „împărțirea în fragmente", „gruparea ideilor", „etichetarea cu un titlu". În fine o analiză mai atentă pune în lumină și rolul important al conversației interioare.

În adevăr, structurarea impune ca fiecare porțiune a textului să fie privită din mai multe puncte de vedere. Să presupunem că un student are de asimilat un capitol de cîteva zeci de pagini în care se analizează în ordine cronologică luptele cu turcii în timpul lui Ștefan cel Mare. Sistematizarea conținutului (condiție obligatorie a memorării inteligente) implică alegerea unor criterii, unor teme de ex. 1) cauzele luptelor 2) modul de desfășurare a luptelor, 3) cauzele înfrîngerii otomanilor etc. Pentru a stabili cauzele luptelor — el va trebui să parcurgă o mare parte din capitol, urmărind a desprinde tocmai acele fapte care se încadrează în această problemă, pe cînd pentru a reține „cauzele înfrîngerii otomanilor", va parcurge aproape același material, dar cu o altă orientare, cu altă atitudine mintală. Așadar studentul trebuie să-și pună anumite întrebări, la care să răspundă singur pe baza textului; acest lucru e și mai evident în cazul corelării, cînd el nu e ghidat de text, trebuind să aleagă nu numai criteriile dar și termenii comparației.

Toată analiza efectuată ne-a permis astfel să punem în evidență că studiul individual, munca intelectuală independentă presupune capacitatea de a efectua anumite operațiuni imaginate, de a sesiza aspecte comune, esențiale, și de a discuta textul în limbaj interior. Trebuie să subliniem că toate acestea cer un efort oarecum creator, îndeosebi conversația interioară implică

9) A. A. Smirnov, *Procesele gîndirii în memorare*, trad. I.S.R.S., de asemenea *Psihologia* sub red. G. N. Kornilov, A. A. Smirnov ș.a., Ed. de Stat, București, 1950, p. 189—190.

posibilitatea de a-ţi imagina diferite puncte de vedere, de a evoca cunoştinţele anterioare legate de subiect — în aceasta constă principala dificultate a muncii intelectuale. De aceea se impune o revenire repetată asupra textului şi analiza sa multilaterală. Bogăţia de asociaţii, de puncte de vedere ce pot fi concepute înlesneşte sesizarea aspectelor esenţiale, datorită tocmai variaţiei care intervine.

Dimpotrivă în memorarea mecanică în care nu există preocuparea de structurare a textului, în care nu se urmăreşte stabilirea de corelaţii şi nu are loc o discuţie a textului, repetarea se face în condiţii psihologice identice, cu scopul unic de a reţine propoziţiile ; astfel se desfăşoară o activitate săracă, stereotipă, care împiedică distingerea esenţialului şi duce la rigiditate, la bucherism.

Dar sesizarea autentică a esenţialului este o condiţie indispensabilă a aplicării cunoştinţelor : numai ea permite descoperirea aspectelor principale în cele mai variate situaţii cu care ne întîlnim în practică.

În lumina celor arătate studiul individual va da rezultate cu atît mai bune cu cît studentul poate comenta şi structura textul mai bine. În matematici şi în ştiinţele naturii, un rol însemnat îl are şi posibilitatea reprezentării diferitelor construcţii şi operaţiuni implicate în raţionamentul respectiv sau în organizarea experimentelor.

2. *Din problemele educării capacităţii de muncă independentă*

Studiului individual i se atribuie, pe bună dreptate, o însemnătate primordială. De el depinde în mare măsură valoarea şi soliditatea cunoştinţelor. Dacă el se desfăşoară în bune condiţii se obţin cunoştinţe care pot fi aplicate în practică : totul e în funcţie de capacitatea de a prelucra şi dezbate problemele. Cum putem asigura dezvoltarea ei pînă la un nivel superior care să asigure o reală independenţă viitorilor absolvenţi ?

Judecînd după cele stabilite în privinţa interiorizării diferitelor operaţiuni ar rezulta că *posibilitatea discuţiei interioare e condiţionată de participarea în prealabil la controverse reale. Discuţia, vorbirea reală stă la baza celei interioare.*

Argumentele ce s-ar putea aduce actualmente pentru dovedirea acestei teze poate că nu ne-ar îndreptăţi să tragem deja concluzii pedagogice — însă consecinţele corespunzătoare coincid cu experienţa pedagogică existentă în această direcţie.

În adevăr practica didactică de mai multe secole a pus în evidenţă mijloacele principale ce pot fi folosite, cînd e vorba de educarea oricărei funcţii intelectuale complexe. In acest scop trebuie ca elevii sau studenţii să asiste la activităţile în care aceste funcţii sînt implicate, să-şi dea seama (datorită exemplului celorlalţi) de valoarea lor ; apoi trebuie încadraţi în mod efectiv în asemenea activităţi, cerîndu-li-se să depună eforturi serioase ; în sfîrşit se impune ca munca lor să ducă la un succes, la un oarecare rezultat, stimulîndu-i la continuarea străduinţelor. Exemplul, activitatea (exerciţiul), exigenţa şi succesul sînt armele pedagogice principale care ne stau la îndemînă în vederea educării capacităţii de a comenta, de a discuta în limbaj interior diferitele probleme.

Formele de învățămînt existente îndeplinesc acest rol: prelegerea trebuie să constituie mai ales un model de dezbatere științifică, seminariile și lucrările — aduc și ele în fața studenților discuția unor dificultăți reale; alături de practica în producție ele au însă îndeosebi rolul de a-i antrena în mod efectiv într-o dezbatere a diferitelor probleme atît pe plan real, cît și în limbaj interior.

În fine, controlul exercitat cu acest prilej, cît și în cadrul probelor de control și examenelor poate asigura stimularea necesară.

Este însă de la sine înțeles că nu în orice condiții toate aceste forme de învățămînt au aceeași influență asupra educării gîndirii studenților.

Pentru a-și pune în valoare toate posibilitățile educative, prelegerile trebuie să pună studenții în contact direct cu știința vie, dîndu-le ocazia de a asista la o discuție amplă, minuțioasă a problemelor. Cursul trebuie să înfățișeze lupta istorică dusă pentru rezolvarea unei anume chestiuni: teoriile opuse, controversele să fie expuse pe larg, pentru ca studentul să sesizeze toată complexitatea analizei faptelor și ipotezelor, să devină conștient de toate dificultățile ce au stat în calea elaborării unei concepții științifice.

Din păcate multe cadre didactice neglijează acest aspect și cursurile lor constituie de fapt rezumate ale științei.

Desigur că nu se poate preda astăzi o știință în întregimea ei la un curs, căci ar fi necesare sute de prelegeri. Soluția ar consta în a *prezenta foarte pe larg tezele principale și cele actuale ale disciplinei și în a trasa numai jaloanele în celelalte chestiuni*; ceea ce s-a expus foarte sumar la curs se va dezvolta parte la seminarii sau la lucrări practice, parte va fi cuprins în bibliografia obligatorie.

Imediat după reforma învățămîntului din 1948, cînd încă nu se găseau manuale sau cursuri care să poată fi utilizate de studenți, se cerea ca profesorul să expună un rezumat bine orientat al disciplinei. Astăzi, cînd aproape la toate obiectele există material bibliografic excelent și accesibil, această etapă este depășită. Cursul trebuie să-și îndeplinească întregul său rol instructiv-educativ. Prelegerile trebuie să constituie *o oglindă a unor cercetări actuale în toată complexitatea lor, un model de activitate, o școală a gîndirii științifice*[10]. Astfel vor contribui din plin și la o justă orientare ideologică și la educarea capacității de muncă independentă.

Și mai mari greșeli se fac cîteodată în ceea ce privește seminariile. Unii asistenți nu controlează felul în care își întocmesc studenții lucrările ce urmează a fi discutate la seminar. Ori, mulți se mărginesc în a rezuma bibliografia indicată fără a dezbate în fond nici o problemă. Ca urmare și discuțiile ce succed, neavînd o bază temeinică, sînt anemice. Lucrările de seminar și discutarea lor constituie un excelent mijloc de educație intelectuală, dar asistentul trebuie să se preocupe îndeaproape de referatul care va fi citit pentru a corespunde scopului său.

Mai mare greșeală se face atunci cînd se anunță (cu cîtva timp înainte de seminar) pseudoprobleme ce urmează a fi discutate la seminar. Spunem

10) N. I. Kobozev, *Despre îndrumarea studiului individual al studenților*, «Caiete de traducere», seria pedagogie, nr. 44/1951, (trad. din «Vestnik vîssei școlî», 10/1949).

pseudoprobleme fiindcă uneori se propun teme care au fost expuse întocmai la curs (de ex. „particularitățile atenției" — chestiune tratată în orice manual de specialitate). Studenții memorează cursul, iar seminarul constă de fapt într-o repetare în care gîndirea este antrenată prea puțin. Un asemenea seminar poate da roade mult mai bune cînd se propun *adevărate probleme*, la care nu se poate răspunde prin citate din prelegeri sau dintr-o carte uzuală, ci care impun și un efort de analiză, sinteză, de interpretare și discuție (bunăoară „comparație între emoții și pasiuni")[11]).

Această din urmă greșeală o întîlnim adeseori și la examene — unele cadre didactice formulează întrebări la care se poate răspunde bazîndu-te numai pe memorie; ei nu pun probleme, nu fac apel la posibilitatea de interpretare, de aplicare a cunoștințelor. Consecințele sînt în acest caz din cele mai nedorite: studenții nu caută să aprofundeze materia și rezultă o netemeinicie a asimilării și dificultăți serioase în ce privește posibilitatea utilizării cunoștințelor în practică.

3. *In legătură cu procedeele tehnice folosite în studiul individual.*

In urma celor expuse rezultă că posibilitatea de a studia independent se creează datorită ajutorului cadrelor didactice, în cursul diferitelor forme de învățămînt colectiv.

Revenind în timpul studiului individual, la chestiunile dezbătute în prelegeri și seminarii studenții își reamintesc și continuă analiza, discuția. In acest fel se dezvoltă progresiv posibilitățile de reflexiune, de interpretare.

Studiul individual se poate desfășura foarte bine fără a recurge la scris, totuși diferitele procedee tehnice cum sînt conspectele sau schemele sînt de un real ajutor.

Exteriorizarea în scris poate înlesni eforturile rațiunii: transcrierea unei idei crecază un punct de sprijin obiectiv care favorizează evocarea și prin aceasta și comparația, analiza, sinteza. Din același motiv poate facilita concentrarea atenției.

Totodată scrisul solicită trecerea de la limbajul interior la cel exterior ceea ce implică o clarificare a ideilor, o eliminare a aspectelor subiective, surse ale iluziilor dăunătoare.

Apoi el favorizează memorarea adăugînd reprezentărilor auditive și vizuale pe cele chinestezice. In fine, mai ales conspectele sînt foarte necesare cînd e vorba de redactarea unei lucrări bazate pe mai multe surse bibliografice: conspectarea diferitelor materiale înlesnește considerabil comparația pozițiilor autorilor în anume problemă și realizarea unei sinteze.

Trebuie să arătăm că procedeele tehnice sînt utile numai cu condiția să fim familiarizați cu ele — în caz contrar ele ne pot chiar stînjeni.

Cu toate avantajele, nu e cazul să exagerăm însemnătatea lor. Roadele studiului depinde în mod fundamental de posibilitățile de a analiza, interpreta, sistematiza textul, iar în crearea acestora profesorul este de neînlocuit. Partizanii „metodelor active", pedologii de tot felul au susținut contrariul

---

11) Această temă constituie o adevărată problemă numai dacă n-a fost analizată ca atare la curs.

— dar practica, judecătorul suprem, a infirmat, fără drept de apel, părerile lor.

Procedeele tehnice nu pot avea decît un rol auxiliar. Dacă insistăm asupra acestui aspect este pentru că uneori s-au făcut greșeli în acest sens. De pildă, au apărut mai multe broșuri referitoare la organizarea studiului individual [12]), citindu-le ți-ai putea forma părerea că în studiul individual organizarea este totul, fiindcă se vorbește numai despre aspectul exterior, tehnic și prea puțin despre procesele intelectuale esențiale.

Într-o vreme exagerîndu-li-se valoarea, se urmărea utilizarea conspectelor ca bază a controlului lecturii bibliografiei. Or, practica a arătat imediat ineficacitatea acestei tentative. Conspectarea materialului bibliografic este desigur folositoare. Mai utilă ni se pare însă întocmirea de fișe pe teme, în funcție de problemele ce vor fi discutate la seminar. Dar ambele forme nu pot servi ca bază a unui control decît dacă sînt însoțite de o ascultare orală (întrucît studenții le pot copia unul de la altul).

4. *Concluzii.*

Considerațiile de mai sus nu urmăresc minimalizarea rolului important, incontestabil al studiului individual, ci să sublinieze doar faptul că, dacă urmărim ca el să se ridice la un nivel înalt (în conformitate cu sarcinile învățămîntului superior), să dezvoltăm gîndirea creatoare a studenților trebuie să ținem cont că aceasta depinde în primul rînd de modul în care sînt dezbătute problemele la curs și de nivelul discuțiilor de la seminarii și lucrări. Este în funcție de amploarea și profunzimea dezbaterilor deoarece în timpul studiului individual studentul, în mare măsură, le continuă, își imaginează punctele de vedere similare cu cele de care a luat cunoștință, aplică procedeele, metodele de gîndire folosite de cadrele didactice.

De aici rezultă că în vederea cultivării gîndirii independente trebuie să ne ferim de expunerile rezumative. Prelegerile, seminariile, lucrările, examenele să constituie prilejuri de discuții vii, însuflețite și, desigur, principiale, așa cum poartă oamenii de știință.

Legătura cu practica nu se realizează numai prin conținutul învățămîntului, ci și prin metodă : datorită procedeelor amintite putem contribui din plin la dezvoltarea independnței, a inițiativei studenților fără de care aplicarea cunoștințelor este aproape imposibilă. Preocuparea de capacitatea de creație a tinerei generații este cu atît mai importantă astăzi cu cît tineretul va începe peste puțină vreme și la noi în țară construirea societății comuniste și va trăi în comunism. Ori, comunismul impune un avînt fără precedent al inițiativei tuturor celor ce muncesc.

12) P. Nisnius, *Despre studiul individual*, Ed. Tineretului, 1954 ; D. Moroianu, *Despre organizarea studiului individual*, E.S.D.P., 1957, ș.a.

К ВОПРОСУ О РАЗВИТИИ ИНДИВИДУАЛЬНОЙ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ ТРУДОСПОСОБНОСТИ

Краткое содержание

В данном очерке автор поставил себе задачей уточнить некоторые педагогические выводы, вытекающие из ряда новейших исследований, касающихся мышления.

Психология мышления подчеркивает значение воображаемых действий и внутренных диспутов, при помощи которых вырабатывается систематизация опыта.

В процессе формирования способности представлять себе разные точки зрения, долговременно обсуждать мысленно какое-нибудь положение, имеет огромное значение широкая трактовка вопросов и историческое изложение дискуссий, которые привели к научному разрешению данных вопросов; таким образом устраняется тенденция превращать курсы попросту в сокращенные изложения результатов науки. Рассматриваются и другие формы обучения; так особенно подчеркивается роль конспектов в индивидуальной подготовке студента. Указывая на значение этого вида работы, автор выявляет, что учебно-воспитательную роль конспектов не следует переоценивать, ибо они предполагают определенную развитость мышления.

SUR LE DÉVELOPPEMENT DE LA CAPACITÉ DE TRAVAIL INTELLECTUEL INDÉPENDENT

Résumé

Cette étude a pour but de préciser quelques conclusions pédagogiques qui découlent des dérnières recherches concernant la pensée.

La psychologie de la pensée met en relief l'importance des actions imaginées, de la conversation, de la controverse intérieure, par lesquelles on systématise l'expérience. Dans la formation de la capacité de s'imaginer différents points de vue et de débattre longuement une thèse en langage intérieur, une grande importance présente le traitement développé des problèmes, l'exposition des controverses historiques qui ont conduit à leur solution scientifique: on répudie de cette manière la tendance à transformer les cours dans des résumés succints de la science.

On analyse aussi d'autres formes d'enseignement et on insiste sur le rôle que peuvent jouer les conspects (c'est-à-dire les résumés concis) dans l'étude individuelle. Après en avoir montré les avantages, on souligne que leur rédaction suppose déjà une pensée évoluée et que par conséquent on ne doit pas suréstimer leur rôle instructif-éducatif

APLICAREA CREATOARE A PRINCIPIILOR PLANULUI COOPERATIST A LUI V. I. LENIN DE CĂTRE P.M.R., LA CONDIȚIILE ȚĂRII NOASTRE

DE

M. TODOSIA, E. MARIN, V. CIȘMAȘ, C. BOTEZ

Problema agrară ocupă un loc central în cadrul învățăturii marxist-leniniste.

Generalizînd experiența luptei revoluționare desfășurată de masele muncitoare împotriva exploatării omului de către om, clasicii marxism-leninismului, au demonstrat în mod științific că proletariatul, care are misiunea istorică de a fi groparul capitalismului și făuritorul orînduirii socialiste, poate să-și îndeplinească această grandioasă sarcină numai atrăgîndu-și ca aliați în revoluția socialistă masele țărănimii muncitoare și ale altor pături de oameni ai muncii vital interesate în lichidarea definitivă a exploatării omului de către om. Alianța clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare, condusă de partidul său marxist-leninist, reprezintă forța socială capabilă să înlăture de la putere clasele exploatatoare, să zdrobească împotrivirea acestora și să asigure victoria deplină a socialismului. Ei au fundamentat de asemenea învățătura despre necesitatea, metodele și calea de transformare socialistă a agriculturii în condițiile perioadei de trecere de la capitalism la socialism.

Fundamentarea științifică, multilaterală a acestor probleme o întîlnim în planul cooperatist al lui V. I. Lenin, care constituie o parte integrantă a planului său general de construire a socialismului, plan ale cărui principii au o însemnătate general valabilă pentru toate țările care pășesc pe calea socialismului.

Rezolvarea justă a problemei agrare a constituit o preocupare permanentă a P.M.R. În elaborarea politicii sale agrare, P.M.R. a pornit de la învățătura marxist-leninistă despre necesitatea făuririi și întăririi continue a alianței clasei muncitoare cu masele largi ale țărănimii muncitoare, de la învățătura privind necesitatea transformării socialiste a agriculturii care constituie legi generale ale revoluției și construcției socialiste. De asemenea în elaborarea politicii sale agrare partidul nostru a pornit de la planul cooperatist al lui V. I. Lenin și a folosit experiența istorică a Uniunii Sovietice în acest domeniu care, așa cum arată Declarația Consfătuirii Reprezentanților Partidelor Comuniste și Muncitorești de la Moscova din 1960, are o însemnătate universal valabilă

P.M.R. a aplicat în mod creator aceste legi generale ale revoluţiei şi construcţiei socialiste, precum şi principiile planului cooperatist al lui V. I. Lenin la condiţiile concrete ale ţării noastre şi prin experienţa sa a adus o contribuţie însemnată la îmbogăţirea tezaurului învăţăturii marxist-leniniste privind rezolvarea problemei agrare.

În timpul regimului burghezo-moşieresc, Romînia era o ţară agrară înapoiată, cu o industrie slab dezvoltată, cu nivelul de trai cel mai scăzut din Europa. Aceasta se datora politicii trădătoare, antinaţionale a burghezo-moşierimii din ţara noastră care a vîndut imensele bogăţii ale ţării şi tot ceea ce era mai important în economia ei, puterilor imperialiste.

Monopolurile străine, care au pătruns adînc în economia Romîniei şi exploatau în mod sălbatic masele muncitoare şi bogăţiile naturale ale ţării, investeau capitalurile lor numai în ramurile care aduceau profit ridicat şi imediat. De aceea la noi în ţară industria era slab dezvoltată ; despre o industrie grea aproape nici nu putea fi vorba. Puterile imperialiste au împiedicat pe toate căile dezvoltarea industriei grele, care constituie baza independenţei ţării noastre, deoarece numai în felul acesta ele puteau să o menţină în stare de dependenţă economică şi politică.

Pentru a masca politica trădătoare dusă de clasele stăpînitoare care înfeudase ţara noastră marilor puteri imperialiste, pentru a justifica menţinerea ei în stare de înapoiere, ideologii burghezi au creat chiar o „teorie“ potrivit căreia Romînia este şi trebuie să rămînă o ţară „eminamente agricolă“, că poporul romîn nu ar avea înclinaţie spre munca industrială. Clasele stăpînitoare ridicaseră la rangul de politică de stat menţinerea Romîniei în situaţia de hinterland agrar al marilor puteri imperialiste. O sută de familii de bancheri, fabricanţi şi moşieri în cîrdăşie cu 30 de trusturi internaţionale, stăpîneau cea mai mare parte din avuţia ţării. Profiturile lor creşteau mereu prin exploatarea nemiloasă a sute de mii de muncitori în fabrici şi uzine prin jefuirea cruntă a milioane de ţărani şi argaţi.

Cu toate că Romînia era considerată o ţară „eminamente agricolă“, pe vremea stăpînirii capitaliştilor şi moşierilor, agricultura se afla într-o cumplită stare de înapoiere. „Potrivit unui calcul, valoarea inventarului mort din agricultura romînească, calculată pe hectar arabil, era. . . de 15 ori mai mică decît în Germania, de 42 ori mai mică decît în Elveţia [1]). În această perioadă producţia agricolă se baza pe munca manuală şi pe unelte de muncă rudimentare, înpoiate. Slaba înzestrare tehnică a agriculturii se vede din faptul că în anul 1941 la fiecare 100 hectare de teren arabil reveneau mai puţin de 15 pluguri, 10 grape, 2 cultivatoare, 15 căruţe şi care şi nici măcar o semănătoare sau secerătoare [2]). În 1938 agricultura Romîniei dispunea doar de numai 4 858 [3]) tractoare convenţionale (de 15 C.P.) care erau folosite pe pămînturile moşierilor şi chiaburilor şi de 11.000 pluguri de lemn.

1) C. Murgescu, *Reforma agrară din 1945*, Ed. Academiei R.P.R., 1956, p. 103.

2) Datele sînt luate din *Măreţe realizări şi perspective în dezvoltarea industriei şi agriculturii noastre socialiste (cifre şi fapte)* 1961, p. 58.

3) Anuarul statistic al R.P.R., 1959. Direcţia centrală de statistică, Bucureşti, 1959, p. 201.

Milioane de ţărani erau lipsiţi de pămînt sau aveau pămînt puţin. În anul 1930, 2.700 de moşieri stăpîneau 3.375.000 ha. (din care numai familia regală avea 150.000 hectare) în timp ce 1.710.000 de gospodării ţărăneşti împărţeau între ele numai 2.520.000 hectare. Fiecare boier stăpînea în medie cîte 1.250 ha, adică tot atît cît aproape 1.000 de mici gospodării ţărăneşti la un loc [4]). Datorită cruntei exploatări burghezo-moşiereşti, masele muncitoare ale ţărănimii erau aduse la sapă de lemn, îndurau chinurile unei munci istovitoare, ale înfometării cronice şi ale bolilor sociale, care făceau ravagii în satele romîneşti din trecut.

Partidul Comunist din Romînia a fost singurul partid care a demascat politica trădătoare dusă de guvernele reacţionare burghezo-moşiereşti care au vîndut bogăţiile ţării şi au transformat-o într-o anexă agrară a marilor puteri imperialiste şi a militat cu consecvenţă pentru îndreptarea radicală a acestei situaţii.

Partidul Comunist din Romînia a acordat o atenţie deosebită elaborării unei politici ştiinţifice în problema agrară încă în timpul regimului burghezo-moşieresc, deoarece de rezolvarea acestei probleme depindea făurirea alianţei clasei muncitoare cu ţărănimea muncitoare, singura forţă socială, capabilă să răstoarne clasele exploatatoare de la putere.

Un rol important în elaborarea politicii agrare l-a avut cel de-al V-lea Congres al P.C.R.

Congresul al V-lea al P.C.R. a zdrobit teoria neoiobăgiei a lui Constantin Dobrogeanu-Gherea, teoria oportunistă de esenţă menşevică moştenită de la social-democraţie.

Susţinătorii acestei teorii exagerau rolul şi însemnătatea rămăşiţelor feudale la sate şi subapreciau dezvoltarea capitalismului în ţara noastră ajungînd la concluzia oportunistă după care Romînia s-ar fi aflat în faţa revoluţiei burgheze, al cărei hegemon trebuia să fie burghezia, iar proletariatul şi ţărănimea trebuiau să urmeze burghezia. Aceasta era o variantă romînească a tacticii menşevice caracterizată de către V. I. Lenin drept tactica de transformare a proletariatului într-o jalnică anexă a burgheziei.

Congresul a combătut şi a respins de asemenea teza sectaristă „de stînga" care subapreciind rămăşiţele relaţiilor de producţie feudale la sate, susţinea că Romînia se află în faţa revoluţiei proletare. Teoria lor că ţara noastră se afla atunci în faţa revoluţiei proletare, avea un caracter antimarxist care putea duce la izolarea proletariatului de principalul său aliat — masele de bază ale ţărănimii.

Zdrobind teoria „neoiobăgiei" precum şi teza sectaristă „de stînga" care pornea de la subaprecierea rămăşiţelor feudale la sate, Congresul al V-lea a înarmat din punct de vedere ideologic partidul în vederea făuririi alianţei clasei muncitoare cu ţărănimea muncitoare sub conducerea clasei muncitoare în frunte cu Partidul Comunist.

Precizînd care sînt perspectivele dezvoltării revoluţiei din ţara noastră, Congresul al V-lea al P.C.R. a arătat că lichidarea tuturor rămăşiţelor feudale se va realiza nu cu scopul de a curăţi terenul pentru dezvoltarea capitalismului, ci cu scopul de a asigura cele mai largi posibilităţi pentru dez-

4) Conform datelor din *Măreţe realizări şi perspective în dezvoltarea industriei şi agriculturii noastre socialiste* (cifre şi fapte) 1961, p. 58.

voltarea forțelor revoluționare în vederea trecerii spre revoluția proletară, socialistă, în interesul luptei pentru eliberarea definitivă a tuturor celor ce muncesc, de orice exploatare, de orice asuprire de clasă și națională, de capitalism.

Congresul al V-lea a stabilit ca sarcină principală a partidului în agricultură, confiscarea tuturor pămînturilor regale, moșierești și mănăstirești și a întregului inventar al acestora, fără răscumpărare, împroprietărirea gratuită cu ele a celor fără pămînt sau cu pămînt puțin.

Procesul pauperizării maselor țărănești s-a intensificat în mod deosebit în perioada crizei economice din 1929—1933 și a fascizării țării.

În această perioadă P.C.R. a dus cu aceeași hotărîre lupta pentru rezolvarea pe cale revoluționară a problemei țărănești pentru mobilizarea maselor de țărani muncitori în jurul lozincilor de luptă ale partidului. Deosebită însemnătate în această privință a avut-o plenara a V-a lărgită a C.C. al P.C.R. din anul 1936 care chema la luptă țărănimea muncitoare pentru a face să înceteze imediat executările și vînzările silite pentru datorii, pentru prețuri juste la produsele agricole, micșorarea impozitelor plătite de țărani, reducerea amenzilor și dijmei, ridicarea salariilor muncitorilor agricoli, împroprietărirea țăranilor fără pămînt sau cu pămînt puțin.

Cel de-al II-lea război mondial a adus pagube enorme economiei țării noastre. Monopolurile hitleriste au supus economia Romîniei unui jaf de proporții uriașe — situația țărănimii muncitoare s-a înrăutățit continuu datorită războiului și regimului fascist. Mobilizarea unui număr mare de țărani lipsea agricultura de brațele de muncă necesare, ceea ce avea ca urmare obținerea unor producții scăzute și de proastă calitate. Rechizițiile de care, de vite, de grîne și corvezile militare agravau mizeria maselor țărănești. Zilierii de pe moșii, în caz de fugă erau condamnați la ani grei de temniță. În timp ce veniturile țăranilor scădeau prețurile produselor industriale de care țăranii aveau nevoie se urcau vertiginos. În felul acesta puterea de cumpărare a țăranilor a scăzut în decembrie 1942, după calculele unor economiști burghezi la 39,4% față de perioada 1927—1929. Războiul și ocupația hitleristă au frînat dezvoltarea forțelor de producție din agricultură, creînd o acută criză alimentară. De pe urma acestei situații cel mai mult au avut de suferit în primul rînd clasa muncitoare și țărănimea muncitoare.

În aceste condiții C.C. al P.C.R. arata în 1941 că „sarcina și răspunderea istorică a Partidului Comunist din Romînia, față de poporul romîn, constă în organizarea în Romînia a luptei — alături de marele popor sovietic și celelalte popoare cotropite — pentru zdrobirea fascismului sîngeros german și a slugilor sale din toate țările, pentru alungarea ocupanților germani din Romînia, pentru doborîrea bandei de trădători de la cîrma țării în frunte cu generalul Antonescu, pentru eliberarea țării de sub jugul sîngeros german, pentru victoria Uniunii Sovietice, pentru Romînia liberă și independentă“ [5]). Realizarea acestor sarcini însemna de fapt crearea condițiilor pentru rezolvarea problemei agrare din țara noastră.

Premisele rezolvării problemei agrare din țara noastră au fost create prin victoria insurecției armate de la 23 August 1944. Partidul Comunist din

---

5) Documente din istoria Partidului Comunist din Romînia, E.P.L.P., 1953, ed. a II-a, p. 345.

România, continuînd cu consecvență lupta sa pentru rezolvarea problemei agrare, a stabilit ca sarcină în platforma elaborată în septembrie 1944 înfăptuirea reformei agrare, care a fost inclusă în programul de guvernare a F.N.D. publicat la sfîrșitul lunii ianuarie 1945.

Acest program a fost primit cu însuflețire de masele muncitoare din țara noastră. Mii de muncitori, țărani, intelectuali, femei, tineri din întreaga țară cereau înfăptuirea imediată a reformei agrare, formarea unui guvern democratic, sprijinirea cu toate forțele a războiului antihitlerist.

Înfăptuirea reformei agrare constituia o măsură hotărîtoare în făurirea alianței muncitorești-țărănești, una din cele mai importante sarcini ale primei etape a revoluției populare din țara noastră, menită să înlăture rămășițele feudale din agricultură, să scape țărănimea de exploatarea moșierimii.

De aceea luptînd cu înverșunare împotriva claselor exploatatoare și a partidelor istorice care se opuneau înfăptuirii reformei agrare, în februarie 1945, P.C.R. a chemat masele țărănești să ocupe imediat pămînturile moșierești, fără să mai aștepte legea de reformă agrară, pe care majoritatea reacționară din guvern nu voia s-o elaboreze.

Reforma agrară a fost înfăptuită de jos de către masele populare conduse de P.C.R. peste voința guvernului.

Ajutorul de neprețuit pe care l-a acordat clasa muncitoare țărănimii muncitoare, în lupta pentru pămînt, a dus la făurirea alianței dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare. „În focul acestor lupte — spune tov. Gh. Gheorghiu-Dej — s-a realizat alianța dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare s-a afirmat puternic rolul conducător al proletariatului“ [6]).

Reforma agrară a fost legiferată de guvernul democratic instaurat la 6 martie 1945, împotriva voinței reprezentanților burgheziei din guvern care urmăreau menținerea proprietății moșierești, amînarea reformei agrare, compromiterea forțelor democratice în frunte cu P.C.R., scăderea avîntului revoluționar al maselor populare.

Prin reforma agrară din 1945 s-a expropriat suprafața de 1.468.000 hectare din care 1.109.000 ha au fost împărțite la peste 400.000 familii de țărani fără pămînt și la peste 500.000 familii de țărani cu pămînt puțin, iar restul a fost naționalizat și reținut pentru crearea rezervelor de stat [7]). Împroprietărirea țăranilor s-a făcut fără nici o despăgubire, ei primind pămîntul liber de orice datorii și obligații. Împroprietărirea țăranilor fără pămînt și cu pămînt puțin a contribuit la ridicarea puterii economice a gospodăriilor țărănești, la creșterea capacității ei de producție, la ridicarea nivelului de trai al țărănimii muncitoare. O dată cu confiscarea terenurilor a fost confiscat de către stat și inventarul agricol.

În înfăptuirea reformei agrare P.C.R. s-a călăuzit după indicațiile lui V. I. Lenin din 1920, cuprinse în *Schița inițială a tezelor privitoare la problema agrară* (pentru Congresul al II-lea al Internaționalei Comuniste), în care arată că „proletariatul revoluționar trebuie să exproprieze imediat și necondiționat toate pămînturile moșierilor, ale marilor proprietari funciari, adică ale persoanelor care în țările capitaliste exploatează sistematic, în mod

6) Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, Ed. a IV-a, E.S.P.L.P., 1955, p. 187.
7) Datele sînt luate din lucrarea C. Murgescu, *Reforma agrară din 1945*, Ed. Acad. R.P.R., 1956, p. 163, 165.

direct sau cu ajutorul fermierilor lor, brațe de muncă salariate, precum și pe micii agricultori (adesea și pe țăranii mijlocași) din împrejurimi și care nu depun nici o muncă fizică, fiind în cea mai mare parte urmași ai feudalilor. . . sau magnați financiari, putrezi de bogați, sau o corcitură a acestor două categorii de exploatatori și paraziți“ [8]).

În același timp V. I. Lenin arată că este absolut inadmisibil ca partidele comuniste să propage sau să pună în aplicare ideea despăgubirii marilor proprietari funciari pentru pămînturile expropriate.

Combătînd pe oportuniști, care susțineau că partidul nu trebuie să lupte pentru înfăptuirea reformei agrare deoarece aceasta vine în contradicție cu superioritatea tehnică, V. I. Lenin arată că „în interesul succesului acestei revoluții, proletariatul n-are dreptul să se oprească în fața scăderii vremelnice a producției, după cum adversarii burghezi ai sclaviei din America de Nord nu s-au oprit în fața scăderii vremelnice a producției de bumbac în urma războiului civil din 1863—1865. Pentru un burghez este importantă producția pentru producție, pe cîtă vreme pentru populația muncitoare și exploatată lucrul cel mai important este răsturnarea exploatatorilor și asigurarea condițiilor care să permită oamenilor muncii să muncească pentru sine și nu pentru capitalist“ [9]). Iar mai departe V. I. Lenin arată că pentru a preîntîmpina o eventuală scădere a producției agricole, puterea proletară trebuie „să acorde satului fărîmițat și înapoiat un ajutor atît de radical din punct de vedere tehnic și social, încît acest ajutor să creeze o bază materială pentru o uriașă ridicare a productivității muncii în domeniul cultivării pămîntului și al gospodăriei agricole în general și să îndemne astfel prin forța exemplului, pe micii țărani să treacă, în propriul lor interes, la marea agricultură colectivă, mecanizată“ [10]).

Înfăptuirea pe cale revoluționară a reformei agrare prin confiscarea pămînturilor moșierilor și împroprietărirea țăranilor fără pămînt sau cu pămînt puțin, fără naționalizarea întregului pămînt și nici măcar a întregului pămînt expropriat, constituie un strălucit exemplu de aplicare creatoare de către P.C.R. a învățăturii marxist-leniniste cu privire la făurirea alianței dintre clasa muncitoare cu țărănimea muncitoare.

Prin înfăptuirea reformei agrare din 1945 de către P.C.R. a fost înfăptuită dorința de veacuri a țărănimii de a avea pămînt. Rezultatul cel mai important al înfăptuirii reformei agrare constă în aceea că a dus la lichidarea proprietății funciare, la lichidarea moșierimii ca clasă (rămînînd proprietățile cu pînă la 50 hectare pînă în 1949) și făurirea alianței clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare.

Prin înfăptuirea reformei agrare în țara noastră a avut loc un proces de mijlocizare a țărănimii, deoarece un însemnat număr de țărani săraci au trecut în rîndul țăranilor mijlocași, iar agricultura a fost așezată pe baza micii producții țărănești.

P.C.R. a continuat lupta pentru întărirea și consolidarea alianței dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare, și după înfăptuirea reformei agrare.

---

8) V. I. Lenin, *Schița inițială a tezelor privitoare la problema agrară*, în *Opere alese* în două volume, vol. II, E.S.P.L.P., 1954, p. 652.

9) V. I. Lenin, *Schița inițială a tezelor privitoare la problema agrară. Opere alese* în două volume, vol. II, E.S.P.L.P., 1954, p. 653.

10) Idem, *ibid.*, p. 654.

În această perioadă Partidul și statul democrat-popular au luptat împotriva politicii de ruinare a țărănimii dusă de clasele exploatatoare și au acordat un puternic sprijin prin inventar agricol închiriat prin repararea celui deținut de săteni, prin credite, prin scutire de impozite a unor categorii de gospodării mici etc. Un sprijin însemnat a primit țărănimea muncitoare din partea partidului și statului democrat-popular în timpul secetei, prin legea pentru reglementarea circulației și stabilirea regimului juridic al imobilelor agricole prin care chiaburii au fost obligați să restituie fără plată pămînturile acaparate de la țăranii săraci și mijlocași în anii de secetă. Prin această lege a fost limitat de fapt dreptul de vînzare-cumpărare a pămîntului, chiaburimea primind o puternică lovitură.

Instaurarea dictaturii proletariatului a deschis poporului nostru calea luptei victorioase pentru desființarea orînduirii vechi bazată pe exploatare. Ea a constituit premisa esențială pentru făurirea orînduirii socialiste în țara noastră.

În anul 1948 la 11 iunie a fost înfăptuită naționalizarea principalelor mijloace de producție, care a dus la apariția sectorului socialist al economiei naționale în cadrul căruia au luat naștere relații socialiste de producție. Pe această bază, P.M.R., aplicînd planul leninist de construire a socialismului, a trecut la înfăptuirea politicii de industrializare socialistă a țării pe baza dezvoltării cu precădere a producției mijloacelor de producție față de producția bunurilor de consum, creînd astfel premisele victoriei relațiilor de producție socialiste în întreaga economie

În timp ce industria socialistă, bazată pe relații socialiste de producție, se dezvolta rapid, în agricultură continua să se mențină relații de producție bazate pe proprietatea privată asupra mijloacelor de producție, în cadrul cărora predomina mica producție de mărfuri, care în virtutea legilor sale caracteristice, genera în mod spontan elemente capitaliste. Existența la sate a acestor relații făcea ca agricultura să se dezvolte încet, rămînînd în urma industriei socialiste, ca atare ea nu putea să satisfacă cerințele crescînde ale industriei cu materii prime agricole și nici cerințele populației de la orașe și sate cu produse agro-alimentare. O astfel de agricultură constituia o frînă în calea dezvoltării întregii economii naționale spre socialism.

Se cerea deci rezolvată pînă la capăt problema țărănească din patria noastră, deoarece reforma agrară înfăptuită în anul 1945 nu a constituit decît o etapă în politica partidului nostru pentru a scăpa țărănimea muncitoare de mizerie și sărăcie.

Dezvoltarea economiei noastre pe calea socialismului impunea în mod necesar unirea micilor gospodării țărănești în mari gospodării agricole socialiste, care să asigure dezvoltarea intensivă și complexă a agriculturii, crearea relațiilor de producție socialiste în agricultură. Fără rezolvarea acestei probleme nu putea fi făurită economia socialistă unitară. Urmărind întărirea necontenită a alianței clasei muncitoare, cu țărănimea muncitoare, victoria socialismului în întreaga economie națională, eliberarea pentru totdeauna a țărănimii muncitoare de asuprire și mizerie, P M.R. a trasat linia transformării socialiste a agriculturii.

Programul de transformare socialistă treptată a agriculturii a fost elaborat de istorica Plenară a C.C. al P.M.R din 3—5 martie 1949. La baza acestui program au stat principiile planului cooperatist al lui V. I. Lenin,

Programul transformării socialiste a agriculturii stabilit de Plenara C.C. al P.M.R., care marchează un moment de însemnătate istorică în procesul de creare și dezvoltare a agriculturii noastre pe baze socialiste, de întărire pe această bază a alinței dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare, constituie un model de aplicare creatoare la condițiile agriculturii din țara noastră a principiilor planului cooperatist al lui Lenin.

Pornind de la analiza situației din agricultura noastră și a compoziției sociale a populației sătești, plenara a elaborat linia politică generală a partidului la sate, și a arătat că în politica noastră la sate ne sprijinim pe țărănimea săracă, strîngem alianța cu țărănimea mijlocașă și ducem o luptă neîntreruptă împotriva chiaburimii, urmărind unirea treptată, pe măsura creării condițiilor necesare, a țăranilor muncitori în cooperative agricole de producție socialiste, lichidarea exploatării omului de către om la sate, întărirea alianței dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare, sporirea producției agricole și ridicarea nivelului de trai al celor ce muncesc.

Pe baza indicației lui V. I. Lenin, plenara C.C. al P.M.R. din 3—5 martie 1949 a subliniat în primul rînd faptul că transformarea socialistă a agriculturii, deși constituie o necesitate obiectivă, o legitate a procesului revoluționar de construire a societății socialiste, ea nu se poate înfăptui în mod spontan de la sine.

Conducerea de către partid a procesului revoluționar de transformare socialistă a agriculturii constituie unul din principiile fundamentale ale planului cooperatist al lui Lenin, după care partidul nostru s-a călăuzit în întreaga sa activitate desfășurată la sate și pe care practica social-istorică din țara noastră le-a confirmat pe deplin.

Plenara C.C. al P.M.R. din 3—5 martie 1949, pornind de la situația concretă existentă în agricultura țării noastre, a precizat că procesul transformării socialiste a agriculturii nu putea să aibă loc decît pe măsura creșterii industriei socialiste, capabilă să înzestreze agricultura socialistă cu mașini agricole perfecționate.

Înfăptuind politica leninistă de industrializare socialistă a țării, dezvoltînd în primul rînd industria grea, statul nostru democrat-popular, clasa muncitoare au depus eforturi mari pentru crearea unei puternice baze tehnice a agriculturii fără de care nu poate fi înfăptuită transformarea socialistă a acesteia. În acest scop partidul și guvernul nostru au orientat spre agricultură investiții însemnate, care între anii 1950—1959 s-au ridicat la 15,4 miliarde lei.

În țara noastră în anii regimului democrat-popular, a fost creată o industrie de tractoare necunoscută în timpul burghezo-moșierimii.

Cînd P.C.R. a stabilit ca sarcină crearea unei industrii de tractoare în țara noastră, liderii partidelor istorice luau în derîdere acest lucru și declarau că aceasta este imposibil de realizat.

Tînăra noastră industrie de tractoare a produs în anii regimului democrat-popular un număr însemnat de tractoare. Încă în anul 1959 țara noastră a depășit în ce privește numărul de tractoare de 2 ori Spania, de 1,7 ori Turcia, de 1,6 ori Mexicul și de 1,3 ori Grecia. Calitatea tractoarelor noastre este apreciată nu numai pe piața internă, ci și pe cea externă.

La sfîrșitul anului 1960 agricultura noastră dispunea de 62.750 tractoare convenționale, de 17.400 combine, 22.453 semănători mecanice, 1.584

autocombine pentru păioase (acestea două din urmă existau la sfîrșitul anului 1959) precum și alte mașini. Paralel cu aceasta, ca urmare a dezvoltării industriei chimice, agricultura noastră a primit de la un an la altul cantități tot mai mari de îngrășăminte. În anul 1959 industria chimică de îngrășăminte agricole a produs și a livrat agriculturii 52.000 tone, față de numai 649 tone în anul 1950.

O dată cu crearea condițiilor necesare pentru transformarea socialistă a agriculturii, P.M.R. și statul nostru democrat-popular au acordat o atenție deosebită cooperației, care așa cum spune V. I. Lenin, în condițiile existenței unei clase numeroase de producători mici și mijlocii, obișnuiți cu proprietatea privată asupra petecului lor de pămînt, reprezintă calea cea mai simplă, mai ușoară și mai accesibilă pentru micul producător în vederea trecerii lui la socialism, pentru că ea îmbină în mod armonios interesul particular al acestora cu interesul general al statului socialist.

Scoțînd în relief rolul și importanța cooperației în opera de transformare socialistă a agriculturii, în raportul prezentat la Plenara C.C. al P.M.R. din 3—5 martie 1949, se arată că rezolvarea de către partid a reorganizării pe baze socialiste a agriculturii este condiționată și de „. . .dezvoltarea unei intense rețele de cooperative și în primul rînd de cooperative de aprovizionare și desfacere la sate, ca verigă principală în realizarea sarcinii de trecere de la formele cele mai simple de cooperație la cele mai avansate, gospodăriile agricole colective“ [11]).

Plenara a subliniat că forma fundamentală, treapta cea mai înaltă a cooperației în agricultura țării noastre, este gospodăria colectivă, în care chiar de la constituire toate mijloacele de producție (pămînt, inventar agricol, vitele de muncă etc.) sînt socializate, iar munca se desfășoară de asemenea în comun. În cadrul gospodăriei agricole colective repartiția se înfăptuiește după cantitatea și calitatea muncii depuse de fiecare colectivist, în funcție de numărul de zile-muncă efectuate de fiecare.

Pe lîngă această formă superioară de cooperare în producția agricolă, în interesul atragerii țăranilor la munca colectivă și învingerii mentalității lor de proprietar privat, al educării lor în spiritul colectivist au fost folosite și forme simple de cooperație în producția agricolă, cum sînt cooperativele agricole de producție cu rentă, întovărășirile pentru lucrarea în comun a pămîntului.

Cooperativa agricolă de producție cu rentă este o formă a cooperației de producție în agricultură în care întreaga suprafață de teren a membrilor este comasată, rămînînd însă în proprietatea privată a cooperatorilor. Cu excepția pămîntului, celelalte mijloace de producție sînt socializate contra plată, sub forma unei contribuții obligatorii, de 300—1000 lei de fiecare hectar de pămînt adus în cooperativă. Această contribuție este stabilită de adunarea generală a membrilor cooperatori. Pentru membrii care au inventar agricol viu și mort, contribuția li se socotește din acesta, iar cei care nu au urmează să achite această contribuție cooperativei în termen de 3—5 ani.

Dacă un membru cooperator a adus un inventar a cărei valoare este

---

11) Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, E.S.P.L.P., 1956, Ed. a IV-a, p. 218—219.

mai mare decît contribuția pe care trebuie să o dea, atunci diferența în plus se achită de cooperativă cooperatorului în decurs de cel mult 6 ani.

În ceea ce privește repartiția, aceasta se face atît după muncă, cît și după suprafața și calitatea pămîntului adus. Conform statutului, 75% din venituri se repartizează după zile-muncă și 25% după suprafața și calitatea terenului adus.

Cooperativa agricolă de producție cu rentă este o formă intermediară între întovărășire și gospodăria agricolă colectivă. Această formă a cooperației, avînd la bază în cea mai mare măsură relații de producție socialiste, creează posibilitatea unei creșteri mai mari a producției și a productivității muncii și contribuie mai mult la educarea țărănimii în spiritul colectivismului.

Întovărășirea pentru lucrarea în comun a pămîntului este o formă inferioară a cooperației agricole de producție. În cadrul întovărășirii, pămîntul, vitele și celelalte mijloace de producție nu sînt colectivizate, ci rămîn în proprietatea privată a țăranilor întovărășiți. Țăranii întovărășiți își unesc pămîntul în scopul lucrării lui laolaltă prin aplicarea măsurilor agrotehnice înaintate și a folosirii mașinilor agricole pentru creșterea producției agricole.

În unele întovărășiri agricole se execută în comun, cu ajutorul S.M.T., numai muncile principale, în altele toate muncile.

Există întovărășiri agricole în care alături de mijloacele de producție proprietate particulară sînt și mijloace de producție proprietate colectivă (fondurile de bază), obștești, a căror creștere are un rol însemnat în întărirea și dezvoltarea întovărășirilor agricole. Această formă de întovărășire agricolă acceptată de un număr mare de țărani, contribuie și mai mult la convingerea țărănimii muncitoare pentru trecerea la forma superioară, la G. A. C.

În cadrul întovărășirilor agricole repartiția produselor se face după suprafața de pămînt adusă, iar în unele și după zile-muncă.

În întovărășirile agricole întîlnim atît elemente ale noilor relații de producție cît și ale vechilor relații de producție.

Rezultatele obținute de gospodăriile agricole colective în sporirea producției și în creșterea nivelului de trai al colectiviștilor exercită o puternică influență asupra membrilor cooperativelor agricole de producție cu rentă, întovărășirilor, iar aceasta duce pînă la urmă la transformarea lor în gospodării agricole colective.

P.M.R. a pus la baza politicii de transformare socialistă a agriculturii, ca principiu fundamental, respectarea deplină a liberului consimțămînt al țăranilor muncitori în trecerea acestora pe calea agriculturii socialiste. Numai pe calea convingerii proprii, de avantajele pe care le prezintă marea agricultură socialistă, poate avea loc atragerea treptată a micului producător de mărfuri la socialism. De aceea, partidul nostru combate și sancționează cu toată hotărîrea orice încălcare a principiului liberului consimțămînt, orice încercare de înlocuire a muncii politice de convingere prin metode administrative de constrîngere în atragerea țărănimii muncitoare la socialism, deoarece nerespectarea acestui principiu de bază, nu face decît să-l îndepărteze pe țăran de gospodăria colectivă, să slăbească alianța clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare și să dea apă la moară dușmanului de

clasă, care caută să profite de greșelile și abaterile de la linia partidului pentru „a pescui în apă tulbure“ [12]).

Planul cooperatist al lui Lenin arată că pentru a păși în mod liber pe calea cooperației de producție, țăranul trebuie mai întîi convins de superioritatea cooperației, să fie cointeresat din punct de vedere material în această trecere.

În această privință un rol deosebit de important îl are munca politică desfășurată pe scară cît mai largă, îmbinată cu cointeresarea materială a țărănimii. Scopul politicii de cointeresare materială a țărănimii muncitoare, în condițiile perioadei de trecere de la capitalism la socialism, constă în stimularea țărănimii muncitoare pentru a trece pe calea agriculturii socialiste pe baza interesului ei material și a liberului consimțămînt.

În convingerea practică a țărănimii muncitoare de avantajele agriculturii socialiste un rol deosebit de important îl au G.A.S., S.M.T., precum și primele forme ale cooperației de producție agricolă, care, așa cum arată V. I. Lenin, ele trebuie să devină o adevărată pepinieră de idei și vederi comuniste în rîndurile țăranilor.

Traducînd în viață, la condițiile concrete din țara noastră, aceste indicații ale lui V. I. Lenin, P.M.R. a desfășurat o susținută muncă politică pentru a convinge țărănimea muncitoare de avantajele marii gospodării socialiste în agricultură, printr-o permanentă și susținută muncă de lămurire, bazată pe fapte concrete, demonstrînd țărănimii muncitoare că numai pășind în marea gospodărie ea poate obține venituri mai mari, deoarece aceasta permite obținerea unei producții mari cu cheltuieli de muncă mai mici.

Partidul Muncitoresc Romîn și statul nostru democrat-popular aplicînd în viață indicația lui V. I. Lenin că „orice orînduire socială ia naștere numai cu sprijinul financiar al unei anumite clase“ [13]), a acordat un sprijin tehnic și financiar deosebit de însemnat cooperației de producție din țara noastră. Acest sprijin s-a concretizat prin acordarea de împrumuturi nerambursabile, scutiri de impozite agricole pe o anumită perioadă de timp, credite avantajoase, împrumuturi de semințe, asistența agrotehnică, cadre de specialiști etc.

Pășirea țărănimii muncitoare pe calea agriculturii socialiste, renunțarea de către țărănime la vechiul mod de a gospodări necesită, așa cum arată V. I. Lenin, și ridicarea nivelului ei de cultură, o adevărată revoluție culturală. În vederea ridicării nivelului cultural al țărănimii, partidul nostru a luat o serie de măsuri ca : lichidarea analfabetismului, formarea de cadre cu pregătire medie și superioară, popularizarea științei și culturii etc.

În anii regimului democrat-popular a crescut considerabil numărul cadrelor de specialiști pregătiți pentru agricultură. Învățămîntul agricol de toate gradele a luat o largă extindere. În prezent la noi în țară funcționează 5 institute de învățămînt superior agronomic care au dat în perioada 1948—1959, 12.641 absolvenți specialiști în diferite ramuri ale agriculturii și silviculturii De asemenea s-a extins rețeaua școlilor tehnice. Numărul

12) Gh. Gheorghiu-Dej, *Pentru consolidarea și dezvoltarea sectorului socialist al agriculturii, pentru sporirea producției agricole.* (Expunere făcută la Consfătuirea pe țară a țăranilor și lucrătorilor din sectorul socialist al agriculturii), E.P., 1958, p. 26.

13) V. I. Lenin, *Opere alese,* vol. II, E.S.P.L.P., 1954, p. 842.

specialiştilor din agricultură cu studii superioare şi medii a crescut de la 8.695, cît era în 1951, la 27 992 în 1959.

V. I. Lenin a arătat că procesul transformării socialiste a agriculturii, care urmăreşte lichidarea exploatării omului de către om şi ridicarea nivelului de trai al maselor muncitoare, se desfăşoară în condiţiile unei înverşunate lupte de clasă. Plenara C.C. al P.M.R. din 3—5 martie 1949 a subliniat că lupta pentru atragerea ţărănimii muncitoare pe făgaşul socialismului nu poate fi concepută în afara luptei de clasă.

După lichidarea moşierimii, chiaburimea rămăsese cea mai numeroasă clasă exploatatoare din satele patriei noastre; P.M.R. a dus o politică de îngrădire şi lichidare treptată a chiaburimii, de limitare a posibilităţilor ei de exploatare şi îmbogăţire.

Principalele pîrghii folosite de statul nostru în această direcţie au fost: politica fiscală, cotele obligatorii, politica de preţuri, legea cu privire la interzicerea vînzării şi cumpărării pămîntului.

Partidul Muncitoresc Romîn a atras în permanenţă atenţia asupra necesităţii întăririi vigilenţei revoluţionare a muncitorilor şi ţăranilor muncitori, pentru a demasca şi zdrobi orice încercare făţişă sau ascunsă a chiaburimii de a lovi în regimul nostru democrat-popular, de a submina procesul de transformare socialistă a agriculturii, de a slăbi alianţa dintre clasa muncitoare şi ţărănimea muncitoare. Prin politica sa de îngrădire şi eliminare treptată, partidul nostru a determinat scăderea puterii economice a chiaburimii şi a greutăţii ei specifice, fapt care a permis ca în primăvara anului 1959, pe baza succeselor obţinute în procesul de transformare socialistă a agriculturii şi în dezvoltarea economiei naţionale în ansamblu să se treacă la lichidarea chiaburimii ca clasă.

Bazîndu-se pe poziţiile hotărîtoare ale socialismului în întreaga economie şi pe situaţia internaţională favorabilă socialismului, Partidul Muncitoresc Romîn şi statul nostru au desfiinţat rămăşiţele oricăror forme de exploatare a omului de către om în agricultură. Acea parte a pămîntului care nu putea fi muncită cu forţele proprii ale gospodăriei chiabureşti a fost dată în folosinţă unităţilor socialiste din agricultură, rămînînd în proprietatea gospodăriei respective numai suprafaţa ce poate fi lucrată cu forţa de muncă proprie. Darea pămîntului în parte, în arendă, precum şi orice forme de exploatare au fost interzise.

Starea social-economică a foştilor chiaburi, lipsiţi de posibilitatea de a exploata, s-a schimbat, ei putînd să intre în cooperativele de producţie, fără a avea dreptul să fie aleşi în posturi de conducere. Adunările generale ale gospodăriilor agricole colective şi întovărăşirilor examinează în mod individual cererile lor.

Modul specific în care a avut loc procesul de lichidare a chiburimii ca clasă reprezintă un model de aplicare creatoare la condiţiile ţării noastre a învăţăturii marxist-leniniste cu privire la lichidarea claselor exploatatoare şi în acelaşi timp constituie o contribuţie a partidului nostru la îmbogăţirea tezaurului marxism-leninismului. În acelaşi timp partidul a vegheat permanent la aplicarea justă în viaţă a liniei sale leniniste de transformare socialistă a agriculturii, stabilită la Plenara din 3—5 martie 1949, zdrobind cu hotărîre orice abatere. Dovedind o nestrămutată fidelitate faţă de învăţătura marxist-leninistă, partidul nostru a demascat şi zdrobit acţiunea

grupului antipartinic fracționist, Pauker, Vasile Luca, care s-au ridicat împotriva liniei partidului, în transformarea socialistă a agriculturii.

Împletind devierea de dreapta cu aventurismul „stîngist", fracționiștii au dus, pe de o parte, o politică de protejare și stimulare a chiaburimii, iar pe de altă parte au încălcat principiul liberului consimțămînt al țăranilor muncitori în transformarea socialistă a agriculturii, au împins la măsuri provocatoare, urmărind să lovească în alianța muncitorească-țărănească. De asemenea, ei au sabotat crearea și dezvoltarea formelor inferioare de cooperare în producția agricolă.

Partidul Muncitoresc Romîn a zdrobit cu toată hotărîrea acțiunea fracționistă, antipartinică și antistatală a grupului de deviatori, precum și a altor elemente antipartinice și a luat măsuri pentru aplicarea consecventă a liniei sale juste, marxist-leniniste de construire a socialismului. Aceasta a călit partidul, disciplina și unitatea sa.

Pentru întărirea alianței clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare, pentru înfăptuirea operei de reorganizare pe baze socialiste a agriculturii și pentru dezvoltarea ei multilaterală o însemnătate deosebită o are organizarea justă a relațiilor de schimb dintre oraș și sat, dintre industrie și agricultură.

V. I. Lenin a arătat că forma cea mai potrivită de legături economice între oraș și sat în vederea construirii socialismului o constituie și schimbul de mărfuri. Partidul și statul nostru dezvoltînd schimbul de mărfuri dintre oraș și sat au urmărit în permanență să asigure pe această cale îmbinarea intereselor clasei muncitoare cu cele ale țărănimii muncitoare, îngrădirea și eliminarea elementelor capitaliste, dezvoltarea și consolidarea socialismului.

Condițiile existente în cadrul economiei naționale nu au permis statului nostru să axeze pe deplin, de la început, relațiile de schimb dintre oraș și sat pe baze comerciale. O anumită perioadă statul nostru a trebuit să folosească în interesul operei de construcție socialistă, sistemul cotelor obligatorii care reprezintă, în cadrul legăturilor economice dintre oraș și sat, o îmbinare a formei de schimb comercial cu forma de impozit în produse agricole.

Introducerea acestui sistem în 1949 a fost justă și a corespuns unei anumite faze a dezvoltării economiei naționale. „Cantitățile de produse agricole intrate în fondul central — spune tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej — au înlesnit statului să asigure aprovizionarea populației orășenești, să influențeze prețurile pe piață, frînînd acțiunea elementelor speculative, să aprovizioneze industria cu materii prime agricole și să constituie în anii cu recoltă bună rezerve de stat și stocuri destinate exportului"[14]). Sistemul cotelor obligatorii prin însăși natura sa nu cointeresa în măsură necesară țărănimea muncitoare în sporirea continuă a producției agricole.

De aceea partidul și statul nostru sprijinindu-se pe dezvoltarea industriei socialiste și pe creșterea sectorului socialist al agriculturii au luat încă din anul 1953 o serie de măsuri pentru extinderea schimbului dintre oraș și sat pe baze comerciale, pe baza contractărilor și achizițiilor, măsuri a căror aplicare a dus la creșterea continuă a ponderii contractărilor și achizițiilor în formarea fondului central, creînd posibilitatea ca în 1957 să fie desfi-

---

14) Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport la Plenara C.C. al P.M.R. din 27—29 decembrie 1956*, E.S.P.L.P., p. 24.

ințat sistemul cotelor obligatorii pentru majoritatea produselor agricole și să se treacă la formarea fondului central prin sistemul contractărilor și achizițiilor. Această măsură luată de partid, bazată pe studierea profundă a realității din țara noastră, a dus la întărirea alianței dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare, la grăbirea operei de construire socialistă. Extinderea contractărilor și a achizițiilor a lărgit cointeresarea materială a gospodăriilor țărănești în creșterea productivității muncii în agricultură, a mărit interesul și inițiativa în producție a țărănimii, stimulînd totodată puternic trecerea țărănimii muncitoare pe făgașul socialismului.

În urma aplicării creatoare de către Partidul Muncitoresc Romîn a principiilor planului cooperatist al lui V. I. Lenin, în țara noastră s-au obținut rezultate de însemnătate istorică în transformarea socialistă a agriculturii.

Referindu-se la succesele obținute în procesul de transformare socialistă a agriculturii, tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej sublinia că aceasta reprezintă o „realizare de însemnătate istorică, o adevărată revoluție care transformă din temelii relațiile social-economice la țară, întregul mod de trai al țărănimii muncitoare, toată înfățișarea satului nostru“ [15]).

În prezent, în țara noastră cooperativizarea agriculturii este în linii generale înfăptuită. În luna aprilie 1961 sectorul socialist al agriculturii cuprindea 83,8% din suprafața arabilă a țării și peste 82% din numărul gospodăriilor țărănești.

O dată cu dezvoltarea și consolidarea sectorului socialist au loc schimbări esențiale în structura socială a satului, în nivelul de trai material și cultural al țărănimii.

Ca urmare a politicii economice a partidului nostru de perfecționare continuă a relațiilor de schimb dintre oraș și sat, a dezvoltării pe scară largă a sistemului de contractări și achiziții, veniturile țăranilor cooperatori și individuali au crescut simțitor. În ansamblu, veniturile țărănimii provenite din valorificarea produselor agricole către stat prin contractări și achiziții la prețuri remuneratorii reprezentau în 1959, 7,5 miliarde lei, cu 1,7 miliarde lei mai mult față de 1955, în afară de veniturile realizate din vînzările de produse direct pe piață și de creșterea însemnată a consumului propriu. Țăranii muncitori și mai ales cei din sectorul socialist își îmbunătățesc continuu condițiile de trai. În anii regimului democrat-popular a crescut considerabil consumul țăranilor muncitori și paralel cu aceasta s-a modificat și structura produselor ce intră în consumul maselor muncitoare de la sate. În gospodăria țărănească intră astăzi produse despre care înainte nici nu putea fi vorba: aparate de radio, biciclete, aragaz, mașină de cusut, televizoare etc. S-au îmbunătățit simțitor și condițiile de locuit. Numai în anii 1955—1959, în mediul rural au fost construite 330.000 locuințe noi.

Acțiunea de electrificare a satelor și construcția de locuințe la sate au adus modificări substanțiale nu numai în condițiile vieții materiale a țăranilor muncitori, dar ele constituie baza materială a desfășurării revoluției culturale în lumea satelor. Lichidarea analfabetismului, dezvoltarea rețelei de învățămînt, biblioteci, cămine culturale, au contribuit la ridicarea nivelului cultural al țăranilor

---

15) Gh. Gheorghiu-Dej, *Cu privire la lucrările celui de-al XXI-lea Congres al P.C.U.S.*, p. 19.

Crearea și dezvoltarea sectorului socialist în agricultură a dus la formarea unei țărănimi noi, colectiviste, care se deosebește fundamental, prin întregul ei mod de viață, de țărănimea cu gospodărie individuală.

Ea este o clasă nouă, liberă de exploatare, unită în mari gospodării socialiste pe baza proprietății obștești asupra mijloacelor de producție, cu o conștiință și fizionomie morală nouă, care își găsește expresia în participarea largă a țăranilor cooperatori la producția obștească și la rezolvarea sarcinilor generale.

Un rol însemnat în ridicarea nivelului de trai al țăranilor colectiviști îl are aplicarea în practică a recomandărilor Plenarei C.C. al P.M.R. din iulie 1959, care, pe baza experienței gospodăriilor agricole colective fruntașe, a propus elaborarea unui sistem unic de pensionare a membrilor colectiviști care și-au pierdut capacitatea de muncă. Această măsură va contribui la creșterea bunăstării țărănimii colectiviste, la înlăturarea grijii pentru zilele de bătrînețe care a obsedat țărănimea secole de-a rîndul, la asigurarea unor condiții civilizate de trai, pentru membrii colectiviști care nu mai pot munci.

Toate aceste măsuri de îmbunătățire a situației țăranilor muncitori, ca și succesele obținute în transformarea socialistă a agriculturii, dovedesc justețea politicii dusă de P.M.R., constituind o aplicare creatoare a principiilor generale ale teoriei marxist-leniniste, privind construirea socialismului, la condițiile țării noastre. Aceste transformări revoluționare în viața satului nostru întăresc și ridică pe o treaptă mai înaltă alianța muncitorească-țărănească.

Congresul al III-lea al P.M.R constituie un eveniment de însemnătate istorică în viața poporului nostru.

Făcînd o profundă analiză științifică marxist-leninistă a marilor transformări socal-economice care au avut loc în anii puterii populare, Congresul a arătat că la noi în țară socialismul a învins și că țara noastră a intrat într-o nouă etapă — etapa desăvîrșirii construcției socialiste. Obiectivul principal al planului de 6 ani adoptat la cel de-al III-lea Congres este „dezvoltarea bazei tehnico-materiale a socialismului, încheierea procesului de făurire a relațiilor de producție socialiste în întreaga economie, în vederea desăvîrșirii construcției socialismului“ [16]).

În *Declarația Consfătuirii reprezentanților partidelor comuniste și muncitorești de la Moscova* din 1960 se arată: „Partidele comuniste și muncitorești din țările socialiste consideră drept datoria lor internaționalistă ca, dezvoltînd producția industrială și agricolă a fiecărei țări în ritm intens, în conformitate cu posibilitățile existente, să folosească pe deplin toate avantajele sistemului socialist și resursele interne ale fiecărei țări în vederea rezolvării prin eforturi comune și în termenul cel mai scurt a sarcinii istorice de a depăși sistemul mondial capitalist în ceea ce privește volumul absolut al producției industriale și agricole și de a întrece după aceasta țările capitaliste cele mai dezvoltate din punct de vedere economic, în ceea ce privește nivelul producției pe cap de locuitor și nivelul de trai“ [17]).

---

16) Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport la cel de-al III-lea Congres al P.M.R.*, E.P., 1960, p. 21—22.

17) *Declarația Consfătuirii reprezentanților partidelor comuniste și muncitorești* (noiembrie 1960), E.P., 1960, p. 22—23.

Rezolvarea sarcinilor stabilite de către cel de-al III-lea Congres al partidului privind dezvoltarea producţiei agricole în perioada planului de 6 ani reprezintă o contribuţie preţioasă pe care o va aduce poporul romîn la înfăptuirea sarcinii istorice care stă în faţa sistemului mondial al socialismului, de a depăşi sistemul mondial capitalist în ceea ce priveşte volumul absolut al producţiei industriale şi agricole, precum şi volumul producţiei pe cap de locuitor şi a nivelului de trai.

Congresul al III-lea al partidului a trasat ca sarcină agriculturii creşterea producţiei globale agricole cu 70—80% pînă în anul 1965 — faţă de 1959. În cadrul programului de dezvoltare a economiei naţionale în perspectivă, se consideră posibil ca producţia agricolă să crească de aproximativ 3 ori, din care producţia vegetală de peste 2,5 ori, iar producţia animală de peste 4 ori. Se prevede ca în anul 1965 să se obţină 14—16 milioane tone cereale, cca. 750.000 tone floarea-soarelui, cca. 3.300.000 tone legume, cca. 4.500.000—5.000.000 tone cartofi, cca. 1.700.000 tone fructe etc. Va spori mult producţia de sfeclă de zahăr, în aşa fel, încît în 15 ani să se ajungă la o producţie de 8—9 milioane tone, care să asigure un consum anual de zahăr şi produse zaharoase calculat pe cap de locuitor de 35—40 kg, iar producţia de floarea-soarelui va spori în acest timp la 1 milion tone anual. Dezvoltarea puternică a efectivului de animale şi în special obţinerea unui randament sporit de la fiecare animal va permite ca producţia animală să crească în aşa fel, încît în anul 1956 să se dubleze producţia de carne, ajungînd la 1.700.000—1.800.000 tone carne greutate vie. Producţia de lapte va ajunge în anul 1965 la peste 50 milioane hl faţă de cca. 25 milioane hl, cît s-a obţinut în anul 1959. Pentru următorii 10—15 ani se prevede o astfel de sporire a producţiei animale, încît consumul anual calculat pe cap de locuitor să atingă un nivel de 60—70 kg carne şi 350—380 litri lapte şi produse lactate.

Pentru înfăptuirea acestor sarcini Congresul a stabilit că este necesară încheierea procesului de colectivizare a agriculturii pînă în anul 1965, transformarea întovărăşirilor agricole în gospodării colective, unirea gospodăriilor colective mici în gospodării colective mai mari, întărirea economico-organizatorică şi dezvoltarea lor multilaterală. Încheierea pînă la sfîrşitul anului 1965 a procesului de colectivizare a agriculturii, lărgirea şi consolidarea continuă a relaţiilor de producţie socialiste, atît la oraşe, cît şi la sate, deschid un cîmp larg de acţiune legilor economice ale socialismului, dezvoltării într-un ritm rapid a forţelor de producţie în ţara noastră, care va contribui în cea mai mare măsură la creşterea producţiei şi a productivităţii muncii în agricultură.

În raportul prezentat la cel de-al III-lea Congres al P.M.R., tovarăşul Gheorghe Gheorghiu-Dej arată că „sporirea producţiei agricole vegetale şi animale se va realiza pe calea dezvoltării intensive şi multilaterale a agriculturii, prin îmbinarea armonioasă a diferitelor ramuri de producţie, ţinînd seama de condiţiile economice şi pedoclimatice" [18]).

Intensificarea agriculturii este calea principală de dezvoltare a agriculturii şi este condiţionată de introducerea tehnicii moderne şi a celor mai noi

---

18) Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport la cel de-al III-lea Congres al P.M.R.*, E.P., p. 51.

cuceriri ale științei agronomice în producția agricolă. Prin intensificarea agriculturii sporește producția la hectar și pe cap de animal. Potrivit prevederilor Congresului al III-lea producția medie la hectar, pînă în 1965, trebuie să ajungă la grîu la cca. 1.800 kg la ha pe întreaga agricultură și la cca. 2.500 kg la ha în gospodăriile agricole de stat, iar la porumb la 2.500—2.800 kg la ha în medie pe țară și la 3.200—3.500 kg la ha în gospodăriile agricole de stat. Concomitent cu sporirea producției medii la hectar, va trebui să se asigure și sporirea continuă a productivității muncii în agricultură și reducerea prețului de cost al produselor agricole.

Realizarea acestor sarcini se poate înfăptui numai pe baza tehnicii moderne care, folosită în condițiile relațiilor de producție socialiste, asigură sporirea productivității muncii și reducerea permanentă a prețului de cost în agricultură.

Baza tehnico-materială a agriculturii va cunoaște o serioasă dezvoltare în viitorii ani. În anul 1965, pe ogoarele patriei noastre vor lucra cca. 100.000 de tractoare fizice, peste 70.000 de semănători, peste 43.000 de combaine pentru recoltarea cerealelor păioase, peste 8.000 combaine de porumb și alte mașini agricole. Aceasta va face ca în anul 1965 să revină la un tractor fizic 100 ha teren arabil, față de 270 ha în 1959.

Înzestrarea agriculturii noastre cu tractoare și mașini perfecționate va asigura pînă în anul 1965 mecanizarea lucrărilor la cultura grîului în proporție de 80—90%, iar la cultura porumbului în proporție de 90% a aratului și lucrărilor de însămînțare, 40% a lucrărilor de întreținere a culturilor și într-o proporție de 35% a lucrărilor de recoltare. Creșterea parcului de mașini și tractoare și a bunei lui organizări creează condițiile necesare executării lucrărilor agricole an de an, în termen cît mai scurt și cît mai apropiat de cel optim. Astfel, termenul de executare a lucrărilor de însămînțare se va scurta la 8—10 zile și a celor de recoltat la 7—8 zile.

Pînă în anii 1968—1970 agricultura va fi dotată cu numărul necesar de tractoare și mașini agricole care să asigure mecanizarea completă a lucrărilor, executarea lor la timp și în bune condiții.

Concomitent cu înzestrarea agriculturii cu tractoare și mașini agricole trebuie să se urmărească în permanență și perfecționarea acestora, în scopul satisfacerii cerințelor agrotehnice și de exploatare.

Problema îmbunătățirii continue a indicilor tehnico-economici la tractoare prin reducerea greutății lor și a consumului lor specific prin mărirea aderenței la sol a tractoarelor (cu ajutorul unor dispozitive adaptate la tractoarele pe roți), introducerea variantei pe șenile a tractoarelor de 50 C.P., înzestrarea tractoarelor cu o gamă variată de viteze de lucru, mărirea forței la cîrlig cu 10—15% etc. constituie o preocupare permanentă a constructorilor de tractoare, menită să creeze mașini capabile să efectueze lucrările agricole la nivelul cerut de agrotehnica cea mai avansată.

În perioada 1960—1965 se va continua mecanizarea lucrărilor din cultura cerealelor și se va pune accentul pe mecanizarea lucrărilor din ramurile rămase în urmă ca: creșterea animalelor, viticultura, pomicultura, cultura plantelor tehnice, ameliorații agricole etc.

Dezvoltarea multilaterală și intensivă a agriculturii noastre va determina și creșterea gradului de chimizare a acestora. Industria de îngrășăminte

chimice va furniza agriculturii o cantitate de îngrășăminte de peste 8 ori mai mare în 1965 față de 1959, precum și însemnate cantități de substanțe insectofungicide și ierbicide. În 1965 agricultura noastră va primi peste 2 milioane tone îngrășăminte chimice (500.000 tone substanță activă).

După cum se știe, producția de cereale stă la baza dezvoltării celorlalte ramuri ale agriculturii, avînd un rol însemnat în dezvoltarea ramurii creșterii animalelor, furnizînd pentru aceasta cea mai mare parte a furajelor. Documentele Congresului al III-lea al P.M.R. subliniază că dezvoltarea tuturor celorlalte ramuri ale agriculturii depinde de sporirea producției de cereale.

În raportul prezentat la Congresul al III-lea al P. M. R., tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej arată că: „Sarcina principală în domeniul producției agricole este sporirea considerabilă a producției de cereale, mai ales de grîu și porumb, deoarece de aceasta depinde dezvoltarea tuturor celorlalte ramuri ale agriculturii și în special creșterea animalelor“ [19]).

Toate culturile cerealiere oferă ramurii creșterii animalelor importante surse de furaje. Din acestea însă cel mai important este porumbul, care constituie unul din furajele de bază. Plecînd de la rolul important pe care-l are porumbul în sporirea producției animale, partidul a trasat ca sarcină la cel de-al III-lea Congres, să sporească continuu producția de porumb. O mare extindere va căpăta cultivarea porumbului pentru siloz. Pînă în 1965 suprafața cultivată cu porumb pentru siloz va ajunge la cca. 1.200.000 ha.

O parte organică a procesului de făurire și dezvoltare a relațiilor socialiste de producție la sate, o condiție hotărîtoare a creșterii producției agricole, al nivelului de trai al țărănimii o constituie consolidarea economico-organizatorică a unităților socialiste din agricultură. Dezvoltarea proprietății obștești, perfecționarea continuă a formelor de organizare și retribuire a muncii, dezvoltarea multilaterală a producției, îmbunătățirea muncii de conducere și planificare, creșterea producției vegetale și animale constituie principalele probleme actuale ale întăririi economico-organizatorice a unităților socialiste din agricultura țării noastre.

Creșterea producției globale în unitățile socialiste din agricultură va duce la sporirea producției marfă și pe această bază la extinderea contractărilor și a achizițiilor în vederea asigurării fondului central de produse agricole al statului.

Creșterea producției globale și mai ales a producției marfă prin valorificarea produselor agricole către stat pe calea contractărilor și achiziționărilor, sporirea acumulărilor și a proprietății obștești, vor duce la sporirea continuă a veniturilor reale ale țărănimii muncitoare, care în 1965 vor fi cu 45% mai mari față de 1959.

Încheierea procesului de colectivizare a agriculturii și paralel cu aceasta măsurile privind consolidarea economico-organizatorică a sectorului cooperatist-colectivist, mecanizarea și chimizarea agriculturii, creșterea producției medii și a productivității muncii la ha etc. vor asigura creșterea continuă a gradului de socializare și cooperare a muncii, ceea ce va permite în viitor

19) Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport la Congresul al III-lea al P.M.R.*, E.P., 1960, p. 53.

apropierea tot mai mare a proprietății colectiviste de nivelul de socializare a producției din sectorul socialist de stat.

Realizările mărețelor sarcini puse în fața poporului nostru de către cel de-al III-lea Congres al P.M.R. va face ca patria noastră să devină „în următorii 10—15 ani o țară industrială dezvoltată, cu o agricultură multilaterală și de înaltă productivitate; bogățiile ei puse în valoare de oamenii muncii vor permite trecerea treptată de la principiul repartiției după muncă, la repartiția după nevoi, asigurînd întregului popor condiții demne de epoca socialismului victorios și a construcției comunismului"[20])

ТВОРЧЕСКОЕ ПРИМЕНЕНИЕ ПРИНЦИПОВ ЛЕНИНСКОГО КООПЕРАТИВНОГО ПЛАНА РУМЫНСКОЙ РАБОЧЕЙ ПАРТИЕЙ В УСЛОВИЯХ НАШЕЙ СТРАНЫ

Краткое содержание

При буржуазно-помещичьем сторе, Румыния была отсталой аграрной страной, полуколонией крупных империалистических держав. В сельском хозяйстве существовали сильные пережитки феодальных производственных отношений.

Слабое техническое оснащение сельского хозяйства этого времени характеризуется тем, что в 1938 году в этой отрасли существовали лишь 4858 конвенциональных тракторов (15 л. с.), которыми пользовались на помещичьих и кулацких землях; существовали также и 11.000 деревянных плугов.

Из-за зверской буржуазно-помещичьей эксплуатации, крестьянские массы дошли до крайнего обеднения, работали в невыносимых условиях; голод и социальные болезни имели опустошительные послдствия в румынских селах.

Румынская Коммунистическая Партия была единственной партией, разоблачающей предательскую политику реакционных буржуазно-помещичьих правительств, которые продали богатства страны и превратили её в аграрное приложение больших империалистических держав. Еще при буржуазно-помещичьем режиме РРП выработала научную политику в аграрном вопросе. Важную роль в этом деле имел 5-ый Съезд РКП.

Предпосылки разрешения аграрного вопроса в нашей стране были созданы после победы вооруженного восстания 23 Августа 1944 года. На первом этапе народной революции РКП направляла народные массы к осуществлению аргарной реформы, являющейся лишь этапом в политике освобождения крестьянства от нищеты и к защите крестьянских масс от кулацкой экспуатации.

Во время осуществления социалистической революции, РКП, применяя ленинский план построения социализма, перешла к осуществлению политики социалистической индустриализации страны, и этим соз-

20) Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport la Congresul al III-lea al P.M.R.*, E.P., 1960, p. 85.

дала предпосылки для победы социалистических производственных отношений в народном хозяйстве в целом включая и земледелие.

Программа постепенного социалистического преобразования сельского хозяйства была выработана историческим пленумом ЦК РРП, 3—5 марта 1949 года, на основе принципов ленинского кооперативного плана.

В борьбе за осуществление этой программы, наш народ, под руководством РРП добился значительных успехов. В настоящее время, в нашей стране, кооперативизация сельского хозяйства, в общем, осуществлена. Этот процесс произвёл коренные изменения в социальной структуре деревни и содействовал повышению материального и культурного уровня крестянства.

Основываясь на решающих позициях социализма во всем народном хозяйстве, РРП и наше государство свергло пережитки всех форм эксплуатации человека человеком в сельском хозяйстве.

Показывая, что в нашей стране социализм победил и что наша страна вошла в новый этап своего развития — этап развернутого построения социализма, III-ий Съезд поставил перед сельским хозяйством весьма важные задачи, разрешение которых поднимет его на новый, более высокий уровень.

Повышение материального и культурного уровня жизни крестьян и успехи, достигнутые в социалистическом преобразовании сельского хозяйства, подтверждают правильность политики РРП. Эти успехи являются результатом творческого применения Партией принципов ленинского плана кооперативизации в условиях нашей страны. Своим опытом РРП внесла ценный вклад в сокровищницу марксистско-ленинского учения о разрешении аграрного вопроса.

L'APPLICATION CRÉATRICE DONNÉE PAR LE PARTI OUVRIER ROUMAIN AUX PRINCIPES DU PLAN LÉNINISTE DE COOPÉRATION. LEUR ADAPTATION AUX CONDITIONS DE NOTRE PAYS

Résumé

Pendant le régime bourgeois-agrarien la Roumanie était un pays agraire arriéré, une semi-colonie des grandes puissances impérialistes. En agriculture subsistaient d'importants vestiges des relation féodales de production

Le niveau technique peu élevé de l'agriculture se reflète dans le fait qu'en 1938 celle-ci disposait uniquement de 4858 tracteurs conventionnels (15 C.P.) fonctionnant sur les terres des boïards et des koulaks et de 11.000 charrues en bois.

L'âpre exploitation pratiquée par le régime bourgeois-agrarien en avait réduit la paysannerie travailleuse à une existence de misère, l'obligeait à effectuer un labeur épuisant, l'affamait et faisait d'elle la proie des maladies sociales qui sévissaient dans les villages roumains d'autrefois.

Le Parti Communiste Roumain a été le seul à démasquer la politique de trahison menée par les gouvernements réactionnaires qui livraient les richesses

du pays et le transformaient en une annexe agraire des grandes puissances impérialistes.

Même pendant le régime bourgeois-agrarien, le Parti Communiste Roumain a élaboré une politique scientifique concernant la question agraire. A cet égard, le cinquième Congrès du Parti Communiste Roumain a joué un rôle important.

Les prémisses de la solution du problème agraire dans notre pays ont été créées par la victoire de l'insurrection armée du 23 Août 1944. Durant la première étape de la révolution populaire le Parti Communiste Roumain a dirigé la lutte des masses pour réaliser la réforme agraire qui n'a constitué qu'une étape de sa politique poursuivant le relèvement du niveau de vie des paysans travailleurs et leur affranchissement de l'exploitation des koulaks.

Pendant l'étape de la révolution socialiste, l'application du plan léniniste a permis au Parti Ouvrier Roumain de procéder à l'industrialisation socialiste du pays, en assurant ainsi la victoire des relations de production socialistes en agriculture comme dans l'ensemble de l'économie.

Le programme de transformation socialiste graduelle de l'agriculture élaboré par la séance plénière du Comité Central du Parti Ouvrier Roumain (3—5 mars 1949) est fondé sur les principes du plan léniniste de coopération.

Dans sa lutte pour la réalisation de ce programme, notre peuple, dirigé par le Parti Ouvrier Roumain, a obtenu d'importants succès. Actuellement, le système de coopération en agriculture est en général réalisé. Ce processus a déterminé des transformations essentielles dans la structure sociale du village et a contribué au relèvement du niveau de vie matériel et culturel des paysans.

Se fondant sur les positions décisive du socialisme dans l'ensemble de l'économie, le Parti Ouvrier Roumain et l'état de démocratie populaire ont aboli les vestiges de toute forme d'exploitation en agriculture.

En établissant que chez nous le socialisme a remporté la victoire et que notre pays est entré dans une nouvelle étape — celle de l'accomplissement de l'édification socialiste, le III-e Congrès du Parti Ouvrier Roumain a mis devant l'agriculture des tâches d'une importance toute particulière dont la réalisation l'élévera à un degré supérieur.

Le relèvement du standard de vie matériel et culturel des paysans travailleurs et les succès remportés dans la transformation socialiste de l'agriculture prouvent la justesse de la politique menée par le Parti Ouvrier Roumain. Ces succès sont le résultat de l'application créatrice des principes léninistes du plan de coopération aux conditions spécifiques à notre pays. Par son expérience le Parti Ouvrier Roumain a contribué à l'enrichissement du trésor scientifique marxiste-léniniste concernant la solution du problème agraire.

POZIȚIA STATELOR SOCIALISTE FAȚĂ DE INSTITUȚIILE SPECIALIZATE ALE O.N.U.

DE

N. ȚAȚOMIR

Pentru rezolvarea unor probleme de specialitate pe plan mondial și pentru găsirea unor soluții comune și acceptabile pentru un număr mai mare sau mai mic de state, s-a găsit necesar — începînd din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, odată cu intensificarea relațiilor internaționale în toate domeniile și cu dezvoltarea considerabilă a științei și tehnicii — a se institui anumite uniuni internaționale cu caracter administrativ pentru reglementarea variatelor și multiplelor raporturi interstatale și a se crea anumite birouri internaționale în domeniul transportului, agriculturii, muncii, sănătății, industriei, comerțului, științei, culturii etc.

Rolul și importanța convențiilor internaționale, în domeniile de activitate enumerate mai sus, au fost intenționat exagerate de către doctrina burgheză de drept internațional, întrucît acordurile respective au fost încheiate de către statele capitaliste, juriștii burghezi încercînd să „demonstreze" teoretic că aceste convenții reprezintă o dovadă concretă a dezvoltării progresive a dreptului internațional [1]) și că uniunile administrative — astăzi instituții specializate — ar garanta, prin ele însele, evoluția pașnică a relațiilor interstatale. Teoretizînd astfel, ei omiteau și omit cu rea credință să analizeze natura reală a raporturilor internaționale, natura de clasă a dreptului internațional.

În realitate, aceste uniuni nu au nici rolul, nici însemnătatea atribuite lor de doctrina burgheză, colaborarea statelor în cadrul acestor organizații avînd un caracter limitat și de strictă specializare. Numai pacifismul burghez și doctrina burgheză, apărătoare a intereselor marilor monopoluri, au văzut în aceste organizații un stadiu înaintat al evoluției dreptului internațional și al practicii internaționale. Ele reflectă însă în realitate contradicțiile de neîmpăcat din lumea capitalistă și lupta dintre statele capitaliste care s-a ascuțit odată cu trecerea lor la stadiul imperialismului.

Art. 24 din Pactul Ligii Națiunilor prevedea că toate birourile internaționale, existente sau care se vor înființa, vor fi puse, dacă participanții sînt de acord, sub controlul Ligii, fiind subordonate Secretariatului ei. Această

1) F. I. Kojevnicov și alții, *Dreptul Internațional*, Editura științifică, 1959, p. 378.

subordonare nu s-a realizat însă în practică, organizațiile rămînînd independente și mărginindu-se numai a efectua un schimb de informații episodice și uneori destul de sumare cu Secretariatul.

Carta O.N.U., în cap IX, prevede cooperarea internațională, economică și socială, recomandînd statelor, în scopul creării condițiilor de stabilitate și bunăstare necesare asigurării unor relații pașnice și prietenești între națiuni, întemeiate pe respectarea principiului egalității în drepturi și autodeterminării popoarelor (art. 55, paragraful 1), să promoveze reglementarea problemelor internaționale în domeniile economic, social, al sănătății și altor probleme conexe, precum și cooperarea internațională în domeniul culturii și educației (art. 55, al. b). În acest scop, toți membrii Organizației Națiunilor Unite trebuie să-și asume obligația să întreprindă acțiuni comune și separate, în colaborare cu Organizația (art. 56).

Instituțiile specializate iau ființă prin acorduri interguvernamentale și sînt înzestrate, conform statutelor lor, cu răspunderi întinse internaționale în domeniile economic, social, cultural, educativ, al sănătății publice și în alte domenii conexe.

Statutul juridic al instituțiilor specializate ale O.N.U. este caracterizat prin trei elemente, *sine quibus non* o organizație internațională nu poate fi calificată ca instituție prevăzută de art. 57 din Cartă :

1) existența unor acorduri interguvernamentale speciale, încheiate în scopul înființării acestor instituții înzestrate cu întinse răspunderi internaționale ;

2) un obiect de reglementare, specific acestor instituții, obiect ce constă în colaborarea interstatală în domeniile economic, social, cultural, educativ, al sănătății publice și în alte domenii conexe ;

3) existența unor acorduri speciale care prevăd, fără a afecta întrutotul independența instituției specializate, condițiile în care se stabilesc legăturile dintre instituția respectivă și O.N.U. (art. 57, pct. 1, art. 63, pct. 1 din Carta O.N.U.). Aceste acorduri, încheiate prin Consiliul Economic și Social, trebuie să fie supuse aprobării Adunării Generale a O.N.U.

Consiliul Economic și Social poate coordona activitățile instituțiilor specializate prin consultări cu ele și prin recomandări făcute lor, precum și Adunării Generale[2]) și membrilor Organizației Națiunilor Unite (art. 63, pct. 2 din Carta O.N.U.), avînd totodată dreptul de a lua toate măsurile pe care le consideră utile spre a obține regulat rapoarte de la instituțiile specializate (art. 64, Carta O.N.U.). De asemenea, Consiliul Economic și Social poate, cu aprobarea Adunării Generale, să presteze serviciile cerute de instituțiile specializate (art. 66, pct. 2).

Mai sînt instituite și alte asociații internaționale cu caracter administrativ, înființate tot prin acorduri de voință ale subiectelor de drept internațional, (nu intră în cadrul preocupărilor noastre diferitele organizații obștești și interdepartamentale, ca federații sportive, asociația dreptului internațional, etc., care nu pot deveni instituții specializate, ele fiind înființate de diversele organizații naționale sau de organele administrative interstatale din a-

---

2) Adunarea Generală are atribuția de a examina și aproba înțelegerile financiare și bugetare cu instituțiile specializate și de a controla bugetele administrative ale lor în scopul de a le face recomandări (art. 17, pct. 3 din Carta O.N.U.).

numite state etc.) care au o activitate destul de bogată și variată în domeniul specialității lor și în care au intrat și unele state socialiste, cum sînt, de exemplu, Uniunea internațională feroviară, Uniunea internațională a sistemului metric (Metrologie legală), Uniunea internațională pentru lupta împotriva epizotiilor, Comisia internațională pentru educație, Asociația internațională pentru standardizare, Uniunile internaționale pentru lupta împotriva cancerului, tuberculozei etc. Aceste uniuni pot deveni instituții specializate numai dacă se perfectează acordurile speciale, prin intermediul Consiliului Economic și Social, între ele și Organizația Națiunilor Unite.

Organizația Națiunilor Unite nu are dreptul să înființeze instituții specializate și se bucură (art. 59 din Carta O.N.U.) numai de prerogativa de a iniția (chiar dacă conferința de instituire se convoacă în sînul Adunării Generale a O.N.U.), atunci cînd este cazul, negocieri între statele interesate pentru crearea de noi instituții specializate necesare atingerii scopurilor arătate în art. 55 din Cartă (ridicarea nivelului de trai, folosirea deplină a mîinii de lucru și condiții de progres și de dezvoltare de ordin economic, social ; reglementarea problemelor cu caracter internațional în domeniile economic, social, sanitar etc. ; cooperarea pe tărîmul culturii și educației ; respectul universal și efectiv al drepturilor omului și al libertăților fundamentale pentru toți, fără deosebire de rasă, sex, limbă sau religie).

Instituite printr-un acord special multilateral încheiat de către state — subiecte ale dreptului internațional —, cu atribuții limitate și specificate în înseși clauzele acordului de voință interstatal, cu o existență juridică pe plan internațional lăsată la latitudinea părților contractante, instituțiile specializate nu sînt și nu pot fi subiecte de drept internațional, obligațiile asumate de ele incumbînd statelor și nu acestor entități specializate internaționale, cărora doctrina burgheză de drept internațional încearcă să le atribuie caracteristicile unui subiect de drept internațional, pentru a le plasa în cele din urmă deasupra statelor. Teza reacționară referitoare la caracterul suprastatal al diverselor organe și organisme internaționale izvorăște din practica statelor imperialiste de a viola suveranitatea altor state și de a impune acestora adoptarea unei politici expansioniste și agresive.

Recomandările și proiectele de convenții, făcute și — respectiv — adoptate de instituțiile specializate, nu pot obliga din punct de vedere juridic — statele participante, decît numai dacă recomandările sînt confirmate printr-o lege internă a statului, iar proiectele dacă sînt semnate sau ratificate de statul participant. Acordurile bilaterale și hotărîrile urmează, de asemenea, procedura utilizată în domeniul tratatului internațional, ținîndu-se seama de puterea suverană a statului participant, pentru hotărîri sau decizii fiind necesară ratificarea sau „acceptarea" lor de către subiectele de drept internațional, entități suverane care au dreptul să invoce diferite rezerve în domeniul executării anumitor clauze de natură a prejudicia interesele lor[3]). Statele nu pot fi deci obligate împotriva voinței lor suverane în nici un domeniu, implicit în acela al hotărîrilor luate de instituțiile specializate create prin însăși această voință suverană. Cum foarte just subliniază S. A. Malinin, hotărîrile instituțiilor specializate sînt obligatorii pen-

3) S. A. M a l i n i n, *Natura juridică a instituțiilor specializate ale O.N.U.*, în «Statul și Dreptul Sovietic», nr. 11, 1958, pp. 87—96.

tru statele participante numai dacă se referă la probleme financiare, administrative sau tehnice (aprobarea bugetului, fixarea cuantumului cotizațiilor, întreținerea canalelor maritime internaționale etc.), hotărîri care în realitate nu creează obligații juridice noi, ci sînt consecințe firești ale unor obligații deja acceptate de statele participante. Numai statele — subiecte ale dreptului internațional — pot fixa privilegiile și imunitățile instituțiilor specializate, pot încheia convenții în acest sens (ca, de exemplu, Convenția generală referitoare la privilegiile și imunitățile instituțiilor specializate, adoptată de către Adunarea Generală a O. N. U. la 21 noiembrie 1947, care extinde aplicarea art. 104 și 105 din Cartă, în sensul că instituțiile specializate se bucură pe teritoriul fiecăruia din membrii lor de capacitatea juridică necesară pentru exercitarea funcțiunilor și realizarea scopurilor lor (art. 104 din Cartă), precum și de privilegiile și imunitățile care îi sînt necesare pentru realizarea scopurilor lor (art. 105 din Cartă), sau pot refuza încheierea unor asemenea convenții care nu corespund necesităților practicii internaționale.

Consecințele acordurilor referitoare la privilegii și imunități sînt limitate la teritoriul statelor semnatare sau aderente la convențiile respective.

Reprezentanții instituțiilor specializate pot participa, fără drept de vot, la discuțiile Consiliului Economic și Social și la acele ale comisiilor înființate de el, iar proprii lui reprezentanți pot participa la discuțiile instituțiilor specializate (art. 70 din Carta O.N.U.). Acestea, pentru chestiunile care sînt de competența lor, pot acorda ajutorul cerut de Consiliul de Tutelă (Art. 91 din Carta O.N.U.) în rezolvarea problemelor internaționale de strictă specialitate. Instituțiile specializate, autorizate de Adunarea Generală în acest scop, mai au dreptul să ceară avize consultative Curții Internaționale de Justiție asupra problemelor juridice în limitele activității lor (art. 96, pct. 2 din Carta O.N.U.).

Reiese în mod evident, din cele arătate pînă acum, complexitatea legăturilor dintre instituțiile specializate și organele O N.U., raporturi fie principale și cu caracter oarecum permanent (cu Consiliul Economic și Social), fie secundare și cu caracter temporar (cu Consiliul de Tutelă și Curtea Internațională de Justiție), fie generale (cu Adunarea Generală și Consiliul de Securitate). Independența instituțiilor specializate față de O.N.U. este relativă, cu caracter mai mult de autonomie, de aceea am și afirmat că acordurile speciale care prevăd condițiile acestor raporturi nu afectează *întrutotul* independența, ci numai *parțial*. O.N U. avînd, în aceeași măsură, un drept de control asupra activității acestor instituții internaționale.

Dacă din punct de vedere formal juridic, O.N.U. nu are dreptul să desființeze o instituție specializată, practic vorbind, o hotărîre în acest sens a organizației internaționale poate fi tradusă în viață prin simplul fapt că majoritatea membrilor instituțiilor specializate sînt membri ai O.N.U. Odată trasată linia de conduită în forul internațional, se poate ușor prevedea cuantumul voturilor acelorași membri în cadrul deciziilor de dizolvare a instituției specializate respective. Rămîne de văzut cine trasează această linie de conduită și reprezentanții căror state o acceptă. După cum se știe, nici O.N.U., nici instituțiile specializate nu au caracter de universalitate, întru-

cît grupul de state imperialiste, majoritar din punct de vedere numeric — violînd normele elementare şi principiile unanim admise de drept internaţional — împiedică acordarea calităţii de membri legimiti Republicii Populare Chineze, Republicii Democrate Germane etc., înlăturînd astfel aportul lor substanţial în rezolvarea problemelor internaţionale într-o lume în care numai respectarea integrală a principiului leninist al coexistenţei paşnice poate oferi soluţii eficiente pentru pacea şi securitatea mondială, chiar în domeniile de strictă specialitate.

Statele socialiste nu participă la activitatea acelor instituţii de drept internaţional care sînt instrumente ale politicii imperialiste de aservire şi dominaţie, dar — respectînd întrutotul principiile unanim admise de drept internaţional, prevăzute de Carta O.N.U., fundamentul legalităţii internaţionale contemporane — contribuie intens şi constructiv la desfăşurarea normală a activităţii statutare a acelor instituţii specializate care-şi pot aduce aportul lor la dezvoltarea colaborării dintre state.

Politica externă a U.R.S.S. contribuind la construirea societăţii comuniste, iar politica externă a statelor democrat-populare la construirea societăţii socialiste (socialismul fiind stadiul inferior al comunismului), statele socialiste pornesc, în rezolvarea problemelor internaţionale, de la interesele stabilirii unei păci democratice şi trainice în lumina principiului coexistenţei paşnice, reflectat în Carta O.N.U.

Colaborarea dintre state nu poate fi consolidată de acele instituţii care facilitează capitalului monopolist obţinerea de profituri maxime şi activează pe linia unei politici de expansiune şi de dominare.

Organizaţia Aviaţiei Civile Internaţionale (OACI) a fost creată din iniţiativa S.U.A., care încearcă pe această cale să-şi asigure prioritatea în domeniul aviaţiei în scopuri expansioniste, violînd principiul egalităţii suverane a statelor. Pentru acest motiv, majoritatea statelor socialiste îşi reglementează legăturile aeriene internaţionale pe baza convenţiilor bilaterale egale.

Mai elocvente sînt însă scopurile organizaţiilor internaţionale în domeniul activităţii bancare. Este vorba de organizaţia denumită Banca — Banca Internaţională pentru Reconstrucţie şi Dezvoltare, înfiinţată sub presiunea S.U.A. şi de organizaţia denumită — Fond — Fondul Internaţional Monetar.

Conform prevederilor statutare, Banca nu are dreptul să se amestece în problemele politice, ci întreaga sa activitate trebuie să se desfăşoare în domeniul economic şi financiar. În realitate, atît Banca Internaţională, cît şi Fondul Internaţional servesc intereselor imperialiste, activînd în scopuri expansioniste. Ele intensifică afluxul de capital pe plan internaţional şi acordă împrumuturi în vederea aceloraşi ţeluri. Create sub acţiunea capitalului american pentru penetraţia S.U.A. în treburile europene, şi nu numai europene, ele, conform înţelegerii cu O.N.U., nu sînt supuse controlului acesteia, ci controlului S.U.A. (care are aproximativ 28.000 de voturi (28%), în timp ce statul Panama are numai 255 de voturi, la baza distribuirii numerice a voturilor stînd cuantumul cotelor, asemeni societăţilor pe acţiuni, iar hotărîrile fiind luate cu majoritate simplă. Dintre directorii executivi ai Fondului, cinci sînt *numiţi* de către membrii care au cele mai mari cote-părţi (în primul rînd S.U.A., apoi Anglia şi Franţa), iar ceilalţi sînt *aleşi* de Guvernatori.

Înființată în 1956, Corporația Financiară Internațională (I.F.C.) pentru încurajarea exportului de capital particular și a investițiilor particulare, este în realitate o filială a Băncii Internaționale pentru Reconstrucție și Dezvoltare, conducerea acestor două instituții specializate fiind comună. Numai membrii acestei Bănci pot fi membri ai I.F.C., al cărei mecanism de funcționare este astfel organizat încît întreaga activitate a instituției să faciliteze politica expansionistă a S.U.A. și creșterea profiturilor întreprinderilor particulare americane.

Tranzacția efectuată în 1960 între guvernul Izraelului și Banca Internațională pentru Reconstrucție și Dezvoltare relevă pregnant tendința capitalului american de a acapara noi poziții în această țară. Ca răspuns la cererea guvernului Izraelului de a i se acorda un împrumut de 25—30 milioane dolari, președintele Băncii a cerut transferarea proprietăților de stat ale Izraelului — porturile și întreprinderile din regiunea Mării Moarte — în posesia capitalului particular și îndeosebi a celui american. Ziarul «Kol-Haam» din 13 iulie 1960 subliniază pe drept cuvînt că guvernul a cedat capitalului străin porturile țării, capitalul american urmînd să predomine în întreprinderile care au aparținut statului.

Datorită scopurilor reacționare ale acestor instituții specializate, ale căror statute violează flagrant principiul egalității suverane a statelor, țările socialiste nu participă la activitatea lor.

În scopul lărgirii colaborării cu alte state pentru rezolvarea problemelor de muncă, statele socialiste — printre care și țara noastră — au devenit membre ale Organizației Internaționale a Muncii (O.I.M.), al cărei mecanism de funcționare este deosebit de al celorlalte instituții specializate ale O.N.U. În pofida scopurilor O.I.M. (printre care acela de a elabora convenții internaționale de muncă asupra salariilor, orelor de muncă, vîrstei minime de angajare, condițiilor de muncă pentru diferite categorii de muncitori, despăgubirilor pentru muncitori, asigurărilor sociale, concediilor plătite, protecției muncii, serviciilor de plasare, inspecției muncii etc.) rezultatele practice nu sînt mari, deoarece foarte multe din convențiile elaborate nu au fost ratificate sau au fost ratificate în parte, ori au fost ratificate de un număr mic de state între care nu figurau statele industriale mari. Nici recomandările O.I.M. nu au avut o eficacitate reală. Delegatul muncitorilor din R.P.R. la lucrările conferinței O.I.M. din iunie 1959 a arătat că atît raportul comitetului special desemnat de Consiliul de Administrație pentru ameliorarea metodelor de lucru ale conferinței (scopul raportului fiind renunțarea la practicile discriminatorii ale grupului patronal capitalist și rezolvarea problemei răspunderii cu depline puteri a delegaților țărilor socialiste), cît și publicațiile oficiale ale O.I.M. conțin un material cifric referitor la evoluția îngrijorătoare a șomajului în țările capitaliste, subliniind necesitatea ca O.I.M. să fie mai aproape de doleanțele oamenilor muncii din țările capitaliste și să sprijine revendicările lor. De la crearea sa, O.I.M. — în special în ultimii ani — a făcut o serie de progrese în direcția aplicării principiului universalității, deși ea continuă să împiedice în mod arbitrar reprezentarea legitimă a R.P. Chineze, a R.D. Germane, a R.P.D. Coreene și R.D. Vietnam.

Unele succese ale Organizației Internaționale a Națiunilor Unite pentru educație, știință și cultură (U.N.E.S.C.O.) în domeniul științei și tehnicii sînt umbrite de încercările puterilor imperialiste de a calomnia statele socia-

liste și a le stăvili efortul pentru traducerea în viață a principiului coexistenței pașnice între popoare, precum și de tentative imperialiste de a reduce la neant principiul universalității organizației (prin respingerea — de pildă — a primirii în rîndurile membrilor ei a R.P. Chineze). În secretariatul organizației nu există o reprezentare proporțională a statelor membre (de exemplu, Franța în 1958 avea de cinci ori mai mulți reprezentanți decît prevede statutul, în timp ce U.R.S.S. nu era reprezentată nici cu 20% din numărul statutar).

La a XV-a sesiune a Adunării Generale a O. N. U., tovarășul N. S. Hrușciov a arătat că „aparatul executiv al O.N.U. este alcătuit în mod unilateral. El abordează adesea rezolvarea problemelor de pe poziția unui anumit grup de țări“ [4]).

Situația fiind similară în componența diferitelor organe ale instituțiilor specializate, reprezentanții statelor socialiste au subliniat — la sesiunile ordinare care au avut loc în cursul anului 1960 — stringenta necesitate de a se schimba această componență, în sensul ca ea să reflecte raportul real de forțe din lumea contemporană, pentru a se putea astfel garanta deplina obiectivitate a activității desfășurate de organele instituțiilor specializate. Aceste organe trebuie să fie într-adevăr organe democratice, care să stea de strajă intereselor tuturor statelor membre.

Reprezentanții țării noastre au dus și în acest domeniu „o acțiune perseverentă și continuă pentru a face cunoscută și a clarifica poziția țărilor socialiste și pentru a se adopta măsuri practice, care să contribuie la rezolvarea constructivă a marilor probleme internaționale nerezolvate“ [5]).

În publicațiile U.N.E.S.C.O., apar uneori articole care calomniază țările socialiste și dezinformează, violîndu-se prin aceasta însăși prevederile statutare, pentru respectarea cărora luptă — principial și perseverent — statele socialiste, membre ale organizației.

Scopurile U.N.E.S.C.O. (contribuția la pace și securitate, colaborarea între națiuni prin educație, știință și cultură, obținerea respectării dreptății, domniei legii, drepturilor omului și libertăților fundamentale, fără deosebiri de rasă, limbă, religie, sex, încurajarea schimbului de reprezentanți ai educației, științei și culturii, de opere de artă, material științific de laborator, răspîndirea învățămîntului elementar obligator, sprijinirea cercetărilor științifice pentru ameliorarea condițiilor de viață etc.), nu trebuie să rămîie la stadiul unui enunț formal din contextul unui statut oarecare. Un exemplu viu de traducere în viață a acestor scopuri ni-l oferă U.R.S.S., ale cărei înalte foruri de știință comunică întregii lumi strălucitele rezultate ale explorării cosmosului.

U.N.E.S.C.O. are datoria de a colabora intens la opera de promovare a cunoașterii reciproce prin toate mijloacele de comunicații cu masele, de a da impuls educației maselor și răspîndirii culturii, de a încuraja studiul și înțelegerea științei, de a păstra patrimoniul universal al cărților, operelor de artă, a monumentelor istorice și științifice etc., așa cum procedează cu consecvență toate statele socialiste.

4) N. S. Hrușciov, *Cuvîntare la cea de-a XV-a sesiune a Adunării Generale a O.N.U.*, în «Scînteia», nr. 4947 din 24 sept. 1960.

5) Gh. Gheorghiu-Dej, *Expunere cu privire la lucrările sesiunii Adunării Generale a O.N.U. și la activitatea delegației R.P.R.*, în «Scînteia», nr. 4981 din 3 noiembrie 1960.

Pentru aceste considerente — și ca o concluzie finală — se poate afirma că poziția statelor socialiste față de ansamblul instituțiilor specializate ale O.N.U., poziție întrutotul justă, fundamentată pe știința marxist-leninistă, nu este și nu poate fi unilaterală, cu alte cuvinte ori o participare *fără rezerve* la toate aceste organisme internaționale, ori o respingere *integrală* a lor fără excepție. Statele socialiste nu participă decît la acele instituții specializate, a căror activitate poate contribui la consolidarea păcii și securității mondiale.

ПОЗИЦИЯ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИХ ГОСУДАРСТВ ПО ОТНОШЕНИЮ К СПЕЦИАЛИЗИРОВАННЫМ УЧРЕЖДЕНИЯМ ОРГАНИЗАЦИИ ОБЪЕДИЕННЫХ НАЦИИ

Краткое содержание

Начиная со второй половины XIX века, когда расширились международные отношения во всех областях с развитием науки и техники стало необходимо организовывать международные объединеня административного характера для разрешения некоторых вопросов всемирного масштаба и для принятия общих мер, которые соответствовали бы интересам большему или меньшему числу государств.

Административные объединения — теперь специализированные учреждения — сами собой не гарантируют мирную эволюцию отношений между государствами, а международные конвенции по этим специальным вопросам не представляют собой конкретных доказательств, что международное право развивается прогрессивно. Буржуазные юристы, которые придерживаются противого ложного мнения, умышленно упускают из виду анализировать реальный характер международных отношений, классовый характер международного права.

Автор, анализируя юридический статут специализированных учреждений ООН, аргументирует, что ни ООН, ни специализированные учреждения не имеют универсального характера, потому что группа империалистических государств, которые еще представляют большинство с точки зрения численности, нарушая элементарные нормы и всеми признанные принципы международного права, препятствуют принять в ООН, как законных членов, Китайскую Народную Республуку и сопротивляются изменению состава разных органов специализированных учреждений, состав которых должен отражать реальное соотношение сил современного мира, для того чтобы гарантировать полную объективность в деятельности этих органов.

Социалистические государства не участвуют в некоторых учреждениях международного права, которые являются орудиями империалистической политики порабощения и господства, но, соблюдая полностью общепризнанные принципы международного права, установленные уставом ООН, содействуют постоянно и конструктивно для нормального проявления деятельности, согласной с уставом, тем специализированным учреждениям, которые могут принести свой вклад в дело развития сотрудничества между государствами, согласно ленинскому принципу

мирного сосуществования между государствами с различными социальными строями.

В заключение автор выявляет, что позиция социалистических государств по отношению к специализированным учреждениям ООН, позиция во всём справедливая, полностью научная, теоретически обоснованная на творческом марксизме-ленинизме, не есть и не может быть односторонней, положительной или отрицательной, другими словами или участье без оговорок во всех этих международных организациях или отказ от них без исключения.

POSITION DES ÉTATS SOCIALISTES DEVANT LES INSTITUTIONS SPÉCIALISÉES DE L'ORGANISATION DES NATIONS UNIES

Résumé

Dans la seconde moitié du XIX-ème siècle, pendant que s'intensifiaient les relations internationales dans tous les domaines et que se développaient considérablement les sciences et les arts techniques, on a eprouvé la nécessité d'instituer quelques unions internationales à caractère administratif, pour résoudre certains problèmes de spécialité sur le plan mondial et pour trouver des solutions communes et acceptables pour un nombre plus ou moins grand d'états.

Les unions administratives — aujourd'hui institutions spécialisées — ne garantissent pas par elles-mêmes l'évolution pacifique des relation internationales ; d'autre part, les conventions internationales conclues dans le domaine de ces activités spéciales ne sont pas une preuve concrète que le droit international se développe progressivement. Les auteurs bourgeois, qui soutiennent la thèse contraire, omettent, de mauvaise fois, d'analyser la nature réelle des rapports internationaux, la nature de classe du droit international.

Après avoir analysé les statuts juridiques des institutions spécialisées de l'O.N.U., l'auteur pose comme argument que ni l'O.N.U. ni les institutions spécialisées n'ont un caractère d'universalité, parce que, d'une part, le groupe des états impérialistes ayant encore la majorité au point de vue du nombre et violant les normes élémentaires et les principes unanimement admis de droit international, empêche d'accorder la qualité de membre légitime à la République Populaire Chinoise, à la République Démocratique Allemande etc. (dans le cadre de l'O.N.U.) et, d'autre part, s'oppose à ce qu'on fasse des changements dans la composition des différents organes des institutions spécialisées, composition qui doit refléter le rapport réel des forces dans le monde contemporain, afin de garantir la parfaite objectivité des activités que déploient les organes respectifs.

Les états socialistes ne participent pas à l'activité de certaines institutions de droit international, instruments de la politique impérialiste d'asservissement et de domination, mais ils respectent en tout point les principes unanimement admis de droit international prévus par la Charte de l'O.N.U. ; ainsi ils contribuent d'une manière permanente et constructive au développement normal de l'activité selon les statuts de ces institutions spéciali-

sée ; aussi ces institutions peuvent-elles apporter leur contribution au développement de la collaboration entre différents états : elles apliquent ainsi le principe léniniste de la coexistence pacifique entre les états, même entre ceux qui ont une organisation sociale différente.

En conclusion, l'auteur relève le fait que la position des états socialistes par rapport aux institutions spécialisées de l'O.N.U. est une position à tout point de vue juste et pleinement scientifique ; elle se base sur le marxisme-léninisme créateur et ne saurait être unilaterale, positive ou négative ; en un mot, ils ne peuvent ni participer sans réserve à toutes les organisations internationales ni les repousser toutes sans exception.

OBSERVAŢII ASUPRA ARBITRAJULUI ÎN DREPTUL INTERNAŢIONAL PRIVAT

DE

M. JACOTĂ

Arbitrajul în comerţul exterior constituie una din cele mai cercetate instituţii ale dreptului internaţional privat. În statele socialiste, arbitrajul, ca unica formă de soluţionare a litigiilor de comerţ exterior, prezintă o deosebită importanţă. În U.R.S.S., ca şi în Republica Populară Romînă, arbitrajul în comerţul exterior a atras atenţia literaturii juridice: problemele organizării, competenţei şi compunerii arbitrajului au format obiectul a numeroase studii [1]).

În dreptul burghez, arbitrajul în relaţiile de comerţ exterior era cunoscut încă din sec. XIX şi se desfăşura în cadrele legale prevăzute de codurile de procedură civilă. De la începutul sec. XX, arbitrajul a luat o mare dezvoltare, devenind forma cea mai utilizată de soluţionare a litigiilor de comerţ exterior. În acelaşi timp, acesta a dobîndit caractere proprii prin care se deosebeşte de instituţia din procedura civilă internă care i-a servit ca punct de plecare.

Dintre problemele pe care le ridică arbitrajul în ştiinţa socialistă a dreptului, a solicitat mai puţin atenţia natura juridică a activităţii arbitrale şi trăsăturile proprii arbitrajului socialist în comparaţie cu arbitrajul burghez. Împreună cu problema normelor civile şi procedurale aplicate de arbitraj, ele vor constitui obiectul studiului nostru. Referirile la dreptul internaţional privat burghez subliniază superioritatea organizării arbitrajului în dreptul socialist şi caracterele sale [2]).

---

1) În literatura romînă de specialitate: Popescu T. R., *Arbitrajul în relaţiile de comerţ exterior*, «Justiţia Nouă», 1955, p. 175—191; Nestor Ion, *Arbitrajul în comerţul exterior al R.P.R.*, Bucureşti, E.S., 1957; Lipovanu I. şi Nestor I., *Formele juridice ale relaţiilor comerciale dintre ţările lagărului socialist*, «Studii şi Cercetări Juridice», II, 1957, p. 215—169.

2) Cum era de aşteptat, arbitrajul s-a impus, de asemenea, atenţiei literaturii juridice burgheze. Dar evenimentul acesta este destul de recent. Un număr mai mare de studii au apărut numai după primul război mondial. Deşi sub toate aspectele, arbitrajul prezintă un interes deosebit, manualele de drept internaţional privat burgheze îi acordă un loc restrîns, înglobîndu-l printre problemele procedurii civile şi studiindu-l mai ales în legătură cu executarea silită. Astfel, Lerebours-Pigeonnière (în *Precis de droit international privé*,

Soluționarea conflictelor de legi a constituit la început preocuparea incidentală a „civiliștilor" (romaniști din evul mediu), care, încă înainte de sec. XIV — în condiții istorice determinate — și-au pus problema domeniului de aplicare în spațiu a legii civile. În cursul dezvoltării sale, dreptul internațional privat a preluat numeroase instituții ale dreptului civil, de care s-a desprins, pentru a constitui o ramură autonomă, abia în cursul sec. XIX. Noțiuni ale dreptului civil ca ordinea publică, frauda la lege sau arbitrajul au stat la originea elaborării unor instituții specifice dreptului internațional privat [3]). În privința aceasta, apariția și dezvoltarea arbitrajului pentru comerțul exterior reprezintă un fenomen caracteristic acestei ramuri a dreptului.

Arbitrajul în litigiile de drept civil este o instituție foarte veche, cunoscută încă din orînduirea sclavagistă. După revoluția burgheză, arbitrajul a fost privit defavorabil de legislația timpului, care a îngrădit puterile arbitrului și a supus controlului justiției sentințele date. Pentru autorii burghezi, această situație se datora faptului că judecata în fața arbitrilor lipsește părțile de garanția justiției de stat [4]). În realitate însă îngrădirile impuse se explică prin aceea că, în perioada de afirmare a legalității burgheze, arbitrajul era considerat ca o formă de sustragere a litigiilor din competența instanțelor, singurele în măsură să controleze stricta aplicare a legii.

Arbitrajul în comerțul exterior n-a prezentat mult timp o importanță deosebită. Dar, de la începutul sec. XX, ca urmare a formării pieței mondiale unice capitaliste, care s-a încheiat în stadiul imperialismului, după desăvîrșirea creării sistemului economic mondial capitalist, acesta a devenit deodată forma cea mai preferată de soluționare a litigiilor decurgînd din operațiile de comerț exterior. Spre deosebire de arbitrajul în litigiile civile

---

Paris, 1937, p. 361—362) studiază arbitrajul numai în legătură cu execuaturul. La fel, Wolf M. (în *Dreptul internațional privat*, trad. în limba rusă, Moscova, 1948), studiază arbitrajul în legătură cu executarea silită (p. 280—296). Lucrul acesta se explică, în primul rînd, prin concepția proprie despre arbitraj a autorilor burghezi, care este încredințat unor particulari. Nici modul cum soluționează arbitrii, nici principiile a căror aplicare o fac în sentințele lor, nu sînt considerate că interesează dreptul internațional privat. Devine o problemă a conflictului de legi arbitrajul din momentul în care se cere executarea sentinței. Cu toate acestea, generalizarea soluționării litigiilor de comerț exterior pe calea arbitrajului și importanța sa practică nu puteau rămîne multă vreme fără a fi luate în considerare de literatura juridică. Un număr din ce în ce mai mare de studii de specialitate abordează problemele noi ale arbitrajului, dar dintr-un punct de vedere specific burghez. Printre ele: Klein Fr.-Ed., *Considerații asupra arbitrajului în dreptul internațional privat*, Basel, 1955; Brachet P., *De l'execution internationale des sentences arbitrales*, Thèse, Paris, 1928.

În sistemul științei dreptului internațional privat socialist, arbitrajul trebuie să figureze ca un capitol aparte, alături de procedura civilă, capitol ce ar consacra individualitatea problemelor arbitrajului socialist, ca formă de soluționare a litigiilor dintr-un anumit domeniu al relațiilor cu un element străin. Nici normele civile, nici cele procedurale, nici modul de executare a sentințelor arbitrale, nu justifică tratarea împreună a acestor două categorii de chestiuni.

3) Din cauza originii istorice și a obiectului propriu de reglementare, dreptul internațional privat are și astăzi numeroase puncte de contact cu dreptul civil, de la care, în cursul dezvoltării sale, chiar și după separarea de acesta din urmă, a împrumutat unele noțiuni.

4) Laborde-Lacoste Marcel, *Précis élémentaire de procedure civile*. Paris, 1939, p. 498.

interne, care n-a evoluat, arbitrajul în comerțul exterior s-a dezvoltat din acel moment foarte repede, dobîndind caractere proprii care l-au făcut să se deosebească din ce în ce mai mult de instituția din dreptul intern care i-a servit ca punct de plecare. Utilizînd autonomia de voință a contractanților, recunoscută de dreptul internațional privat burghez, cît și lacunele reglementării arbitrajului în procedura civilă internă, avînd sprijinul tacit al instanțelor, practica burgheză a comerțului exterior a elaborat regulile esențiale ale arbitrajului în dreptul internațional privat care au fost destul de repede consacrate prin tratate, acorduri și convenții internaționale de uniune sau bilaterale[5]).

Conform normelor dreptului burghez, arbitrajul este posibil în toate cazurile care pot face obiectul unei convenții, ceea ce practic cuprinde întreg domeniul comerțului exterior, cu excepția regulilor de ordine publică. Autorii explică larga difuzare a arbitrajului ca mod de soluționare a litigiilor de comerț exterior prin dorința părților de a evita cheltuielile și pierderea de timp pe care le pricinuiește de obicei recursul la instanțele judecătorești. Deși, în adevăr, arbitrajul oferă aceste avantaje, nu ele au fost însă determinante în generalizarea acestei instituții în dreptul internațional privat În realitate, fenomenul oglindește transformările economice profunde suferite de orînduirea capitalistă în stadiul imperialismului Trăsături ale arbitrajului, ca rapida soluționare a litigiilor și altele, indicate de autorii burghezi în mod exclusiv, ca determinante pentru fenomenul pe care-l studiem, nu sînt în fond decît indicii care ne arată că instituția arbitrajului se dovedește a fi perfect adaptată cerințelor specifice ale comerțului exterior și că reglementarea ei corespunde acestor cerințe.

Ca urmare a dezvoltării marii industrii capitaliste în numeroase țări, a dezvoltării diviziunii internaționale a muncii și a pieței mondiale, a exportului de capital și a subordonării țărilor înapoiate față de un grup mic de state capitaliste imperialiste, comerțul exterior al statelor capitaliste a luat de la începutul sec. XX o amploare necunoscută în trecut. Importanța operațiilor de comerț exterior sub raportul frecvenței și valorii lor a crescut în asemenea măsură, încît a determinat transformări radicale în poziția problemelor conflictuale. Astfel, conflictele de legi în materia contractelor ridicau, în cursul sec. XIX, aceleași dificultăți de ordin teoretic și practic:

5) Numărul convențiilor bilaterale este foarte mare. Printre convențiile internaționale de uniune, notăm Protocolul de la Geneva relativ la clauzele de arbitraj din 1923 și convenția pentru executarea sentințelor arbitrale străine de la Geneva din 1927. Dar tratatele, convențiile și acordurile internaționale nu au unificat decît cîteva reguli esențiale privind instituția și fără de care n-ar fi putut funcționa. Restul rămîne mai departe reglementat de legile interne care prezintă asupra acestei chestiuni deosebiri remarcabile. Unificarea regulilor interne relative la arbitraj a constituit încă din al treilea deceniu al veacului nostru preocuparea unor organizații particulare burgheze, printre care Institutul de la Roma pentru unificarea dreptului privat, care a redactat un proiect de lege uniformă asupra arbitrajului în dreptul privat. Cf. *Statul și Dreptul Sovietic*, 7, 1957, p. 282; Mateucci Mario, *Activitatea institutului internațional pentru unificarea dreptului privat* (1947—1952), Roma, 1954; în 1946 a avut loc o conferință asupra arbitrajului comercial în dreptul internațional privat (dare de seamă în «Nouvelle Revue de Droit international privé», 1947, p. 619—636; se găsesc referatele lui R. de Lapradelle, despre „Unificarea drepturilor relative la arbitraj" și Algot Bagge despre „Situația generală a arbitrajului la finele războiului",

lipsa unor norme conflictuale precise, variația soluțiilor în raport cu sistemul de drept internațional privat aplicat (deci cu instanța care judecă), nesiguranța care rezultă de aici în privința legii care reglementează contractul. Dar din sec. XX, în raport cu mărimea intereselor angajate în comerțul exterior, riscurile au devenit atît de importante, încît în lipsa unor măsuri adecvate din partea statelor burgheze, practica comerțului exterior capitalist a ridicat problema creării unor instrumente juridice în stare să asigure stabilitatea raporturilor încheiate. Unul din aceste instrumente a fost arbitrajul. Într-adevăr, raporturile contractuale cu un element străin pot fi reglementate de două sau mai multe legi : normele conflictuale au rolul de a indica legea aplicabilă. Deoarece între sistemele de drept internațional privat ale diferitelor state există deosebiri, nu se poate cunoaște cu precizie legea care va reglementa contractul, pînă nu se știe instanța care soluționează litigiul și care aplică propriul ei sistem de drept internațional privat. Alegerea arbitrajului prezintă avantajul de a elimina problema cea mai delicată și mai nesigură a soluționării litigiilor de comerț exterior — problema conflictului de legi.

Generalizarea arbitrajului ca mod de soluționare a litigiilor de comerț exterior în perioada capitalismului monopolist, oglindește descompunerea legalității burgheze. În mod evident, cel mai mare număr de litigii de comerț exterior sînt atribuite comisiilor de arbitraj [6]), în marea lor majoritate, organizații particulare [7]). În general, făcînd abstracție de variațiile de reglementare de la țară la țară, pretutindeni se recunoaște părților dreptul de a scuti pe arbitri de aplicarea normelor civile și procedurale, cu excepția, bineînțeles, a normelor de ordine publică [8]). În practica arbitrajului s-a generalizat modul acesta de împuternicire a arbitrilor. Operațiile de comerț exterior constituie un domeniu aparte pentru care dreptul civil burghez nu are reguli speciale. Comisiile de arbitraj care au împuternicirea de a judeca după „echitate", se conduc, în sentințele lor, după regulile formulate de condițiile generale de livrare, după regulile cuprinse în contractele-tip, după uzurile internaționale sau după propria lor opinie despre litigiu. În orice caz, în general sentința lor nu face aplicarea normelor civile interne. Reglementarea procedurală a soluționării litigiilor de practica arbitrajului are ca principale trăsături rapiditatea, lipsa publicității și a formalismului procedural, specia-

6) Deși arbitrajul s-a generalizat, ca mod de soluționare a litigiilor de comerț exterior, autorii burghezi constată totuși că numărul litigiilor care apar în fața tribunalelor, mai ales de la primul război mondial, a crescut și continuă să crească. Această împrejurare se datorește faptului că micii comercianți care participă la comerțul exterior, nu recurg nici la contracte-tip, nici la arbitraj.

7) Uneori sînt puse sub îndrumarea statului. Dar natura lor nu schimbă concluziile noastre.

8) Cf. David R., *Un proiect de lege uniformă asupra arbitrajului*, în *Introducere la studiul dreptului comparat*, Studii în onoarea lui Ed. Lambert, Paris, 1938, vol. 2, partea IV, p. 884—894. Autorul arată că, în sistemul propus de proiectul institutului pentru unificarea dreptului privat de la Roma, arbitrii sînt în principiu amiabili compozitori, adică ei pot hotărî după lege, dar sentința lor nu se anulează dacă nu este conformă cu legea. Arbitrii nu sînt amiabili compozitori numai dacă părțile hotărăsc contrariul. Această răsturnare a regulilor tradiționale în codurile de procedură civilă interne este justificată, spune autorul, prin aceea că în arbitrajul internațional amiabila compoziție a devenit deja o clauză de stil. Regula pusă de proiect consacră o stare de fapt existentă.

lizarea arbitrilor și modicitatea cheltuielilor. În concluzie, generalizarea din ce în ce mai completă a arbitrajului în comerțul exterior burghez, are drept consecință trecerea unui număr tot mai mare de spețe în judecata unor simpli particulari, înlăturarea aplicării legii civile și procedurale și elaborarea în același timp, datorită practicii organizațiilor particulare de arbitraj, a unor uzuri corespunzătoare cerințelor specifice comerțului exterior în etapa actuală.

Soluționarea litigiilor de comerț exterior prin arbitraj a fost introdusă în U.R.S.S. în anul 1932 [9]), deoarece această formă s-a dovedit corespunzătoare sistemului monopolului de stat al comerțului exterior și cerințelor relațiilor economice internaționale. Urmînd experiența sovietică, Republica Populară Romînă, ca și celelalte țări socialiste, au adoptat același mod de soluționare a litigiilor de comerț exterior. Din anul 1953, pe lîngă Camera de comerț a R.P.R. [10]), funcționează o comisie de arbitraj pentru comerțul exterior. Dar arbitrajul pentru comerțul exterior al statelor socialiste nu poate fi identificat cu arbitrajul burghez.

Camera de comerț a R.P.R. este o organizație socialistă căreia i s-au încredințat, în cadrul monopolului de stat al comerțului exterior, numeroase atribuții [11]). Pentru realizarea unora din ele, în baza actului normativ au fost instituite: Biroul de brevete și invenții, Oficiul de control al mărfurilor și Comisia de arbitraj pentru comerțul exterior, ca forme organizatorice create în vederea îndeplinirii unora din atribuțiile specifice acesteia. Camera de comerț are personalitate juridică. Comisia de arbitraj are însă numai o simplă individualitate organizatorică în cadrul camerei pe lîngă care funcționează. Camera de comerț este o organizație socialistă care cuprinde toate organizațiile economice cooperatiste și de stat, toate instituțiile și organizațiile obștești din R.P.R., care au legături cu comerțul exterior [12]).

Așa cum s-a arătat, comisia de arbitraj nu face parte din sistemul judiciar al R.P.R. [13]). Dar ea îndeplinește sarcina de a soluționa litigiile de comerț exterior care au fost luate din competența instanțelor judecătorești și încredințate comisiei. Nu se poate de asemenea face nici o apropiere între arbitrajul reglementat de codul de procedură civilă — o instituție de esență și reglementare burgheză — și care în prezent nu mai are aplicare în dreptul nostru [14]), și arbitrajul în litigiile de comerț exterior al statului socialist, care a apărut cu totul independent de prima.

Arbitrajul în comerțul exterior al statelor burgheze este o instituție cu totul deosebită prin esența, natura și reglementarea sa de instituția cu nume corespunzător din statul socialist. Stabilind trăsăturile principale și funcția arbitrajului socialist, vom putea indica în același timp și deosebirile care-l separă de instituția burgheză. Arbitrajul în statul socialist este încredințat unei organizații care îndeplinește un rol de seamă în realizarea monopolului

---

9) Comisia de arbitraj pentru comerțul exterior de pe lîngă Camera Unională de comerț s-a instituit prin decizia C.E.C. și a C.C.P. al U.R.S.S. din 17 iunie 1932.

10) Decretul nr. 495/1953 pentru reorganizarea Camerei de comerț a R.P.R.

11) Art. 2 al decretului nr. 495/1953.

12) Art. 4 al decretului nr. 495/1953.

13) N e s t o r I., *Arbitrajul în comerțul exterior al R.P.R.*, p. 17

14) A se vedea nota de sub titlul IV din codul de procedură civilă, București, E.S., 1958, p. 102. Cf. N e s t o r I., *op. cit.*, p. 137.

de stat al comerțului exterior, pe cînd arbitrajul burghez este încredințat unor simpli particulari. Arbitrajul socialist funcționează ca singurul mod de soluționare a litigiilor de comerț exterior, pe cînd cel burghez constituie o excepție de la competența de drept comun a instanțelor și se bazează pe dreptul părților de a conveni asupra chestiunilor privind interesele lor patrimoniale. În statul socialist, arbitrajul, ca formă de soluționare a litigiilor de comerț exterior, cu o organizare perfect adaptată cerințelor relațiilor economice internaționale în etapa actuală, constituie una din instituțiile juridice create în vederea dezvoltării colaborării economice internaționale, a stimulării legăturilor economice cu toate statele indiferent de orînduirea lor social-economică. Îndeplinirea planului de comerț exterior — o parte a planului de stat — este esențială pentru dezvoltarea economiei naționale și satisfacerea nevoilor mereu crescînde ale oamenilor muncii Din această cauză, o întreprindere de stat pentru comerțul exterior nu ar putea renunța la arbitraj în favoarea competenței instanțelor romîne, deși textele nu spun nimic în această privință. Dar practica arbitrajului sovietic și romîn de pînă acum par a confirma acest fel de a vedea. Dar, în această problemă trebuie să facem următoarele distincții:

1. În cazul unui litigiu decurgînd din operații de comerț exterior, încheiate de o întreprindere de stat romînă cu o întreprindere dintr-un stat socialist, nu este posibilă altă cale de soluționare decît arbitrajul, deoarece în relațiile dintre țările socialiste, această modalitate este prevăzută de acordurile privind condițiile generale de livrare. Competența arbitrajului este obligatorie pentru această sferă de raporturi.

2. În cazul unui litigiu între o întreprindere de stat pentru comerțul exterior romînă și una dintr-un stat burghez, trebuie să distingem dacă litigiul se judecă în statul burghez sau în țara noastră. Dacă litigiul se judecă în țară străină, el poate fi adus în mod egal în fața unei instanțe sau a unei comisii de arbitraj. Aceasta este o chestiune care depinde direct de normele de drept internațional privat din acea țară. În cazul cînd litigiul se judecă în R.P.R., litigiul trebuie dus în fața comisiei de arbitraj. Tendința Camerei de comerț este de a extinde practica arbitrală în litigiile care se judecă în state străine [15]).

Din locul pe care Camera de comerț a R.P.R. îl ocupă în mecanismul dictaturii proletariatului, cît și din funcțiunea pe care arbitrajul o îndeplinește, decurg trăsături proprii de reglementare prin care se deosebește de arbitrajul burghez. Astfel, în dreptul burghez activitatea comisiei de arbitraj rămîne supusă controlului instanțelor judecătorești, care se exercită într-o măsură care depinde de legislația fiecărei țări în parte. În Franța, în principiu, arbitrii se conduc după regulile de drept civil și procedură civilă, afară de cazurile cînd părțile ii împuternicesc să decidă ca amiabili compozitori[16]). În acest caz, arbitrii sînt obligați să respecte numai regulile de ordine publică. Sentința arbitrală este supusă supravegherii instanțelor judecătorești, într-o măsură mai mare, atunci cînd arbitrii trebuie să aplice legile civile și procedurale și într-o măsură mai mică cînd ei sînt împuterniciți să judece ca amiabili compozitori. Părțile pot renunța prin

15) Buletinul de informații economice externe, nr. 733 din 18 iunie 1957, cuprinde acordul dintre Camera de comerț și organizația japoneză de arbitraj comercial, în baza căruia litigiile vor fi judecate de comisia de arbitraj a țării pîrîtului.

16) Art. 1019 din codul de procedură civilă francez.

compromis sau ulterior la căile de atac. Rămîne însă totdeauna deschisă opoziția, care este o acțiune în anulare și care permite instanței să verifice numai unele din problemele ridicate de aplicarea legii. Orice sentință de arbitraj străină, pentru a deveni executorie, trebuie învestită de tribunalul locului cu o formulă executorie. Lucrul acesta se face în cadrul unei proceduri care permite instanței să verifice și fondul sentinței arbitrale. În Anglia, arbitrii judecă totdeauna ca amiabili compozitori, adică dau o sentință conform părerii lor despre litigiu. Această sentință arbitrală este o bază legală pentru introducerea unei acțiuni de executare. În cadrul acestei proceduri, instanța se mărginește să examineze dacă a existat o convenție de arbitraj, dacă arbitrajul s-a desfășurat în conformitate cu convenția părților, dacă sentința arbitrală este valabilă în țara unde s-a dat[17]).

În sistemul nostru, sentințele arbitrale nu sînt supuse căilor de atac în fața instanțelor judecătorești. Se admite posibilitatea introducerii unei contestații în anulare sau a unei cereri de revizuire (conform art. 319 și 323 proc. civ.) împotriva hotărîrii comisiei de arbitraj, dar tot în fața acestei comisii[18]). Hotărîrea dată de comisia de arbitraj se învestește cu formulă executorie de Camera de comerț a R.P.R. și nu de o instanță judecătorească. Dispozițiile acestea, care asigură o mai mare rapiditate executării sentinței arbitrale, sînt posibile datorită faptului că arbitrajul este încredințat unei organizații socialiste. În țară, sentințele arbitrale se execută conform codului de procedură civilă, iar în străinătate conform tratatelor sau convențiilor sau în lipsă după legile în vigoare în țara unde se execută. Deosebirile acestea de reglementare dintre arbitrajul socialist și cel burghez decurg din natura diferită a instituției în respectivele sisteme. În dreptul burghez, arbitrii sînt simpli particulari. În dreptul socialist, arbitrajul este încredințat unei organizații socialiste, care are atribuții în legătură cu realizarea monopolului comerțului exterior.

Problema normelor pe care le aplică comisia de arbitraj este destul de puțin cercetată de literatura de specialitate, dar prezintă o deosebită importanță nu numai pentru activitatea sa practică, dar și pentru concluziile teoretice care se pot desprinde. Prevederile regulamentului de funcționare a Comisiei de arbitraj se „completează cu dispozițiile de drept comun cuprinse în legile R.P.R în vigoare“ (art. 43). În această ordine de idei, avem de examinat aplicarea normelor de drept internațional privat, a celor de drept civil și procedural.

Comisia de arbitraj nu ocolește problemele conflictuale, pe cînd, dimpotrivă, așa cum am văzut, arbitrajul burghez servește, în primul rînd, la eliminarea acestor probleme. Practica comisiei de arbitraj de la Moscova sau de la București arată că acestea își pun și soluționează conflictul de legi, aplicînd dreptul conflictual propriu.

Regulamentul Comisiei de arbitraj instituie o procedură specială pentru litigiile de comerț exterior, ale cărei caractere o fac aptă pentru îndeplinirea scopurilor urmărite prin crearea arbitrajului. Dispozițiile regulamentului, care conțin numai principalele norme, se completează cu acelea din procedura civilă.

---

17) Ramzaițev, *Arbitrajul în comerțul exterior*, Moscova, 1952, p. 28.
18) Nestor I., *op. cit.*, p. 107.

Dar regulile de procedură civilă sînt în mare parte inaplicabile litigiilor de comerț exterior, din cauza naturii acestor raporturi, a cerințelor proprii comerțului internațional, naturii activității arbitrale. Nu sînt aplicabile, spre exemplu, dispozițiile privind căile de atac, acele privind executarea hotărîrilor judecătorești. Revine comisiei de arbitraj sarcina de a determina care din normele procedurii civile nu contravin cerințelor fundamentale ale procedurii arbitrale, așa cum rezultă din regulament și din natura specifică a activității sale

Comisia de arbitraj romînă face aplicarea normelor civile competente în speță. Cînd acestea sînt normele dreptului civil romîn, aceeași dificultate se ivește, ca și în cazul normelor procedurale. Normele dreptului civil, elaborate in vederea raporturilor civile interne, nu sînt în totul potrivite comerțului exterior, un domeniu ce prezintă caractere specifice. O idee în această privință ne putem face parcurgînd uzurile, contractele-tip, reglementările asociațiilor de comerț exterior și condițiile generale de livrare elaborate în ultimele decenii. Comerțul exterior și-a constituit cadrele sale juridice proprii.

În cazul în care legislația civilă nu conține dispoziții reglementînd o anumită situație, ceea ce poate să se întîmple frecvent, avînd în vedere natura diferită a raporturilor, arbitrii soluționează litigiul în conformitate cu principiile generale ale dreptului romîn. Dreptul sovietic, pentru dificultăți de același gen, apărute în fața instanțelor sovietice, prevede (în art 4 cod. proc. civil. R.S.F.S.R.) următoarele: „În lipsa unei dispoziții legale aplicabile speței, judecătorul se va conduce după principiile generale ale legislației sovietice și după politica generală a guvernului muncitoresc-țărănesc".

Arbitrajul romîn nu poate soluționa litigiul *ex aequo et bono* sau conform principiilor de „echitate" și „dreptate". Examinarea litigiilor *ex aequo et bono* este admisă în dreptul internațional. În dreptul internațional privat burghez, soluționarea litigiilor după „echitate" sau alte formule echivalente, nu înseamnă decît că arbitrii, lăsînd la o parte normele civile și procedurale interne, rezolvă litigiul conform opiniei lor sau regulilor elaborate de o organizație particulară sau adoptate de contract.

Prezidiul Camerei de comerț are dreptul de a da norme obligatorii pentru aplicarea regulamentului (art. 44 din regulament). Normele acestea vor sintetiza, eventual vor dezvolta practica comisiei. Dreptul de a da norme privind activitatea comisiei, subliniază natura diferită a arbitrajului socialist.

Prezintă deosebit interes examinarea dispozițiilor regulamentelor de arbitraj ale cîtorva țări de democrație populară. Astfel, după art. 47 al regulamentului bulgar, completul de arbitraj își motivează hotărîrea în temeiul legilor, a uzurilor comerciale care sînt aplicabile în cazul dat, precum și după conștiință și dreptate, în cazul cînd legile sau uzurile nu dispun nimic. Iar art. 28 din regulamentul R.D.G. de arbitraj pare a admite judecata în echitate în cazul cînd nu se aplică normele dreptului în vigoare: „Comisia de arbitraj hotărărște, dacă din cauză nu reiese altceva, după dreptul în vigoare în R.D.G. Completul de arbitraj apreciază asupra susținerilor și dovezilor și face constatările de fapt după liberul său cuget. El decide cu privire la pretențiile și obiecțiile părților după știința și conștiința sa, cu respectarea principiilor de credință și cinste, după echitate și uzanțele comerciale corespunzătoare litigiului".

Terminologia folosită de textele reproduse, care poartă pecetea redactării lor într-o perioadă anumită de dezvoltare istorică, poate crea confuzie. Dar dacă avem în vedere locul arbitrajului în statul socialist, funcțiunea pe care o îndeplinește, diferitele formulări prin care se exprimă limitele activității specifice a arbitrajului, nu arată decît că arbitrii, în lipsa unor norme aplicabile speței, dau sentința lor conform principiilor generale ale dreptului respectiv, conducîndu-se după conștiința lor juridică socialistă. O arbitrare conform „echității" în sensul în care acest termen este întrebuințat în dreptul burghez, nu se poate admite în sistemul dreptului socialist.

ОБ АРБИТРАЖЕ В МЕЖДУНАРОДНОМ ЧАСТНОМ ПРАВЕ

Краткое содержание

В этой работе рассматривается натура и характерные черты арбитража в спорах по вопросам внешней торговли в сравнении с институцией известной под тем же именем в буржуазных государствах а также вопрос норм, применяемых социалистическим арбитражем при разрешении споров. В РНР споры по вопросам внешней торговли находятся в компетенции Торговой Палаты РНР, которая, согласно закону, создала собственную организационную форму для осуществления этой цели. Торговая Палата, будучи социалистической организацией, осуществляет значительные функции в связи с внешней торговлей. Из функций, выполняемых Торговой Палатой РНР для осуществления монополии внешней торговли, вытекает целая серия характерных черт, свойственных только социалистическому арбитражу, которые обособляют его принципиально от арбитража буржуазных государств. Рассматривается также и вопрос норм, применяемых арбитражем в спорах по вопросам внешней торговли.

В принципе применяются коллизионные нормы румынского права, процессуальное румынское право, а также гражданское румынское право, в тех случаях, когда оно является компетентным разрешать споры на основании коллизионных норм. Однако правовые отношения внешней торговли представляют собой область совсем особой регламентации. Очень много гражданских и процессуальных норм пе являются применяемыми. В иных случаях, гражданская и процессуальная регламентация имеет пробелы по отношению к соответствующим специфическим проблемам. В этих случаях арбитры разрешают споры согласно общим принципам румынского права, отличаясь этим от буржуазного права, в котором споры разрешаются вообще на основании „справедливости".

OBSERVATIONS SUR L'ARBITRAGE DANS LE COMMERCE EXTÉRIEUR

Résumé

L'auteur étudie la nature et les caractères de l'arbitrage dans le commerce extérieur de la R.P.R. Les litiges de commerce extérieur sont de la compétence exclusive de la Commission d'arbitrage qui est organisée aux termes de la loi près la Chambre de commerce. Celle-ci n'est pas une organisation d'état, mais elle n'est pas, non plus, une organisation *privée*. C'est une organisation socialiste, comprenant toutes les institutions intéréssées au commerce extérieur, à laquelle l'état a confié d'importantes attributions concernant le commerce extérieur. La chambre de commerce est une personne juridique, tandis que la commission d'arbitrage ne possède qu'une certaine individualité au sein de la chambre. De la situation de la chambre par rapport à l'état, découlent certains traits qui caractérisent l'arbitrage dans la R.P.R., ainsi que dans tous les pays socialistes. Par exemple, les sentences arbitrales ne sont pas soumises à aucun contrôle judiciaire et le Présidium de la Chambre de commerce confère force obligatoire aux sentences arbitrales sans aucune procédure. Très délicate et peu étudié, c'est aussi la question des règles appliquées par la commission d'arbitrage. Le conflit des lois est toujours pris en considération, en opposition avec ce qui se passe ordinairement devant l'arbitrage des pays capitalistes. En ce qui concerne l'application des lois civiles et procédurales, deux difficultés doivent être particulièrement envisagées : celle où l'on est en présence de règles civiles qui, à cause de la nature différente des rapports obligatoires en droit international privé, sont totalement inapplicables ; et celle ou le droit civil interne n'offre pas de règle adéquate aux difficultés qui surgissent. Dans cette dernière situation, les arbitres ne peuvent pas juger en *équité*, mais leur sentence doit faire l'application des principes généraux du droit roumain. Dans toutes le circonstances d'ailleurs la sentence arbitrale doit être l'expression de la loi

GARANȚIILE PERSONALE ÎN DREPTUL FEUDAL ROMÎN

DE

I. IAVORSCHI

1. *Chezășia în documentele juridice și legile feudale.* În cadrul sistemului de garantare a obligațiilor, dreptul feudal romîn a reglementat și garanțiile personale prin norme privind chezășia, contract numit în dreptul roman *fidejussio*, iar în codul civil romîn, fidejusiune sau cauțiune.

Textele juridice redactate în limba slavă exprimă noțiunea de fidejusor, cauționator sau garant în general prin termenul *sodăș*, redat în mai multe variante. Forma **совдкш** folosită într-un document din 12 august 1452, este apropiată de cuvîntul unguresc *szavatos*, care înseamnă chezaș, garant [1]. În documentul dat de Ștefan cel Mare la 22 februarie 1502, termenul *sadăși* este folosit în înțeles de copărtași, răzeși [2].

Documentele juridice redactate în romînește care cuprind mențiuni privind fidejusiunea folosesc termenii de chezășie și chezași în mai multe variante (chezășie, chizășie și chizăș, chiezași etc.), pentru a indica contractul, respectiv pe garant.

În textele de legi scrise în limba romînă fidejusiunea este de asemenea numită chezășie. Termenul apare în formele „chezășie" (*Pravilniceasca Condică, Legiuirea Caragea*), *„chiezeșie"* (Andronachi Donici) și „chizășie" (trad. *Codului Calimah*). Pentru fidejusor se întrebuințează variantele „chiezaș" (Donici), „chezaș" (*Legiuirea Caragea*) sau „chizăș" (trad. *Cod. Calimah*), iar fidejusorul unui prim garant este numit „chizăș despăgubitoriu" (*trad. Cod. Calimah*). Creditorul este indicat prin termenii „chezășuit" (*Legiuirea Caragea*), „împrumutător" (*Pravilniceasca Condică*), „îndatoritoriu" (Donici) și chiar prin acel de „creditoriu" (Donici, trad. *Cod. Calimach*).

În comparație cu garanțiile reale, chezășia este mult mai rar menționată în documente. Numărul relativ redus de chezășii se explică în primul rînd

---

1) I. Bogdan, *Documente moldovenești din sec. XV și XVI în arhivul Brașovului*, Buc., 1905, p. 28, nota 1; *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, Buc., 1913, p. 603.

2) *Doc. priv. ist. Romîniei*, A XVI, nr. 9, p. 10. A se vedea și I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. II, Buc., 1913, nr. XCVII, p. 195—197.

prin garantarea mai puțin eficace a obligațiilor cu ajutorul garanțiilor personale. Totodată, trebuie observat că actele în legătură cu chezășia numai întîmplător privesc și situația unor bunuri imobiliare; de aceea, înscrisurile care consemnează contractul de chezășie nu au fost păstrate cu grija pe care părțile o aveau pentru actele de proprietate.

Cuprinsul obișnuit al documentelor juridice care menționează chezășia nu ne îngăduie să reconstituim toate amănuntele reglementării acestui contract de către normele dreptului cutumiar. De obicei, chezășia este menționată în actele privind împrumutul de bani și foarte rar documentele ne dau precizinni referitoare la acest contract accesoriu, încheiat pentru garantarea unei obligațiuni principale.

Primele pravile din Moldova și Țara Romînească avînd un pronunțat caracter canonic, au limitat reglementarea chezașiei doar la cîteva dispoziții, stabilite îndeosebi pentru completarea normelor care priveau comportarea membrilor clerului și condiția juridică a femeii măritate.

Pravilele laice din secolul XVII nu depășesc reglementarea dată chezășiei prin textele nomocanoanelor. Astfel, *Îndreptarea legii*, care încorporează cunoscutul nomocanon al lui Manuil Malaxos, interzice preoților de a fi chezași, precum și femeii măritate de a fi chezașă pentru soțul ei (glavele 90 și 266).

În perioada descompunerii orînduirii feudale, creșterea producției de mărfuri, dezvoltarea relațiilor de credit și răspîndirea folosirii unor contracte au reclamat întărirea sistemului de garantare a obligațiilor De aceea, legile elaborate în această perioadă, care în majoritatea lor au ca principal izvor dreptul bizantin, au dat chezășiei o reglementare mai cuprinzătoare în comparație cu pravilele precedente.

Pravilniceasca Condică (Pentru chezășie), *Leginirea Caragea* (cap. 12, *Pentru chezășie)*, ca de altfel și *Manualul juridic* al lui Andronachi Donici (tit. 20, *Pentru chiezeșie)*, cuprind cîte un capitol cu privire la chezășie, înfățișînd acest contract în limitele normelor juridice bizantine care mai puteau fi aplicate în perioada respectivă Toate aceste monumente juridice se ocupă numai de fidejusiunea convențională, singura formă care rezultă și din documentele juridice privitoare la chezășie.

Prima lege care a reglementat mai pe larg chezășia este *Codul Calimach* (Partea a III-a, cap. I), dar dispozițiile privind acest contract nu reprezintă decît traducerea, cu unele mici modificări, a textelor respective din codul civil austriac din 1811 (art. 1346—1367). Datorită acestui izvor, *Codul Calimach* a dat chezășiei o reglementare modernă, asemănătoare cu acea a codului civil romîn, părăsind astfel, în multe privințe, vechiul făgaș bizantino-cutumiar. Acest cod, urmînd modelul său austriac, admite și chezășia legală, precum și acea judecătorească, dar impune condiția unui garant solvabil (art. 1808, 1809).

Din confruntarea textelor de legi cu mențiunile documentare care ne dau informații asupra normelor dreptului cutumiar putem reconstitui, cel puțin în parte, contractul de chezășie astfel cum era practicat în Moldova și Țara Romînească, în cursul orînduirii feudale. Această confruntare ne dezvăluie și unele deosebiri între normele juridice scrise și normele cutumiare, după cum de altfel se constată la multe instituții juridice feudale

2. *Contractul de chezăşie.* Documentele juridice şi textele de legi ne înfăţişează chezăşia ca un contract prin care chezaşul se obligă faţă de creditor să îndeplinească el însuşi obligaţia principală în cazul în care aceasta nu ar fi îndeplinită de către debitor.

Explicînd termenii folosiţi în Cap. 12, *Legiuirea Caragea* defineşte chezăşia ca „tocmeală şi faptă a chezaşului", iar chezaşul, „cine către altul, pentru datoriia sau obrazul altuia, făgăduiaşte încredinţare" (cap. 12, 1). În cuvinte mai apropiate de termenii juridici actuali, *Codul Calimach*, în traducerea din 1833, explică în articolul 1776, că „cel ce se îndatoreşte ca să îndestuleze pe creditor, dacă principalnicul datornic nu va împlini îndatorirea sa, se face chizăş ; şi tocmala care se face între el şi între creditor se numeşte tocmala chizăşiei". Aceste definiţii redau conţinutul esenţial al instituţiei şi prezintă chezăşia ca un contract accesoriu, încheiat pe temeiul existenţei unei obligaţii principale.

Exceptînd *Codul Calimach*, celelalte legi menţionate nu se referă şi la obligaţia asumată de o altă persoană, de a despăgubi pe chezaş în cazul cînd acesta plăteşte pentru debitor. În această privinţă, *Codul Calimach* dispune că „acel ce făgăduieşte să despăgubească pe chizăş, dacă el va păgubi din pricina chizăşiei, se numeşte chizăş despăgubitoriu" (art. 1777).

Documentele juridice ne dau unele informaţii asupra condiţiei părţilor contractante. De regulă, chezaşii erau persoane care prin situaţia lor socială şi materială ofereau creditorilor garanţii personale mai puternice. În acte apar de obicei ca fidejusori boieri şi dregători [3]), meşteşugari şi negustori [4]), iar uneori chiar şi ţărani [5]). De exemplu, într-un act de la sfîrşitul secolului XV, un dregător moldovean este chezaşul unui sol lituanian în trecere prin Moldova, pentru o datorie de 120 galbeni ungureşti, contractată de acesta din urmă în legătură cu răscumpărarea unei poloneze din robia tătarilor [6]). Un alt act, din a doua decadă a sec. XVI, ne informează că logofătul Isac, fost vameş în Suceava, a garantat achitarea datoriei de 87 zloţi ungureşti pe care un locuitor din Lemberg, probabil negustor, o avea la un altul din acelaşi oraş [7]).

Creditorii recurgeau la garanţii personale în cazul unor datorii rezultînd din împrumuturi [8]), vînzări de mărfuri [9]), amenzi [10]), obligaţii faţă de visterie [11]), hotărîri judecătoreşti [12]) etc. În toate aceste cazuri exista o obligaţie a debitorului principal, care era garantată prin asumarea obligaţiei accesorii. O poruncă a lui Vasile Lupu, dată în 1639 pentru urmărirea unor vecini fugiţi, precizează că fugarii prinşi vor trebui să aibă o „tare chizăşie" pentru a se putea prezenta slobozi la judecata domnească [13]).

3) Arhiva istorică a Romîniei, I, 1, p. 7—8, 82—83 ; «Revista istorică», IV, p. 149—150 ; «Teodor Codrescu», V, p. 34 ; *ibid.*, VI, p. 53 etc.

4) *Doc. Hurmuzaki*, XV, nr. CCIII, p. 113.

5) *Doc. priv. ist. Romîniei*, B, XVII, I, nr. 48, p. 39.

6) Arhiva istorică a Romîniei, I, 1, p. 82—83.

7) M. Costăchescu, *Documente de la Bogdan Voevod*, p. 509—510.

8) *Doc. Hurmuzaki, loc. cit.* ; Arhiva istorică a Romîniei, III, p. 258 ; *Doc. priv. ist. Romîniei*, B, XVII, I, p. 39 ; «Revista istorică», IV, p. 149—150 etc.

9) G. Tocilescu, *534 Documente slavo-romîne*, Buc., 1931, nr. 3, p. 6 ; nr. 14, p. 20.

10) *Ibid.*, nr. 530, p. 547—548.

11) Acad. R.P.R., çv/32, copie la Filiala Iaşi, Inst. de Istorie.

12) Gr. G. Tocilescu, *op. cit.*, nr. 531, p. 548—549.

13) Gh. Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, III, Iaşi, 1907, nr. 43, p. 77—78.

Cu privire la capacitatea chezașului, normele dreptului scris indică anumite categorii de persoane care nu-și puteau asuma obligația de fidejusor. Una dintre cele mai vechi incapacități speciale, stabilită sub influența bisericii, privește pe membrii clerului, cărora le era interzis — sub pedeapsa caterisirii — de a fi chezași. Dispoziția se întemeia pe canonul XX al Apostolilor[14]) și ia apare în *Hexabiblul* lui Armenopol (IV, I, 15), precum și în *Nomocanonul* lui Manuil Malaxos, de unde a trecut în partea canonico-civilă a Pravilei lui Matei Basarab. În această pravilă, dispoziția privind incapacitatea membrilor clerului este redată în forma: „Clericul zice de va intra chezaș, aceluia să i se ia darul" (glava 90). Totuși, în alt paragraf al aceleiași glave, care folosește indirect un text din opera lui Ioan Zonara — comentator din secolul XI al canoanelor bisericii ortodoxe — se admite în anumite cazuri chezășia preotului[15]), de exemplu atunci cînd un debitor sărac era amenințat cu închisoarea pentru neplata datoriilor.

O altă incapacitate specială privește femeia măritată, căreia îi era interzis de a fi chezașă pentru soțul ei. Avînd originea în dreptul roman, de unde a trecut în dreptul bizantin, această interdicție a fost înscrisă în Pravila lui Matei Basarab (glava 266), *Pravilniceasca Condică (Pentru chezășie*, 4) și manualul lui Donici (Tit. 20, 5).

Andronachi Donici, întemeiat pe texte din *Basilicale* și *Hexabiblul lui* Armenopol, a prezentat o listă mai cuprinzătoare a incapacităților speciale privind chezașul, în termenii următori: „Femeia, chiezașe nu se priimește, cum nici supusul fiiu pentru tatăl său, nici necinstitul și vicleanul, nici săracul, nici cei din partea clirosului, nici cei nevrîstnici" (Tit. 20, 5). Așadar, în afară de incapacitatea minorului, existau unele incapacități speciale determinate de relațiile de familie, situația materială, profesiunea și chiar de antecedentele persoanei care ar fi acceptat asumarea obligației de chezaș.

Codul Calimach renunțînd la unele incapacități stabilite de dreptul bizantin în privința persoanei chezașului, s-a limitat la regula generală a capacității și la două condiții speciale: chezașul să aibă avere corespunzătoare și să poată fi chemat la judecată în țară (art. 1809). Aceste condiții speciale sînt prevăzute, într-o formulare asemănătoare, și de codul civil romîn (art. 1660).

În ce măsură normele dreptului scris privind capacitatea chezașului corespundeau normelor dreptului cutumiar, fiind deci aplicate? Unele indicații documentare ne arată că, spre deosebire de normele dreptului scris, obiceiul pămîntului admitea chezășia femeii, pentru soțul ei. Astfel, la sfîrșitul secolului XV, Vlad Călugărul, domnul Țării Romînești, ruga pe conducătorii orașului Brașov să prindă două femei care fuseseră chezașe pentru soții lor și să le oblige la plata datoriilor neachitate de către debitori: „apoi domnia voastră faceți pentru noi și prindeți pre acele chezașe, ca să se plătească ducații jupînului Dumitru. . ."[16]). Probabil că obiceiul pămîntului nu a stabilit nici incapacitatea specială privind pe membrii clerului. De altfel, din

14) Canonul XX: „Clericul care dă chezășii să se cateriseacă". Comentatorii canoanelor au arătat că această interdicție privește numai chezășia în cauze laice. Dr. Nicodim Milaș *Canoanele bisericii ortodoxe*, trad. de Uros Kovinciși și dr. N. Popovici, Arad, 1930, I, 1, p. 219.

15) Canonul XXX al Sinodului IV Ecumenic (Chalcedon, 451) admite chezășia clericului în cauză privind biserica. *Ibid.*

16) Gr. G. Tocilescu, *op. cit.*, nr. 167, p. 161.

documente rezultă că unii clerici împrumutau bani cu dobîndă, ceea ce de asemenea era interzis de către normele dreptului scris.

În privința limitelor obligației chezașului, *Legiuirea Caragea* dispune că dacă aceste nu sînt precizate de către însuși chezașul, „să socoteaște că-și dă chezășiia pe oricît e dator chezășuitul" (cap. 12, 3). Limitarea obligației chezașului la întinderea obligației debitorului rezultă și din celelalte izvoare privind reglementarea chezășiei în dreptul feudal al Moldovei și Țării Romînești.

3. *Efectele chezășiei.* Cu privire la raporturile dintre creditori și chezași, normele dreptului feudal scris dispun că, în caz de neîndeplinire a obligației principale, creditorul trebuie să urmărească în primul rînd averea debitorului. *Pravilniceasca Condică* cuprinde o dispoziție categorică: mai întîi să să osîndească cel ce iaste cu adevărat dator, dîndu-i-să și soroc" *(Pentru chezășie, 1)*. *Legiuirea Caragea* indică aceeași cale de urmat: „cine să chezășuește pentru datorii, de nu va plăti datornicul după sorocul ce să va pune de către judecată, însuși el să o plătească. . ." (cap. 12, 4). Dispoziția își are izvorul nemijlocit în *Basilicale* (cartea 26, tit. 2, cap. 1), ea fiind redată în manualul lui Donici în forma: „creditoriul datoriu iaste, mai întîi să apuce pre îndatorit pentru banii datoriei și, dacă nu-i va putea scoate, atuncea apucă pre chiezașul lui" (tit. 20, 2). *Codul Calimach* cuprinde o dispoziție similară (art. 1785), pe care o regăsim și în codul civil romîn (art. 1662).

Normele dreptului feudal scris consacrau în favoarea chezașului ceea ce astăzi numim beneficiul discuției, pe care Donici, întemeiat pe *Basilicale*, îl prezintă astfel: „chiezașul, fiind apucat de către creditoriu, de va ceare de la judecătoriu vreame rînduită pentru ca să poată aduce de față pre îndatorit, i să pune vadea" (tit. 20, 3). O dispoziție asemănătoare cuprinde și *Legiuirea Caragea* (cap. 12, 9).

Chezașul care invoca beneficiul discuției avea însă obligația de a indica creditorului averea debitorului principal, adică — după cum se exprimă *Pravilniceasca Condică* — „cînd cel împrumutat va avea acest fel de zăloage cuprinzătoare de datoriia lui, atunci chezașul să aibă voie a să lepăda de vina chezășii, dînd de față pe cel împrumutat împreună cu zăloagele la împrumutător înaintea judecății" *(Pentru chezășie, 1)*. Aceeași legiuire prezumă culpa chezașului cînd debitorul principal este insolvabil și în consecință îl obligă la plata datoriei „făr de altă vorbă" *(ibid., 2)* Din ansamblul textelor privind chezășia rezultă că garantul putea renunța la beneficiul discuției.

Documentele juridice referitoare la chezășie înfățișează de obicei numai aspectul urmăririi averii chezașului din cauza neîndeplinirii obligației de către debitorul principal. Uneori se constată și folosirea constrîngerii corporale împotriva chezașului, prin deținerea lui în închisoare [17]).

Un alt aspect al raporturilor dintre creditori și chezași privește răspunderea solidară a mai multor persoane care au garantat îndeplinirea aceleiași obligații principale. Unele legi scrise, precum și obiceiul pămîntului, au consacrat solidaritatea între chezași. În această privință, *Legiuirea Caragea* se exprimă cu deplină claritate: „de să vor chezășui mulți pentru aceaiași

17) «Ioan Neculce», VI, p. 126

datorie, iaste dator fieșcare dintr-înșii pe toată datoriia și împrumutătoriul silește pe care va vrea" (cap. 12, 6). O dispoziție similară cuprinde și *Codul Calimach* (art. 1789).

Solidaritatea legală pasivă rezultă și din unele mențiuni documentare care ne dau indicații asupra normelor dreptului cutumiar. Dintr-o hotărîre civilă, pronunțată de Vasile Lupu și sfatul domnesc în anul 1638 [18]), aflăm că mai mulți boieri au garantat achitarea împrumutului făcut de Moise Movilă la cămătarul Hasan Celebi. Deoarece la plecarea din domnie a debitorului rămăsese neachitată o parte din datorie, Vasile Lupu a obligat pe chezași să plătească restul. La o nouă reclamație a creditorului și fiind prezenți numai doi dintre chezași, același domn a hotărît următoarele: „nefiind alți chezeași de față, dat-am domnia mea învățătură boiarilor noștri. . . ca să facă dumialor amîndoi plata acelui boiarin, pentru graba ce au avut, și apoi să-și întoarcă de la ceilalți chizeași, ce să vor cădea părțile lor". Și astfel, doi dintre cei șapte chezași au plătit cămătarului turc tot restul datoriei.

Din textele legilor scrise și din mențiunile documentare nu rezultă că, în cazul mai multor chezași, fiecare dintr-aceștia aveau dreptul de a cere creditorului să-și dividă acțiunea. Așadar, chezașii nu aveau beneficiul diviziunii, pe care-l prevede codul civil din 1865 (art. 1667), însă chezașul care plătea întreaga datorie avea acțiune în regres împotriva celorlalți chezași, după cum rezultă și din cuprinsul hotărîrii examinate mai sus.

Raporturile între chezași și debitori privesc îndeosebi dreptul chezașului care a îndeplinit obligația la acțiunea în regres împotriva debitorului principal. Acest drept este prevăzut în termeni clari de *Legiuirea Caragea* (cap. 12, 4) și *Codul Calimach* (art. 1788), dar Andronache Donici nu se ocupă de el, deși era consacrat și de obiceiul pămîntului.

Documentele juridice ne înfățișează mai multe cazuri de exercitare a acțiunii în regres. De exemplu, dintr-un document din 12 septembrie 1632 rezultă că chezașul, care plătise pentru un debitor fugar datoria acestuia în legătură cu slujbe domnești, a așteptat reîntoarcerea debitorului principal și urmărindu-i averea, în lipsă de bani, i-a luat cinci sate cu vecini [19]).

Dacă un chezaș pămîntean fusese păgubit din cauza garantării unui străin, iar acțiunea în regres nu a fost soluționată favorabil de către autoritățile competente din țara respectivă, de obicei urmau represalii poruncite de către domni. Astfel, logofătul Isac menționat mai sus, după ce a plătit suma de 87 zloți în locul debitorului din Lemberg pentru care garantase, a cerut autorităților din acel oraș și chiar regelui Poloniei, să fie despăgubit de către debitorul principal. Față de rezultatul negativ al demersurilor făcute la autoritățile poloneze, Bogdan cel Orb, domnul Moldovei, a îngăduit chezașului păgubit să-și împlinească suma plătită „de la cine va putea", înțelegînd ca acel urmărit să fie de asemenea un locuitor din Lemberg. Și astfel chezașul s-a despăgubit de la un liovean în trecere prin Moldova, rămînînd ca acesta să urmărească la Lemberg averea debitorului principal, pe temeiul scrisorii Domnului Moldovei către dregătorii din acel oraș.

18) «Revista istorică», IV, p. 149—150.
19) Nota nr. 11.

Într-un alt document moldovenesc, fără dată, se arată cum șoltuzul Herlea din Bîrlad, chezaș care a plătit zece zloți din cauza unor debitori din Brașov, se plînge dregătorilor din acest ultim oraș, cerînd să fie despăgubiți și totodată amenințînd că „vom lua de la oamenii voștri pentru acea chezășie. . .“ [20]).

Documentele de mai sus ne înfățișează o instituție a dreptului feudal numită de obicei în literatura istorică și juridică, despăgubirea de la altul [21]). Aceasta reprezintă o formă a represaliilor împotriva unor supuși străini, pentru pagubele suferite de pămînteni din cauza neexecutării obligațiilor contractuale de către alți străini, aparținînd aceluiași stat sau comunități orășenești. Frecvent în cazurile de neachitarea datoriilor născute din contracte de împrumut și vînzare, despăgubirea de la altul intervenea și în cazul neexecutării obligațiilor izvorîte din contractul de chezășie. Înlocuirea răspunderii personale a debitorului cu răspunderea unui terț avînd aceeași supușenie străină reprezintă o particularitate a sistemului procesual feudal, care nu asigura executarea peste hotare a hotărîrilor judecătorești pronunțate împotriva străinilor.

Prin excepție, în privilegiile comerciale acordate negustorilor străini, domnii Țărilor Romîne interziceau creditorilor romîni de a urmări în țară alte persoane în afara acelor cu care au contractat. În această privință, privilegiul acordat de Mircea cel Bătrîn, la 6 august 1413, negustorilor brașoveni dispune categoric: „cine își dă avutul pe datorie să-și caute datornicul sau chezașii, dacă are, iar de omul drept să se ferească. . .“ [22]). Într-o redacțiune asemănătoare această dispoziție de excepție apare și în alte privilegii comerciale.

4. *Stingerea chezășiei.* Exceptînd *Codul Calimach*, celelalte legi în perioada descompunerii feudalismului nu se ocupă în mod special de stîngerea obligației izvorîte din chezășie, înțelegînd desigur că această obligație încetează din cauzele care sting și celelalte obligații.

Andronachi Donici se limitează numai la indicația privind transmiterea obligației chezașului la succesori („îndatorirea mearge și la clironomii lui“, tit. 20, 4). *Legiuirea Caragea* cuprinde aceeași dispoziție (cap. 12, 8), care-și are izvorul în *Basilicale* (cartea 26, tit. 1, cap. 89). *Codul Calimach* precizează că în caz de deces obligația derivînd din contractul de chezășie se stinge după 3 ani de la moartea chezașului, dacă în acest interval creditorul a neglijat să ceară, pe cale judiciară sau extrajudiciară, îndeplinirea obligației de către succesorii chezașului (art. 1799).

Legiuirea Caragea arată consecințele novației obligației principale asupra obligației accesorii, asumată de către chezași: „cînd datorinicul să va muta de la un împrumutător la altul, să mută și chezașul cu dînsul“ (cap 12, 5). Așadar, novația prin schimbarea creditorului avea ca efect stingerea vechii obligații, dar spre deosebire de dreptul roman și codul civil romîn, nu stingea și garanțiile care o asigurau. *Legiuirea Caragea* nu arată și efectele novației prin schimbarea debitorului principal, dar desigur că în acest caz soluția admisă în practica judiciară era în sensul stingerii obligației che-

20) Gr. G. Tocilescu, *op. cit.*, nr. 531, p. 518—519.
21) I. Peretz, *Curs de istoria dreptului romîn*, II, 1, ed. II, Buc., 1928, p. 154.
22) Gr. G. Tocilescu, *op. cit.*, nr. 3, p. 6.

zașului. Aceeași legiuire dispune că novația prin substituirea unei noi obligații celei vechi reclamă, ca și în dreptul roman și codul civil actual, consimțămîntul chezașului, care „de nu va chezășui și la schimbare, iaste slobod de chezășie“ (cap. 12, 7).

Codul Calimach, în texte care reprezintă traducerea aproape fidelă a textelor respective din codul civil austriac (art. 1793—1799, resp. 1363—1367), admite drept cauze de stingere a obligației chezașului încetarea obligației debitorului principal, expirarea termenului pentru care s-a dat chezășia, remiterea datoriei făcută chezașului etc., precizînd totodată și unele cazuri în care chezașul nu este eliberat de obligația sa, de exemplu trecerea timpului în care debitorul ar fi trebuit să achite datoria.

5. *Concluzii*. Avînd rădăcini adînci în obiceiurile juridice ale poporului romîn, chezășia a fost reglementată în Moldova și Țara Romînească nu numai de normele cutumiare, dar treptat și de dispozițiile dreptului feudal scris, pentru a se ajunge la reglementarea mai cuprinzătoare și totodată mai modernă, dată prin *Codul Calimach*.

Fără a avea importanța garanțiilor reale, chezășia a fost totuși folosită în cadrul sistemului de garantare a obligațiilor organizat de către dreptul feudal. Informațiile documentare sînt de multe ori insuficiente și neprecise, iar reglementarea dată prin normele juridice scrise are un caracter fragmentar, însă din ansamblul izvoarelor privind chezășia se desprind unele trăsături și efecte ale acestui contract care au existat în dreptul roman, apoi în dreptul bizantin și pe care le regăsim în dreptul burghez.

În dreptul feudal al Moldovei și Țării Romînești, ca și în alte sisteme de drept, chezășia este un contract accesoriu, care presupune existența unei obligații principale, născută de obicei prin încheierea contractului de împrumut. Chezașul se obliga pentru debitorul principal, oferind creditorului o garanție personală susținută cu întreaga sa avere.

Condițiile de validitate a chezășiei erau aceleași ca și în codul civil actual, dar în privința capacității chezașului dreptul feudal a stabilit — sub influența bisericii — unele excepții care treptat au fost înlăturate. Efectele și stingerea chezășiei nu diferă substanțial de modul în care ele sînt reglementate de codul civil romîn.

Așadar, în reglementarea dată chezășiei de către normele dreptului feudal pot fi identificate trăsături care s-au afirmat în dreptul roman, dreptul bizantin și în codul civil romîn.

În afirmarea trăsăturilor comune a avut desigur un rol izvorul comun, care este dreptul roman, folosit de către dreptul feudal scris pe calea legislației bizantine, iar de către codul civil din 1865 prin intermediul dreptului francez. Pe de altă parte, mențiunile documentare privind chezășia pot să indice aplicarea unor norme juridice scrise, dar și existența unui adevărat obicei juridic, format înainte de introducerea primelor pravile.

Fără îndoială că problema reglementării chezășiei pe baza acelorași principii în sisteme de drept diferite nu poate fi rezolvată în primul rînd prin stabilirea izvorului comun, ci trebuie avute în vedere acele condiții similare care există în societățile producătoare de mărfuri și care imprimă acestui contract, de altfel ca și altora, anumite trăsături comune.

ЛИЧНОЕ ПОРУЧИТЕЛЬСТВО В РУМЫНСКОМ ФЕОДАЛЬНОМ ПРАВЕ

Краткое содержание

Договор поручительства нашёл свое отражение в написанных нормах румынского феодального права, а позднее в записанных законах, где он получил название **chezăşie** «поручительство».

Из многочисленных юридических документов видно, что поручительство („chezăşie") часто использовалось для обеспечения обязательств, однако, без того, чтобы имело значение реальной гарантии.

При заключении дополнительного договора поручитель дает кредитору главного договора личное обязательство, обеспечивая его всем своим имуществом.

Условия законности, следствия и погашение залогового обязательства имели сходство с теми условиями, которые предусматриваются современным гражданским правом. Некоторые отличия наблюдаются лишь в дееспособности поручителя, так как феодальное писанное право под влиянием церкви установило некоторые определенные случаи его недееспособности, определяемой семейными отношениями, материальным положением, профессией и прошлым того, кто обеспечивает исполнение обязательства.

Но эти письменные нормы, заимствованные из византийского законодательства, были использованы лишь частично, ибо не всегда соответствовали старым юридическим обычаям румынских княжеств.

LES GARANTIES PERSONNELLES DANS LE DROIT FÉODAL ROUMAIN

Résumé

La fidéjussion ou le contrat de caution a été réglementée dans le droit féodal roumain par des normes juridiques coutumières et, plus tard, par des lois écrites, ce contrat étant appelé „chezășie".

À la lumière de nombreaux documents juridiques, il appert que la fidéjussion („chezășie") était souvent utilisée pour garantir les obligations, sans avoir cependant l'importance des garanties réelles. En concluant le contrat accessoire, le fidéjusseur offrait au créditeur du contrat principal une garantie personnelle assurée par toute sa fortune.

Les conditions de validité, les effets et l'extinction de la fidéjussion étaient pareilles à celles du code civil actuel. Certaines différences concernent en particulier la capacité du fidéjusseur, car le droit féodal écrit — sous l'influence de l'Église — a établi quelques incapacités spéciales déterminées par les relations de famille, la situation matérielle, la profession et les antécédents de celui qui garantissait l'exécution de l'obligation. Mais ces normes écrites, adoptées d'après la législation byzantine, n'étaient que partiellement appliquées, parce qu'elles ne correspondaient pas aux vieilles coutumes juridiques des pays roumains.

SISTEMUL PROCESULUI PENAL SOCIALIST

DE

GR. GR. THEODORU

I. Activitatea instanțelor judecătorești, a procurorilor și a organelor de urmărire penală se desfășoară în vederea apărării orînduirii socialiste prin aplicarea de pedepse infractorilor. Aceste organe judiciare nu desfășoară o activitate procesuală identică. Sarcinile înfăptuirii justiției penale sînt astfel repartizate între organele judiciare, încît fiecare contribuie, printr-o activitate cu anumite obiective, la realizarea scopului final al procesului penal.

Unele organe judiciare — ca procurorii, organele de anchetă și de cercetare penală — au sarcina procesuală de a descoperi și stabili la timp și complet infracțiunile și de a identifica pe infractori. Întrucît însă legea nu îngăduie ca procurorii și organele de urmărire penală să aplice pedeapsa infractorilor, ele sînt obligate a trimite pe învinuiți în fața instanțelor judecătorești, singurele organe judiciare care au dreptul de a înfăptui justiția. Dintre instanțele judecătorești unele au sarcina de a statua asupra vinovăției inculpatului și de a aplica pedeapsa, altele controlează sau supraveghează dacă soluționarea pricinii penale este legală și temeinică.

Sarcinilor deosebite ale organelor judiciare în pricinile penale, în mod obiectiv le corespund și activități deosebite. Pentru descoperirea infracțiunilor și identificarea infractorilor, în lupta cu încercările acestora de a se sustrage de la răspundere, nu este posibilă decît o activitate operativă, mobilă, secretă. Statuarea asupra vinovăției și a pedepsei, pe baza verificării temeiniciei învinuirii aduse inculpatului, necesită condiții de contradictorialitate, nemijlocire, oralitate, publicitate. O formă deosebită capătă de asemenea și activitatea de control și supraveghere judiciară.

Așadar, activitatea unor organe judiciare se deosebește, prin sarcinile și formele ei de efectuare, de activitatea altor organe judiciare, ceea ce determină delimitarea acestor activități în faze procesuale. Toate fazele procesuale penale însă, deși deosebite în obiectivele pe care le urmăresc și în formele procesuale, au un scop comun care călăuzește întreaga activitate procesuală și anume supunerea în mod legal și temeinic a infractorilor răspunderii penale. Această sarcină centrală străbate activitatea tuturor organelor judiciare, leagă armonios fazele procesuale între ele și formează un

sistem procesual penal unitar, care asigură realizarea în cele mai bune condițiuni a justiției socialiste în pricinile penale.

Gruparea raporturilor procesuale în faze distincte, ordinea acestora și legăturile între faze decurg din sarcinile și principiile fundamentale ale activității organelor judiciare.

Statul și dreptul sovietic și al țărilor de democrație populară fiind de același tip, socialist, sarcinile și principiile fundamentale ale activității organelor judiciare socialiste nu se deosebesc în esența lor. Principiile și instituțiile fundamentale ale procesului penal sovietic au servit de model pentru țările de democrație populară în elaborarea legislației procesuale penale [1]. De aceea, sistemele procesuale penale ale U.R.S.S. și ale țărilor de democrație populară prezintă trăsături esențiale comune, care determină existența unui sistem procesual penal socialist.

Principiul înfăptuirii justiției socialiste numai de instanțele judecătorești consacră faza obligatorie a judecății în primă instanță, fără de care nu se poate statua asupra vinovăției inculpatului și asupra pedepsei. Ca cerință a democratismului real al statului și dreptului socialist, judecata în primă instanță se înfăptuiește de veriga de bază a sistemului judiciar — tribunalul popular — cu participarea asesorilor populari.

Principiile legalității și adevărului impun ca activitatea tuturor organelor judiciare să se desfășoare potrivit legii și în scopul stabilirii faptelor în concordanță cu realitatea obiectivă. Procesul penal socialist include ca activitate strict juridică și activitatea organelor de cercetare penală, pentru a se înlătura posibilitatea încălcării drepturilor și intereselor legitime ale cetățenilor. Stabilirea adevărului nu constituie o sarcină numai a instanțelor judecătorești, ci și a organelor de urmărire penală și a procurorilor, care au obligația de a lămuri pricina sub toate aspectele, atît în ce privește confirmarea învinuirii cît și infirmarea ei. Această cerință impune astfel un rol activ tuturor organelor judiciare, indispensabil asigurării apărării cu fermitate a orînduirii socialiste.

Principiile legalității și adevărului au determinat organizarea unui control superior al activității organelor judiciare. Sistemul procesului penal socialist a adoptat controlul integral al activității procesuale, prin intermediul unei singure căi de atac. Există așadar o singură fază ordinară de control judiciar, care se declanșează la intervenția procurorului și a părților și asigură o verificare de fond, sub toate aspectele, a activității procesuale. Controlul integral se caracterizează prin aceea că, indiferent de criticile formulate de procuror și părți și chiar în lipsa acestora, instanța de control verifică legalitatea și temeinicia activității desfășurate ca o obligație de ser-

---

1) M. S. Strogovici, *Procesul penal sovietic*, editura de stat pentru literatura juridică, 1950; M. S. Strogovici, *Verificarea legalității și temeiniciei sentințelor penale*, Editura științifică, București, 1958; M. A. Celțov, *Procesul penal sovietic*, Editura de stat pentru literatura economică și juridică, București, 1954; *Bazele procedurii penale a U.R.S.S. și a republicilor unionale* din 25 decembrie 1958, publicate în «Justiția Nouă», nr. 2/1959, p. 329 și urm.; D. S. Karev, V. P. Radkov, *Sudoustrojstvo i ugolovnîi process stran narodnoj demokratii*, Gosjurizdat, Moscova, 1959; I. V. Grobovenko, *Codul de procedură penală al R. D. Germane*, publ. în «Statul și Dreptul sovietic», nr. 3/1954, p. 141; Tzan Tzi Pîi și V. E. Ciugunov, *Trăsăturile fundamentale ale dreptului procesual penal al R. P. Chineze*, publ. în «Statul și Dreptul sovietic», nr. 2/1957, p. 119.

viciu. Oricine poate beneficia astfel de rezultatele controlului judiciar, chiar dacă este necunoscător în problemele de drept și nu este asistat de apărător.

Deși se recunoaște hotărîrii penale rămase definitive puterea lucrului judecat, procesul penal socialist nu admite rămînerea în vigoare a hotărîrilor care nu corespund adevărului și legii. De aceea, procesul penal al tuturor țărilor socialiste consacră mijloace extraordinare de înlăturare a hotărîrilor nelegale și netemeinice rămase definitive, atît sub forma supravegherii cît și a revizuirii. Puterea lucrului judecat a fost astfel subordonată cerinței ca orice pricină penală să fie just soluționată.

Ca principiu fundamental a fost înscrisă asigurarea dreptului de apărare al învinuitului, care determină largi și reale garanții în toate fazele procesuale.

Sistemul procesului penal socialist este unitar și elastic. Fazele procesuale nu sînt un scop în sine; ele asigură, prin activități desfășurate în condițiile cele mai potrivite de tehnică procesuală, supunerea temeinică și legală a infractorilor răspunderii penale. De aceea, rezultatele fiecărei faze procesuale sînt controlate în faza următoare; dacă aceste rezultate nu corespund din punct de vedere al legalității și temeiniciei lor, procesul se reia din faza în care s-au produs deficiențele sau, dacă este posibil, se refac aceste deficiențe în fazele următoare. Această elasticitate, caracteristică numai sistemului procesual penal socialist, asigură soluționarea justă a pricinii penale, întrucît lămurirea unor probleme se face în acea fază care prezintă cele mai potrivite condițiuni procesuale.

Aceste trăsături comune ale sistemului procesual al țărilor socialiste determină o superioritate radicală față de orice sistem procesual al statelor bazate pe exploatare. Ele transformă procesul penal socialist într-un mijloc eficace de apărare a orînduirii socialiste, dar care asigură în același timp dreptul fiecărei persoane de a nu fi trasă pe nedrept la răspundere penală.

Sistemele procesuale penale ale țărilor burgheze — în esența lor, — se caracterizează [2]) prin trăsături care le transformă într-un mijloc de asuprire a maselor exploatate, pe calea constrîngerii judiciare. Situarea în afara procesului penal a cercetărilor făcute de poliția burgheză, lăsînd pe cetățeni bunului plac al acesteia, trecerea soluționării pricinii penale în fond la instanța de gradul al doilea, la care cel exploatat cu greu poate să ajungă, recrutarea cadrelor aparatului judiciar din rîndul clasei dominante, concepția formală despre adevăr și rolul pasiv al instanței judecătorești, care lasă pe cetățeni la discreția învinuirilor aduse de parchetul burghez, sînt trăsături care dovedesc caracterul antipopular al acestor sisteme procesuale.

Caracterul antipopular al sistemelor procesuale penale burgheze se manifestă și în modul de organizare a sistemului de control judiciar. Controlul este limitat numai la motivele invocate de părți, formulate într-un anumit termen și în anumite condițiuni. Pentru inculpatul necunoscător în problemele este limitat numai la motivele invocate de părți, formulate într-un anumit și recursul îi sînt mijloace de apărare ineficace. Se știe, de altfel, că instanța de recurs nici nu are dreptul de a verifica fondul pricinii, rămas în aprecierea suverană a instanței de fond.

2) M. S. Strogovici și M. A. Celțov, *lucrările citate*.

În procesul penal burghez autoritatea lucrului judecat capătă caracter rigid ; posibilitatea desființării hotărîrilor definitive netemeinice și nelegale este limitată. În acest mod, greșelile, voite și nevoite, ale justiției burgheze, cărora cad victimă de obicei membrii clasei exploatate, nu mai pot fi îndreptate.

Sistemele procesuale burgheze se caracterizează prin lipsă de unitate, prin rigiditatea legăturilor dintre fazele procesuale. O dată ajunsă pricina în fața instanței, aceasta nu o mai poate restitui parchetului pentru a completa cercetările, și este obligată a o soluționa, chiar dacă nu are posibilitatea de a stabili adevărul. De asemenea, pricina ajunsă prin efectul căilor de atac la o instanță superioară (cu excepția Curții de Casație) nu se mai poate întoarce la instanța inferioară pentru o completă lămurire. Acest sistem nu poate fi convenabil decît burgheziei care are posibilități materiale de a se judeca la instanțele superioare și este pe deplin inaccesibil maselor de oameni ai muncii, cel mai des trași la răspundere penală pentru acțiunile lor împotriva orînduirii și ordinii de drept burgheze.

II. Legislația procesuală penală a țărilor de democrație populară a folosit în mod creator experiența legislației sovietice, ținînd seama de cerințele și particularitățile condițiilor din fiecare țară. În reglementarea diferitelor instituții, și forme procesuale, legislația procesuală penală a fiecărui stat de democrație populară prezintă unele deosebiri care se reflectă și în structura sistemului de faze procesuale și a raportului dintre ele. Aceste deosebiri nu ating însă esența sistemului, ci asigură, în condiții deosebite de dezvoltare și în cadrul specificului fiecărei țări socialiste, sarcinile justiției pentru perioada respectivă.

Sistemul procesului penal socialist cuprinde, în structura sa, toate fazele necesare pentru asigurarea soluționării juste a pricinilor penale. În procesul penal al U.R.S.S. și al țărilor de democrație populară sînt comune următoarele faze procesuale : urmărirea penală, judecata în primă instanță, judecata în recurs și executarea hotărîrilor penale rămase definitive, pentru ciclul procesual ordinar și judecata în supraveghere și în revizuire, ca faze excepționale. Unele din aceste faze poartă denumiri deosebite, însă, în esența lor, corespund aceleiași activități procesuale. Astfel, în procesul penal al R. S. Cehoslovace și al R. P. Polone faza de urmărire penală poartă denumirea de anchetă sau procedură prealabilă ; în procesul penal al R. D. Germane și al R. S. Cehoslovace faza de control judiciar se numește apel.

Structura sistemului procesual nu este rigidă. În cazul în care soluționarea justă a pricinilor penale este posibilă și fără desfășurarea uneia din fazele arătate, legiuitorul poate consacra o procedură deosebită. Astfel, în pricinile referitoare la infracțiuni mai puțin grave, denumite pricini de învinuire privată, procesul penal nu cunoaște faza de urmărire penală. Pentru infracțiunile flagrante, în procesul penal R.P.R. există o procedură urgentă, în care urmărirea penală este redusă numai la cîteva acte procesuale. În procesul penal al R. P. Polone există, de asemenea, o procedură specială pentru infracțiunile pentru care legea prevede o pedeapsă privativă de libertate sub doi ani sau amenda,

Unele sisteme consacră însă și alte faze procesuale penale. În procesul penal sovietic se recunoaște existența unei faze a pornirii procesului penal. În procesul penal al țărilor de democrație populară, cu excepția R. S. Cehoslovace, R. P. Polone și R. P. Romîne, trimiterea în judecată constituie o fază procesuală ce se desfășoară în ședința pregătitoare a primei instanțe de judecată. Existența acestor faze nu afectează însă structura comună a procesului penal al țărilor socialiste.

Faza de pornire a procesului penal este consacrată de procedurіștii sovietici pentru a se releva deosebirea față de procesul penal burghez, care nu obligă organele de urmărire să-și asume, într-un act oficial, răspunderea activității ce o declanșează. Dar chiar în literatura procesuală sovietică există și părerea contrară că pornirea procesului penal, limitîndu-se de obicei numai la un singur act procesual, nu poate forma o fază procesuală. De altfel, noile Baze ale procedurii penale a U.R.S.S. și a republicilor unionale din 25 decembrie 1958 nu consacră ca faze fundamentale decît urmărirea penală, procedura în fața primei instanțe, procedura judiciară la instanța de recurs și executarea sentinței penale.

Procesul penal R.P.R. și al celorlalte țări de democrație populară prevăd, ca și procesul penal sovietic, că pornirea procesului penal se dispune printr-o ordonanță motivată, ceea ce constituie o garanție procesuală pentru cetățeni, fără a se distinge însă o fază de pornire a procesului penal.

În procesul penal sovietic trimiterea în judecată a fost considerată ca o fază procesuală intermediară între urmărirea penală și judecata în primă instanță. Această fază asigura un control judiciar prealabil al urmăririi penale, în vederea ajungerii la ședința de judecată numai a pricinilor în care au fost lămurite toate faptele, cu respectarea întocmai a legii. Luînd de model procesul penal sovietic, au adoptat faza trimiterii în judecată în ședința pregătitoare și legislația procesuală penală a R. P. Ungare (1951), a R. D. Germane (1952), a R. P. Bulgaria (1952), a R. P. Albania (1953), a R. P. Romîne (1953) și a R. P. Chineze (1954).

Trimiterea în judecată în ședința pregătitoare nu constituie însă o fază esențială, activitate fără de care nu se poate realiza soluționarea legală și temeinică a pricinilor penale. Această fază a fost creată din necesitatea efectuării unui control judiciar prealabil asupra urmăririi penale. În condițiile perfecționării activității organelor de urmărire penală și a procurorilor, controlul judiciar în ședința pregătitoare, suprapus peste supravegherea exercitată deja de procuror, poate deveni formal ; un control eficace al activității de urmărire penală se efectuează numai în ședința de judecată unde, prin ancheta orală, se verifică nemijlocit probele Caracterul neesențial al trimiterii în judecată, ca fază procesuală, se evidențiază în modul cum este reglementată această instituție procesuală în legislația țărilor de democrație populară.

Astfel, în procesul penal actual al R.P.R. (1957), al R. S. Cehoslovace (1957), al R. P. Polone trimiterea în judecată se efectuează de procuror prin confirmarea concluziilor de învinuire ale organelor de urmărire penală sau prin întocmirea lor. În procesul penal al R. P. Albania, R. P. Bulgaria, R. D. Germane și R. P. Chineze toate pricinile penale trec prin ședința pregătitoare pentru a se dispune trimiterea în judecată. Procesul penal al R. P. Ungare prezintă situația intermediară că numai pricinile pentru care legea

prevede o pedeapsă privativă de libertate de peste doi ani sau în care inculpatul este arestat preventiv trec în mod obligatoriu prin ședința pregătitoare. În celelalte cauze, toate problemele trimiterii în judecată se rezolvă de președintele tribunalului.

Și *Bazele procedurii penale a U.R.S.S. și a republicilor unionale* recunosc caracterul neesențial al ședinței pregătitoare. Trimiterea în judecată se dispune de judecător prin încheiere; numai dacă judecătorul nu este de acord cu concluziile de învinuire, precum și în cazul cînd este necesar ca măsurile preventive aplicate inculpatului să fie schimbate, cauza este examinată într-o ședință dispozitivă a instanței. Ședința dispozitivă neavînd caracter obligatoriu pentru toate pricinile, trimiterea în judecată nu mai constituie o fază indispensabilă.

Prin urmare, în problema sistemului de faze procesuale, derogările existente în procesul penal al țarilor socialiste nu sînt esențiale.

În procesul penal al țărilor socialiste raportul dintre fazele procesuale se rezolvă, de regulă, în același mod. Deficiențele ivite în activitatea unor organe judiciare pot fi îndreptate de organele împuternicite să verifice activitatea lor. Prima instanță poate completa și reface urmărirea penală, dacă are condițiile necesare; de asemenea, instanța de control judiciar poate înlătura deficiențele din activitatea primei instanțe.

În cazul în care se constată că obiectul unei faze nu a fost integral realizat, elasticitatea procesului penal socialist permite ca pricina să fie reluată din această fază, dacă prezintă condiții mai potrivite pentru înlăturarea deficiențelor.

Așadar, continuarea normală a procesului penal sau reluarea lui dintr-o fază deja depășită, nu are limite rigide în procesul penal socialist, ci se conduce după principiul alegerii căii celei mai potrivite pentru soluționarea justă și rapidă a pricinii penale.

Unele procese penale prezintă însă particularități în ce privește raportul dintre fazele procesuale. Astfel, procesul penal al U.R.S.S., al R. P. Albania, R. P. Bulgaria creează o situație specială fazei de judecată în primă instanță, în sensul că anumite obiective procesuale nu pot fi realizate decît în această fază

Potrivit art. 51 din *Bazele procedurii penale a U.R.S.S. și a republicilor unionale* (care menține sistemul vechilor coduri de procedură penală), instanța de recurs sau de supraveghere nu este în drept să stabilească și să considere ca dovedite fapte care nu sînt menționate în sentință sau care au fost înlăturate de instanța de fond; de asemenea, ea nu este în drept să anticipeze asupra dovedirii sau nedovedirii învinuirii, a veracității sau neveracității unor probe, a superiorității unor probe față de altele, asupra aplicării de către instanța de fond a unei legi penale sau a alteia sau asupra pedepsei. Așadar, stabilirea faptelor este de atributul exclusiv al primei instanțe; instanța de recurs poate să constate că soluția stabilită de prima instanță nu corespunde adevărului, dar stabilirea adevărului este lăsată numai în căderea primei instanțe. Ori de cîte ori este cazul de a se schimba situația de fapt sau de a se rejudeca pricina în fond, instanța de recurs casează hotărîrea primei instanțe și îi trimite acesteia pricina pentru a fi rejudecată.

Spre deosebire de procesul penal sovietic, procesul penal al R. D. Germane, R. S. Cehoslovace, R. P. Polone a adoptat de la început sistemul în care instanța de control judiciar poate schimba situația de fapt stabilită de prima instanță și, în caz de nevoie, de a administra noi probe printr-o anchetă judecătorească proprie.

Procesul penal al R. P Romîne, R. P. Chineze și R. P. Ungare a adoptat poziții intermediare. Astfel, procesul penal al R. P. Romîne a părăsit în 1957 sistemul prin care situația de fapt putea fi stabilită numai de prima instanță și a adoptat o astfel de reglementare a judecății în recurs, care face posibilă soluționarea pricinii în această fază. Constatînd netemeinicia hotărîrii primei instanțe, instanța de recurs o desființează și apoi, dacă are material probator suficient, rezolvă pricina în fond, avînd dreptul să dea o nouă apreciere probelor și să stabilească o nouă situație de fapt. Dacă este necesară administrarea de noi probe, instanța de recurs rejudecă pricina în fond în ultimă instanță. Procesul penal al R. P. Romîne prevede însă și posibilitatea, după casare, de a se rejudeca pricina de prima instanță, dacă au fost încălcate dispozițiile legale esențiale sau dacă pricina nu fusese soluționată în fond de prima instanță. Adoptarea acestui sistem a fost determinată de necesitatea, în perioada actuală, a urgentării judecării pricinilor penale.

In procesul penal al R. P. Chineze întîlnim o situație și mai elastică. Instanța de recurs, după casare, poate restitui cauza primei instanțe, dacă este necesară efectuarea de probe noi ; dar instanța de recurs poate efectua ea însăși ancheta judecătorească, dacă pricina este complicată sau prezența părților la judecată este asigurată. Totodată, instanța de recurs poate înlocui hotărîrea primei instanțe cu propria sa hotărîre, dacă se pune numai problema stabilirii situației de fapt pe baza probelor deja efectuate. Soluționarea pricinii se face, așadar, în faza procesuală în care sînt asigurate, pentru fiecare pricină în parte, cele mai potrivite condițiuni.

Un sistem asemănător a fost adoptat în 1958 și de procesul penal al R. P. Ungare.

Deși există unele deosebiri cu privire la raportul dintre faza de control judiciar și faza de judecată în primă instanță, în procesul penal al țărilor socialiste se asigură un control integral al activității procesuale. Deosebirile, privind gradul de elasticitate a raportului dintre faze, nu au un caracter esențial.

Se poate trage astfel concluzia că deosebirile existente în sistemele procesuale penale ale U.R.S.S. și ale celorlalte state socialiste oglindesc condițiile deosebite de dezvoltare și specificul fiecărei țări. Trăsăturile esențiale comune determină însă existența unui sistem unitar al procesului penal socialist, radical deosebit de toate sistemele procesuale penale ale statelor exploatatoare.

СИСТЕМА СОЦИАЛИСТИЧЕСКОГО УГОЛОВНОГО ПРОЦЕССА

Краткое содержание

Деятельность советских судѐбных уголовных органов и стран народной демократии, которая руководствуется общими основными принципами, имеет общие основные черты, определяющие наличие единой социали стической системы уголовного процесса. Эта система качественно превосходит своим подлинным демократизмом, единством и эластичностью антипопулярные системы буржуазного уголовного процесса.

Разные условия развития и особенности каждой социалистической страны обусловили своеобразия в регламентации процессуальной деятельности, в количестве процессуальных стадий и связи между ними.

Возбуждение уголовного дела и подготовительное заседание не являются существенными стадиями системы социалистического уголовного процесса; особенности, касающиеся связи между судебной стадией в первой инстанции и стадией судебного контроля также не затрагивают единства системы социалистического уголовного процесса.

LE SYSTÈME DU PROCÈS PÉNAL SOCIALISTE

Résumé

L'activité des organes judiciaires soviétiques et des états de démocratie populaire, qui se conduit d'après les mêmes principes fondamentaux, présente des traits essentiels communs qui déterminent l'existence d'un système de procédure pénale socialiste. Ce système, par ses formes authentiquement démocratiques, par son unité et son élasticité, est qualitativement supérieur aux systèmes antipopulaires et rigides du procès pénal bourgeois.

Les conditions particulières de développement et le spécifique de chaque pays socialiste ont déterminé également des particularités dans la réglementation de l'activité des organes judiciaires en ce qui concerne le nombre des phases du procès pénal et leur rapport, entre elles. La mise en mouvement du procès pénal et l'audience préparatoire ne sont pas des phases essentielles dans le système du procès pénal socialiste; de même, les particularités ayant trait au rapport entre la phase judiciaire de première instance et la phase de contrôle judiciaire, n'affectent pas l'unité du système.

PRO DOMO

de

TH. SIMENSCHY

În revista «Studii și cercetări lingvistice», 1960, nr. 1, a fost publicată o lungă recenzie a lui Traian Costa, în care este criticată cartea mea: *Gramatica limbii sanscrite*, apărută în septembrie 1959. Critica tratează despre lipsuri, greșeli și mai ales despre faptul că gramatica mea ar fi copiată după aceea a lui Stenzler. Nu putem răspunde aici la toate obiecțiile lui Costa. Ne limităm numai la cele mai importante, și după ele se poate judeca atît restul cît și întreaga recenzie.

Să începem cu lipsurile. Prima lipsă pe care o găsește recenzentul în gramatica mea este că: „Spre deosebire de aproape toate celelalte gramatici sanscrite, ea nu cuprinde exerciții și nici bucăți de lectură" (p. 140, al. 1). Fiindcă manualul lui Stenzler, despre care va fi vorba pe larg mai încolo, pe lîngă gramatică mai cuprinde și texte și vocabular, Costa socotește că-i un cusur de neiertat faptul că manualul meu este o gramatică și nu o crestomație. Stenzler este pentru recenzent călăuza unică și sigură; alt autor, afară doar de Pāṇini, nu mai cunoaște. Consecința se va vedea îndată... și s-a și văzut. Continuăm: „Neașteptat este că dintr-un manual adresat în primul rînd filologilor clasici lipsesc aproape cu desăvîrșire comparațiile cu latina și greaca" (p. 140, al. 2). Dar în prefața cărții mele eu spun: „Această gramatică are drept scop de a servi ca bază pentru studiul limbii și literaturii sanscrite clasice. Pe lîngă aceasta, sperăm că ea va fi de folos și acelora care se ocupă cu gramatica comparată a limbilor indo-europene, în special a limbii grecești și a celei latinești" (p. 5). Deci gramatica mea nu se adresează în primul rînd filologilor clasici, ci în general tuturor oamenilor culți.

Tot în prefață stă scris, ceva mai departe (p. 6): „Deși această gramatică e descriptivă și urmărește un scop practic, n-am putut să nu arăt unele asemănări evidente între morfologia sanscrită și cea greacă sau latină. Ele au fost indicate numai acolo unde se impuneau oarecum de la sine. Am preferat însă să spun mai degrabă prea puțin decît prea mult, consecvent principiului de mai sus" (scil. *ne quid nimis*).

Urmează apoi alte lipsuri: „Nu se indică pronunția (sic) a șase sunete" (p. 140, al. 4). Care sînt acele sunete? E secret?

„În indicele sanscrit, scrie Costa, lipsesc cuvintele care servesc ca paradigmă" (p. 144, al. 4). Lipsesc, într-adevăr, toate cuvintele care servesc ca paradigmă de declinare, așa cum lipsesc și-n alte gramatici științifice, de pildă acea a lui Whitney, pentru că nu prezintă vreo importanță; în schimb nu lipsesc cuvintele care servesc ca paradigme de conjugare, pentru că ele au importanță, și aceasta se poate vedea la paragrafele respective.

Să trecem acum la greșeli. Ele sînt de două feluri: reale și imaginare. Greșeli reale și just relevate de recenzent sînt cele de tipar. Ele se datoresc mai ales faptului că, spre deosebire de ceea ce se întîmplă în astfel de cazuri, corectura a trebuit s-o fac numai eu; pe lîngă aceasta, ea trebuia făcută integral (adică toată cartea deodată) și într-un timp foarte scurt. Așa se face că mi-au scăpat neobservate greșeli ca cele de la § 345, 4, despre care recenzentul scrie:

„Unele forme de intensiv citate în § 345, 4 îmi trezesc adînci bănuieli. . . formele enunțate de Th. Simenschy, *daridrç* și *bharībhar*, nu apar la Whitney (în *Die Wurzeln, Verbalformen und primären Stämme der Sanskrit-Sprache*, Leipzig, 1885)". Și recenzentul se întreabă cu prefăcută nedumerire: „Sau poate sînt tot greșeli de tipar?" Însă *bharībhr* apare în gramatica lui Whitney (1002 h și 1003), iar *darīdrç* în aceea a lui Thumb (§ 596, 4). Cît despre forma *daridrç*, cu *i* în loc de *ī*, din gramatica mea, eu cred că este „tot o greșeală de tipar". Dar Costa este liber să creadă ce vrea.

Uneori apar și-n recenzia lui Costa greșeli de tipar, destul de supărătoare pentru mine prin faptul că s-ar putea ca cititorul să mi le atribuie mie; astfel *bravāni* (p. 141, al. 1); *ā* în loc de *a* (p. 141); *a* indică în cartea mea un aliniat cu literă mică și nu face parte din seria *ī*, *ū* și *e* de la § 24; pe cînd la Costa stă: *a*, *ī*, *ū* și *e*, ceea ce denaturează textul meu. Apoi greșeala de la p. 141, 19 din recenzia lui Costa: *na asi i tha*, în loc de: *na asti iha*. În sfîrșit greșeala *ūratamah* (p. 144, al. 1), în loc de *dūratamah*, tocmai acolo unde relevă greșeala mea: *duratarah*, *duratamah*, cu *u* în loc de *ū* (§ 150 al gramaticii mele). Așa că *hanc veniam petimusque damusque vicissim*.

Pe lîngă greșelile de tipar, recenzentul îmi atribuie și o serie întreagă de greșeli imaginare; astfel:

„Să presupunem că cei care vor utiliza această gramatică. . . vor fi în stare. . . să descifreze un text sanscrit. Dar ce fel de text sanscrit? Numai un text transcris în alfabetul latin — și transcris nu în chipul cel mai fericit sau cel mai răspîndit" (p. 140, al. 3). De unde știe Costa cum va fi transcris textul în alfabetul latin? Deocamdată eu nu am de gînd să public vreun text sanscrit nici în *devanāgarī* nici în transcriere. Iar dacă totuși aș face așa ceva, transcrierea ar fi cea întrebuințată de Whitney, pe care am urmat-o și în gramatica mea. Dacă Costa nu-i de acord cu această transcriere, trebuia să indice motivele, adică să arate ce anume sunete sînt transcrise greșit.

Ca și Cicero, Costa *(si parva licet componere magnis)* uzează cam des de preterițiune; astfel:

„Trec peste obiecțiile privind sistemul de transcriere utilizat de Th. Simenschy (deosebit în mai multe puncte de cel adoptat în 1894 de al zecelea congres internațional al orientaliștilor)" (p. 140, al. 4).

Care sînt acele puncte? Și cu toate că „trece peste", Costa continuă: „semnalez însă că pe *anusvāra* Th. Simenschy îl notează cînd *ṅ*, cînd *ṁ* și cînd *ṁ* fără explicații și fără justificare" (ibid.). Pentru alternarea lui *ṅ* cu *ṁ* cf. Whitney *(A Sanskrit Grammar* §§ 5 și 73, c și p. 518, rînd. 6 și 8). Cît despre *ṁ*, oricine poate vedea că stă în loc de *ṁ* și că este o literă greșită.

Cu aceeași generozitate Costa trece și peste „lipsurile din paragrafele despre pronunție (v. mai sus p. 4) — „trec și peste accent", continuă Costa, (în paradigme e indicat pretutindeni accentul vedic, nu cel sanscrit clasic" (p. 140, al. 4). Nu știam că în sanscrita clasică se indică accentul. Nu cumva se indică accentul și-n limba latină?

Tot de preterițiune se folosește Costa și la pagina 143, alin. 4: „Las deoparte multe alte inconsecvențe, formulări vagi ale unor lucruri precise, formulări prea categorice ale unor lucruri vagi, exprimări neglijente (și neclare)". Aceasta-i o simplă afirmație, care nu se bazează pe nimic, întrucît „lasă deoparte" exemplele pe care ar fi trebuit să le dea.

Lui Costa (p. 142, al. 4) nu-i place locul unde am așezat, în tabelul de la p. 9 a gramaticii mele, *visarga* și *anusvāra* și susține că acolo par a fi diftongi. În privința locului lor, cf. Whitney, o. c. § 5. Cît despre interpretarea ca diftongi a lui *h* și a lui *ṁ* și *ṅ*, o lăsăm pe seama recenzentului. Acesta continuă cu rechizitoriul:

„Mai grave sînt alte adausuri care conțin idei greșite sau extrem de îndoielnice. Nu e adevărat că dintr-un grup consonantic final rămîne *întotdeauna* numai prima consoană (§ 14), pentru că grupurile (sic) consonantice radicale *rk*, rt *și rt* se mențin (cf. Pāṇini 8, 2, 24). (p. 143, al. 2).

„Nu e adevărat că „al șaizecilea" se spune *ṣaṣṭitamā* sau *ṣaṣṭā* (§ 166) și cu atît mai puțin că „dintre aceste două forme ultima este cu mult mai întrebuințată". (§ 173). (Pāṇini 5, 2, 28 etc") (p. 143, al 2).

„Nu e adevărat nici că răd. *bhū* nu are perfectul mediu (§ 277)" (ibid.).

„Nu e adevărat... că aoristul pasiv (pers. a 3-a sg.) a rădăcinii *labh* e *alābhi* sau *alabhi* (§ 324, a)" (ibid).

Așadar, după figura de stil a preterițiunii, recenzentul trece la aceea a repetiției (Cf., de pildă, Cicero, *Catilinara* I). Din nefericire, de cîte ori scrie „nu e adevărat", de atîtea ori contrazice realitatea. Să-mi fie permis să împrumut o singură dată expresia lui Costa: Tot ce spune recenzentul mai sus nu e adevărat, afară de ultima dată, cînd în loc de *alabhi* trebuia să stea în gramatica mea *alambhi* (§ 324, a). Într-adevăr, eu nu întrebuințez în gramatica mea cuvîntul „totdeauna", nici în § 14. Cît despre grupele consonantice *rk, rṭ* și *rt*, ele sînt o excepție rară, pentru care nu era nevoie să fie citat Pāṇini. Și excepțiile nu figurează în gramatica mea decît în mod cu totul... excepțional, potrivit principiului *ne quid nimis*, ignorat de Costa.

„Al șaizecelea" se spune *ṣaṣṭitamá* sau *ṣaṣṭá* (§ 166), și dintre aceste două forme ultima e cu mult mai întrebuințată (§ 173), în ciuda contestației lui Costa, bazată tot pe Pāṇini (5, 2, 28). Cele spuse de mine la §§ 166 și 173, citate mai sus, se bazează pe Whitney, Skr. Gr. 487, f: „*for the tens and intervening odd numbers from 20 onwards, the ordinal has a double form — one made by adding the full* (superlative) *ending tamá to the cardinal: thus vinçatitamá, trinçattamá, açītitamá etc; the other, shorter, in á with abbreviation of the cardinal; thus, vinçá 20 th; trinçá 30 th; catvārinça 40 th; pañcāçá 50 th; ṣaṣṭá 60 th; saptatá 70 th; açītá 80 th; navatá 90 th..... Of these two forms, the latter and briefer is by far the more common*". („pentru zeci și pentru numerele intermediare neperechi de la 20 înainte, numeralul ordinal are o formă dublă — una formată prin adăugarea terminației pline (de superlativ) *tamá* la numeralul cardinal; astfel *vinçatitamá, trinçattamá, açītitamá* etc.; cealaltă, mai scurtă, în *á*, cu prescurtarea numeralului cardinal; astfel: *vinçá* „al 20-lea; *trinçá*" al 30-lea; *catvārinça*" al 40-lea": *pañcāçá* „al 50-lea; *ṣaṣṭá* „al 60-lea: *saptatá* „al 70-lea; *açītá* „al 80-lea; *navatá* „al 90-lea"... Dintre aceste două forme ultima, mai scurtă, este cu mult cea mai întrebuințată").

Rădăcina *bhū* nu are perfectul mediu, cu toate că recenzentul susține contrariul. Cf. Whitney o.c. 800, d: „*bhū is inflected as follows in the active (middle forms not quotable")*: „*bhū* se conjugă în felul următor la activ (nu se pot cita forme medii"). E drept că Stenzler îl conjugă și la mediu... dar pe cont propriu.

Și recenzentul continuă:

„În ciuda primelor două sūtre ale lui Pāṇini, Th. Simenschy afirmă (§ 9) că *ā* este și vocală simplă, și *guṇa*, și *vṛddhi*" (p. 143, al 2). Ceea ce spune Costa e de trei ori greșit: 1. regula de mai sus e la § 12, nu la § 9; 2. ea se găsește și la Whitney, o.c.; 3. ea e formulată altfel de mine și ceva mai clar decît la Costa; iat-o:

„În toate fenomenele de guṇa *a* rămîne neschimbat, căci *a* este propriul său guṇa; tot astfel și ā rămîne și el neschimbat, atît în guṇa cît și-n vṛddhi" (§ 12). La § 9 se află tabelul de apofonie cu cele trei grade apofonice. Iată și ce spune Whitney. (§ 235, a): „*But in all gunating proceses a remains unchanged — or, as it is sometimes expressed, — a is its own guṇa; ā, of course, remains unchanged for both guṇa and vṛddhi*" („Însă în toate fenomenele de guna *a* rămîne neschimbat sau, după cum se spune uneori — *a* este propriul său guṇa; *ā*, firește, rămîne neschimbat atît în guṇa cît și-n vṛddhi").

Și afirmațiile neîntemeiate nu sînt rare. Astfel:

„Această carte (gramatica mea) e un auxiliar al înțelegerii gramaticii istorice a limbii latine și grecești" (p. 140, al. 1). Nu m-am gîndit de loc la aceasta, și-n prefață eu spun cu totul altceva; v. mai sus p. 1.

La p. 144, al. 1, Costa afirmă: „Alcătuitorul indicelui nu face deosebire între clasa a X-a a prezentului și cauzative". Cf. însă atît indicele cît și §§ 329 și 330 ale gramaticii mele.

Tot la p. 144 recenzentul mai afirmă: „Uneori, cîte un cuvînt (în indice) e rupt în două, cum se-ntîmplă cu *cit* și deziderativul său *cikits*". Costa n-a citit § 344, b din gramatica mea: „Unele deziderative și-au pierdut înțelesul lor special și au devenit verbe independente; d.e.: *bhikṣ* „a cerși", *çikṣ* „a învăța", *cikits* „a vindeca", *çuçrūṣ* „a asculta"; etc. De aceea cuvintele acestea figurează aparte și în indicele de cuvinte.

La p. 140, al. 3 se afirmă: „Atîta timp cît monumentul care e dicționarul de la Petersburg nu va fi înlocuit, cunoașterea scrierii *devanāgarī* e indispensabilă unui indolog". Nu văd ce legătură e între cunoașterea scrierii *devanāgarī* și dicționarul lui Böhtlingk. De altfel acesta, ca și celelalte dicționare, dă fiecare cuvînt și-n transcripție latină, pentru a înlesni consultarea, mai ales de către cei nefamiliarizați cu scrierea *devanāgarī*. Pe

lîngă aceasta, începătorul în nici un caz nu va recurge la dicționarul în 7 volume mari al lui Böhtlingk. Chiar și sanscritistul deprins cu textele încă nu-l va întrebuința, decît doar atunci cînd va face un studiu special, nu însă pentru a citi vreo operă, fie din literatura vedică fie din cea clasică.

Cu acest prilej să-mi fie îngăduit a protesta împotriva unor termeni ca *indolog* și *sanscritolog*, terminați în *-olog*; ei sînt tot așa de nepotriviți cum ar fi, de pildă, *latinolog* sau *romanolog*. Termenii normali sînt *indianist* și *sanscritist*, la fel ca *latinist* și *romanist*. În sfîrșit nu trebuie uitată deosebirea dintre indianist și sanscritist, deosebire care pentru unii se pare că nu există.

În legătură cu aceasta trebuie relevată critica lui Costa privitoare la cuvîntul „terminație" (cazuală sau personală) din gramatica mea. Eu cred că oricine va citi cartea mea nu va avea nici cea mai mică îndoială în privința înțelesului cuvîntului „terminație", afară bineînțeles de recenzent, care se îndoiește de orice — afară de cunoștințele pe care le posedă.

Din cele spuse mai sus cred că s-a văzut deajuns ce valoare au criticile recenzentului. În cele ce urmează aceasta se va vedea și mai lămurit și totodată și scopul urmărit de Costa. Să trecem deci la ceea ce numește el „viciul fundamental al acestei gramatici" (p. 140, al. 4) și să-i analizăm critica. Recenzentul scrie:

„Am comparat manualul alcătuit de Th. Simenschy cu textul gramaticii de mai sus (Fr. S t e n z l e r, *Elementarbuch der Sanskrit—Sprache, Grammatik—Texte—Wörterbuch*. Elfte Auflage, 1939) și am constatat următoarele (p. 140, al. 4):

Stenzler	*Simenschy*
Ähnliche Vokale sind solche, die sich nicht oder nur durch die Qualität unterscheiden.	Se numesc vocale asemănătoare acele care nu se deosebesc decît cel mult prin cantitate: d. e.: *a* şi *a*, *ā*.
19. Einfache ähnliche Vokale verschmelzen in ihre Länge.	Vocalele asemănătoare se contrag în vocala lungă corespunzătoare; d. e.: *a*+*a* > *ā*; *i*+*i* > *ī*; *a*+*ā* > *ā*; *u*+*u* > *ū* etc.
21. Einfache Vokale ausser *a* und *ā* gehen vor unähnlichen in ihre Halbvokale über.	Vocalele *i* (*ī*), *u* (*ū*) şi *r* se transformă înaintea unei vocale diferite în semivocalele corespunzătoare; d.e.: *i* (*ī*) > *y*; *u* (*ū*) > *v*; *r* > *r*.
22. Anlautendes *a* wird hinter *e* und *o* elidiert (§ 10): *te api* (auch diese) wird *te 'pi*.	*a* iniţial se elide după *e* şi *o* (*e*+*a* > *e*; *o*+*a* > *o*); d. e.: *te api* > *te'pi* „şi aceştia"; *açvah api* > *açvo'pi* „şi calul"(35, I,1).
23. Vor anderen Vokalen als *a* werden auslautende *e* und *o* zu *a* mit Hiatus.	*e* şi *o* devin *a*, dacă urmează o vocală (afară de *a*) (v. 22).
24. *ai* wird vor Vokalen in der Regel zu *ā*, *au* zu *āv*: *tasmai adāt* (diesem gab er) wird *tasmā adāt*; *tau ubhau* (diese beiden) wird *tāv ubhau*.	*āi* devine *ā*, iar *āu* devine *āv*, dacă urmează o vocală; d. e.: *tasmāi adāt* > *tasmā adāt* „el îi dădu"; *tāu ubhāu* > *tāv ubhāu* „aceştia doi".

Cum ar formula Costa regulile de mai sus, așa ca să nu semene nici cu regulile lui Stenzler nici cu cele din alte gramatici? Și de unde ar lua el alte exemple? Din alte gramatici? Sau citind întreaga literatură sanscrită și notînd tot ce ar putea servi ca exemplu la regulile pe care le-ar formula el? N-a observat recenzentul nici o deosebire în formularea regulilor din gramatica mea? N-a observat nici exemplele aduse sau corectate de mine? Firește că, potrivit criteriilor sale (v.p. 9), atît regulile, cît și exemplele mele, dacă nu sînt luate întocmai de la Stenzler, nu pot fi decît greșite. Dar dacă sînt și ele luate de undeva? Nu cumva crede că le-am născocit eu?

Aproape totdeauna formularea dată de mine regulilor diferă de aceea a lui Stenzler, fie prin precizine și claritate, fie prin adăugiri sau omiteri, fie prin exemple. Cf. chiar pasajele citate de Costa la p. 140 și 141, mai ales paragraful 24. Oricine vede imediat că regula formulată de Stenzler: „*ai wird vor Vokalen in der Regel zu ā, au, zu āv*" este greșită și greșite sînt și exemplele aduse de el: „*tasmai adāt* wird *tasmā adāt*; *tau ubhau* wird *tāv ubhau*". Numai Costa n-a observat nimic, nici la Stenzler nici la mine. În gramatica mea regula și exemplele de mai sus sînt redate corect astfel: „*āi* devine *ā*, iar *āu* devine *āv*, dacă urmează o vocală; d. e.: *tasmāi adāt* > *tasmā adāt* „el îi dădu"; — *tāu ubhāu* > *tāv ubhāu* „aceștia doi".

Exemplele luate de mine de la Stenzler se găsesc și-n alte gramatici. Foarte multe exemple au fost luate și de mine din alte gramatici, ca de pildă *duhitrarthe* > *duhitrarthe* și *açvah api* > *açvo 'pi*. Despre acestea spune Costa (p. 141 jos): „Th. Simenschy a adăugat cele două exemple socotind că face bine dacă dă ceva mai mult decît autorul german; întîmplarea face însă ca amîndouă exemplele să fie greșite: *duhitr—arthe* > *duhitrarthe* nu are ce căuta în capitolul: „Schimbări fonetice în propoziție", pentru că e cuvînt compus (*duhitr* e temă, nu formă independentă); iar *açvah api* > *açvo 'pi* nu are ce căuta în secțiunea „Vocale finale și inițiale", pentru că *açvah* se termină în consoană".

Argumentarea de mai sus pare a fi de o logică de fier; numai că „întîmplarea face" ca cele două exemple criticate să fie totuși bune și să se găsească în gramatica lui Whitney, și anume *duhitrarthe* la § 129, iar în loc de *açvo'pi* stă *indro'bravīt (indrah abravīt* (§ 135). Nu era însă nevoie de Whitney pentru aceasta, ci. . . de ochi: *açvah api* > *açvo'pi* este destul de clar în sine; iar cine nu-i lămurit în privința lui *açvah* > *açvo*, trebuia să caute explicația la § 35, I. 1, la care fac trimiterea. S-ar părea că mai rămîne valabilă obiecțiunea că *duhitrarthe* e un cuvînt compus și nu două cuvinte separate. Cf. însă § 38 al gramaticii mele: „Regulile de la 19—37, privitoare la schimbarea sunetelor în propoziție, se aplică în general și la schimbările înăuntrul cuvintelor".

Necunoscîndu-l decît pe Stenzler, Costa nu se sfiește să afirme că întreaga gramatică a lui Stenzler a fost copiată de mine; iată propriile sale cuvinte: „Nu am de gînd să retipăresc aici gramatica lui Stenzler în paralel cu a lui Th. Simenschy și nici măcar să dau o listă a paragrafelor pe care Th. Simenschy le-a transcris din cartea lui Stenzler". Rău face Costa că nu are de gînd să retipărească gramatica lui Stenzler în paralel cu a mea; căci atunci s-ar fi văzut imediat deosebirea dintre formularea pe care o dau eu și aceea pe care o dă Stenzler regulilor, precum și omiterea a ceea ce era inutil în ele și adăugarea a ceea ce era necesar pentru înțelegerea lor. Căci regulile date de Stenzler nu sînt chiar așa de clare cum își închipuie Costa. Cf. cele citate mai sus și felul cum le-am formulat și exemplificat eu. Pe lîngă aceasta, recenzentul nu ține seamă de două lucruri: 1. că marea majoritate a paragrafelor și subdiviziunilor din gramatica mea lipsesc la Stenzler; 2. că marea majoritate a paragrafelor și subdiviziunilor din gramatica lui Stenzler, împreună cu exemplele respective, sînt și ele împrumutate din altă parte, mai ales din Kielhorn.

M-am folosit și eu, acolo unde a fost cazul, nu numai de manualul de limba sanscrită, foarte elementar, al lui Stenzler, ci și de alte gramatici, indicate de mine în bibliografie. Poate că un recenzent mai norocos va descoperi și aceste împrumuturi.

Nu încape nici un fel de îndoială că și Stenzler n-a inventat regulile și paradigmele sale. Le-a luat și el din alte cărți și nu din studiul direct al limbii sanscrite, căci ar fi fost o muncă inutilă și absurdă pentru un manual destinat unor începători.

Aproape toate paradigmele și exemplele lui Stenzler nu aparțin autorului. Și doar pe ele se bazează morfologia și la ele se aplică fonetica. Pînă și formularea regulilor și ordinea în care-i expusă materia nu-i aparțin lui Stenzler. Și totuși cartea lui a ajuns în 1952 la a 13-a ediție!. . . și anul acesta a mai apărut una.

Atunci ce-i aparține lui Stenzler? Metoda. Și ce-mi aparține mie? Tot metoda. Ea este a mea, neîmprumutată de la nimeni. Se poate vedea îndată lucrul acesta numai răsfoind manualul meu sau citind pur și simplu prefața.

Contribuția mea, pe care recenzentul n-a vrut s-o vadă, este indicată în prefața cărții mele și o arăt încă o dată și aici:

1. Transcrierea în alfabetul latin a tuturor cuvintelor, exemplelor și paradigmelor sanscrite.
2. Alegerea, simplificarea și formularea regulilor.
3. Formulele fonetice (d.e.: $t + ç > c + ch$; sau $dh + t > d + dh$).
4. Alegerea și aranjarea paradigmelor, în special la conjugare (v. tabelele respective).
5. Explicarea tuturor paradigmelor.
6. Separarea terminației de tulpină în toate paradigmele.
7. Comparațiile cu greaca și cu latina.
8. Accentul vedic: formularea regulilor și accentuarea peste tot a paradigmelor.

La care se mai pot adăuga:

9. Indicele sanscrit și cel de materii.
10. Tabla de materii.
11. Bibliografia.

Pe cînd în manualul lui Stenzler gramatica ocupă numai 66 de pagini, cu 325 de paragrafe, restul fiind ocupat de crestomație și de vocabular, gramatica limbii sanscrite alcătuită de mine cuprinde 164 de pagini, din care 145 de pagini cu 401 paragrafe alcătuiesc textul propriu-zis.

Recenzentul nu cunoaște decît gramatica lui Stenzler; altfel ar fi văzut cît de „original" este însuși Stenzler. Și pentru ca oricine să se poată convinge de aceasta, dăm mai jos un tabel în care se arată concordanța desăvîrșită între gramatica lui Stenzler și cîteva din principalele gramatici, în ordine cronologică, și anume acele ale lui Fr. Bopp (*Kritische Grammatik der Sanskrita—Sprache*, zweite Ausgabe, Berlin, 1845), W. D. Whitney (*A Sanskrit Grammar*, fifth edition, Leipzig, 1924) și A. Thumb (*Handbuch des Sanskrit*, zweite Auflage, Heidelberg, 1930).

Cifrele indică paragrafe; cele din același rînd arată reguli și paradigme indentice.

Bopp	Whitney	Thumb	Stenzler
		43	1
		43,1	1,1
		169	19
		173	25
		83	45
155	310	229	56
	1098, b		59
	278		60
	364		*63*
p. 82, 4			*65*
168	343, a	269	*66*
168	343, d	269	*67*
p. 82, 5, 10	341	273	*68*
p. 82, 6	339, 341	275	*69*
	344		*70*
p. 82, 12	351	283, 290	*71*
170	366	287 A	*72*
p. 82, 8, 13	364	289	*73*
171			*74*
p. 82, 16	373, 376	298, 300	*75*
p. 82, 14, 15	373, a	298	*76*
173	373	299	*77*
174	371, h, i	299	*78*
p. 82, 18	361, b, c, a	293, 295	*79*
p. 82, 21, 23, 154	391, d, e	317	*81*
	414	330	*83*
	418	332	*84*
	392, a	299 A 2	*86*
		323	*89*
187	450, b	325	*90*
		327	*91*
191	424	304	*92*
	424	304	*93*
	424	305	*94*
192	427, 428	307	*95*
	440	311	*96*
	464	335	*97*
	461	338	*98*
176	408, 409, b, d	320, 321	*99*
195	430, a	341	*100*
	433	345	*101*
199	393	318	*102*
205	394	337	*103*

Bopp	Whitney	Thumb	Stenzler
213	404	343	*104*
200	361, d	295	*105*
197	402		107
	473, d		*110*
	413		130
	553	417	*132*
	590, a—d	416, 1—4	136, 1—4
	735—742	469	*142*
	747 ; 745, d, c		
	753, b ; 763		
	764 ; 756, a	471	143
	758, 746, 745		
	748, 749		
297			144
		478	145, 1
	566		*145, 4*
	657, a		146, 1
	639, 640, 641		148, a
	621, a		148, b
p. 164, 2	612, b ; 616, a	479	*150*
	617, b ; 620, b		
	612, c, d	480, 484, 3	*151*
312	612	481	*152*
329	636	488	*153*
321	631	490, a	*154*
317	632	490, b	155
315	626	483	156
313	629	484, 2	*157*
324	637	486	*158*
327		485	159
322	621, c	484, 4	160
326		484, 5	161
	627		162
325	638		163
p. 164, 3	647, a, b	491	*169*
333	667	495	*170*
	663	494, 1	*171*
	665	494, 2	172
	697		173
	697, a		174
	698, 702, 703, 706	498	*175*
	698, a ; 703, a		*176*
	711	499	*177*
p. 164, 7	684	504	*180*
	698 B	500	181
	714	502	*182*
	718		183
	722, a		184
	728, a	508	186, a
	730, a—b	508	186, c
		569 A	187
		520, 1	193, a
	788	520, 3	193, b
		520, 2	193, c
	797		196
	797, c	517	197, a

Bopp	Whitney	Thumb	Stenzler
	800, i		200
		522	*202*
p. 254		516, b	*204*
p. 254	800, k	516, a	*205*
		525	205, a
p. 254	800, e	527	*206*
	800, d		*209*
	790, a		210
418	801, a		*211*
	1071, a, c		212
	1070, a		213
	825		215
p. 248, 5	828		*216*
p. 248, 5	829, a, b	537	*216*
	846		217
	854, c		218
	863, c		219
	856		220
	879, a		222, 1
	880, a, b		223, 1, 2
	881, a		223, a
	881, b		223, b
p. 248, 1	882	545, b	*224*
	899, a		226, 1
	899, b		226, 2
p. 248, 4	911	556	*228*
p, 248, 2	916, 918	559	*229*
	924		*232*
		575	236
	940, b		*237*
	844		245
	844, b		246
	998, f		247
	1041, i		255
	1045, 1046		257
	1050, 1028, a, b		259
	1030, a		260
	1034—1036		261
	1000, a		265
	954—955	614	*277*
	957, a—d	620	279, a—d
	959		280
		622	281
	989		283
	994, g		283 Anm.
		638	284
		650	*299*
		651	300
		654	303

Din acest acest tabel se poate vedea că, din 325 de paragrafe, cît are gramatica lui Stenzler, 145 sînt exact la fel și-n celelalte gramatici. Din aceste 145 de paragrafe 70 sînt paradigme și tabele (subliniate în coloana Stenzler). Numai 9 paradigme îi aparțin — provizoriu — lui Stenzler, în caz că nu le-a luat și pe acestea de undeva, de pildă de la Kielhorn.

Din tabelul de mai sus mai rezultă că tot așa de bine ar fi putut să mă acuze recenzentul că am luat regulile și exemplele din gramatica mea de la Bopp, de la Whitney sau de la Thumb.

Din cele ce preced se vede clar că recenzia lui Costa are la bază următoarele criterii :

1. Tot ce se găsește atît în gramatica mea, cît și-n acea a lui Stenzler, e luat de acolo.

2. Tot ce nu se găsește și-n gramatica lui Stenzler, e greșit sau, în cazul cel mai bun, „trezește adînci bănuieli“ (în mintea recenzentului ; cf. p. 2).

3. Greșelile de tipar se datoresc neștiinței sau neglijenței.

4. Gramatica mea, și-n general tot ce aș mai publica, nu trebuie să aibă nici o calitate, ci numai greșeli.

Pentru a da autoritate afirmațiilor sale, recenzentul îl citează pe Pāṇini de patru ori la p. 143 (sūtrele : *8, 2, 24* ; 5, 2, 58 ; 7, *1*, 69 și *1*, *1*, 1—2). Dar Pāṇini a trăit acum 2400 de ani și de atunci gramatica sanscrită a mai făcut ceva progrese. De aceea sūtrele lui Pāṇini trebuie interpretate cu multă băgare de seamă.

Recenzentul are ochi de Argus pentru cele mai mărunte greșeli ; ba adesea vede și greșeli care nu există ; însă e miop pentru greșeli mai importante, ca de pildă cea de la pagina 28 din gramatica mea, și cu desăvîrșire orb față de orice merit al ei, oricît de evident ar fi pentru cine vrea să vadă. Costa face parte din categoria acelora care văd totul pe dos și care urmăresc un dublu scop : să etaleze o erudiție sterilă și adesea șubredă și să defăimeze. Lucrul acesta rezultă în mod cît se poate de evident din felul cum recenzează Costa gramatica mea, cum exagerează cele mai neînsemnate greșeli, cum trece sub tăcere contribuția mea, cum afirmă că l-am copiat pe Stenzler, fără a ține seamă de felul cum am formulat și simplificat sau întregit regulile, acolo unde m-am folosit și de gramatica lui.

Probitatea științifică lipsește din recenzia lui Costa. De la început pînă la sfîrșit el nu găsește în gramatica mea nici o calitate. Totul e sau copiat după Stenzler sau plin de greșeli sau neclar și confuz.

Din recenzia lui Costa reiese că o gramatică sanscrită elementară trebuie să îndeplinească, între altele, următoarele condiții : 1. să fie infailibilă ; 2. să fie în același timp și crestomație ; 3. să fie scrisă în *devanāgarī* (adică să fie secretă) ; 4. să nu conțină decît ceea ce cuprinde gramatica lui Stenzler, dar să se deosebească așa fel de ea, încît să nu se descopere ; 5. să indice toate excepțiile — mai ales raritățile din gramatica lui Pāṇini ; 6. să fie descriptivă, dar și comparativă (ca să n-o înțeleagă începătorii) ; 7. să iasă în întregime din capul autorului, ca Minerva din capul lui Jupiter ; și 8. să placă tuturor.

Ultima condiție mi se pare cea mai grea.

Recenzia lui Costa se termină cu verdictul : „Gramatica limbii sanscrite a lui Th. Simenschy nu poate fi primită ca o lucrare originală și utilă“. Dar, cu mult înainte de acest verdict, publicul cult a primit cartea mea cu bucurie și entuziasm ; și numai după cîteva săptămîni de la apariția ei, nu se mai putea găsi prin librării nici un exemplar.

ÎN PROBLEMA LEGILOR LIMBII

de

A. VRACIU

În ultimii ani problema legilor limbii a preocupat pe numeroşi lingvişti. La noi ea a fost abordată în repetate rînduri şi din mai multe puncte de vedere de acad. Al. Graur[1]). Într-o serie de studii deosebit de importante autorul supune unei analize minuţioase aspectele esenţiale pe care le prezintă această problemă fundamentală a ştiinţei limbii.

Aplicînd învăţătura marxist-leninistă la faptele lingvistice, oamenii de ştiinţă au stabilit că:

1. Legile lingvistice nu reprezintă altceva decît reflectarea în mintea noastră a legilor limbii.

2. Trebuie făcută o distincţie netă între legile externe şi legile interne de dezvoltare a limbii. Acestea din urmă sînt puse de lingvistica marxistă pe primul plan. Ele asigură în întregime evoluţia faptelor de limbă, evoluţia produsă în urma rezolvării contradicţiilor interne, proprii fenomenelor.

3. S-a ajuns apoi la concluzia că există mai multe tipuri de legi interne de dezvoltare, şi anume:

a) legi interne cu caracter general, proprii adică nu numai limbii, ci şi celorlalte fenomene, de exemplu legea care stabileşte că forma rămîne în urma conţinutului;

b) legi proprii tuturor limbilor de pe suprafaţa pămîntului, de exemplu legea dezvoltării inegale a diferitelor compartimente ale limbii — fonetică, vocabular, gramatică;

c) legi caracteristice unei familii sau ramuri de limbi înrudite, de exemplu legea trecerii de la structura sintetică la structura analitică a limbilor romanice sau indiene;

d) legi specifice unei anumite limbi;

e) legi proprii unui singur compartiment al sistemului limbii;

f) legi de lungă durată şi legi de scurtă durată.

4. A fost, de asemenea, scoasă în relief legătura dialectică dintre legile generale şi cele particulare.

5. În aceeaşi măsură s-a insistat şi asupra caracterului obiectiv al legilor limbii: legile sînt independente de voinţa şi conştiinţa oamenilor.

---

1) Vezi capitolul *Legile limbii*, în volumul *Studii de lingvistică generală*, Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1955, p. 91—110; *Caracterul obiectiv al faptelor de limbă*, în «Viaţa Romînească», X (1957), nr. 4, p. 135—136; *Legile limbii*, în volumul *Omagiu lui Iorgu Iordan*, Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1958, p. 357—364; *Introducere în lingvistică*, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1958, p. 173—178; *Studii de lingvistică generală* (variantă nouă), Editura Academiei R.P.R., 1960, p. 233—282. Cît priveşte legile care acţionează în domeniul sunetelor, vezi Al. Rosetti, *Despre schimbările şi legile fonetice*, în volumul *Studii lingvistice*, Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1955, p. 10—16; id., *Introducere în fonetică*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1957, p. 77—81. Pentru întreaga problemă, vezi şi articolul lui C. Otobîcu, *Note despre legile de dezvoltare a limbii*, în culegerea *Probleme de lingvistică generală*, vol. I, Editura Academiei R.P.R., 1959, p. 45—68.

6. Din lucrările publicate de lingviștii sovietici și romîni rezultă că legile limbii se deosebesc de regulile de funcționare.

7. Au fost, în fine, combătute concepțiile idealiste despre legile limbii [2]).

Avînd în vedere marea importanță pe care o prezintă pentru lingvistica generală cunoașterea legilor interne de dezvoltare a limbii, acad. Al. Graur spune: „Urmează deci că legile pe care le are în primul rînd de descoperit lingvistica marxistă, și anume legile interne de dezvoltare, sînt acelea care determină progresul limbii, trecerea ei de la o stare inferioară la una superioară, deci lingvistul trebuie să aprecieze de fiecare dată dacă e vorba de un accident sau de o schimbare necesară, și în ce fel această schimbare afectează celelalte elemente ale limbii. Astfel vom fi în stare să decidem dacă o schimbare este sau nu în acord cu legile interne de dezvoltare sau constituie o stricăciune a limbii. Socotind, așa cum facem uneori astăzi, că orice inovație contrazice „spiritul limbii", tragem de fapt limba înapoi, o împiedicăm să progreseze" [3]).

Lingviștii sînt, prin urmare, obligați să cunoscă în profunzime legile obiective care dirijează mecanismul intern al limbii.

Evident, una din sarcinile primordiale ale lingvisticii marxiste constă în a stabili specificul și sfera de acțiune a anumitor legi.

În cele ce urmează vom insista numai asupra legilor fonologice. Aici acționează — ca și în celelalte compartimente ale limbii — legi specifice [4]).

Se știe că, alături de problemele legate de definiția cuvîntului și a propoziției, problema schimbărilor fonetice este una dintre cele mai litigioase în lingvistică [5]). Chestiunea e întrutotul justificată, dacă se au în vedere cauzele prefacerilor fonetice și însăși noțiunea de lege fonetică, fenomene interpretate în mod diferit nu numai în numeroasele cercetări de specialitate (inclusiv în operele marilor lingviști), ci și în studiile cu caracter mai mult sau mai puțin general. Dacă însă vom urmări tipologia schimbărilor fonetice și caracteristica proceselor care stau la baza modificărilor, vom constata, dimpotrivă, o asemănare frapantă în ceea ce privește interpretarea faptelor de către lingviștii aparținînd la cele mai diverse școli și curente. În general trebuie spus că, sub acest raport, concepțiile neogramaticilor au rămas dominante pînă în zilele noastre. Chiar marea extindere a teoriei fonemului în ultimul sfert de veac n-a schimbat mai nimic din ideile înrădăcinate încă în secolul al XIX-lea în problema căilor pe care le urmează transformările fonetice. În același timp tezele fundamentale ale foneticii istorice sînt în contradicție flagrantă cu interpretarea fonematică a fenomenelor fonetice.

Să vedem cum trebuie privită această stare de lucruri în lumina teoriei fonemului.

Din interpretarea fonologică a schimbărilor fonetice reiese, în primul rînd, necesi-

---

2) În afară de studiile menționate, problema aceasta este discutată de acad. Al. Graur în articolele: *Structuralismul și lingvistica marxistă*, «Вопросы языкознания» 1958, nr. 1, p. 62—64; *Școala neolingvistică*, «Studii și cercetări lingvistice», anul IX, nr. 4, 1958, p. 457—469. Ultimul articol a fost reprodus, în versiune rusă (Неолингвистическая школа) în «Revue de linguistique», Éditions de l'Académie de la République Populaire Roumaine, t. III, fasc. 2, 1958, p. 121—134.

3) *Legile limbii*, în volumul *Omagiu lui Iorgu Iordan*, p. 361. În ceea ce privește progresul în limbă, vezi și Lucia Wald, *Progresul în limbă*, în «Analele Universității „C. I. Parhon" din București», Seria Științelor Sociale, Filologie, 7, Editura tehnică, 1956, p. 49—59. Aceeași, *Aspecte ale progresului în evoluția categoriilor gramaticale*, în *Probleme de lingvistică generală*, vol. I, Editura Academiei R.P.R., 1959, p. 98—108.

4) Problema legilor semantice de care s-a vorbit, în general, mai puțin (spre deosebire de legile fonetice sau morfologice, de pildă), este discutată pe larg de V. A. Zveghințev în monografia Семасиология Editura Universității din Moscova, 1957, p. 253—291. În ceea ce privește noțiunea de lege fonetică și stadiul actual al cercetărilor întreprinse în acest domeniu de reprezentanții diferitelor orientări lingvistice, vezi E. Wechsler, *Giebt es Lautgesetze?* (Festgabe für H. Suchier, Halle, 1900). E. Herman, *Lautgesetz und Analogie*, Berlin, 1931, V. I. Abaev, «О фонетическом законе», «Язык и мышление» vol. I, 1933, L. R. Zinder, О звуковых изменениях, «Вопросы языкознания», nr. 1, 1957, p. 69—77. Id., Общая фонетика Editura Universității din Leningrad, 1960, p. 252—271. După părerea autorului, numai schimbările produse în componența fonematică a limbii sînt apte de a fi numite legi. Vezi și precizările acad. Al. Graur, *Studii de lingvistică generală* (variantă nouă), p. 272.

5) Pentru discuția care urmează, vezi și lucrările citate ale lui L. R. Zinder.

tatea de a distinge, pe de o parte, modificările produse în componența fonemelor din planul unei anumite limbi, iar, pe de altă parte, cele care se petrec în componența fonematică a cuvintelor. Ce-i drept, am mai putea delimita și un al treilea tip de schimbări fonetice, anume atunci cînd componența fonemelor rămîne invariabilă, dar se produce o reorganizare a sistemului fonologic, adică se modifică raporturile dintre foneme. Pentru primul caz vom cita apariția consoanelor muiate în limba rusă (de exemplu, т și б în тебя, г și к în ноги, руки etc.) sau apariția vocalelor anterioare labializate în germană (*ö* și *ü*). Faptul semnalat aici a dus la creșterea numărului de foneme în ambele idiomuri. Un alt exemplu l-ar putea constitui dispariția fonemului ѣ din limba rusă (cf. v. r. дѣло r. cont. дело sau v. r. бѣлый r. cont. белый ș.a.m.d), ceea ce a avut ca rezultat reducerea numărului de foneme vocale.

Concludentă este și situația din romînă, în care, spre deosebire de latina populară, au apărut foneme noi: vocalele *ă*, *î*, semiocluzivele *c̆*, *ğ*, *ts* și consoanele palatale.

În exemplele considerate aici mai sus nu avem a face numai cu un raport cantitativ. Căci schimbarea numărului de foneme atrage după sine, în mod inevitabil, și o reorganizare a sistemului fonologic, adică o modificare a raporturilor existente între foneme, o regrupare a lor. Schimbările de acest gen se reflectă, așadar, asupra întregii structuri fonetice a limbii.

Cît privește schimbările survenite în componența fonematică a cuvintelor, putem indica diftongarea vocalelor *ī* și *ū* în germană (care au dat *ei* și, respectiv, *au*) sau trecerea lui *e* la *'o* în limba rusă (cf. несу — нёс, веду — вёл, озеро — озёра, тена — тёна etc.). În aceste cazuri nu s-au produs nici un fel de modificări în componența fonemelor celor două limbi. Toate fonemele existau de mai înainte în sistem. Deși nu rămîn indiferente față de structura fonetică a limbii respective, totuși, asemenea schimbări nu duc la o reorganizare a sistemului fonologic.

Istoria limbilor ne arată că modificarea componenței fonemice a cuvintelor are loc într-un ritm cu mult mai rapid decît dezvoltarea componenței fonologice a limbii.

Schimbările petrecute în componența fonematică a cuvintelor sînt analoge cu cele din morfologie și sintaxă. Înlocuirea unui fonem prin alt fonem nu se deosebește principial de înlocuirea unui morfem prin alt morfem, echivalent cu primul. Este absolut clar că, încercînd să stabilească în asemenea cazuri legi fonetice, cercetătorii au fost nevoiți să recunoască și posibilitatea excepțiilor. De aici numeroasele discuții purtate în jurul conceptului de lege fonetică. Trebuie însă să precizăm și noi, așa cum face L. R. Zinder, că, spre deosebire de schimbările care au loc în componența fonemelor unei limbi, modificările intervenite în componența fonematică a cuvintelor nu sînt propriu-zis procese fonetice [6]). De aceea, numai în primul caz putem aplica noțiunea de lege fonetică [7]).

Să vedem acum ce tendințe acționează aici.

Într-un studiu intitulat *Le problème des lois en linguistique générale* [8]), lingvistul polonez Tadeusz Milewski arăta că dezvoltarea sistemului fonemic al limbii este rezultatul cooperării a două serii de factori, dintre care unul mecanic (sau psiho-fizic), iar celălalt — teleologic (sau fonologic). Prin urmare, evoluția formei fonice este consecința încrucișării ambelor tendințe. Tendința mecanică rezultă din predispozițiile generale ale psihicului omenesc [9]) sau din influența limbilor străine. Dar dacă asupra graiului ar acționa numai astfel de cauze, atunci ar însemna să avem pretutindeni legi cu caracter universal și fără excepții, adică ceva în genul legilor oarbe formulate de neogramatici în veacul trecut. Ce-i drept, asemenea legi există. Am putea menționa aici legea asimilației și disimilației fonemelor, împărțirea sunetelor în vocale și consoane etc. Aceasta este însă o concepție simplistă despre legile cărora se supune limbajul uman.

6) În privința raportului dintre fonetică și fonologie, vezi Iorgu Iordan, *Limba romînă contemporană*, Editura Ministerului Învățămîntului, 1956, p. 132—140. Vl. Gheorghiev și Iv. Duridanov, Езикознание, Държавно издателство «Наука и изкуство», Sofia, 1959, p. 92—109.

7) În legătură cu conceptul de lege fonetică, vezi și Vl. Gheorghiev—Iv. Duridanov, *op. cit.*, p. 127—133.

8) *Lingua Posnaniensis*, VI, 1957, p. 120—136. Ideea apare însă și la J. A. Baudouin de Courtenay, M. Grammont, A. G. Haudricourt, A. Martinet, L. Zabrocki, F. Antkowski ș.a.

9) Că în știința limbii nu ne putem dispensa de psihologie, a demonstrat-o recent crearea unei discipline noi — *psiho-lingvistica*.

Pentru a formula legi în spiritul învățăturii marxist-leniniste despre limbă, trebuie ținut seamă, în afară de tendința mecanică, și de cealaltă tendință esențială în evoluția graiului, anume, de tendința teleologică. Ea decurge din definiția pe care a dat-o V. I. Lenin limbii ca „mijlocul cel mai important de comunicare între oameni“ [10]).

Acesta este scopul concret al limbii în viața societăților omenești.

Astfel, întreaga societate tinde să mențină calitățile expresive și buna funcționare a sistemului fonemic al limbii. Fiecare vorbitor se străduiește să fie înțeles. El distinge sub raport fonologic individualitatea cuvintelor și nu permite, în limita posibilului, apariția noilor cazuri de omonimie. Această tendință teleologică este una din consecințele existenței sistemului fonemic și e condiționată de structura lui. Societatea apără sistemul fonologic, amenințat neîncetat de tendințele mecanice, și chiar dacă cedează sub presiunea lor, ea le modifică adeseori acțiunea. Natura acestei modificări depinde, evident, de structura sistemului fonemic și, mai ales, de dezechilibrul care apare în interiorul lui. Grație tendinței teleologice, adică atitudinii conștiente a oamenilor față de funcția comunicativă a limbii, procesele mecanice (psiho-fizice) suferă trei tipuri de transformări. De exemplu, uneori procesul mecanic poate fi întîrziat (pentru a nu permite identificarea a două foneme), alteori are loc o schimbare de direcție a acestuia (de pildă, schimbarea direcției asimilării) și, în al treilea rînd, se poate produce o deplasare a articulației fonemelor vechi [11]).

După cum vedem, legile fonologice au un aspect cu mult mai complicat decît legile naturii. Și de fiecare dată cînd le studiem efectele, nu trebuie pierdut din vedere caracterul dialectic al faptelor de limbă. De asemenea, se cuvine făcută o distincție tranșantă între schimbarea fonetică și generalizarea ei, între sincronie și diacronie. „Schimbarea în sine, — spune acad. Al. Rosetti, — este un fapt fiziologic; *generalizarea* schimbărilor fonetice este însă un fapt social. Schimbarea fonetică se petrece în sincronie, dar evoluția ei aparține diacroniei. De o parte, deci, schimbarea este independentă de timp, și de alta ea se produce în timp“ [12]).

---

10) V. I. Lenin, *Opere*, vol. XX, Editura P.M.R., 1950, p. 396.

11) Unul din fenomenele acestea a fost examinat de T. Milewski, în *Lingua Posnaniensis*, V, 1955, p. 226—227. Studiul lui Ferdynand Antkowski, *La chronologie de la monophtongaison des diphtongues dans les langues indo-européennes* (Société des Amis des Sciences et des Lettres de Poznan, Classe de Philologie et de Philosophie, Travaux de la Commision Philologique, t. XVI, fasc. 1, Poznan, 1955, Édition Scientifique d'État, p. 153—203) este consacrat mai cu seamă analizei fenomenului de întîrziere a procesului mecanic, dar conține, totuși, numeroase observații interesante referitoare și la cel de-al doilea tip de transformări (schimbarea direcției). Procesul monoftongării diftongilor este urmărit de lingvistul polonez în limbile sanscrită, greacă, latină, lituaniană, protoslavă, veche germană de sus, veche irlandeză, albaneză și armeană. În legătură cu aceasta vezi și articolul lui T. Milewski, *Le problème des lois en linguistique générale*, citat mai sus.

12) Introducere în fonetică, p. 82.

CRONICILE SLAVO-ROMÎNE DIN SECOLELE XV ȘI XVI[1])

de

I. LĂUDAT

Prin vecinătatea cu slavii, care și-au format o cultură scrisă mai devreme, romînii au împrumutat limba acestora, ca instrument de cultură, încă din veacul al XIV-lea. In acest sens, avem unele mărturii de cultură pe pămîntul țărilor romînești în limba slavă. In această limbă s-au scris primele noastre izvoare istorice și cărțile eclesiastice de care aveau nevoie preoții în săvîrșirea cultului.

Un cunoscător competent al relațiilor culturale romîno-slave din cele mai vechi timpuri a fost slavistul Ion Bogdan, fost profesor la Universitatea din București, membru și președinte al Academiei Romîne. A trăit între anii 1864—1919. Ca și Hașdeu, a fost deopotrivă filolog și istoric. A descoperit multe cronici slave pe care le-a publicat în ediții, care nu și-au pierdut nici azi valoarea științifică. Orice istoric al patriei sau al literaturii romîne nu se poate dispensa de colecțiile lui Bogdan: „Vechile cronici moldovenești pînă la Ureche“ (1891), „Cronici inedite atingătoare de istoria romînilor“ (1895), „Letopisețul lui Azarie“ (1909), atunci cînd se ocupă în disciplina respectivă de secolele al XV-lea și al XVI-lea. Dar Ion Bogdan nu a fost numai un erudit slavist, ci a militat pentru o apropiere între poporul romîn și popoarele slave vecine[2]). El recomandă istoricilor romîni învățarea limbilor slave dacă voiesc ca studiile lor asupra istoriei romînilor să nu fie unilaterale și greșite. Despre materialele istorice bulgărești și sîrbești referitoare la trecutul patriei noastre spunea că nu sînt nici prea numeroase, nici prea însemnate, dar despre cele polone și rusești atrăgea atenția că sînt așa de bogate încît fără utilizarea lor este imposibilă orice istorie romînească alcătuită în mod științific[3]).

Raritatea edițiilor lui I. Bogdan, nevoia revizuirii traducerii și completării cu texte noi care interesează trecutul poporului nostru a făcut ca Institutul de istorie al Academiei R.P.R. să retipărească într-o nouă ediție cronicile publicate de eruditul slavist.

Sarcina de a întocmi o asemenea lucrare de mare utilitate pentru cunoașterea izvoarelor narative privitoare la istoria Romîniei în epoca feudală, i-a revenit lui P. P. Panaitescu, cu merite la fel de mari ca și înaintașul său, în domeniul slavisticii. În felul acesta ne găsim în fața unui masiv volum care cuprinde cronicile slavone din veacul al XV-lea și al XVI-lea, moldovene și muntene, cîte se cunosc pînă la această dată. Intre ele găsim :

1. — *Letopisețul anonim al Moldovei*, denumit de I. Bogdan „Letopisețul de la Bistrița“, publicat în 1895, care descrie evenimentele istorice din Moldova dintre anii 1359—1507.

2. — *Cronica moldo-germană* (1457—1499) descoperită de Olgierd Górka în 1911 în Biblioteca de Stat din München, a fost publicată de acesta la Cracovia, în 1931. O ediție

1) *Cronicile slavo-romîne din sec. XV și XVI* publicate de I. Bogdan, ed. revăzută și completată de P. P. Panaitescu, Ed. Acad. R.P.R., 1959.

2) P. Constantinescu-Iași, *Studii privind relațiile romîno-ruse și romîno-sovietice*, Buc., 1958, p. 8.

3) Ion Bogdan, *Însemnătatea studiilor slave pentru romîni*, Buc., 1894.

bună, de pe manuscris, a dat I. C. Chițimia, *Cronica lui Ștefan cel Mare, versiunea germană a lui Schedel*, București, 1942.

3. — *Cronica scurtă a Moldovei* (1359—1451) este o listă de domnitori arătînd numărul anilor de domnie a acestora. A fost editată prima oară în 1901, de I. Bogdan, de pe o copie comunicată de A. Iațimirskii.

4. — *Letopisețul de la Putna nr. 1* cuprinde istoria Moldovei dintre anii 1359—1526. A fost descoperit de I. Bogdan la Kiev și publicat tot de el în 1891.

5. — *Letopisețul de la Putna nr. 2* descrie evenimentele dintre anii 1359—1518. A fost descoperit de I. Bogdan în Biblioteca publică din St. Petersburg (azi Leningrad) și publicat tot de el în 1909.

6. — *Cronica lui Macarie* descrie evenimentele din istoria Moldovei dintre anii 1504—1551. A fost publicată de I. Bogdan în 1891.

7. — *Cronica lui Eftimie*, (1541—1551) a fost publicată de I. Bogdan în 1891.

8. — *Cronica lui Azarie* (1551—1574) a fost publicată de I .Bogdan în 1909.

9. — *Cronica moldo-rusă* este o scurtă istorie a Moldovei de la Dragoș pînă la Bogdan, fiul lui Ștefan cel Mare. Este o anexă a Letopisețului rusesc *Voskresenskaia Lietopis*, publicat la St. Petersburg în 1856, apoi în traducerea romînească de I. Bogdan, sub titlul *Cronica Anonimă*.

10. — *Cronica murală de la Suceava* este o inscripție care dă cronologic o serie de evenimente dintre anii 1571—1690, referitoare la domnia lui Petru Șchiopul. A fost publicată de Kozak la Viena, în 1903.

11. — *Cronica moldo-polonă* povestește istoria Moldovei de la 1352, dată pe care o socotește cronicarul ca întemeiere, pînă la 1561, ultimul an al faptelor povestite în cronică. A fost publicată în limba romînă întîi de Hașdeu la 1867 în Arhiva istorică a Romîniei, III, și apoi de I. Bogdan în 1891.

12. — *Cronica sîrbo-moldovenească* cuprinde istoria Moldovei dintre anii 1359—1512. A fost publicată întîia oară de I. Bogdan în 1895, care i-a și dat acest nume.

Dintre izvoarele istoriografice muntene menționăm:

1. — *Cronica murală de la mînăstirea Bucovăț*, în care sînt menționate cîteva date istorice din viața domnitorului Alexandru Mircea (1568—1577). A fost publicată întîia oară de D. Bălașa în revista Olteană, I, 1940.

2. — *Viața lui Vlad Țepeș* sau *Povestire despre Dracula Voevod*. Cuprinde o serie de știri istorice despre Vlad Țepeș (1456—1462 și 1477). A fost publicată de I. Bogdan cu titlul: *Vlad Țepeș și narațiunile germane și rusești asupra lui*, 1896.

3. — *Învățăturile lui Neagoe Vodă Basarab către fiul său Teodosie*, versiunea slavă păstrată într-un manuscris unic la Biblioteca Națională din Sofia. A fost semnalat mai întîi acest manuscris de învățatul rus P. A. Lavrov și a fost publicat tot de el în 1904 la Petersburg. Acest manuscris nu reprezintă originalul Învățăturilor, ci o copie făcută de pe acestea, cu o artă caligrafică desăvîrșită. Faptul acesta i-a făcut pe unii cercetători ai manuscrisului, care se găsește în Biblioteca Națională bulgară, să creadă că avem de-a face cu manuscrisul original. În romînește au fost publicate Învățăturile întîi în anul 1843, de Ion Eclesiarhul. Ediția acestuia a fost reprodusă de N. Iorga în 1910, P. P. Panaitescu s-a folosit, pentru traducerea în romînește, din ediția de care ne ocupăm, de ediția Lavrov. Însemnătatea traducerii lui P. P. Panaitescu constă în aceea că a pus în ordine fragmentele manuscrisului care sînt așezate încurcat în manuscrisul slav.

Originalele cronicilor publicate în ediția de față sînt în majoritatea lor adunate la Biblioteca Academiei R.P.R. În lipsa originalelor s-au folosit fotografii după originalele din bibliotecile din U.R.S.S. sau fotografii ale manuscriselor care se găsesc în alte biblioteci, cum e cazul cu *Cronica moldo-germană* referitoare la domnia lui Ștefan cel Mare. Altele sînt reproduceri după edițiile anterioare, unele făcute de I. Bogdan după copii pe care singur și le-a făcut în timpul cercetărilor sale în bibliotecile din Rusia.

Din enumerarea surselor de unde au venit aceste izvoare istorice se vede importanța cunoașterii limbilor slave și mai ales importanța legăturilor dintre statele care au avut în trecut relații așa de strînse. Ele luminează trecutul acestor popoare și constituie veriga cea mai de preț în lanțul prieteniei popoarelor din aceeași parte a Europei.

Notele și introducerea scrisă de P. P. Panaitescu ridică unele probleme legate de textele publicate în această colecție. Cea mai importantă este aceea legată de paternitatea lui Neagoe asupra Învățăturilor. P. P. Panaitescu nu a mai reluat decît în treacăt această problemă — în cuprinsul colecției de față — socotind-o epuizată într-o lucrare a sa mai veche, apărută în 1946: *Învățăturile lui Neagoe Basarab. Problema autenticității*. Aici, se referă numai la concluziile formulate anterior. Noi socotim, însă, că problema

autorului Învățăturilor nu este rezolvată convingător nici de D. Russo, nici de P. P. Panaitescu, ambii situați pe aceeași poziție în privința autorului, aducînd însă argumente diferite, fiecare, în parte. Dintre obiecțiile aduse anterior de P. P. Panaitescu, două ni se par mai importante. Prima este de natură psihologică. Pornește de la ceea ce spun documentele istorice despre firea lui Neagoe. Acestea ne prezintă un Neagoe cu totul opus celui din Învățături în privința religiozității. Faptele domnitorului Neagoe ni-l arată impulsiv, răzbunător, uzurpator de tron, iubitor de lux, cu o cultură laică, cu preocupări, în tinerețe, de vînătoare și alte multe îndeletniciri în totală opoziție cu predicarea ascetismului întîlnit în scrierea care i se atribuie. Acestei obiecții îi răspundem cu una asemănătoare în privința poziției de pe care discutăm. Se știe că Învățăturile sînt scrise către sfîrșitul vieții, cînd impulsiunile tinereții se neteziseră și cînd autorul scrierii avea alt orizont al vieții. Apoi, ele sînt scrise în împrejurări solemne — în apropierea sfîrșitului vieții — cînd Neagoe putea să-și privească critic viața petrecută. Sfaturile puteau să fie acum numai de pe linia unei vădite purități morale în conformitate cu concepția sa teologică despre evoluția societății. Al doilea argument invocat de P. P. Panaitescu, împotriva lui Neagoe ca autor al Învățăturilor, demn de a fi luat în serios, este de natură istorică. El se bazează pe nepotrivirea dintre situația armatei din vremea lui Neagoe și cea descrisă în Învățături. Se obiectează, anume, că în Învățături este vorba de o armată de mercenari dotată cu arme de foc. Ori, spune Panaitescu, armata aceasta nu apare decît către sfîrșitul veacului al XVI-lea. Realitatea este, însă, că nici un document, și nici un istoric, nu poate să ateste cu argumente probante cînd a apărut acest soi de armată, despre care este vorba în Învățături. Putem presupune, tot așa de bine, că vremea lui Neagoe este o perioadă de tranziție, cînd apăruseră asemenea armate la care se referă Neagoe și pe care le socotea de viitor, de aceea le ia în considerație numai pe acestea. Și în general, ne însușim și noi observația dintr-o altă recenzie a acestei cărți cu privire la problema discutată că mai de grabă un domnitor ca Neagoe, ctitor de biserici, putea să cunoască multe texte religioase, decît un călugăr, căruia i se atribuie cu exclusivitate paternitatea Învățăturilor, să ajungă să cunoască strategia militară a vremii, sau protocolul primirii solilor de către domnitor și divanul domnesc [4]). În privința paternității Învățăturilor noi înclinăm către părerea lui N. Iorga, formulată ulterior din prefața Învățăturilor scoasă în 1910, că Neagoe a scris Învățăturile ajutat de un călugăr învățat [5]), așa cum s-au petrecut lucrurile și în Moldova din același timp, unde se scriau cronicile de călugări sub supravegherea și directa inspirație a domnitorilor respectivi.

Alte probleme ridicate de P. P. Panaitescu în capitolul introductiv se referă la *raportul* dintre versiunile cronicii scrise la curtea lui Ștefan cel Mare, apoi la *timpul* cînd au fost scrise primele cronici și în sfîrșit la *locul* unde a fost scrisă prima cronică referitoare la trecutul Moldovei.

Referitor la *prima problemă*, autorul introducerii ajunge la concluzia că versiunile primei noastre cronici — cronica lui Ștefan cel Mare — descind dintr-un prototip comun scris la curtea marelui voevod moldovean. Micile deosebiri dintre ele sînt explicate prin intervențiile copiștilor care au adăugat de la ei unele părți făcînd să se deosebească versiunile de la una la alta. La aceeași concluzie au ajuns și Șt. Orășanu, Ilie Minea, O. Gorka. P. P. Panaitescu menționează și teza opusă adoptată de I. Bogdan, N. Iorga, I. Vlădescu și A. Iatimirskii după care au existat inițial două cronici, concepute separat: *Letopisețul de la Bistrița* și *Letopisețul de la Putna*.

Credem și noi că soluția primă trebuie adoptată fiindcă găsim unele fapte din domnia lui Ștefan cel Mare povestite identic în toate versiunile — luarea Chiliei de către Ștefan cel Mare în 1465, lupta de la Vaslui cu turcii la 1475 etc. — iar deosebirile se explică prin afișarea personalității copistului care-și permitea să adauge ceva de la el sau să povestească în felul său anumite evenimente istorice. Acesta este un lucru firesc, omul manifestîndu-se activ și acolo unde s-ar părea că trebuie să fie un fidel conformist.

În legătură cu *timpul* cînd au fost scrise primele noastre cronici, din analiza conținutului lor se deduce logic că letopisețul prototip al cronicilor din secolul al XV-lea a fost scris în vremea lui Ștefan cel Mare. Aceasta reiese din felul cum sînt prezentate faptele istorice în cronică. Astfel, evenimentele istorice care preced domnia lui Ștefan cel

---

4) Al. Piru, *Reconsiderarea literaturii romîne vechi*, «Contemporanul», nr. 9/698 din 26.II.1960 și N. Iorga, *Istoria literaturii romînești*. Introducere sintetică, p. 55, Buc., 1929.

5) N. Iorga, *op. cit.*, p. 56.

Mare, sînt povestite sumar, reducîndu-se adesea la simple menționări de domnitori așezate în ordinea succesiunii lor pe tronul Moldovei, în schimb domnia lui Ștefan cel Mare este povestită cu amănuntele care probează că cel care le povestește a fost martorul ocular al desfășurării acestor evenimente.

În privința *locului* unde a fost scrisă prima noastră cronică moldovenească, bazîndu-se tot pe analiza conținutului, P. P. Panaitescu ajunge la concluzia că ea a fost scrisă sub directa îndrumare a lui Ștefan cel Mare. Deci, a fost perfectată la curtea domnească. Ea este o cronică „domnească" sau „de curte".

Obiecția care ar infirma părerea este că în cronică sînt trecute unele acte de cruzime ale voevodului moldovean care-l pun într-o lumină întrucîtva defavorabilă. Dacă ținem seama însă de concepția autocrată a vremii — puternic afirmată în actele de domnie ale lui Ștefan cel Mare — ele nu apar decît ca fapte legate de monstruoasele vremi ale acelei epoci istorice, foarte reprobabile din punct de vedere al concepției vremii noastre, dar explicabile prin concepția vremii de atunci. Ne amintim că Gherea combătînd pe scriitorii romanticei care-și luau ca ideal social evul mediu exemplifica cu monstruozități ale acestei epoci luate din istoria altor țări. Dacă ar fi cunoscut această cronică găsea și în ea unele exemple negative de comportare a păturii conducătoare. Ștefan cel Mare a aprobat să se scrie aceste fapte chiar într-o cronică menită să fie citită de un străin spre a-l convinge să vină la curtea sa, conștient că situația sa de domn autocrat îi dă dreptul să se comporte așa cum trăise în realitate. În cronică sînt însă și destule fapte care ne arată și reversul firii marelui domnitor moldovean, din care poporul a făcut în legendele sale model de suveran pentru toate veacurile[6]). Astfel, figura lui Ștefan cel Mare ne apare din versiunile cronicii sale: măreață, glorioasă, domn atotstăpînitor al țării și poporului, deplin conștient că puterea sa derivă din aceea a divinității după concepția vremii în care trăia. Concepția dominantă a cronicii reprezintă momentul cînd fărămițarea feudală cedează în fața autorității centralizatoare a monarhiei.

Ocupîndu-se și de cronicile slave moldovenești din veacul al XVI-lea scrise de Macarie, Eftimie și Azarie, P. P. Panaitescu arată că și acestea sînt cronici de curte. Fiind scrise din porunca domnitorilor respectivi ele laudă faptele acestora și ponegresc pe ceilalți domnitori pentru a scoate în evidență și mai mult personalitatea protectorului lor. Între ele există, însă, nuanțe deosebitoare. Astfel, cronica lui Macarie reprezintă monarhia feudală și tendințele ei centralizatoare, de supunere a boierimii mari sub autoritatea domnească. Macarie se ridică în cronica sa împotriva boierilor anarhici care nu se supun domnitorului. Pe de altă parte, el preamărește pe Petru Rareș domnul autoritar, care caută să-i supună pe aceștia. În a doua jumătate a veacului al XVI-lea puterea centrală instaurată de Ștefan cel Mare și urmașii săi direcți începe să decadă. Cauzele decăderii sînt: creșterea influenței turcești care aduce decăderea economică a țării din cauza exploatări mereu crescînde a turcilor. Aceștia măresc și înmulțesc birurile asupra țărilor romînești, profitînd de slăbiciunea domnitorilor care urmează pe tronul Moldovei după epoca glorioasă a lui Ștefan și a urmașilor săi direcți: Bogdan și Petru Rareș.

Un alt aspect al stărilor sociale din acel timp îl constituie ridicarea unei noi clase boierești pe ruinele proprietății în devălmășie a țărănimii. Cu aceasta scade puterea economică a țărănimii, dar scade în același timp și puterea domnească, căci noii latifundiari au influență din ce în ce mai mare la Poartă, coalizîndu-se pentru a numi domnitori, care le vor asigura lor diferite ranguri boierești în divanul domnesc. Faza aceasta de regres a monarhiei feudale o reprezintă cronicile lui Eftimie și Azarie. În veacul următor, cronica lu Ureche și a lui Miron Costin reprezintă trecerea puterii domnești în mîna marii boierimi. Ele reflectă transformările social-politice prin care a trecut Moldova o dată cu formarea clasei marilor latifundiari. Aceștia joacă un rol hotărîtor în conducerea statului.

Editorul colecției de față se ocupă și de istoriografia munteană. Constată că nu a existat o cronică a Țării Romînești în veacul al XV-lea, căci știrile despre evenimentele istorice din acest veac sînt lacunare, inexacte, evident culese din tradiția orală și de aceea relative. Așa apar în compilația de cronici alcătuită în a doua jumătate a veacului al XVII-lea sub numele de *Letopisețul cantacuzinesc*. Izvoare istorice muntene avem abia din veacul al XVI-lea. Și acestea s-au pierdut, dar le cunoaștem din compilația lui Stoica Ludescu, cronicarul Cantacuzinilor. Letopisețele muntene pierdute au fost și ele redactate tot în limba slavă, căci în secolul al XVI-lea sîntem în plină perioadă a slavonismului

6) A se vedea în sensul acesta legendele culese de Ion Neculce, *O samă de cuvinte*.

cultural. Cele cîteva scrieri cu caracter istoric cuprinse în această colecţie nu fac parte din şirul neîntrerupt al istoriografiei oficiale din Ţara Romînească, ele sînt scrieri cu caracter izolat, a căror redactare se datoreşte unor împrejurări, speciale şi momentane. Este vorba de *Viaţa lui Vlad Ţepeş*, *Cronica murală de la Bucovăţ* şi *Învăţăturile lui Neagoe către fiul său Teodosie*. Asupra caracterului acestor scrieri istorice P. P. Panaitescu nu se opreşte. Dat fiind conţinutul primelor două dintre acestea, nici nu se putea vorbi despre concepţia social-politică ce s-ar desprinde din ele. Despre ultima, care este o reproducere completă şi pusă în ordine, constituind un merit al editorului, credem că nu s-a ocupat datorită faptului că ea a constituit obiectul unui studiu special, apărut anterior. Ne propunem să scoatem în evidenţă în mod foarte succint idealul politic al autorului Învăţăturilor spre a avea o imagine completă a acestor scrieri istorice din veacurile al XV-lea şi al XVI-lea. Idealul politic care se desprinde din Învăţături se încadrează în linii mari teocratismului specific perioadei cînd trăieşte Neagoe Basarab. Autorul face totuşi concesii şi unei colaborări mai largi, cu reprezentanţi şi ai altor categorii sociale între care în primul rînd se numără marea boierime. Astfel, el recomandă lui Teodosie să se sfătuiască cu boierii ţării în anumite interese de stat. Cum se explică aceasta? Ne găsim într-o perioadă istorică în care tendinţa centralizatoare a puterii politice este încă evidentă. Dar, pe de altă parte, puterea domnitorului începe să scadă, ridicîndu-se clasa latifundiarilor care-şi va manifesta tendinţele cu vigoare în veacul următor. Socotim mersul stărilor sociale din Ţara Romînească asemănătoare cu cele din Moldova. În acest început de contradicţii interne rezidă concesiile făcute de Neagoe în Învăţăturile sale, referitor la felul cum să se poarte viitorul domnitor Teodosie.

Ediţia de cronici slavoneşti vechi îngrijită de P. P. Panaitescu se înscrie în rîndul operelor aparţinînd literaturii vechi de absolută necesitate pentru studiul istoriei şi trecutului nostru cultural. Aceste scrieri reprezintă începutul istoriografiei noastre, fiind în acelaşi timp şi cele mai însemnate manifestări de cultură romînească în limba slavă pe teritoriul ţărilor romîneşti. Cronicile din prezenta ediţie se leagă de celelalte monumente literare, ale veacurilor următoare, scoase de P. P. Panaitescu, în excelente ediţii — cronica lui Ureche, ediţia critică Miron Costin — şi constituie un preţios izvor de reconsiderare a trecutului nostru, pe baze marxiste.

CONSTANTIN DIMITRESCU-IAȘI
1849—1923

de

ERNEST STERE

Figură proeminentă a învățămîntului nostru universitar între anii 1878—1920, Constantin Dimitrescu-Iași a fost totodată, pentru aceeași perioadă, unul dintre îndrumătorii principali ai mișcării pedagogice din țara noastră.

Născut la Iași (1849), a urmat studiile secundare la „Liceul Central" (devenit mai tîrziu „Liceul Național"), pe care îl absolvă în 1867 o dată cu Hogaș, Lambrior și G. Panu.

Iată-l cu înfățișarea de atunci, în evocarea plină de pitoresc a fostului său coleg de clasă, C. Hogaș: „oricînd te-ai fi uitat la el, îți făcea impresia că doarme; un singur lucru însă, nu dormea în el niciodată: ochii: avea, precum desigur trebuie să fi avînd și astăzi, niște ochi mici și cenușii de o strălucire stranie și de o intensitate de viață extraordinară; pe Dimitrescu rar îl vedeai cu cartea în mînă, căci mai la urmă, nici nu prea avea cărți de școală; totuși era între cei dintîi; era un mister cum, cînd și pe ce învăța el; în chestiune de matematici era aproape genial. . . Cum de-a ajuns el filozof și pedagog, e de asemenea o mare taină".

Nu cunoaștem taina acestei conversiuni. E cert însă, că darurile care împodobiseră inteligența fostului matematician — ușurința spontană de a sesiza esențialul din lucruri, nevoia de claritate și fundamentare pozitivă a raționamentului, — au putut găsi o aplicațiune fecundă și în activitatea de mai tîrziu, ca estetician, filozof și pedagog militant pe tărîmul educației și învățămîntului public.

După desăvîrșirea studiilor superioare în Germania, unde audiase cu regularitate cursurile lui Wundt, Zeller, Curtius, Ziller ș.a., C. Dimitrescu-Iași obținea doctoratul în filozofie cu lucrarea intitulată *Der Schonheitsbegriffs* („Conceptul despre frumos" — publicat la Leipzig în 1877). Această operă de debut reprezintă o contribuție deosebit de interesantă, în clasica dispută dintre partizanii formei și conținutului în artă, cu preocuparea vădită de a afla un fundament realist, obiectiv și istoric totodată, valorilor estetice.

La scurtă vreme după reîntoarcerea în țară, C. Dimitrescu-Iași obținea prin concurs catedra de profesor la Facultatea de litere și filozofie a Universității din Iași. În această calitate, a desfășurat o bogată activitate didactică, predînd aproape la toate disciplinele de bază ale secției filozofice (estetică, istoria filozofiei vechi și moderne, psihologie, logică și pedagogie). Transferat la București în 1885 C. Dimitrescu-Iași a continuat aceeași multiplă activitate de catedră, îndeplinind între anii 1898—1910 și funcția de rector al aceleiași universități.

Asupra celor care au asistat la cursurile sale, sau care au avut prilejul de a-l cunoaște îndeaproape, personalitatea lui C. Dimitrescu-Iași — „Coco" în apelațiunea intimilor, — a exercitat un farmec deosebit, lăsînd tuturor o impresie de neuitat, nu numai prin vioiciunea și mobilitatea spiritului său extrem de cultivat, ci tot atît de mult prin felul său de a fi, comunicativ, fără emfază, nici formalism, în izbitor contrast cu olimpianismul distant al ținutei maioresciene.

Înclinațiunea realistă a gîndirii sale, avidă de certitudini clare și controlabile în sfera faptelor obiective, n-a putut fi tulburată de contactul cu filozofia germană. Se pare că pozitivismul francez din secolul al XIX-lea, prin opera lui Taine, Renan, Gustave le Bon și alții, a exercitat asupra spiritului său o înrîurire mai puternică, reținînd însă din aprofundarea acestei direcțiuni filozofice numai ceea ce convenea orientării realiste a inteligenții sale, sensibilă față de valorile științei, dar neîncrezătoare în aceeași măsură, în plăsmuirile speculative ale metafizicii pe care o socotea ,,în dizgrație".

A cunoscut realitatea însă nu numai din cărți. A știut să observe cu multă pătrundere realitățile specifice ale epocii sale, atent la fenomenul social, preocupat mai ales de analiza cauzelor adînci ale lipsurilor pe care le constata în sfera educației și învățămîntului public. Pe acest plan de preocupări a luptat pentru îmbunătățirea metodelor de învățămînt, denunțînd rutina, misticismul, slaba pregătire a cadrelor didactice precum și consecințele dezastruoase ale supraîncărcării programelor de învățămînt și a nesocotirii problemelor legate de cunoașterea individualității psihice a elevilor. În anul 1898 C. Dimitrescu-Iași a fost unul dintre colaboratorii principali ai lui Spiru Haret, la legea de reorganizare a învățămîntului public de toate gradele.

Merită a fi subliniată concepția sa despre educație și rosturile învățămîntului, prin justa înțelegere a culturii științifice și a raportului care trebuie să domnească în procesul de învățămînt între instrucție și educație: ,,noi nu valorăm în viață atît prin ceea ce știm, cît prin ceea ce putem. Cunoștințele teoretice pe care le dobîndim, au un preț pentru noi, întrucît, devin tot atîtea puteri nouă în luptele vieții" («Rev. Pedagogică», Nr. 7—8—9).

Sub raportul activității de cercetare și creație științifică, Constantin Dimitrescu-Iași n-a fost un mare productiv. Poate că diferitele însărcinări oficiale pe care le-a avut (inspector al învățămîntului în 1882 — rector, deputat) apoi firea sa puțin sceptică l-au împiedicat să-și dezvăluie adevărata măsură a posibilităților sale intelectuale. Studiile sale filozofice de morală, de pedagogie și critică socială ca: *Der Schonheitsbegriff*, *Cele două două morale*, *Nevoia de ideal*, *Tactul pedagogic*, *Educația în familie* etc. pot fi totuși și astăzi obiectul unei lecturi utile și instructive și chiar dacă nu corespund peste tot categoriilor care călăuzesc judecata noastră actuală în problemele filozofice și ale educației, ele au în mod deosebit meritul de a fi mărturia unui cuget onest și doritor de mai bine pentru țara noastră.

I. P. I. — cd. 5800